VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV

„Curajoasă, tranșantă și convingătoare" — *The Times*

KRONIKA

GARRY KASPAROV

MIG GREENGARD

VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

Garry Kasparov (Garri Kimovici Kasparov) a fost, timp de 20 de ani, jucătorul de șah numărul unu în lume. În 2005, s-a retras din șahul profesionist pentru a se alătura conducerii opoziției pro-democratice împotriva lui Vladimir Putin. În 2012, a fost numit președinte al Fundației pentru Drepturile Omului, urmându-i, în funcție, lui Vaclav Havel. A scris articole pentru revista Wall Street Journal încă din 1991 și este profesor invitat la Martin School din cadrul Universității Oxford. Cartea lui din 2007, How Life Limitates Chess, a fost publicată în 26 de limbi. Actualmente, trăiește într-un exil autoimpus, la New York, alături de soția lui, Dașa, și de copiii lor.

Cuprins

Introducere
Prolog
Capitolul 1
Sfârșitul Războiului Rece și prăbușirea URSS
Capitolul 2 Deceniul pierdut
Capitolul 3 Războaiele invizibile
Capitolul 4 Născut din sânge
Capitolul 5 Președinte pe viață
Capitolul 6
În căutarea sufletului lui Putin
Capitolul 7
Peste bord, în bătaia pustii
Capitolul 8
Operațiunea Medvedev
Capitolul 9
Îndrăzneala de a spera în zadar
Capitolul 10 Război și pace
Concluzii
Valori atemporale într-o lume aflată în schimbare
Mulțumiri
Note

VINE IARNA!
De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere
GARRY KASPAROV
MIG GREENGARD
Winter Is Coming
Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped
Garry Kasparov
Copyright © 2015 Garry Kasparov
Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372
e-mail: comenzi@litera.ro
Ne puteți vizita pe www.litera.ro
Vine iarna!
De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere
Garry Kasparov
Copyright © 2016 Grup Media Litera pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate
Traducere din limba engleză:
Gabriel Tudor/Graal Soft
Editor: Vidrașcu și fiii
Redactori: Isabella Prodan, Georgiana Harghel
Corector: Georgiana Enache
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress: Anca Suciu
Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Kasparov, Garry
Vine iarna! De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere/Garry
Kasparov; trad.: Gabriel Tudor/Graal Soft. — București: Litera, 2016
ISBN 978-606-33-0865-9
ISBN EPUB 978-606-33-4401-5
I. Soft, Graal (trad.)

Dedicată memoriei lui Boris Nemțov și fiecărei persoane din lume care luptă pentru libertate și democrație așa cum el a făcut-o în fiecare zi.

Garry Kasparov

Pentru Zoe, care face totul posibil, și pentru Cleo și Rafa, care fac ca totul să merite.

Mig Greengard

Introducere

Pe 19 august 1991, CNN transmitea în direct tentativa de lovitură de stat îndreptată împotriva președintelui sovietic Mihail Gorbaciov. Aliați cu KGB, adepții liniei dure din interiorul regimului comunist aflat în plină dezintegrare îl sechestraseră pe Gorbaciov la vila lui de vacanță din Crimeea și declaraseră stare de urgență. Presa din întreaga lume era luată cu asalt de analiști și politicieni, îngrijorați că puciul avea să însemne sfârșitul brusc al programului de perestroika sau chiar debutul unui război civil, întrucât tancurile pătrunseseră deja în centrul Moscovei.

Am apărut ca invitat la emisiunea lui Larry King din acea seară, împreună cu fostul ambasador american la ONU, Jeane Kirkpatrick, un profesor din California și un fost agent KGB. Doar eu am susținut că puciul nu avea nicio șansă de succes și că avea să fie înăbușit în mai Putin de 48 de ore, și nu în câteva luni, așa cum preconizau Kirkpatrick și ceilalți. Liderii puciștilor nu aveau niciun fel de sprijin popular, am atras eu atenția, iar tentativa lor de a pune capăt reformelor de care se temeau că vor distruge Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste era condamnată la eșec. Și birocrația conducătoare era, de asemenea, divizată, mulți simțind că aveau mai multe oportunități de dezvoltare în cazul dispariției sistemului sovietic. Opiniile mele au fost confirmate pe deplin, când președintele rus

Boris Elțân s-a urcat, printr-o inițiativă devenită faimoasă, pe un tanc, populația Moscovei a ieșit în stradă pentru libertate și democrație, iar cabala liderilor puciști și-a dat seama că poporul îi e potrivnic. Pucițtii s-au predat două zile mai târziu.

Tentativa de puci nu doar că eșuase, dar accelerase fărâmițarea Uniunii Sovietice, prezentând oamenilor din URSS posibilitatea unei alegeri clare. Dizolvarea Uniunii și un viitor independent constituiau variante Putin riscante, e adevărat, dar nu puteau fi mai rele decât prezentul totalitar. Ca niște piese de domino, fostele republici sovietice au început să-și proclame independența una după alta, în lunile ce au urmat. La Moscova, după două zile de la eșecul puciului, o mulțime entuziastă a dărâmat statuia lui Dzerjinski, supranumit „Felix cel de Fier”, temutul fondator al poliției secrete sovietice, statuie aflată în fața sediului KGB.

Astăzi, mi-e greu să citesc declarațiile pe care oamenii din acea mulțime le-au făcut presei fără să mă cuprindă emoția. „Astfel începe procesul nostru de purificare”, spunea liderul unui sindicat al minerilor, în vreme ce un preot ortodox afirma: „Vom distruge enorma, periculoasa, tiranica mașinărie a KGB“. Mulțimea scanda „Jos KGB!“ și „Svo-bo-da!“ – cuvântul rusesc pentru „libertate”. Polițiștii și-au dat jos caschetele pentru a se alătura marșului, iar mesaje precum „Călăii KGB trebuie judecați!” au fost scrijelite pe soclul hulitei statui. Un doctor considera că protestul era diferit de cele din lunile precedente: „Ne simțim ca și cum ne-am fi născut din nou”.

Prin urmare, pare șocant faptul că, opt ani mai târziu, pe 31 decembrie 1999, un fost locotenent-colonel din cadrul KGB devenea președintele Rusiei. Reformele democratice, abia pornite, au fost stopate și contracarate. Guvernul a trecut la măsuri punitive împotriva presei și a societății civile. Politica externă a Rusiei a devenit agresivă și beligerantă. Nu a existat vreun proces de purificare, nici vreo judecată pentru călăi și nicio distrugere a mașinăriei KGB. Statuia lui Dzerjinski fusese dărâmată, dar

represiunea totalitară pe care ea o reprezenta exista încă. Se născuse din nou – în persoana lui Vladimir Putin.

Să trecem acum direct la începutul anului 2015. Putin e încă la Kremlin. Forțele rusești au atacat Ucraina și au anexat Crimeea la șase ani după invadarea altui vecin, Republica Georgia. Doar la câteva zile de la găzduirea Olimpiadei de Iarnă de la Soci, în februarie 2014, Putin a instigat războiul civil din estul Ucrainei și a devenit primul om politic care a anexat teritoriul unui stat suveran prin forță, după Saddam Hussein, invadatorul Kuwaitului. Aceiași lideri mondiali care se pozaseră, zâmbitori, cu Putin, în urmă cu un an, au impus acum sancțiuni împotriva Rusiei și a membrilor elitei sale conducătoare. Rusia amenință să taie conductele care aprovizionează Europa cu o treime din necesarul său de petrol și gaze naturale. Un stat de-a dreptul mafiot, cu Putin în postura de capo di tutti capi (șeful tuturor șefilor), se transformă într-o cleptocrație cu ideologie agnostică, folosind, pe față, propagandă și tactici fasciste. Spectrul, multă vreme dispărut, al unei totale distrugeri nucleare a revenit.

Există două povești care trebuie spuse și care stau la baza actualei crize.

Prima se referă la modul în care Rusia a trecut rapid de la sărbătorirea sfârșitului comunismului la alegerea, în fruntea ei, a unui ofițer KGB și la invadarea vecinilor. A doua e despre ajutorul pe care lumea liberă l-a acordat acestei evoluții regretabile, printr-un amestec de apatie, ignoranță și bunăvoință nemeritată. E esențial să subliniem ce anume a fost greșit, fiindcă, deși Putin e acum un pericol clar și prezent, America și Europa persevereză în eroare. Democrațiile lumii trebuie să se unească și să învețe iar lecțiile despre cum au putut câștiga Războiul Rece, înainte ca planeta să alunece complet într-un alt conflict asemănător.

Rusia lui Putin este, în mod evident, cea mai mare și mai teribilă amenințare cu care lumea se confruntă astăzi, dar nu e singura. Grupări teroriste ca al-Qaeda și Statul Islamic sunt (în ciuda denumirii celei din urmă) entități nestatale și

care nu dispun de vastele resurse și de armele de distrugere în masă pe care Putin le are la îndemână. Atacurile din 11 septembrie 2001 și altele de acest gen ne-au învățat, însă, că nu trebuie să ai un steag național și nici măcar o armată pentru a provoca distrugeri teribile celei mai puternice țări de pe glob. Mai mult de atât, statele care sponsorizează teroarea au de câștigat, deoarece țintele fundamentaliștilor, țările democratice, sunt incapabile să-și organizeze o apărare agresivă. Regimurile criminale din Iran, Coreea de Nord și Siria au putut să tărăgăneze lucrurile la masa tratativelor cu marile puteri ale lumii, fără să facă vreo concesie semnificativă.

O discuție privind provocările lumii polarizate care a apărut la finalul Războiului Rece nu e ceva nou. Ceea ce lipsește e o strategie coerentă pentru a face față acestor provocări. Când Războiul Rece s-a încheiat, învingătorii au rămas fără un scop anume și fără un inamic comun, împotriva căruia să se unească. Adversarii lumii libere nu știu ce înseamnă asta. Ei se definesc în continuare prin opoziția manifestată față de principiile și politicile democrației liberale și față de drepturile omului, văzând în Statele Unite principalul reprezentant fizic și simbolic al acestora. Și, totuși, continuăm să discutăm cu ei, să negociem și chiar să le oferim armele și tehnologia pe care o folosesc spre a ne ataca. Pentru a parafraza definiția dată de Winston Churchill împăciuitorismului, hrănim crocodilii sperând că pe noi ne vor mânca ultimii.

Orice răceală politică survenită între Washington și Moscova sau Beijing este rapid criticată de ambele părți, ca o potențială „întoarcere la Războiul Rece“. Folosirea acestui clișeu, astăzi, pare o ironie, având în vedere că modalitatea în care a fost dus și câștigat Războiul Rece a fost uitată, și nu urmată. În loc să ținem seama de principiile binelui și răului și de valorile universale ale drepturilor omului și ale vieții umane, avem conflicte, repoziționări și echivalențe morale. Altfel spus, împăciuitorism sub alt nume. Lumea are nevoie de o nouă alianță bazată pe o Magna Carta

globală, o declarație a drepturilor fundamentale pe care toți oamenii să le respecte. Națiunile care prețuiesc libertatea individuală controlează, astăzi, cea mai mare parte a resurselor planetei și dețin cea mai importantă putere militară. Dacă aceste națiuni s-ar uni și ar refuza să mai menajeze regimurile totalitare și pe sponsorii teroriștilor, integritatea și influența lor ar fi irezistibile.

Ar trebui să ne propunem nu să ridicăm noi ziduri pentru izolarea milioanelor de oameni care trăiesc sub regimuri totalitare, ci să le oferim acestor oameni speranța și perspectiva unui viitor mai bun. Cei mai mulți dintre noi, cei care am trăit dincolo de Cortina de Fier, am fost conștienți că, în lumea liberă, existau oameni cărora le păsa și care luptau pentru noi, nu împotriva noastră. Iar faptul că știam asta a contat. Astăzi, așa-numiții lideri ai lumii libere vorbesc despre promovarea democrației, în vreme ce-i tratează ca pe egalii lor pe liderii celor mai opresive regimuri din lume. Politicile de dialog cu dictatorii au eșuat la orice nivel și a venit vremea să recunoaștem acest eșec.

Așa cum spunea Ronald Reagan în faimosul lui discurs din 1964, numit „E momentul să alegem“, nu avem de ales între pace și război, ci între a lupta și a capitula. Trebuie să alegem. Nu trebuie să ne predăm. Trebuie să luptăm folosind imensele resurse ale lumii libere, de la valorile morale la stimulentele economice, acțiunea militară rămânând ultima variantă. America trebuie să conducă această luptă, cu vastele sale resurse și cu abilitatea de a-și mobiliza aliații refractari. E perimat azi să mai vorbim despre valorile americane sau chiar despre valorile occidentale. Și Japonia, și Coreea de Sud trebuie să acționeze, și Australia, și Brazilia, India și Africa de Sud, fiecare țară care prețuiește democrația și libertatea și beneficiază de pe urma stabilității globale. Știm că e un lucru realizabil fiindcă a mai fost făcut înainte. Trebuie doar să găsim curajul de a o face din nou.

La cinci ani după ce Putin a ajuns președinte și a început să reconstruiască statul polițienesc rusesc, pe care îl admiră atât, am trăit, personal, o adevărată renaștere. În

2005, m-am retras, după douăzeci de ani în topul șahului profesionist, pentru a mă alătura mișcării prodemocratice pe cale să se nască în Rusia. Devenisem campion mondial în 1985, la 22 de ani, și obținusem tot ce-aș fi vrut să obțin pe tabla de șah. Întotdeauna mi-am dorit să schimb lumea în bine și acum simțeam că drumul meu, în ceea ce privește șahul profesionist, se încheiase. Doream să-mi pot crește copiii într-o Rusie liberă. Și îmi aminteam de lozinca pe care mi-o lăsase mama pe perete, o butadă a disidenților sovietici: „Dacă nu tu, atunci cine?“ Speram să-mi folosesc energia și faima pentru a mă împotrivi valului tot mai mare de represiune ce venea dinspre Kremlin.

Ca mulți ruși, eram neliniștit din pricina trecutului, Putin cunoscut, al lui Putin în cadrul KGB și a ascensiunii sale atât de rapide la putere, după supervizarea brutalului război dus în 1999, pentru pacificarea regiunii rusești Cecenia. Dar, alături de compatrioții mei, inițial am acceptat, în ciuda tuturor suspiciunilor, să-i dau o șansă lui Putin. Elțân își erodase grav credibilitatea în cursul alegerilor din 1996, folosindu-și puterile de președinte pentru a fi reales prin fraudă. Mărturisesc că m-am numărat printre aceia care au crezut, atunci, că sacrificarea, într-o oarecare măsură, a integrității procesului democratic constituia răul cel mai mic, dacă, astfel, huliții comuniști ar fi putut fi împiedicați să preia puterea. Dar asemenea compromisuri sunt aproape întotdeauna o eroare și așa s-a întâmplat și atunci, căci victoria lui Elțân a făcut ca un individ mult mai lipsit de scrupule să profite de slăbiciunile sistemului.

Intrarea, în 1998, în incapacitate de plată, lăsase economia rusească într-o stare extrem de șubredă, deși merită amintit, retrospectiv, că produsul intern brut (PIB) își revenise considerabil în 2000. Dar, la acea dată, criminalitatea, inflația și un sentiment general de incertitudine și de slăbiciune națională făceau din tehnocratul și tranșantul Putin o opțiune sigură și atractivă. Exista sentimentul că țara ar putea sfârși în haos, fără un braț puternic la cârmă. Nesiguranța fizică și cea socială au fost, întotdeauna, mize facile în democrațiile fragile și

majoritatea dictatorilor au venit la putere având, inițial, sprijinul larg al populației. De-a lungul istoriei, generații întregi de autocrați și junte militare au preluat frâiele puterii pentru că populația dorea ordine și un regim de mano dura (mână forte) spre a opri excesele unor guvernări civile șubrede. Oamenii uită, întotdeauna, că e mult mai ușor să instalezi un dictator, decât să-l dobori.

Desigur, nu m-am așteptat să am o carieră ușoară, în ceea ce se poate numi, doar cu indulgență, „politica“ din Rusia. Opoziția nu încerca să câștige alegerile; luptam, pur și simplu, pentru simplul fapt de a avea alegeri. Iată de ce întotdeauna m-am considerat un activist, și nu un politician, chiar și când am candidat din partea opoziției la alegerile prezidențiale din 2008. Oricine știa că nu avea să mi se permită să apar într-un scrutin oficial, dar ideea era de a expune acest fapt și de a încerca să întărim mușchii atrofiați ai procesului democratic rusesc. Scopul meu, inițial, a fost să unesc toate forțele anti-Putin din țară, mai ales pe cele care, în mod obișnuit, nu s-ar fi raliat niciodată. Tabăra reformatorilor liberali, căreia îi aparțineam, nu avea nimic în comun cu național-bolșevicii, de pildă, cu excepția faptului că era la fel de marginalizată, de persecutată și de trădată, pentru că se opunea planului lui Putin de a păstra puterea pe viață. Și, totuși, fragila noastră coaliție a mărșăluit pe străzile din Moscova și Sankt-Petersburg, născând primele proteste politice serioase de când se afla Putin în funcție. Doream să-i arătăm poporului rus că rezistența era posibilă și să răspândim mesajul că renunțarea la libertate, în favoarea stabilității, era o alegere greșită.

Din nefericire, Putin, ca alți autocrați moderni, avea și încă are un avantaj la care n-ar fi visat nici măcar un lider sovietic: profundele legături economice și politice cu lumea liberă. Deceniile de comerț au creat averi imense, pe care dictaturi precum Rusia și China le-au folosit pentru a construi sofisticate infrastructuri autoritare pe plan intern și pentru a face presiuni pe plan extern. Ideea, naivă, era că lumea liberă avea să folosească legăturile economice și

sociale pentru a liberaliza, treptat, statele autoritare. În realitate, statele autoritare au abuzat de acest acces și de interdependența economică, pentru a răspândi corupția și a alimenta represiunea pe plan intern.

Să luăm un exemplu simplu: per ansamblu, Europa primește de la Rusia o treime din energia necesară, deși unele țări primesc chiar mai mult. Între timp, prin Europa trec 80% dintre exporturile de energie ale Rusiei. Deci cine este mai dependent în această relație? Și în timpul crizei din Ucraina am tot auzit repetându-se că Europa nu poate acționa împotriva Rusiei, din cauză că e dependentă energetic de aceasta! La opt luni după ce Putin a anexat Crimeea și la trei luni și jumătate după ce au ieșit la iveală dovezi clare că forțele rusești doborâseră un avion civil deasupra Ucrainei, Europa încă mai „lua în considerare" găsirea de alternative la gazul rusesc. În loc să folosească influența economică uriașă a Uniunii Europene pentru a-l intimida pe Putin, statele europene au mimat neputința. Un boicot al UE sau chiar creșterea taxelor impuse importurilor rusești de energie ar fi amenințat să distrugă complet economia Rusiei, care e, acum, total dependentă de sectorul energetic, pentru a se menține pe linia de plutire. Dar Europei îi lipsește voința politică de a face sacrificii semnificative pe termen scurt, pentru a stăvili amenințarea pe termen lung, mult mai gravă, pe care o reprezintă un Putin necontestat de nimeni la adresa securității globale și, prin extensie, la adresa economiilor europene, dependente de globalizare.

Legăturile de afaceri asigură regimurilor autoritare moderne și instrumente mai subtile pentru a eluda cenzura. Ele lansează oferte publice inițiale și posedă domenii imobiliare de lux în New York și Londra, plătind, astfel, taxe și impozite pe venit la care lacomii politicieni și corporațiile occidentale nu doresc să renunțe, de dragul drepturilor omului. Statele totalitare exploatează deschiderea manifestată de lumea liberă angajând persoane care fac lobby, făcând propagandă prin media și alimentând masiv cu bani politicieni, partide politice și organizații

nonguvernamentale (ONG-uri). Atunci când aceste activități sunt date în vileag, reacțiile sunt insignifiante. Ocazional, cetățenii din lumea liberă se arată indignați când media dezvăluie condițiile inumane existente în fabricile din țările sărace, dar, în definitiv, Putin le pasă de mediul social al statelor unde sunt produse petrolul, hainele și telefoanele lor inteligente.

În vreme ce oligarhii ruși și-au extins puterea economică și, odată cu ea, s-a extins și influența lui Putin, în întreaga lume, companiile occidentale le-au întors favorurile, investind în Rusia. Giganți energetici, ca Shell și British Petroleum (BP), s-au dovedit nerăbdători să primească o parte din imensele rezerve de energie ale Rusiei, iar piața rusească, multă vreme inactivă, s-a dovedit o țintă irezistibilă, indiferent de câte concesii erau necesare pentru a încheia afaceri aici. Drepturile omului în Rusia reprezentau ultima preocupare pentru corporațiile occidentale. Chiar și după ce firmele occidentale au fost, în repetate rânduri, trădate, înșelate și amenințate de partenerii lor ruși și chiar excluse din mediul de afaceri sau din Rusia, ele s-au întors aici, dornice de mai mult, ca niște câini bătuți de un stăpân crud.

Cel mai remarcabil exemplu este al directorului executiv al BP, Robert Dudley, care a fugit din Rusia în 2008, pe când era director al unei multinaționale, cu un grup de miliardari ruși. Hărțuit permanent și temându-se că va fi arestat (mărturisind și că ar fi fost otrăvit), Dudley a preferat să se ascundă. Pentru ca, după doar câțiva ani, să revină în Rusia și să anunțe într-o conferință de presă, alături de însuși Putin, încheierea unui acord comercial de exploatare cu compania petrolieră de stat Rosneft! Deși investițiile străine au contribuit, parțial, la creșterea PIB-ului Rusiei (cea mai importantă contribuție a avut-o creșterea exorbitantă a prețului petrolului) – ele au îmbunătățit prea Putin traiul rușilor de rând. Majoritatea acestor noi averi au făcut cale întoarsă și au sfârșit prin a fi depuse în băncile occidentale sau investite în proprietăți imobiliare, pe numele elitei oligarhice a lui Putin.

Așadar, în vreme ce mișcarea noastră de opoziție, în continuă evoluție, a făcut unele progrese în a atrage atenția asupra realităților nedemocratice din Rusia lui Putin, noi ne-am aflat, încă din start, pe o poziție perdantă. Dominarea, de către Kremlin, a mass mediei și persecutarea fără milă a opoziției din societatea civilă a făcut imposibil un avânt democratic durabil. Misiunea noastră a fost, de asemenea, sabotată și de liderii democratici care l- au primit pe Putin pe scena mondială, oferindu-i creditul de care el avea atâta nevoie, în condițiile absenței unor alegeri corecte în Rusia. E dificil să promovezi reforma democratică atunci când fiecare canal de televiziune și fiecare ziar prezintă întruna imagini cu liderii celor mai puternice democrații din lume acceptând, printre ei, un dictator ca parte a familiei lor. Acest fapt transmite mesajul că fie el nu e deloc un dictator, fie democrația și libertatea individuală nu sunt altceva decât niște simple mărfuri de schimb, așa cum Putin și ciracii lui au susținut mereu că sunt. În cele din urmă, a fost nevoie de invazia Ucrainei, pentru ca G7 (niciodată nu am acceptat să-i spun G8) să excludă Rusia lui Putin din clubul de elită al democrațiilor industriale.

În 2008, când Putin i-a împrumutat funcția de președinte acolitului său, Dmitri Medvedev, ar fi trebuit deja să fie clar pentru toți că democrația rusească murise. Celelalte nume prezente pe listele de vot erau ale unor membri ai opoziției „acceptate”, fidele lui Putin: Ghenadi Ziuganov, din partea comuniștilor, și Vladimir Jirinovski, care jucase rolul extremistului de dreapta încă din 1991. Ambii au servit și servesc încă drept simple obiecte decorative pentru a lăsa iluzia democrației. Și, totuși, liderii democratici s-au grăbit, unul după altul, să participe la această șaradă. George W. Bush i-a telefonat noului său omolog, pentru a-l felicita. Președintele francez Nicolas Sarkozy l-a invitat, pe un ton călduros, pe Medvedev la Paris. Osanale asemănătoare au fost înălțate de liderii Germaniei, Marii Britanii și ai altor țări, prea numeroase pentru a fi toate enumerate aici. Iar aceasta s-a întâmplat în ciuda faptului că principalul

organism european de monitorizare a alegerilor, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), boicotase scrutinul rusesc, pentru a protesta împotriva restricțiilor impuse observatorilor.

La două luni după ce Barack Obama a depus jurământul, ca președinte al SUA, el și secretarul de stat, Hillary Clinton, au lansat o nouă inițiativă de politică externă, pentru a „reseta“ relațiile Statelor Unite cu Rusia. Dar nu în modul realist la care v-ați fi putut aștepta, după ce Rusia invadase mica Georgie, în urmă cu doar câteva luni, spre a înființa enclave independente, care sunt, și azi, ocupate de trupele rusești. Dimpotrivă, aceasta a fost o încercare de flatare a Rusiei de către noua conducere americană. (O încercare completată de o exprimare eronată – pe infamul „buton de resetare“ oferit de Clinton omologului său rus, Serghei Lavrov, scria, de fapt, în rusă, „supraîncărcare”, și nu „resetare”.) Administrația Obama voia să creadă că energicul și voiosul Medvedev era un reformator, un potențial liberal care avea să schimbe cursul imprimat de Putin. Puteți numi, dacă vreți, această atitudine drept o naivitate specifică primelor zile de „speranță și schimbare”, dar, în mod incredibil, această politică de dialog a continuat mult după ce a devenit clar că Putin are, de fapt, frâiele puterii și că planul lui de a transforma Rusia într-un stat polițienesc nu se schimbase.

„Operațiunea Medvedev”, inițiată de Putin, a fost o victorie totală. El a câștigat, astfel, încă patru ani în care să elimine orice opoziție internă, evitând, totodată, consecințe nedorite în plan internațional. Când, în mod previzibil, Putin a revenit în funcția de președinte, în 2012, nici măcar nu s-a mai străduit să dea o aură de credibilitate alegerilor. Ca majoritatea dictatorilor, Putin are excelente instincte de animal politic, când vine vorba de evaluarea adversarilor, el știind deja că nu avea de înfruntat o opoziție reală din partea liderilor mondiali. Și, ca toți dictatorii, Putin a devenit mai îndrăzneț cu fiecare pas făcut. Dictatorii nu întreabă „de ce?“ înainte să acumuleze mai multă putere; ei nu întreabă decât „de ce nu?“. Analizând cu atenție

modul în care îl tratau lideri ca Merkel, Cameron sau Obama, Putin nu a găsit vreun motiv de a nu face exact ceea ce-și dorea să facă.

Nu trebuie să fii specialist în istorie pentru a recunoaște acest model și nici pentru a vedea cum a dus el la războiul din Ucraina. Atitudinea binevoitoare în care s-au complăcut națiunile din lumea liberă, după căderea Cortinei de Fier, nu era una de care să te descotorosești ușor când tratai cu cineva de teapa lui Putin. El a exploatat dialogurile cu liderii occidentali în folos propriu, fără să facă, de fapt, nicio concesie. Ani de zile, timp în care situația drepturilor omului din Rusia se degrada tot mai mult, politicienii și experții occidentali, ca Henry Kissinger și Condolezza Rice, au apărat slăbiciunea Vestului în relația cu Putin, susținând că rușii stau mult mai bine decât în zilele Uniunii Sovietice.

Înainte de toate, se cuvine să le adresez, cu sarcasm, felicitări pentru aceste laude, care ar trebui înțelese exact pe dos! Dar, în loc să facă o comparație cu anii 1950 și 1970, de ce nu s-au uitat la anii 1990? Nu e dificil să îmbunătățești viața sub comunismul totalitar al lui Stalin sau Brejnev, dar cum rămâne cu viața sub Elțân? Cum rămâne cu distrugerea fiecărei instituții democratice abia născute din Rusia, sub privirile îngăduitoare ale politicienilor democrați, de genul lui Rice sau Kissinger? Dacă drepturile omului în Rusia și deținuții politici din vastele gulaguri au contat – și ele au contat, într-adevăr, chiar foarte mult – pentru atâția lideri și cetățeni ai lumii libere, de ce disidenții din secolul XXI n-ar merita o grijă și un respect similare? Politicile eficiente sunt bazate pe principii. Ronald Reagan ar fi discutat cu omologii lui sovietici, dar, așa cum îmi spunea cândva Vâclav Havel, Reagan ar fi pus mai întâi, pe masa negocierilor, lista deținuților politici!

În primii mei ani ca activist, am spus adesea că Putin e o problemă rusească, pe care rușii trebuie să o rezolve, dar că el va deveni, în timp, o problemă regională și apoi o problemă globală, dacă ambițiile sale vor fi ignorate.

Această transformare regretabilă a devenit realitate și

se pierd vieți din cauza ei. Nu simt bucurie când mi se spune: „Da, ai avut dreptate!“ Nu mă simt deloc bine când văd că se face atât de Putin pentru stoparea agresiunii lui Putin, până în zilele noastre. Pentru ce să le spun liderilor occidentali că ar fi trebuit să mă asculte și să acționeze, când ei nu mă ascultă și nu acționează nici măcar azi?

Mantra colaborării cu dictatorii și a refuzului de a discuta despre crimele acestora – mai ales dacă aceștia sunt importanți parteneri de afaceri – a devenit atât de împământenită în ultimele două decenii, încât nici măcar invadarea unei națiuni suverane din Europa nu o poate destrăma. Statele Unite și Uniunea Europeană au impus sancțiuni împotriva industriilor și oficialilor din Rusia, chiar dacă au făcut-o, în general, prea târziu și într-o măsură prea mică. Și, totuși, ele refuză încă să admită necesitatea condamnării și a izolării Rusiei, care a devenit, sub Putin, un periculos stat al răului. Această generație de lideri occidentali refuză să admită că răul există încă în lume și că trebuie înfruntat în termeni absoluți, nu invitat la negocieri. E clar, în acest moment, că democrațiile secolului XXI nu sunt gata pentru o asemenea luptă. Rămâne, însă, de văzut dacă se vor putea sau nu pregăti pentru ea.

E foarte periculos să crezi că prăbușirea unui simbol e același lucru cu sfârșitul a ceea ce reprezintă simbolul respectiv, dar tentația de a proceda astfel e irezistibilă. Oamenii au o puternică afinitate pentru simboluri și povești de tot felul, mai ales când acestea par să aibă finalul fericit al unui lung și înfricoșător basm cu zâne. Zidul Berlinului a reprezentat o divizare, la propriu și la figurat, a lumii, în bine și rău, în întuneric și lumină. Când germanii, extaziați, s-au năpustit asupra acestei granițe fortificate și au atacat hulitul Zid cu ciocanele, a fost ușor de crezut că fusese învins răul în sine.

Desigur, spiritul festiv avea motive întemeiate. Sute de milioane de oameni se trezeau dintr-un coșmar totalitarist care durase decenii întregi. „Imperiul Răului“ se prăbușise. O întindere de peste 6.700 km – un sfert din glob –

mergând de la peninsula Ciukotka, din Extremul Orient rusesc, la Berlin – scăpa de represiunea comunistă și de mizeria economică, nutrind, aproape peste noapte, speranța strălucitoare a democrației și a piețelor libere. A fost un moment glorios, de neuitat.

În plus, existau și motive mai practice de sărbătoare. Amenințarea îndelungă a unui război nuclear fusese îndepărtată. Trei generații crescuseră cu obsesia instrucțiunilor primite în caz de atac nuclear și cu nesfârșitele discuții despre „distrugerea reciprocă". Nenumărate miliarde de dolari fuseseră investite în măsuri și contramăsuri militare, care acum deveniseră inutile. „Dividendele păcii", rezultate de aici, aveau să ducă la o nouă eră de prosperitate – sau, cel Putin, așa spunea firul poveștii.

Am scris despre ceea ce eu numesc „gravitația succeselor trecute" în șah. Fiecare victorie apasă mai mult pe umerii învingătorului și acestuia îi e tot mai greu să-și intensifice eforturile, spre a-și îmbunătăți rezultatele. De partea cealaltă, învinsul știe că a făcut o eroare, că s-a întâmplat ceva greșit și va munci din greu, ca data viitoare să nu mai repete greșeala. Fericitul învingător presupune, adesea, că a câștigat fiindcă este, pur și simplu, măreț. De obicei, însă, învingătorul nu e decât jucătorul care face penultima greșeală. Ai nevoie de o disciplină extraordinară pentru a depăși această tendință și a trage învățăminte chiar și dintr-o victorie.

Reacția naturală, reacția omenească, la deznodământul câștigării Războiului Rece a fost de a-l îmbrățișa pe fostul dușman. Clinton și Elțân s-au strâns în brațe și au râs. Uniunea Europeană și NATO au întâmpinat fostele țări din blocul sovietic cu brațele deschise și au investit miliarde de dolari spre a-i ajuta pe nou-veniți. Când a fost vorba de reforme politice și economice, zidurile izolării și ale restricțiilor au fost dărâmate, în favoarea unei politici occidentale, bazate pe recompense. UE și alte instituții au oferit noilor state libere stimulente pentru a fi se alătura ca parteneri deplini, dacă erau îndeplinite niște condiții

minime de reformă economică și transparență politică. Acest principiu al dialogului a constituit un mare succes în Europa de Est, în ciuda drumului anevoios pentru mulți.

Dar această măsură de extindere a fost aplicată și în zone unde forțele represive nu fuseseră încă distruse. Țări în care represiunea de tip sovietic fusese doar cosmetizată au fost invitate în clubul statelor libere, făcându-li-se solicitări minime și acceptând, din partea lor, un nivel scăzut de reciprocitate. Atitudinea dominantă în Vest a fost: „Nu-i nimic, o să revină ele pe calea cea bună până la urmă. Democrația a triumfat, istoria nu le-a dat dreptate băieților răi. Trebuie doar să fim cu ochii pe ei și să așteptăm.” Dar proverbialele forțe ale istoriei nu câștigă singure războaie. Și experiența a dovedit că, adesea, o poți duce grozav și dacă ești poziționat greșit în raport cu istoria, dar bine poziționat în raport cu conductele de gaze și de petrol.

Privind retrospectiv, e uimitor să vezi cât de repede au fost uitate și abandonate lecțiile deprinse în urma victoriei din Războiul Rece. La momentul de maximă expansiune a forțelor libertății și democrației, Occidentul a încetat să mai exploateze avantajele de care dispunea. Având de partea sa o copleșitoare putere militară, economică și morală, Vestul a schimbat complet strategia.

În era de astăzi, a globalizării și a falselor echivalențe, ne e greu să ne amintim că majoritatea liderilor din epoca Războiului Rece intuiseră adevăratul rău încă din al Doilea Război Mondial. Ei nu-și făceau iluzii asupra a ceea ce erau capabili dictatorii să facă, dacă li se dădea ocazia. Luaseră cunoștință direct de amenințările la adresa existenței omenirii și văzuseră ororile lagărelor de concentrare. De asemenea, știau că armele nucleare puteau fi folosite într-un conflict; pentru generațiile care au urmat, acest gând a fost aproape de neconceput. E rușinos că, astăzi, Adolf Hitler și Iosif Stalin au ajuns să fie caricaturizați și minimalizați, ca niște monștri mitologici reprezentând un rău străvechi, dispărut de multă vreme.

Dar răul nu moare, așa cum istoria nu se sfârșește. Ca o

buruiană, răul poate fi retezat, dar niciodată scos din rădăcină pentru totdeauna. El așteaptă șansa de a se răspândi, prin fisurile vigilenței noastre. El poate prinde rădăcini în solul fertil al îngăduinței noastre sau chiar în molozul rămas după prăbușirea Zidului Berlinului.

Comunismul n-a dispărut atunci când Zidul a fost dărâmat. Aproape 1,5 miliarde de oameni mai trăiesc încă sub dictaturi comuniste și încă pe atâția în țări unde libertățile sunt îngrădite, inclusiv în multe dintre fostele republici sovietice. Dorința oamenilor de a-i exploata și stăpâni pe alții prin dictat și prin forță nu a dispărut odată cu prăbușirea Zidului. Ce a dispărut – sau, cel Putin, s-a diminuat semnificativ – e disponibilitatea lumii libere de a adopta o poziție fermă în sprijinul celor oprimați.

Această schimbare e de înțeles, întrucât reprezintă dorința oamenilor de a pune capăt deceniilor de tensiune și separare. Bill Clinton, care și-a început mandatul în 1992, a fost primul președinte american născut în cursul exploziei demografice postbelice și a întruchipat mentalitatea potrivit căreia venise vremea renunțării la dura viziune maniheistă a Războiului Rece. Între timp, însă, colții balaurului creșteau. Dictatorul belarus Lukașenko și-a început domnia pe viață în 1994. Colegii săi din Asia Centrală, dictatorii Nazarbaev din Kazahstan și Karâmov din Uzbekistan, au stat la putere peste un sfert de veac. Nu e o coincidentă că două dintre țările fostei URSS, cu cel mai mare potențial de a se rupe de cumplita atracție exercitată de Rusia, Georgia și Ucraina, au fost atacate și, parțial, ocupate de ruși.

E adevărat că acești bandiți și autocrați nu reprezintă nici pe departe o amenințare la adresa ordinii globale precum reprezenta Uniunea Sovietică, în ciuda tentativei lui Putin de a înjgheba o variantă „soft“ a URSS prin acorduri comerciale, intimidare și lideri-marionetă. Dincolo de capabilitățile sale militare, URSS a constituit o amenințare fiindcă a propus, agresiv, o ideologie toxică, comunismul, capabilă să se răspândească mult dincolo de granițele sale. Până recent, Putin a simțit că poate să jefuiască Rusia și să-

și consolideze puterea fără să recurgă la niciun element ideologic. „Haideți să furăm împreună“ a fost singura deviză a elitei sale conducătoare, care a folosit puterea guvernamentală pentru a transfera banii în buzunarele celor ce o exercitau. Dar, pe măsură ce situația economică a Rusiei s-a deteriorat,

Putin a fost obligat să treacă la capitolele ulterioare ale manualului dictatorului, spre a găsi noi modalități de a-și justifica rolul de lider suprem.

După 2013, Kremlinul și diferiții săi purtători de cuvânt au acompaniat cele mai recente atacuri împotriva homosexualilor și a presei, cu o retorică în mod fățiș fascistă, vizând comportamentul „anti-rusesc“ și trădarea de țară. Unele dintre aceste discursuri, printre care și câteva aparținându-i lui Putin, seamănă atât de mult cu cele ale liderilor naziști de pe la 1930, încât zici că au schimbat doar termenul de „Vaterland“ cu sintagma „Maica Rusia“. Dar, așa cum știa și Hitler, în cele din urmă rămâi fără dușmani interni și trebuie să cauți inamici în afară. Demonizarea Statelor Unite în presa controlată de stat a început acum mai bine de un deceniu, dar n-a fost de ajuns.

Când președintele Ucrainei, Viktor Ianukovici, o marionetă a lui Putin, a fugit din țară, după protestul „Euromaidan“, prin care se cerea o mai profundă integrare europeană, Putin a profitat de ocazie. Susținând nevoia de a-i proteja pe rușii din Ucraina, mai întâi a ocupat și a anexat Crimeea, apoi a început să incite la violență, prin intermediul „rebelilor” din estul Ucrainei, susținuți de ruși. Curând, în ciuda afirmațiilor absurde ale Kremlinului, ce pretindeau exact contrariul, trupele rusești, masiv înarmate, au transformat conflictul într-o veritabilă invazie.

Indiferent de temei, războiul este teribil, dar orientarea periculoasă a lui Putin spre un imperialism de natură etnică nu poate fi ignorată. Cei care spun că războiul din Ucraina e departe și nu poate genera o instabilitate globală neglijează avertismentul clar dat de Putin. Nu avem niciun motiv să credem că anunțata lui viziune asupra „Rusiei Mari“ se va încheia cu invazia din estul Ucrainei, însă avem toate

motivele să fim convinși că aceasta e doar începutul. Dictatorii se opresc doar când sunt opriți și împăciuitorismul cu care a tratat Occidentul invadarea Ucrainei de către Putin nu face decât să-i stimuleze acestuia apetitul pentru alte cuceriri.

Ucraina e doar una dintre bătăliile pe care lumea liberă ar prefera să le ignore, într-un război mai amplu, a cărui existență, pur și simplu, refuză să o accepte. Dar faptul că pretinzi că nu ai inamici nu înseamnă că aceștia chiar nu există. Zidul Berlinului și Uniunea Sovietică au dispărut, dar dușmanii libertății, care le-au construit, sunt încă în viață. Istoria nu se încheie; ea cunoaște doar cicluri. Eșecul de a a apăra Ucraina astăzi este eșecul Aliaților de a apăra Cehoslovacia în 1938. Lumea trebuie să acționeze acum, pentru ca Polonia din 2016 să nu fie chemată să joace rolul Poloniei din 1939.

Războiul Rece a fost câștigat nu doar prin superioritate militară și economică, ci și prin valorile pe care eu, un fost cetățean sovietic, le numesc, fără nicio ironie, „valori americane tradiționale”, adoptate și de tot blocul vestic. Nu putem rezolva problemele globalizării cu aceleași instrumente legale și economice care le-au creat. Avem nevoie de cadre noi, bazate pe moralitate, pentru a înfrunta dictaturile din Rusia și China, acum, când ele au devenit o parte atât de pregnantă a lumii noastre globalizate. Ne trebuie alte alianțe pentru a combate rețelele teroriste fără granițe, care folosesc, împotriva noastră, chiar tehnologia creată de noi. Aceste cadre și alianțe trebuie fundamentate pe principii morale, singura armă pe care dușmanii democrației nu o pot egala. Faptul e și mai evident în condițiile în care acești dușmani posedă arme nucleare, făcând confruntarea militară inimaginabil de primejdioasă.

Fronturile vagi și neclare ale conflictelor moderne nu pot fi abordate decât prin fronturi morale, bine conturate. Inamicii lumii libere pot fi identificați judecând după țintele lor. Ei știu că, dacă democrația liberă și economia de piață reușesc, își vor pierde rațiunea de a fi, de aceea și luptă pentru propria supraviețuire. Pentru a înfrunta aceste

atacuri, trebuie să transformăm principiile în politici. Trebuie să identificăm și să înțelegem scopul pentru care luptăm și adversarul pe care îl înfruntăm. Și trebuie să vrem să ne apărăm valorile, ca și cum înseși viețile noastre ar depinde de ele – căci chiar așa stau lucrurile.

Trebuie să rezistăm confuziilor, scuzelor și argumentelor eronate prezentate de dictatori și de ciracii lor, pe de o parte, și reluate de adepții împăciuitorismului și de lași, de cealaltă parte. Ei vorbesc neîncetat despre ce s-ar putea întâmpla dacă lumea liberă i s-ar opune lui Putin sau despre consecințele unei acțiuni militare directe împotriva ISIS. Dar nu vor să se raporteze deloc la ce se va întâmpla dacă nu acționăm suficient de hotărât, dacă permitem continuarea acestui status-quo al dialogului și împăciuitorismului. Evitarea unui nou Război Rece pare a fi un scop admirabil, dar ce-ați spune dacă ne-am afla deja într-un asemenea conflict? Și ce spuneți despre războiul actual, manifestat prin invadarea și anexarea unor teritorii europene, lucru deja întâmplat în Ucraina? Respingerea realității nu e o politică acceptabilă. Frământându-ne doar pentru ce s-ar putea întâmpla, în condițiile în care situația e deja catastrofală, nu facem decât să amânăm, în mod inutil, luarea unor decizii tranșante. Faptul că ignori cancerul și te contrazici cu medicii care te-au diagnosticat nu te va salva, indiferent de cât de mult te temi de tratament.

Nu putem ști sigur, în niciun fel, ce s-ar întâmpla dacă națiunile lumii libere, conduse de Statele Unite și de NATO, l-ar înfrunta pe Putin în Ucraina (sau, în aceeași ordine de idei, ar decide să elimine ISIS de pe hartă). Putem fi, însă, convinși că o asemenea acțiune va fi, în cele din urmă, necesară și că va solicita mai multe resurse, mai multe sacrificii și mai multe vieți pierdute, cu fiecare zi care trece. Putin, ca orice dictator dinaintea lui, devine tot mai încrezător în forțele proprii, văzând că nimeni nu-l înfruntă. Fiecare pas pe care-l poate trâmbița ca pe un succes, în fața poporului rus, îl face pe Putin și mai greu de dat jos de la putere și îi sporește îndrăzneala de a realiza alți pași, și mai agresivi.

E adevărat că, dacă America, Europa și restul democrațiilor de pe planetă vor realiza, în final, că era dialogului a luat sfârșit și îi vor ataca pe Putin și pe alți indivizi ca el tăindu-le bazele economice și oferind sprijin masiv țintelor lor, conflictele s-ar putea agrava, înainte de a fi stinse. Această abordare – responsabilitatea de a face sacrificii pe termen scurt, pentru un bine de lungă durată – necesită un anumit gen de conducători, care sunt, însă, foarte rari în zilele noastre. Necesită o gândire care să meargă mai departe de următorul sondaj de opinie, de următorul raport trimestrial și de următoarele alegeri. Politicile din timpul Războiului Rece au fost menținute, cu o remarcabilă fermitate, decenii întregi, traversând administrațiile și guvernele și ducând, în final, la o mare victorie, pentru tabăra democrației. De atunci, un președinte după altul, un premier după altul, au pasat responsabilitatea privind respectarea drepturilor omului în Rusia, până când Putin a dobândit un avânt suficient de mare pentru a lansa un veritabil război pe pământ european.

Un argument popular, dar eronat, e de a sugera că intervenția împotriva agresiunii ar putea duce la al Treilea Război Mondial sau chiar la un holocaust nuclear. Dimpotrivă, singurul mod în care actuala criză va escalada va fi dacă Putin nu se va confrunta cu o amenințare copleșitoare la adresa puterii sale, singurul lucru care îl preocupă. Dacă lui Putin i se permite să meargă din victorie în victorie, eliminând orice fel de opoziție pe plan intern și cucerind teritorii și influență în afară, riscul unui război total crește dramatic. Adolf Hitler nu a atacat Polonia în 1939 fiindcă Aliații s-au ridicat în apărarea Cehoslovaciei, ci tocmai fiindcă nu au făcut-o. Hitler nu a pătruns în Sudetenland fiindcă lumea a protestat vehement față de Anschlussul austriac, ci tocmai fiindcă riposta a fost atât de slabă. Doar după ce au fost obținute, atât de simplu, toate aceste prime triumfuri împotriva unei opoziții atât de slabe din partea democrațiilor occidentale, a dobândit și el o încredere în sine care avea să se dovedească exagerată.

Desigur, Putin nu este Hitler; acel rău indescriptibil nu va fi niciodată egalat – deși cei care au trecut prin ororile regimurilor lui Stalin, Mao sau Pol Pot ne-ar putea contrazice. E important, totuși, să amintim că, în 1936 – și chiar în 1937 și 1938 –, nici Hitler nu era încă Hitler! Adulația venită din partea atleților și a demnitarilor străini la Jocurile Olimpice de la Berlin, ușurința cu care au fost acceptați primii pași ai armatei germane dincolo de granițele stabilite după Primul Război Mondial, cedarea rapidă a lui Chamberlain – acestea sunt lucrurile care i-au permis lui Hitler să devină un monstru.

În termenii influenței globale, puterea industrială și militară a Rusiei de azi nu se poate compara cu cea a Germaniei naziste. Dar Putin are ceva ce Hitler nu a avut: arme nucleare. Și nu se teme să ne reamintească mereu lucrul acesta. M-am chinuit să ascult de două ori conferința de presă, cu întrebări și răspunsuri, ținută de Putin la Soci, în octombrie 2014, pentru că nu-mi venea să cred cu câtă ușurință lăuda terifiantul șantaj nuclear al liderului sovietic Nikita Hrușciov. Dar ar trebui să luăm bine aminte la ce spune Putin, deoarece e recunoscut pentru faptul că-și transpune amenințările în fapt, atunci când nu sunt contracarate.

Dacă, însă, liderii lumii libere își vor veni în fire la timp și vor forma un puternic front comun împotriva lui Putin – manifestat prin sancțiuni economice, înlocuirea exporturilor rusești de energie, izolare diplomatică și sprijin economic și militar pentru țintele lui –, ei vor pune, astfel, bazele unei noi alianțe a democrațiilor planetei. Dictaturilor trebuie să li se dea șansa de a se reforma și de a se alătura comunității, altfel trebuie marginalizate și lăsate în urmă. Uniunea Europeană folosește acest model în plan intern; fiecare stat candidat trebuie să întrunească standarde explicite de dezvoltare economică și de respectare a drepturilor omului. Și, totuși, aceeași UE e fericită să facă afaceri cu dictaturi brutale, ca Rusia lui Putin, care nu ar fi, niciodată, acceptată ca membră a Uniunii Europene. Sfârșitul războiului lui Putin și sfârșitul acestei ipocrite politici de

dialog pot avea loc concomitent.

Primul lucru pe care îl vom face, în lucrarea de față, va fi să stabilim de ce acest război nedeclarat e real și de ce contează. În lipsa unor simboluri evidente asupra cărora să se concentreze și fără un „imperiu al răului“ împotriva căruia să lupte, ralierea democrațiilor lumii, în vederea unei acțiuni comune, va fi dificilă. Și, totuși, ele trebuie să se unească. Apoi, vom examina cum două decenii de retrageri și repoziționări în tabăra occidentală au permis unor autocrați ca Putin și unor grupări teroriste ca ISIS să prolifereze în toată lumea.

Democrațiile au liderii pe care îi merită, spune o butadă, și de aceea trebuie să examinăm schimbarea de valori și de priorități care a făcut din împăciuitorism și realpolitikul defetist moneda aleasă de Occident în politica sa externă de azi. Eliminarea componentei morale din afacerile externe a fost o catastrofă după care Occidentului îi va trebui mult timp să-și revină.

Ultimul capitol al cărții e dedicat unui plan amplu prin care să se realizeze revenirea Vestului, începând cu întrebări la care fiecare candidat la conducerea unei democrații ar trebui să răspundă.

De-a lungul lucrării, voi împărtăși observațiile și experiențele mele, personale, ca activist în Rusia și în calitatea mea actuală, de președinte al Fundației pentru Drepturile Omului, cu sediul la New York. Desigur, bătăliile mele politice au început încă din anii 1980, odată cu rebeliunea mea contra autorităților sportive sovietice, pe când eram campion mondial la șah, și cu interviurile acordate publicațiilor occidentale privind inechitățile din cadrul sistemului comunist, interviuri care mi-au creat, adesea, probleme. Dar cea mai importantă poveste din această carte nu e a mea. E povestea felului în care Vladimir Putin – beneficiind de indiferența și, în unele rânduri, chiar de sprijinul lumii libere care a doborât Uniunea Sovietică – a pus capăt experimentului democratic din Rusia.

Prolog

Ascensiunea și prăbușirea democrației rusești ar umple paginile unei cărți dureros de scurte. Rusiei i-au trebuit doar opt ani ca să treacă de la mulțimile entuziaste, care sărbătoreau colapsul Uniunii Sovietice, în 1992, la ascensiunea fostului agent KGB, Vladimir Putin, în funcția de președinte. Apoi, lui Putin i-au trebuit alți opt ani ca să corupă sau să dezmembreze aproape orice element democratic din țară – echilibrul puterilor în stat, alegerile libere, justiția independentă, presa liberă și o societate civilă care să poată conlucra cu guvernul, în loc să trăiască terorizată de el. Oligarhii care nu au vrut să colaboreze cu Putin au fost închiși sau exilați, iar presa a învățat rapid ce putea fi spus și ce nu. De asemenea, Putin a consolidat economia rusească, limitând reformele economiei de piață și subliniind necesitatea creării unor „lideri naționali” în domeniile energetic și bancar.

Un potențial moment de cotitură a venit în 2008, când Putin a ajuns la sfârșitul celor două mandate constituționale. Putini se așteptau ca el să se retragă discret sau de tot, iscându-se dezbateri aprinse asupra felului în care Putin avea să mențină controlul, păstrând, totodată, aparențele. Putin canalizase puterea nu doar spre partidul sau postul său, ci spre el, personal. Plecarea lui ar fi însemnat paralizarea întregului stat mafioto-kaghebist, pe care el și aliații săi îl construiseră, cu migală, în opt ani. Putin putea amenda Constituția Rusiei pentru a candida din nou, dar, la acea dată, era încă sensibil în privința păstrării aparențelor democratice. Și asta din simplul motiv că ar fi fost penibil, pentru colegii săi din G8, să-l felicite după o asemenea acaparare primitivă a puterii, cât și pentru faptul că rămânerea în grațiile liderilor din Statele Unite, Japonia și Europa Occidentală îi era foarte utilă lui Putin în plan intern. Cum să mai poată fi el numit „anti-democrat“, cu

atât mai Putin „despot”, când era îmbrățișat atât de călduros de oameni ca George W. Bush, Silvio Berlusconi sau Nicolas Sarkozy?

Dilema lui Putin ne-a dat nouă, celor din mișcarea rusă de opoziție, o efemeră rază de speranță că, în 2008, alegerile ar putea fi transformate într-o oportunitate de a schimba cursul țării. Știam că alegerile în sine vor fi măsluite, de la început până la sfârșit, dar speram că dezvăluirea acestei coruperi îi va face pe tot mai mulți oameni să ni se alăture. Rușii erau conștienți că-și pierdeau libertățile sub Putin și încă puteau fi sensibilizați atunci când li se amintea asta, așa cum aveau să demonstreze masivele proteste din 2011.

Decizia lui Putin a fost o stratagemă tactică. În loc să păstreze președinția pentru el, i-a încredințat-o primului său adjunct, tânărul vicepremier Dmitri Medvedev, care era, în general, văzut ca fiind mult mai liberal și mai prooccidental decât șeful lui. Alegerile au fost, cum era de așteptat, previzibile și fraudate, Medvedev obținând un scor apropiat de cel al lui Putin la prezidențialele din 2004. (O glumă care a circulat la acea vreme spunea că ar fi fost nepoliticos ca Medvedev să obțină un scor mai bun ca Putin sau să fie mai înalt decât Putin.) Imediat, Medvedev l-a numit pe Putin prim-ministru și cei doi bărbați și-au schimbat funcțiile într-un grațios pas de deux, dansând pe mormântul democrației rusești. Patru ani mai târziu, Medvedev ia înapoiat, supus, președinția stăpânului său, schimbând Constituția. La alegerile din 2012, s-au făcut chiar și mai Putine eforturi de a ascunde faptul că Rusia devenise iar o dictatură.

Au existat, însă, și câteva sincope pe acest drum. Cu doar trei luni înaintea alegerilor prezidențiale din 4 martie, au erupt, spontan, cele mai mari proteste politice din era postsovietică, după ce alegerile parlamentare au fost fraudate într-un asemenea grad, încât mulți ruși n-au mai putut suporta. În următoarele luni, sute de mii de ruși au ieșit în stradă, scandând: „Putin trebuie să plece!“ și „Rusia fără Putin!“

Am participat des la demonstrații, alături de alți lideri ai opoziției, precum Aleksei Navalnâi și Boris Nemțov, dar apariția surprinzătoare a zeci de mii de moscoviți, în principiu apolitici și apatici, în Piața Bolotnaia, pe 10 decembrie, ne-a dat speranța că s-ar putea schimba ceva. Din 2005, fusesem în fruntea multor marșuri și, de fiecare dată, forțele de poliție erau de cel Putin zece ori mai numeroase ca noi. Pe 24 decembrie, pe bulevardul Saharov, procentele s-au schimbat, în sfârșit. Având în față o mare de drapele ale opoziției, unite împotriva corupției și a lui Putin, cine n-ar fi putut visa la un nou viitor?

Dar avântul a fost pasager. Noi legi draconice împotriva libertății de asociere și de întrunire au fost votate rapid, impunând amenzi uriașe și incriminând protestele nonviolente. Mulți lideri și membri ai opoziției au fost hărțuiți, arestați și interogați în privința rolului jucat în organizarea protestelor. Kremlinul a masat resurse uriașe împotriva demonstranților; ultimul miting de amploare, pe 6 mai 2013, a fost dispersat cu brutalitate, generând așa-numitul „caz Piața Bolotnaia“, care a dus la interogarea a peste 1.300 de martori și la condamnarea, la ani grei de închisoare, a zeci de protestatari.

În același timp, presa controlată de Kremlin a început să-și intensifice campania de demonizare a protestatarilor și a liderilor opoziției, prezentându-i ca pe niște extremiști periculoși și ca posibili trădători ai patriei. Nu doar că revoluția nu avea să fie televizată, dar potențialilor revoluționari li s-a interzis și accesul la televiziune. Au mai existat câteva proteste semnificative după anunțarea „victoriei” lui Putin în alegeri, dar pentru mine a devenit clar, în 2012, că democrația murise cu adevărat în Rusia. Nu mai puteam preconiza un transfer pașnic al puterii acaparate de Putin. Sfârșitul lui nu putea fi decât turbulent și violent. După ce am fost chemat de mai multe ori la interogatorii de către procurori – acolo unde mergi ca martor și te întorci ca suspect, dacă te mai întorci –, am decis să nu mă mai întorc în Rusia, în 2013.

Aici aș vrea să reanalizez lucrurile și să arunc o privire

spre Rusia din exterior. Dincolo de profiturile dobândite în urma exploziei prețului petrolului, dincolo de propagandă, de represiune și de populația obedientă, Putin n-ar fi obținut atâta putere fără un considerabil sprijin din afară. În definitiv, nu e așa ușor să făurești o dictatură în ziua de azi și în această epocă. Între alți factori, comunicațiile globale fac dificilă împiedicarea populației dintr-o anumită țară să tânjească la drepturile și bogățiile vecinilor ei. Acesta e unul dintre motivele pentru care Putin a făcut întotdeauna tot posibilul să sprijine regimurile autoritare din vecinătatea Rusiei.

Tendința globală către democratizare, din a doua jumătate a secolului XX, e una dintre cele mai mari realizări ale omenirii. Înainte de al Doilea Război Mondial, în Europa și Americi exista o vastă majoritate de guvernări democratice. Samuel Huntington a scris despre „al treilea val“ al democratizării în cartea The Third Wave, din 1991, iar Francis Fukuyama e autorul unei lucrări la fel de faimoase – Sfârșitul istoriei și ultimul om, apărută în 1992. Sistemul democrat liberal și capitalismul au fost marii învingători ai ultimei competiții ideologice importante pe care o vom cunoaște vreodată. Totalitarismul și comunismul au fost marii perdanți.

Băieții buni au câștigat Războiul Rece, McDonald’s și-a deschis restaurante la Moscova și a venit momentul unei celebrări pe deplin meritate.

Dar, în Rusia, povestea a fost diferită. Sfârșitul Războiului Rece a reprezentat o oportunitate nu doar pentru progres economic, ci și pentru o bine-venită primire în rândul puterilor democratice ale lumii. Chiar și atunci când URSS s-a destrămat, Rusia, de departe cea mai mare și mai puternică membră a sa, a păstrat multe dintre privilegiile și pozițiile Uniunii, alături de cel mai mare arsenal nuclear de pe planetă, forțând Ucraina, Belarus și Kazahstan să-i predea armele lor nucleare. Rusia a preluat locul URSS-ului în cadrul Consiliului de Securitate al ONU și, după repetate plângeri nefondate cum că ar fi fost umilită de Occidentul victorios, tabăra învingătoare nu a solicitat

despăgubiri. De fapt, Statele Unite și alte câteva țări au oferit, fie direct, fie prin intermediul FMI, împrumuturi financiare și alte forme de ajutor de care Rusia avea nevoie disperată. Rusia a fost chiar plătită pentru a-și repatria soldații staționați pe teritoriul Germaniei. Motivul nu a fost doar unul caritabil. Colapsul și haosul care ar fi cuprins gigantul nuclear nu ar fi fost în interesul nimănui. La fel, nu s-a pus problema unor procese și nici a dezvăluirii adevărurilor din epoca sovietică, nu au existat nici comisii de reconciliere, în plan intern sau internațional, în privința fostei URSS. După decenii de genocid, deportări în masă, închisori și represiuni totalitare, s-a decis ca trecutul să fie șters cu buretele, iar drumul către un viitor strălucitor să se facă fără învinuiri și acuzații. Desigur, mulți dintre noii lideri și oficiali erau interesați personal ca trecutul crud să nu mai fie scos la iveală. Nu sunt mândru de a fi fost, cândva, eu însumi membru al Partidului Comunist, deși această decizie a fost o mutare calculată, întrucât neafilierea politică mi-ar fi afectat cariera de șahist. (Am părăsit Partidul în ianuarie 1990.)

Curând, poziția dominantă a devenit una de „evitare a vânătorii de vrăjitoare”, deși asta însemna ca indivizi cu mâinile pătate de sânge să rămână la putere. Mai grav e faptul că această atitudine a lăsat rădăcinile puternicului aparat rusesc de securitate intacte, chiar dacă instituția a fost redenumită și a rămas în umbră. Elțân nu a dorit procese, iar arhivele KGBului rusesc au rămas intangibile. Foștilor demnitari li s-a oferit promisiunea tacită a securității financiare și a impunității pentru crimele săvârșite, în schimbul facilitării transferului de putere. Aceeași formulă a fost aplicată de Elțân și când l-a ales drept succesor pe Putin, în 1999.

Națiunile occidentale au colaborat, în unanimitate, la această dubioasă mușamalizare. E remarcabil cât de repede, după ce a încetat să mai existe URSS, și-au dorit să uite și să ierte tot chiar și mulți dintre cei mai agresivi lideri occidentali din timpul Războiului Rece. „Vânătoarea de vrăjitoare” implică persecuții în urma unor acuzații false

și/sau a lipsei de dovezi. Dar dacă există o sumedenie de „vrăjitoare” în jurul nostru și o mulțime de dovezi ale „vrăjitoriei”? Nu uitați că mausoleul lui Lenin, din centrul Pieței Roșii, nu a fost niciodată îndepărtat.

Cred că euforia i-a copleșit pe oamenii aflați de ambele părți ale Cortinei de Fier. De acum, puteam afla lucruri despre restul lumii, puteam călători și citi ziarele care ne interesau cu adevărat. Puteam discuta despre politică fără opreliști și puteam chiar vota! Putini ruși erau dornici de procese sumbre, care să detalieze ororile despre care știam cu toții că se petrecuseră în Uniunea Sovietică. Acest lucru s-a dovedit, însă, o greșeală imensă, pentru care Rusia și restul lumii plătesc și azi.

Nu a existat nici un singur moment în care Rusia să-și fi pierdut direcția, iar Vladimir Putin sau altul ca el să devină o soluție inevitabilă. Nu a existat nici un moment de răscruce în relațiile Occidentului cu Rusia care să marcheze trecerea de la confruntarea asupra nerespectării drepturilor omului la dialog cordial. Procesul de tranziție a fost lent, dar sigur. În repetate rânduri, SUA și Europa au închis ochii la crimele și fărădelegile lui Gorbaciov, Elțân și Putin, cu speranța că lucrurile se vor așeza de la sine. Președinții americani au avut prea multă încredere în oamenii politici din Rusia, în loc să sprijine reformele structurale și instituționale care ar fi garantat supraviețuirea democrației.

Acceptarea de către Occident a autoritarismului în fosta URSS a început, de fapt, chiar înainte de destrămarea acesteia. În 1988, convingerea sinceră a lui Ronald Reagan în superioritatea morală a libertății individuale și a pieței libere a fost înlocuită de pragmatismul precaut al lui George H.W. Bush. La începutul lui 1991, Gorbaciov pierduse controlul asupra timidului său program de reforme, pe când vântul schimbării bătea puternic dinspre Europa de Est. Bush a făcut tot posibilul să sprijine eforturile lui Gorbaciov de a menține unită URSS, ținând infamul său discurs „Chicken Kiev“, pe 1 august 1991, care a înfuriat mulți ucraineni, avertizându-i să nu ceară prea

insistent despărțirea de URSS.

Tentativele disperate ale lui Gorbaciov de a menține socialismul și Uniunea Sovietică au eșuat total, în cele din urmă, transformându-l într-un erou „accidental” în Occident. Nu-i voi oferi nici măcar creditul minim pe care unii i-l acordă pentru că n-a trimis proverbialele tancuri să oprească revoltele anticomuniste declanșate pretutindeni în Blocul Sovietic, întrucât Gorbaciov a trimis armata sovietică în Lituania și Letonia, crezând că, astfel, va rezolva situația. El nu era genul de om care să-și asume riscuri, atunci când venea vorba de propria-i piele, și nu voia să sfârșească precum dictatorul comunist al României, Nicolae Ceaușescu, a cărui răsturnare și execuție rapidă, în decembrie 1989, era încă proaspătă în mintea tuturor.

Când am luat cuvântul în Parlamentul European, în septembrie 1991, l-am comparat pe Gorbaciov cu Ludovic al XVI-lea, care, la fel, a convocat Parlamentul și a refuzat să folosească forța împotriva revoluționarilor, în speranța că aceștia îi vor cruța viața. În această privință, Gorbaciov a avut mai mult noroc decât regele francez, în ciuda faptului că nici el nu se mai afla în grațiile poporului său. Există, de asemenea, asemănări cu ultimul țar rus, Nicolae al II-lea, care a încercat să stăvilească revoluția și să mențină regimul autocratic prin unele reforme firave. A convocat Duma, a emis o constituție și, totuși, a avut parte de un sfârșit crâncen. (Nu mă pot abține să nu remarc că Gorbaciov, Nicolae al II-lea și Ludovic al XVI-lea au avut, cu toții, soții inteligente, influente, dar nepopulare: Raisa, Alexandra și Maria Antoaneta. Raisa era, cu siguranță, conștientă de destinul violent al celorlalte și îmi imaginez că ea și-a sfătuit soțul să evite folosirea forței, pentru a-și spori șansele de a scăpa cu pielea – sau, în cazul ei, cu blănurile – neatinse.)

Dimpotrivă, Boris Elțân a fost un populist autentic, în ciuda carierei sale de nomenclaturist. El și-a dovedit credința în oameni lansând acțiuni și reforme politice ambițioase. În plan internațional, însă, a avut o prezență slabă, lucru de care a fost conștient, încercând să

compenseze printr-o alternanță de ieșiri violente și gesturi blânde la adresa liderilor străini. Elțân a reușit să păstreze o sferă regională de interese, în ciuda teribilei slăbiciuni dovedite de Rusia pe scena mondială în anii 1990. Faptul că a reușit asta constituie meritul său – dar îi discreditează profund pe Bill Clinton și pe ceilalți lideri ai G7, care au permis formarea acelei sfere de interese.

Anii 1990 au adus cu ei o serie de uriașe oportunități ratate pentru forțele democratice de pretutindeni. Forța economică, forța militară și cea morală sau aflat, atunci, într-o singură tabără mai mult decât oricând altcândva în istorie. Dar, în loc să profite de acest avantaj, de pildă, prin reformarea Națiunilor Unite cu un nou cadru, robust, în ceea ce privește drepturile omului, Occidentul și-a risipit atuurile. Statele Unite și aliații săi europeni au avut capacitatea și pârghiile prin care să exercite presiuni imense pentru reforme pozitive – pe care și le-au exercitat eficient, pentru a câștiga Războiul Rece. Dar, în loc să le folosească, de îndată ce Zidul Berlinului a căzut, ei au ales să se bazeze exclusiv pe stimulente și angajamente, care au fost eficiente în estul Europei, dar au eșuat în fața unor autocrați hotărâți, ca Vladimir Putin.

De fiecare dată când Putin a luat măsuri punitive în Rusia sau s-a amestecat în treburile țărilor vecine, Vestul a avut oportunitatea de a-l respinge. În schimb, la fiecare mișcare brutală, Putin a fost răsplătit prin legături și mai strânse cu liderii principalelor democrații ale planetei și, mai important, prin acces mai larg la piețele lor avantajoase. Desigur, e imposibil să afirmi cu certitudine că evoluția lui Putin către dictatură ar fi fost deviată sau împiedicată printr-o poziție fermă a lumii libere. Dar cred, totuși, că așa ar fi stat lucrurile.

Putin nu este un ideolog. El și ciracii săi au acumulat averi imense, iar amenințarea de a nu se putea bucura în voie de ele în Occident ar fi fost una foarte serioasă. Spre deosebire de predecesorii săi sovietici, Putin și aliații acestuia nu se mulțumesc cu ultimul model de limuzină ZIL sau cu un conac cochet pe malul Mării Negre. Ei doresc să

conducă precum Stalin, dar să trăiască precum Roman Abramovici, bunul amic al lui Putin, care și-a cheltuit averea cumpărând o faimoasă echipă engleză de fotbal și iahturi de mărimea unui teren de fotbal. Oligarhii lui Putin călătoresc prin toată lumea și își țin averile peste granițe, iar acest fapt le-ar conferi guvernelor occidentale un instrument real de forță, dacă ar avea curajul să-l folosească.

Acest lucru ar fi fost cu atât mai realizabil la începutul primului mandat al lui Putin, când acesta încă testa ce anume își poate permite. Ca orice autocrat din născare, Putin nu respectă nimic altceva decât forța. El face un pas, privește împrejur, adulmecă aerul și apoi, dacă nu sunt consecințe negative, face un alt pas. Cu fiecare înaintare, devine tot mai încrezător și mai greu de oprit. Exprimarea timidă a îngrijorării de către diplomații și miniștrii străini sunt, pentru cineva ca Putin, cea mai clară undă verde posibilă. Asemenea discuții diplomatice sunt, de fapt, inutile, în accepția lui. La urma urmei, dacă Statele Unite erau cu adevărat îngrijorate, ar fi făcut ceva concret, în loc să discute și să tot discute.

Motivele adepților împăciuitorismului merg de la optimismul nejustificat în privința adevăratei naturi ai lui Putin până la carierismul politic cinic, care vede într-o Rusie beligerantă și bogată în resurse energetice o problemă prea dificil de rezolvat. Pentru mulți lideri occidentali, a fost mai ușor să pretindă că Rusia nu are nicio problemă, decât să admită că o asemenea problemă ar fi greu sau imposibil de rezolvat. În plus, mai există și categoria liderilor precum Silvio Berlusconi și Gerhardt Schroder, care au privit colaborarea cu Putin drept o afacere ca oricare alta.

În ciuda tentativelor de a redenumi această atitudine „dialog“, izul împăciuitorismului e greu de mascat. Lecția fundamentală a vizitei făcute de Chamberlain și Daladier lui Hitler, la Munchen, în 1938, e valabilă și azi: faptul că îi dai unui dictator tot ce vrea nu-l împiedică să vrea mai mult, ci doar îl convinge că nu ești îndeajuns de puternic să-l împiedici să-și însușească obiectul dorinței sale. Altfel,

gândește dictatorul, l-ai fi oprit încă de la bun început.

Avertismente privind natura și intențiile lui Putin au existat din belșug. Ascensiunea lui la putere a fost facilitată de riposta brutală pe care a dat-o în cazul atentatelor cu bombă comise asupra unor blocuri din mai multe orașe rusești – acte teroriste pe care mulți le consideră, încă, o provocare în stilul incendierii Reichstagului. (Dar, spre deosebire de incendierea Reichstagului, aceste atentate au fost deosebit de sângeroase.) Bombardamentele masive și torturarea civililor din Cecenia au fost prezentate ca parte a războiului global împotriva terorismului, ceea ce a fost o înscenare totală. Mai târziu, disprețul lui Putin față de valoarea vieților umane a fost confirmat în alte două incidente cu luări de ostatici: primul petrecut în 2002, când trupele federale au folosit un gaz necunoscut, ucigând zeci de ostatici în timpul unei reprezentații teatrale la Moscova, iar al doilea în 2004, când forțele de securitate, folosind armament greu, au demolat o școală din Beslan, plină de copii luați ostatici, tragedie soldată cu sute de victime.

Subjugarea rapidă de către Kremlin a presei rusești a fost, alături de creșterea prețului petrolului cu peste 700% în 2008, principalul motiv de la baza falsului succes al regimului lui Vladimir Putin. Încă de la începutul primului lui mandat ca președinte, Putin a învățat că trebuia să controleze a patra putere în stat, presa, spre a le controla și pe celelalte trei. Lecția a fost deprinsă după protestele publice generate de eșuarea salvării echipajului de pe submarinul nuclear Kursk, scufundat după o explozie survenită în timpul unui exercițiu de antrenament în Marea Barents, în august 2000. În loc să găsească vinovații din armată sau să elimine birocrația sufocantă, Putin a atacat presa independentă.

Trusturile de presă au fost acaparate de forțe favorabile lui Putin și asociaților săi apropiați. Proprietarul postului de televiziune NTV, Vladimir Gusinski, a stat trei zile după gratii, în iunie 2000, și a fost obligat să-și vândă compania. De fapt, prin ceea ce avea să devină o „metodă de negociere” tipică pentru Rusia, el a fost obligat să semneze

cedarea companiei înainte de a fi eliberat. A fugit în Israel, în vreme ce postul său a fost însușit și inclus în portofoliul Kremlinului, în aprilie 2001. Astăzi, ca o ironie a sorții, NTV este, probabil, cel mai lamentabil canal de propagandă oficială, deși există o competiție foarte dură în acest domeniu. Această „cenzură delicată" a fost însoțită și de metode mai convenționale, existând liste cu persoane non grata și cu subiecte interzise. Puterea mediatică a fost centralizată în aceeași manieră ca puterea politică, dar și în același scop: jefuirea țării, fără a provoca o revoltă populară.

Corupția din era Elțân e întipărită în memoria colectivă a Rusiei doar fiindcă am aflat despre ea din presa vremii. În anii 1990, oligarhii concurenți purtau războaie unii împotriva altora prin intermediul trusturilor de presă. Nu era o luptă purtată cinstit sau decent, dar o mulțime de fapte au ieșit la lumină și mii de jurnaliști onești s-au străduit să prezinte adevărul opiniei publice rusești. Sub Putin, singura lumină a provenit de la nesfârșitul șuvoi de articole laudative despre el și administrația lui.

În manieră tipică, riposta Occidentului la acești pași îndrăzneți către despotism s-a limitat la declarații de presă exprimând „îngrijorarea și preocuparea", în vreme ce lucrurile continuau să se deruleze ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Putin a fost primit cu brațele deschise, ca membru deplin al G7, organizație menită să reprezinte marile democrații industriale. Celor care justifică invitația prin mărimea și influența Rusiei, țin să le reamintesc că, totuși, China nu este membră a organizației. Includerea Rusiei a fost o recompensă pentru reformele democratice și măsura avea să fie revocată de îndată ce Putin renunța la acele reforme. Faptul că Rusia a fost exclusă abia după ce Putin a invadat Ucraina și a anexat Crimeea, în martie 2014, spune multe despre atitudinea Occidentului.

Puternicul instinct oportunist al lui Putin l-a făcut să dea, poate, cel mai important telefon din viața lui pe 11 septembrie 2001. A fost primul lider care l-a sunat pe președintele George W. Bush, spre a-și oferi deplinul sprijin

după atacurile teroriste. Făcând asta, a câștigat încrederea emotivului Bush și a beneficiat de acceptul tacit al Occidentului timp de încă șapte ani lungi. (Situația ar fi trebuit să se schimbe când Rusia a atacat Georgia, în 2008, dar și această invazie a fost o reflectare a modului în care ambiția și încrederea în sine dovedite de Putin au crescut în cursul mandatului lui Bush.) Putin a reușit să înfățișeze Rusia ca pe un aliat al SUA – mai ales în Afghanistan –, deși acționa activ împotriva intereselor americane și europene din alte regiuni.

Capacitatea lui Bush Jr., cel de-al 43-lea președinte american, de a se opune numeroaselor agresiuni ale lui Putin a fost îngrădită semnificativ de un comentariu rostit cu câteva luni mai înainte, când cei doi s-au întâlnit pentru prima oară în Slovenia, pe 16 iunie 2001. După acea întrunire, Bush a rostit faimoasa lui evaluare: „L-am privit pe om direct în ochi. Am văzut că e dintr-o bucată, de încredere și am avut un dialog foarte constructiv. Am reușit să pătrund în sufletul lui.“ După acest comentariu, Bush nu l-a mai putut critica pe Putin, căci ar fi însemnat să accepte că-i judecase greșit caracterul; iar recunoașterea propriilor greșeli n-a fost niciodată punctul forte al lui Bush. La drept vorbind, Bush și Statele Unite au avut un nou set de priorități de top după 11 septembrie. Dar, privind retrospectiv, pare surprinzător cum de niște oameni duri, cu experiența Războiului Rece, ca Rumsfeld sau Cheney, ori experta în problemele Uniunii Sovietice și ale Rusiei, Condoleezza Rice, n-au reușit deloc să pună presiune pe Putin.

Dar, cum se spune, oricât de rău ar merge un lucru, e întotdeauna loc de mai rău. Barack Obama a preluat funcția de președinte fără să aibă aproape niciun fel de experiență politică, fiind împovărat de copleșitoare provocări interne. De asemenea, a avut un mandat clar din partea poporului american, sătul de îndelungatele implicări nepopulare din Afghanistan și Irak: ai grijă de America și lasă în pace restul lumii! Existau speranțe reduse ca Obama, idealistul nou-venit, să-l înfrunte în mod concret pe Putin, în ciuda faptului

că în echipa prezidențială fusese cooptat și un bun cunoscător al Revoluției Portocalii, Mike Mefaul.

Dar s-a întâmplat ceva mai rău decât mă așteptam. Administrația Obama și-a expus planul de resetare a relațiilor cu Rusia, completând această măsură cu butonul buclucaș al lui Hillary Clinton. Imaginați-vă mesajul pe care această uvertură cordială i l-a transmis lui Vladimir Putin. (Tehnic vorbind, destinatarul mesajului a fost Dmitri Medvedev, dar haideți să nu ne amăgim cu asemenea pretenții absurde.) Dacă, uneori, Putin nu pare foarte convins de reacția internațională relativ viguroasă la invadarea Ucrainei de către Rusia, este, poate, din pricină că el așteaptă, pur și simplu, următorul „buton de resetare“.

În memoriile ei, publicate în 2014, Hillary Clinton depune eforturi considerabile spre a apăra resetarea, încercând să convingă că nu a fost trasă pe sfoară de Putin. În mod ironic, această poziție post factum urmează același model ca memoriile adversarilor săi politici: George W. Bush, Condoleezza Rice, Dick Cheney și Donald Rumsfeld. Aproape unanim, adesea chiar cu formulări similare, cu toții afirmă că știau că Putin era un „băiat rău“, dar că nu au avut altă opțiune decât să bată palma cu el. (Bush Jr. E cel mai relevant exemplu în privința judecării greșite a lui Putin, așa cum voi explica mai târziu.)

Pentru mine, care am trâmbițat de pe fiecare acoperiș și din fiecare pagină de ziar adevărul despre caracterul și ambițiile lui Putin, de mai bine de un deceniu, e de-a dreptul enervant să văd că atât de mulți politicieni americani puternici îmi dau dreptate de îndată ce-și termină mandatul. Cărțile respective nu relevă deloc cum anume ar fi acționat ei diferit pentru a influența comportamentul lui Putin, atunci când aveau puterea să o facă. Ideea că Statele Unite ar fi putut să-l amenințe pe Putin cu izolarea, cu blocarea conturilor lui și ale ciracilor săi miliardari, cu folosirea bâtei după ce el le mâncase toți morcovii îmi pare cu totul improbabilă.

Când guvernul american a început, în sfârșit, să facă

mici pași pentru a riposta la numeroasele abuzuri ale regimului lui Putin, acesta deja deținea puterea absolută în Rusia și avea sentimentul unei totale impunități. Iar decizia nici măcar nu a venit din interiorul administrației. Legea Magnițki, care impunea taxe speciale pe bunurile unor demnitari ruși și le limita acestora dreptul de liberă circulație, a fost susținută de investitorul americano-britanic Bill Browder. Unul dintre avocații grupului său de investiții din Rusia, Serghei Magnițki, fusese arestat, în 2008, de niște oficiali corupți ale căror fraude le dăduse în vileag. Un an mai târziu, murea în detenție, înainte de proces, după ce fusese bătut și nu primise îngrijirile medicale necesare.

Legea Magnițki a reprezentat, într-un fel, răzbunarea lui Browder și, inițial, pe listă au fost trecuți doar câțiva oficiali ruși, care fuseseră direct implicați în arestarea și moartea lui Magnițki. Trebuie remarcat că administrația Obama a luptat, din start, împotriva legii respective, aceasta fiind semnată doar ca parte a unui act legislativ al Camerei Reprezentanților, care normaliza comerțul cu Rusia, restricționat anterior în unele privințe, prin faimosul amendament Jackson-Vanik, din 1974.

Administrația Obama a urmat atitudinea – jenant de precaută – a Europei, aplicând sancțiuni contra Rusiei și a aliaților lui Putin abia după invadarea Ucrainei. În ciuda sprijinului copleșitor manifestat, în Congres, atât de republicani, cât și de democrați, pentru extinderea măsurilor – și, mai ales, pentru dotarea cu armanent și instruirea trupelor ucrainene –, Obama a continuat linia discursurilor împăciuitoare ale lui Merkel, Hollande și ale altor lideri europeni, care vorbeau despre „găsirea unei soluții pașnice“, când războiul era deja în plină desfășurare. Ei au continuat să-l considere pe Putin un politician care negocia cu bună credință, până și după ce acesta a recunoscut, triumfător, în martie 2015, că mințise în privința rolului jucat de armata rusă în anexarea Crimeei, în anul precedent.

Nu cred că Merkel și Obama stau așa de prost cu

memoria – în special Merkel, care e născută în Republica Democrată Germană. Prin urmare, singura explicație ar fi că ei consideră problema Putin atât de spinoasă, încât preferă să se prefacă, amândoi, că nici nu există. Ceea ce s-ar putea să fie adevărat, cel Putin pentru ei, personal, și pentru o vreme. Poate că ei nu doresc decât să amâne catastrofa totală până când nu vor mai fi în funcție, lăsându-i pe succesorii lor să se descurce cu Putin. Oricum, atitudinea lor reprezintă o capitulare morală, care a produs deja pagube cât se poate de reale.

Capitolul 1
Sfârșitul Războiului Rece și prăbușirea URSS

La mijlocul verii lui 1989, am acordat un lung interviu unei reviste ce reprezenta, practic, decadența occidentală, în opinia sovieticilor: Playboy. Dar nu doar revista în care a apărut interviul a stârnit suspiciuni în Uniunea Sovietică. În ciuda atmosferei tot mai intense de glasnost – deschidere – dintre America și URSS și a slăbirii lente a represiunii politice, sub perestroika lui Gorbaciov, criticile mele făţișe la adresa societății sovietice și laudele aduse Americii și americanilor, în special, au declanșat un scandal. Căderea Zidului Berlinului (care avea să se producă pe 9 noiembrie) era la doar câteva luni distanță, dar încă greu de imaginat. La o lună după aceea, Gorbaciov și președintele George H. W. Bush aveau să declare că URSS și SUA nu mai erau amice. Dar, chiar și în acest mediu care se schimba rapid, comentariile mele au sunat aproape a trădare pentru unii demnitari de la Kremlin.

PLAYBOY: Vorbele tale vin, parcă, din partea unui american. Americanii vor întotdeauna să fie învingători.

KASPAROV: Dar asta e o calitate foarte umană. Ea dovedește că americanii sunt foarte aproape de adevărata natură umană.

Pentru autoritățile sovietice, absorbite de mitul superiorității morale a comunismului și a omului sovietic, astfel de comentarii erau îngrijorătoare. Azi poate părea caraghios, dar ideologia și regulile de moralitate socialiste constituiau parte integrantă a arsenalului din Războiul Rece. Când autoritățile sovietice din domeniul sportului m-au atacat pentru că am dorit să păstrez câștigurile obținute din șah, ele au condamnat nu doar lipsa mea de obediență, ci și lipsa de solidaritate socialistă. Autorităților li s-a părut că dorința mea de a păstra Mercedesul primit ca premiu în Germania, spre a-l arăta vecinilor din Baku, nu reprezenta o gândire normală și sănătoasă, ci o atitudine subversivă și radicală.

Desigur, interviul meu nu a creat un asemenea scandal public pe cât a creat actrița rusă Natalia Negoda, care, cu câteva luni în urmă, apăruse goală în aceeași revistă, după ce jucase rolul unei prostituate într-un film care a șocat puritana societate sovietică. Fotografiile ei și interviul meu într-o publicație care era încă interzisă în URSS, precum și răspunsurile confuze pe care le provocaseră, au fost relevante pentru perioada perestroikăi. Primii pași ai țării noastre către o mai mare deschidere erau ispititori, dar știam că, în orice moment, noi puteam fi pedepsiți, iar reformele, stopate. Nu mai existau reguli clare și tot mai mulți oameni descopereau îndrăzneala de a testa care erau limitele sistemului, la un moment dat.

În 1987, Gorbaciov a declarat că dorește să construiască „socialismul cu fața umană“ promovat de Alexander Dubcek, iar eu i-am răspuns că și monstrul Frankenstein avea tot o față umană. Comunismul e împotriva naturii umane și nu poate fi susținut decât printr-o represiune totalitară. Fără ajutor din afară sau resurse naturale uriașe, ca petrolul, represiunea duce la stagnare economică. Și, apoi, mai există și stagnarea morală și spirituală a unei

societăți în care performanța și succesul individual sunt aproape interzise.

Desigur, au existat evenimente specifice care au contribuit la relevarea lacunelor fatale ale sistemului comunist și l-au obligat pe Gorbaciov să ia măsuri disperate de reformă pentru salvarea țării. Un astfel de eveniment a fost dezastrul din aprilie 1986, de la uzina nucleară Cernobâl, din Ucraina, iar modul în care a fost abordată criza a dezvăluit nivelurile de incompetență, corupție și minciună ale oficialilor, niveluri care le depășeau și pe cele dintr-o republică bananieră. (Anatoli Karpov și eu am donat premiul obținut la campionatul mondial din 1986 pentru victimele de la Cernobâl.) Apoi, a fost și implicarea sovietică în Afghanistan, care ajunsese deja la al zecelea an, în 1989, și care fusese la fel de ineficientă, de impopulară și de scumpă ca războiul declanșat aici, ulterior, de americani și de NATO.

Grație, mai ales, expunerii tot mai ample a oamenilor de rând la știri, ideilor și opiniilor, în principal venite din exterior, fundamentul statului sovietic s-a găsit într-o dilemă. Dacă autoritățile acționau ca de obicei și amendau micile încălcări ale normelor sistemului, își pierdeau credibilitatea de reformatori și dădeau dreptate criticilor care susțineau că societatea sovietică e inertă și retrogradă. Dar ele știau și că, dacă vor permite critici mărunte, alți cetățeni vor fi încurajați să ia atitudine. Replicile autorităților au devenit tot mai confuze și mai inconsistente. Manifestările diferite ale acestei situații, desprinse, parcă, din romanul satiric Catch – 22, au fost cele care au doborât, în final, Uniunea Sovietică, în ciuda eforturilor depuse de Gorbaciov de a împiedica destrămarea ei.

Cu mult înainte de căderea Zidului, era clar pentru mulți dintre noi, cei aflați de partea „greșită“ a Cortinei de Fier, că schimbările majore erau inevitabile. Nu știam ce formă vor avea acestea și nici de unde vor începe, dar faptul de a discuta serios și deschis despre orice avea legătură cu transformările politice sau cu noua direcție a țării

reprezenta o experiență cu totul nouă pentru cetățeanul sovietic de rând. În plus, nu eram siguri dacă aceste reforme democratice erau reale sau doar o variantă diferită a „democrației partidului unic“, menită să-l ajute pe Gorbaciov să-și consolideze puterea în fața vechii gărzi sovietice și să câștige timp pentru economia pe cale de prăbușire. Oamenii din stradă vorbeau despre violențele etnice care însoțeau deja mișcările de independență din multe republici sovietice. Ne întrebam dacă nu cumva milioane de oameni aveau să moară de foame înainte ca reformele economice să aibă loc.

Pe 26 martie 1989, în URSS au avut loc primele alegeri reale de la formarea statului, în 1922. Nou-creatul Congres al Deputaților Poporului din Uniunea Sovietică era menit să dea o față democratică Sovietului Suprem, instituția care încă deținea puterea reală. Dar Partidul Comunist a obținut doar 85% dintre locuri (spre deosebire de cele 99,9% obișnuite), iar printre insurgenții independenți s-a aflat și Boris Elțân, care l-a învins categoric, în districtul Moscova, pe candidatul lui Gorbaciov.

Ca o ironie a sorții, inițial, experimentele democratice limitate din URSS au avut cel mai mare impact în afara Uniunii Sovietice, în Polonia. Alegerile organizate în URSS, oricât de superficiale fuseseră, le-au oferit polonezilor imboldul necesar pentru propriul lor experiment democratic, mult mai vast. În loc să adopte reforma socialistă visată de Gorbaciov, Polonia a răsturnat complet regimul comunist, iar restul statelor din Tratatul de la Varșovia i-au urmat, curând, exemplul.

Actualii despoți din multe foste state sovietice au trăit și conștientizează pericolele reprezentate de libera exprimare, care poate crea „fisuri în zid“ și, de aceea, s-au străduit din răsputeri să le evite în cazul propriilor națiuni.

Putin și alți autocrați ex-sovietici privesc cele întâmplate sub regimul lui Gorbaciov ca pe un studiu de caz negativ. Iată de ce reacționează atât de dur împotriva criticilor politice lansate pe un blog oarecare sau de un singur protestatar, care ține în mâini o pancartă!

Dictatorii moderni au învățat din greșelile predecesorilor lor. Ei știu că, dacă nu există o supapă de siguranță, energia acumulată poate fi explozivă. De aceea, au creat un spațiu pentru un tip neobișnuit de disidență controlată. Postului de radio și site-ului web Ecoul Moscovei li se permite să difuzeze și să publice materiale critice la adresa lui Putin, în vreme ce alte canale, mai mici, dar mai Putin supuse, precum Kasparov.ru, sunt interzise pe internetul rusesc. Am fost directorul Ecoului Moscovei între 1991 și 1996, pe când acesta era independent. Acum, deși își menține caracterul de opoziție, postul e controlat de brațul mediatic al gigantului energetic Gazprom și funcționează știind că ar putea fi închis în orice moment.

În mod similar, mitingurile de protest pot fi autorizate și se pot desfășura, dar organizatorii și participanții s-ar putea trezi persecutați. Totul face parte dintr-un balet modern, elaborat, al pseudodemocrației și al pseudoalegerii, ce include și scrutine cu rezultate dinainte stabilite și o mulțime de canale de televiziune care prezintă, din unghiuri foarte ușor diferite, cât de bine gestionează Putin totul în țară.

„Revoluțiile colorate“, asociate cu mișcările pro-democratice din Georgia, în 2003 (Roz), și din Ucraina, în 2004 (Portocalie), provoacă, de asemenea, teamă în rândul autocraților, care iau măsuri preventive împotriva mișcărilor de tineret, a ONG-uri cu legături peste hotare și a platformelor aparent minore care pledează pentru libertatea de exprimare, cum ar fi posturile de radio independente. Dar experiența sovietică e cea care i-a speriat cu adevărat pe Putin și pe confrații lui, continuând să le modeleze comportamentul și viziunea despre lume. Simpla mea experiență de cetățean sovietic și rus îmi permite, efectiv, să înțeleg mutările și motivațiile lui Putin.

E foarte dificil să le descrii viața într-un stat comunist unora care n-au cunoscut niciodată această experiență. Omul este o ființă rezistentă și poate să se adapteze circumstanțelor atât cât trebuie, pentru a nu-și pierde definitiv speranța. Există, de asemenea, și o solidaritate în

privațiune, ceea ce explică de ce relatările despre Occidentul îmbelșugat au avut o asemenea putere subversivă în URSS. E mult mai greu să rămâi stoic în fața dificultăților când descoperi că vecinii tăi o duc mult mai bine ca tine. Aceasta este natura umană, temelia capitalismului consumerist și a pieței libere și iată de ce comunismul a fost și rămâne un lucru atât de străin și de pervers.

În vara lui 1989, la momentul interviului din Playboy, propria mea îndrăzneală era un produs al tinereții, al succesului, al faptului că văzusem lumea și trăisem multă vreme departe de Rusia. În acel an, împlinisem 26 de ani și eram campion mondial din 1985. Eram un erou național într-o țară fascinată de șah, cum era URSS, și trăiam încă în orașul meu natal, Baku, din Azerbaidjan, una dintre republicile transcaucaziene, alături de Armenia și Georgia. (Așa cum îmi place mie să glumesc, când sunt în Statele Unite, am fost născut în îndepărtatul Sud, chiar lângă Georgia.) Aflat pe malul Mării Caspice, la aproape 2.000 km de Moscova, Baku avea aerul unui îndepărtat avanpost colonial, așa cum, de altfel, și era.

De aici, din tabăra mea de antrenament situată pe țărmul mării, vorbind cu reporterul de la Playboy, am avut îndrăzneala de a spune:

> *Toți oamenii au același tip de aspirații firești. Poate că există două sfere politice în lumea de azi, dar un stil normal de viață există doar într-una din ele – și nu e aici, în Uniunea Sovietică. Aici, viața este ceea ce aș putea numi o deformare a existenței normale. E ca și cum ai trăi într-o casă cu oglinzi. Iar singurul mod de a ieși din asta e să spargi oglinzile. Ani de zile am avut sentimentul că e ceva greșit în Uniunea Sovietică; când am călătorit în Occident, sentimentul acesta s-a intensificat. Nu caut decât ce caută orice om: o viață normală, în care o persoană poate trăi bine și se poate exprima cum trebuie. E foarte important pentru mine sa încerc să-i redau viața normala poporului meu, ar fi ca*

lumina zilei pentru el.

Și astăzi sunt mândru de aceste cuvinte, deoarece ele dovedesc că am fost consecvent în lupta mea. Douăzeci și șase de ani mai târziu, sunt încă decis să le redau „viața normală“ celor care trăiesc în casa cu oglinzi a dictaturii. Tragedia e că această luptă e încă necesară în Rusia, la decenii după colapsul Uniunii Sovietice.

Au existat o mulțime de mituri și de neînțelegeri privitoare la destrămarea URSS, atunci când s-a produs aceasta, dar faptul era de așteptat. Aceiași experți, politicieni și savanți occidentali, care nu reușiseră să anticipeze căderea Zidului Berlinului până când germanii nu au luat granița cu asalt, n-au putut să prevadă nici cât de repede vor scăpa de sub control forțele descătușate de Gorbaciov.

Faima și firea mea deschisă mi-au permis, adesea, să discut politică și cu persoane mult mai calificate decât mine în acest domeniu. Am fost întotdeauna surprins de cât de mult supraestimau ele stabilitatea comunismului în Europa și chiar în URSS. Era ca și cum ar fi uitat că un zid construit de oameni putea fi dărâmat tot de oameni.

Câteva cazuri mi-au rămas în memorie. În octombrie 1989, am participat la o recepție unde am discutat despre viitorul Europei cu Henry Kissinger și cu Jonathan Bush, fratele președintelui de atunci. Au râs și s-au amuzat Putin de cuvintele mele, când le-am spus că, până la sfârșitul anului, nu va mai rămâne niciun regim comunist în Europa. Puteau pune pariu că nu sunt decât un tânăr care are impresia că le știe pe toate și care-și bazează viziunile nebunești pe optimism și pe izul schimbării, care plutea în aer, și nu pe ani de studiu și de analize. Și poate că aveau dreptate, dar așa eram eu.

La începutul lui 1990, după o întâlnire promițătoare cu conducerea editorială a revistei Wall Street Journal, care a dus la o cooperare de durată, editorul Bob Bartley mi-a lansat invitația de a vorbi la reuniunea Corporației RAND, în

Los Angeles. Acolo, șeful de la RAND a fost de părere că ar trebui să-l întâlnesc pe prietenul lui, Brent Scowcroft, consilierul lui Bush pe probleme de securitate națională și un veteran al administrației americane, întrucât servise, pe același post, și sub președintele Ford, în anii 1970. La acea întrunire de la Casa Albă, am stat de vorbă și cu Condoleezza Rice, expertă în problemele Rusiei, pe atunci directorul sectorului sovietic din cadrul Consiliului de Securitate Națională.

Ei m-au întrebat despre Boris Elțân, care devenise principalul critic și rival al lui Gorbaciov, în Rusia. Îl considerau pe Elțân un fanfaron bețiv și n-am putut decât să-i întreb dacă voiau să audă despre caracterul lui sau despre viitorul lui politic. M-a șocat faptul că acești experți păreau complet străini de terenul politic din Rusia, unde, în mod clar, Elțân era în ascensiune, iar Gorbaciov se prăbușea. Era clar că nu discutaseră decât cu bunul lor prieten Gorbaciov și cu alți oameni de la Kremlin – la urma urmei, acolo se aflau sediul puterii și butonul nuclear.

Dar am făcut bine și mi-am ținut gura la această întâlnire mai formală, deși am fost uimit cu cât calm și cu câtă nepăsare păreau să mă privească, atunci când le vorbeam despre un uriaș val al schimbării, care avea să mătură Europa de Est și URSS-ul. Ei erau mult mai interesați de mecanismele propunerilor de reformă ale lui Gorbaciov, decât de faptul că toți oamenii ieșiți în stadă, de la Berlin la Vladivostok, se simțeau, acum, dornici și capabili să își critice fățiș conducătorii. I-am spus lui Scowcroft că Elțân va fi, în mod sigur, ales în fruntea Sovietului Suprem al Rusiei, în luna mai, și că va folosi acest mandat pentru a continua să-l înfrunte pe Gorbaciov. Nu cred că m-a crezut și am înțeles că el și Casa Albă erau mai preocupați de menținerea unei relații bune cu Gorbaciov, decât de orice altceva.

Axarea pe îngrijorările privind Kremlinul și pe Gorbaciov a însemnat, de fapt, neglijarea impactul foarte destabilizator al bătăliei duse de Elțân – „Rusia contra URSS“, așa cum Scowcroft avea să admită în 1998, în

cartea scrisă împreună cu președintele Bush. „Privind retrospectiv, când Elțân a început să respingă autoritatea Uniunii și a Partidului, pentru a reafirma controlul politico-economic al Rusiei asupra afacerilor interne ale republicii, el a atacat însuși fundamentul statului sovietic, zguduind din temelii structura politică a acestuia.“ Exact așa au stat lucrurile, iar Elțân a reușit în ce și-a propus. Deloc rău pentru un fanfaron!

În aprilie 1990, în cursul unei plimbări cu mașina prin zonele rurale ale Franței, i-am spus unui jurnalist, Fred Waitzkin, care, mai târziu, avea să devină biograful meu: „Comunismul e mort. La anul, în 1991, Uniunea Sovietică nu va mai exista. Deloc. Tine minte cuvintele mele. La anul nu va mai fi niciun imperiu al răului. Vom avea proprietate privată în țara mea. Multe dintre republici își vor proclama independența." Când reamintește această discuție, în cartea sa, Mortal Games, Waitzkin adaugă că, pentru el, predicțiile mele au sunat „gratuit, ba chiar frivol", deoarece erau foarte diferite de opiniile convenționale din acel moment.

Presupun că, în acea perioadă, am început să devin imun la ochii dați peste cap și la sprâncenele ridicate ale jurnaliștilor, ale experților și ale politicienilor, iar acea imunitate nu m-a părăsit până azi. Palmaresul meu de predicții nu e 100% reușit, dar mai degrabă aș spune tot ce-mi trece prin cap, decât să mă cenzurez din cauza a ce-ar putea crede alții despre mine, mai ales în privința unor subiecte importante. N-am simțit nicio remușcare în a trâmbița, ori de câte ori am putut, moartea iminentă a comunismului și necesitatea ca Occidentul să facă presiuni pentru reformarea democratică a URSS.

Eram, în mod special, furios pe faptul că Gorbaciov era tratat ca un campion al libertății în Europa Occidentală și America, deși, așa cum i-am spus lui Waitzkin, în acea seară, în Franța: „Gorbaciov a reușit să convingă Occidentul că lupta lui e aceea a unui om cumsecade, pentru un viitor mai bun. Aceasta e o minciună. El e ultimul lider al statului

comunist, încercând să salveze tot ce mai poate salva.”

Și chiar așa stăteau și stau și astăzi lucrurile, în ciuda unui Premiu Nobel pentru Pace și a peste două decenii de transformare revizionistă a lui Gorbaciov. Dar am și motive personale pentru care manifest ostilitate față de omul care a devenit primul și ultimul președinte al Uniunii Sovietice.

Tensiunile dintre Azerbaidjan și Armenia au fost întotdeauna crescute, dar violența interetnică a atins cote fără precedent în epoca sovietică. Pe măsură ce mișcările regionale de independență luau avânt, se intensificau și protestele și retorica violentă. Hegemonia sovietică ținuse în frâu conflictul dintre cele două țări, dar, când Moscova nu a mai intervenit, regiunea a luat foc, atât din punct de vedere politic, cât și al violențelor. Un pogrom declanșat împotriva armenilor din Sumgait, în februarie, a fost urmat de doi ani de confruntări și de emigrație armeană. Așa cum avea să se întâmple și pentru Baku, răspunsul oficial al Kremlinului a fost o mutenie absolută, iar, după ce s-au declanșat violențele, a fost prea târziu pentru ca Moscova să intervină militar. Așa cum nota, caustic, un scriitor la vremea respectivă, forțele britanice au ajuns în insulele Falkland mai rapid decât au ajuns armata și poliția sovietică la Sumgait.

În 1988, populația armeană din orașul meu natal, Baku, număra aproape un sfert de milion de oameni. În ianuarie 1990, singurii armeni rămași la Baku erau, mai ales, cei din familii mixte, cum era și a mea. În oraș, violențe au izbucnit și, timp de șapte zile și șapte nopți lungi, grupuri de indivizi care cereau alungarea tuturor armenilor din Baku au terorizat orașul și împrejurimile acestuia. Peste o sută de persoane au fost ucise și aproape o mie, rănite. Am avut noroc să pot închiria un avion și să-mi ajut familia, prietenii și cât mai mulți oameni să scape nevătămați din acel iad, la adăpostul nopții.

A fost o tragedie care putea fi evitată, cât se poate de simplu. În oraș se aflau 11.000 de militari sovietici, dar au primit ordin să nu intervină. Abia după aproape o săptămână, când agresorii rămăseseră fără ținte, generalul

Aleksandr Lebed a scos armata pe străzi, instituind legea marțială. Dar, la acel moment, aproape toți cei 50.000 de armeni rămași în viață fugiseră deja. E imposibil de imaginat că atacurile ar fi putut fi atât de bine țintite, într-un loc de mărimea orașului Baku, fără o coordonare precisă și fără informații certe din interior.

Cred că Gorbaciov a dorit acele manifestări de violență pentru a-și consolida controlul direct asupra acestor focare de tulburări ale imperiului sovietic. El a lăsat violența să-și urmeze cursul, apoi a trimis trupele, pentru a inhiba orice împotrivire și a instala, prin forță, lideri loiali Moscovei. Pogromul de la Baku a dus la singura mea întâlnire cu Gorbaciov, în Kremlin, la câteva zile după ce armata lui Lebed intrase în capitala azeră, pe 20 ianuarie. I-am cerut să discutăm despre cei 120 de oameni care fuseseră uciși și despre zecile de mii care fuseseră alungați. Doream să aflu ce are de gând în privința confruntării armate deschise dintre azeri și armeni. Dar Gorbaciov a ignorat această direcție a discuției – întrebându-mă întruna cine cred că ar trebui să fie noul prim-secretar al Partidului Comunist din Azerbaidjan.

Am continuat să fac tot ce puteam pentru a atrage atenția asupra a ceea ce se întâmpla în URSS. Am anunțat că, dacă voi câștiga titlul mondial în 1990, contra lui Karpov, voi folosi banii ca să creez un fond pentru ajutorarea refugiaților armeni din Baku, ceea ce am și făcut. Premiul s-a ridicat la circa 10 milioane de ruble, adică 300.000 de dolari, la valoarea de atunci. Mama și eu am gestionat, practic, acest fond, din locuința noastră de la Moscova, iar eu am luat, personal, legătura cu nenumărați refugiați. Poveștile lor dureroase mi-au sporit antipatia față de Gorbaciov.

Un incident anterior, petrecut tot înaintea meciului din 1990 (care era a cincea confruntare consecutivă cu Karpov și s-a desfășurat la Lyon și New York), a vizat drapelul care avea să apară alături de numele meu, în timpul partidelor – steagul sovietic, cu secera și ciocanul, sau tricolorul rus de dinainte de Revoluția bolșevică. Recunosc, acesta ar putea

părea un amănunt neînsemnat, dar, pentru mine și pentru o cultură sovietică obsedată de simboluri, politică și șah, era un element important. Uniunea Sovietică avea să existe încă mai bine de un an, iar organizatorii din New York ai meciului erau foarte îngrijorați că evenimentul putea fi politizat și că autoritățile sovietice s-ar fi putut arăta deranjate de asta. În definitiv, nu era un film cu Rocky, despre un outsider american, era o confruntare între doi ruși. (Americanii ne numeau, oricum, pe toți „ruși“, chiar dacă denumirea era nepotrivită. Campionul mondial american, Bobby Fischer, se lăudase, cândva, la un turneu, că „îi va bate pe toți rușii“, deși oponenții lui erau, de fapt, estoni, letoni și armeni!)

Desigur, politizarea meciului era exact ce doream și am insistat pe cererea mea, care a fost îndeplinită, pentru o vreme. După patru jocuri, însă, ambele steaguri au fost îndepărtate de pe masa de joc, ca urmare a protestelor din partea delegației sovietice. Am schimbat steagul cu o insignă voluminoasă, în culorile Rusiei, pe care am purtat-o tot restul confruntării. Oricât iubesc șahul și oricât de multe lucruri mi-a dăruit el, am știut întotdeauna că există lucruri mai importante în viață. Am fost norocos că „lipsa de loialitate” față de zeița șahului, Caissa, m-a costat rareori atât de mult cât ar fi trebuit să mă coste, pe tablă. În ciuda traumei suferite la Baku și a faptului că politica rusească îmi răpise mult din timpul pe care ar fi trebuit să-l dedic duelului cu Karpov, am reușit să obțin iarăși victoria. Și asta asociindu-mă cu drapelul alb, albastru și roșu al democrației și al rebeliunii.

Criticii occidentali care admit că Gorbaciov n-a dorit niciodată sfârșitul comunismului în URSS îi acordă totuși credit pentru că „n-a trimis tancurile”, atunci când Cortina de Fier s-a destrămat, iar republicile sovietice s-au despărțit de Moscova. I-aș nega, însă, lui Gorbaciov până și acest merit de onoare. Mai întâi, trebuie spus că el a folosit forța în mai multe rânduri, mai ales în Țările Baltice. E adevărat, le-ar fi putut ordona trupelor sovietice să anuleze alegerile, să-i aresteze pe liderii opoziției și să tragă în protestatari.

Dar oare soldații s-ar fi supus? Chiar dacă unii dintre ar fi ascultat ordinele Moscovei și ar fi masacrat mii de oameni, acest gest ar fi pecetluit propriul sfârșit violent al lui Gorbaciov – iar el nu era nimic altceva decât un supraviețuitor.

De asemenea, ar fi fost o greșeală, pentru Gorbaciov, să întreprindă acțiuni militare riscante în Ungaria sau Cehoslovacia, când el trebuia să se preocupe de stabilitatea URSS. Atunci când îți arde casa, nu trimiți pompierii la casa vecinului. Penuria alimentară și mișcările de independență luau amploare pretutindeni. Gorbaciov nu a trimis tancurile pentru a încerca să mențină URSS unită prin forță, întrucât știa că era prea târziu să o mai facă și că asta l-ar fi putut costa scump. Iar, la mijlocul lui 1991, când lucrurile scăpaseră total de sub control, el văzuse ce turnură pot lua evenimentele după ce, deși trupele sovietice atacaseră, în ianuarie 1991, postul național de radio și de televiziune din Vilnius, ucigând sau rănind zeci de oameni, lituanienii au refuzat să renunțe la declarația de independență (dată în martie 1990, când Lituania devenise prima republică sovietică desprinsă din URSS). Elțân, pe atunci președinte al Federației Ruse, a denunțat imediat violența, solicitând retragerea tuturor trupelor sovietice din Țările Baltice. Și liderii străini au condamnat asaltul, iar Gorbaciov a știut că pierduse simpatia Occidentului, precum și ajutoarele de miliarde de dolari de care avea nevoie pentru a mai spera să rămână la putere.

Uniunea Sovietică rămăsese deja fără membri atunci când s-a dizolvat, pe 25 decembrie 1991. (O dată care nu are o rezonanță deosebită în Rusia, unde Crăciunul se sărbătorește – deși nu de toată lumea – pe stil vechi, în data de 7 ianuarie.) Președintele rus Boris Elțân reușise să smulgă puterea din mâinile lui Gorbaciov și să transfere centrul de comandă și de control către Republica Rusă. Cele trei state baltice, plus Armenia și Georgia, își declaraseră de multă vreme independența și fuseseră admise în ONU. Puciul eșuat, din 19-21 august, le-a deschis și celorlalte republici calea spre independență.

Speranța lui Gorbaciov de a forma o nouă uniune s-a destrămat când s-a aflat vestea că extremiștii din guvernul său declaraseră stare de urgență, pentru a preveni semnarea, pe 20 august, a Noului Tratat al Uniunii, prin care URSS ar fi fost transformată, oficial, într-o federație de republici independente. În timpul puciului, Gorbaciov a fost, oficial, reținut la conacul lui din Crimeea, fără posibilitatea de a comunica cu exteriorul, deși convingerea mea e că puciul a fost inițiat chiar de el ori, cel Putin, că a participat de bună voie la lovitura de stat. În loc să-și contemple risipirea autorității lui, Gorbaciov a sperat, poate, că va reuși să-și întărească poziția „negociind” cu extremiștii, după ce aceștia terminau treaba murdară de a elimina oponenții politici de genul lui Elțân. Dar, așa cum am spus la început, nu a existat niciun sprijin popular sau militar pentru puci și acesta a eșuat după 72 de ore. După predarea puciștilor, până și republicile din Asia Centrală, care fuseseră dornice să se alăture noii uniuni, au urmat exemplul Ucrainei și al Belarusului, proclamându-și independența. Maica Rusia însăși s-a declarat independentă pe 12 decembrie.

Vestea bună, pentru Gorbaciov, a fost că Occidentul a pierdut mult timp negând ceea ce ar fi trebuit să fie considerată o veste excelentă. După experiențele dezamăgitoare pe care le trăisem în urma discuțiilor despre Rusia cu experții americani, nu am fost deloc surprins când președintele Bush a părut mai curând alarmat, decât bucuros, de perspectiva destrămării Uniunii Sovietice. Era un imperiu rău, într-adevăr, dar era un rău pe care el și cei din administrația lui îl cunoșteau foarte bine. Bush mai simțea, de asemenea, că se poate baza pe Gorbaciov, deși acesta avea în spate KGB-ul și nu fusese niciodată ales în vreo funcție, spre deosebire de popularul Boris Elțân, venit la putere prin alegeri libere.

În aceste bizare tentative de a sprijini un vechi adversar exista mai mult decât o simplă retorică. Occidentul acordase împrumuturi și ajutoare de miliarde de dolari pentru a menține URSS-ul în viață. Germania, singură,

extinsese la opt miliarde pachetul de sprijin care făcea parte din acordul privind reunificarea germană. Implicarea financiară a Germaniei în Rusia avea să ajungă la 45 de miliarde de dolari, incluzând și bani pentru repatrierea militarilor ruși și chiar pentru construirea de locuințe pentru aceștia, în Rusia.

Statele Unite acordaseră, și ele, asistență financiară înainte ca rezultatul reformelor democratice de la Moscova să fie cunoscut în mod clar. Pe 12 decembrie 1990, președintele Bush a anunțat un pachet de sprijin de peste 1,3 miliarde de dolari, în credite și garanții financiare, renunțând, totodată, la amendamentul Jackson-Vanik, din 1974, care restricționa drastic comerțul cu URSS. Patru luni mai târziu, Bush a autorizat acordarea unui alt împrumut garantat, de 1,5 miliarde de dolari, pentru agricultură. Statele Unite au trimis ajutoare medicale direct în Țările Baltice, după intervenția militară sovietică de acolo, dar și în Ucraina, pentru victimele catastrofei nucleare de la Cernobâl.

Ajutoarele multilaterale și creditele acordate de SUA și de statele G7 Rusiei și altor state foste sovietice au crescut în următorii ani, Rusia fiind, totuși, de departe, principala beneficiară. În martie 1993, simțind nevoia de a sprijini regimul lui Boris Elțân, aflat sub presiunea Parlamentului, liderii din G7 au alcătuit un plan de asistență pentru Rusia, în valoare de 43 de miliarde de dolari. Japonia a cedat presiunilor colegilor săi din G7 și a acordat, drept contribuție proprie, 2 miliarde de dolari, direcționând banii către disputatele insule Kurile. FMI și Banca Mondială și-au deschis, de asemenea, portofelele, Banca Mondială acordând cel mai mare împrumut din istoria sa – 610 milioane de dolari, pentru refacerea industriei petroliere a Rusiei. Dar Rusia nu a putut să colecteze toate ajutoarele oferite, din cauză că n-a reușit să ducă la îndeplinire unele dintre reformele economice solicitate. Din fericire, era prea Putin și mult prea târziu pentru a menține URSS unită.

Separat, în anii 1990, miliarde de dolari au fost acordate pentru securizarea armelor nucleare sovietice și a

programelor legate de acestea, în Rusia, Ucraina, Belarus și Kazahstan. S-ar putea spune că aceasta a fost o investiție înțeleaptă, de vreme ce nimeni nu și-ar fi dorit ca armele nucleare să rămână nesupravegheate, iar materialele și savanții sovietici din domeniul nuclear să ia calea străinătății, în căutare de lucru.

Toate aceste cifre sunt, poate, plictisitoare, dar sunt importante pentru a contracara mitul popular al victimizării Rusiei, răspândit de propaganda lui Putin și de simpatizanții săi antiamericani și anti-NATO din toată lumea. Potrivit acestora, Rusia a fost umilită de Occident atunci când URSS s-a prăbușit, ducând la resentimente și la neîncredere. Ei susțin că învingătorii din Războiul Rece „au pierdut Rusia“, mai întâi refuzând să-i acorde suficient ajutor și apoi extinzând prea agresiv NATO. Ambele acuzații sunt, în mod demonstrabil, false. Așa cum voi prezenta, detaliat, mai târziu, Occidentul a fost, de fapt, prea dornic să uite și să ierte crimele trecute ale vechiului său dușman și potențialul pericol pe care l-ar fi putut reprezenta acesta în viitor.

În realitate, mulți lideri occidentali deveniseră convinși că Rusia era „prea mare pentru a o pierde“ și trebuia sprijinită cu toate costurile, chiar dacă era clar că aruncau banii într-o gaură neagră a corupției și a managementului defectuos din era postsovietică. Pericolul ca extremiștii să-l elimine pe Gorbaciov sau comuniștii să revină și să-l înfrângă pe Elțân era considerat prea mare. Fulgerătoarea tentativă de puci din august 1991, fie că fusese reală sau doar o înscenare disperată a lui Gorbaciov, a avut ca rezultat o creștere imediată a ajutorului american. La fel, când Duma Rusiei a vrut să frâneze reformele lui Elțân, în 1993, Senatul SUA a acționat imediat, acordând un pachet de sprijin de 2,5 miliarde de dolari, care fusese, până atunci, amânat.

În lucrarea Anatomy of fascism, Robert Paxton oferă o definiție concisă pentru fascism: „credința că un grup este o victimă, un sentiment care justifică orice acțiune, fără limite legale sau morale, împotriva inamicilor săi interni și externi“. Mitul umilirii Rusiei de către Occident, în special

de America, se potrivește perfect cu acest model al victimizării. Falsa legendă că Rusia e înconjurată de dușmani care încearcă să o înfrâneze reprezintă combustibilul de care are nevoie Putin pentru punerea în mișcare a aparatului său de propagandă, tot mai fascist. Din motive similare, regimul lui Putin e la fel de obsedat ca și URSS-ul de suferința și de victoria sovietică din al Doilea Război Mondial. Pe lângă pretențiile de victimizare (în acest caz, legitime), fixația pe cel de-al Doilea Război Mondial vine în completarea dorinței Kremlinului de a-și numi toți inamicii fasciști, în ciuda evidențelor contrare.

Logica bizară a lui Putin e de genul: „Am învins fasciști în al Doilea Război Mondial, deci toți cei care ni se opun sunt fasciști”.

Ironia sorții face ca rădăcinile alunecării Rusiei înapoi către totalitarism să-și aibă originea în faptul că Occidentul se străduiește prea mult, și nu prea puțin, să respecte marea putere care a fost URSS. Rusiei i s-a permis să moștenească locul Uniunii Sovietice în Consiliul de Securitate al ONU, în loc ca această organizație, menită să păstreze statu quo-ul Războiului Rece, să fi fost reformată, pentru a reflecta primatul lumii libere. Nu au existat solicitări de lustrație – investigarea și urmărirea în justiție sau, cel Putin, demiterea oficialilor sovietici pentru crimele comise –, în vreme ce Gorbaciov a fost, practic, canonizat în Occident.

Nu putem vorbi cu adevărat de umilință, dacă nu cumva am putea considera ca atare nevoia stânjenitoare de miliarde de dolari, în bani gheață, și de ajutor din partea unui fost rival, pe care generații de propagandiști sovietici îl portretizaseră drept distrugător și nemilos. URSS a pierdut Războiul Rece, dar victoria a fost nu doar a Statelor Unite și a Occidentului, ci și a rușilor și a tuturor cetățenilor sovietici, ca și a tuturor locuitorilor aflați dincolo de Cortina de Fier. Am devenit liberi să trăim, să vorbim și să gândim, noi înșine. Iar adevărata înfrângere a venit din faptul că noi, rușii, am eșuat în a extirpa sistemul KGB și nu am reușit nici să ne detașăm de zilele gloriei trecute, așa cum au

făcut-o majoritatea europenilor din Blocul Sovietic. Acest lucru a făcut ca Rusia și alte foste state sovietice să rămână susceptibile la mitul umilirii și vulnerabile la indivizi precum Putin, gata să-l exploateze.

Capitolul 2
Deceniul pierdut

Astăzi, mulți par să fi uitat că prăbușirea Cortinei de Fier, sfârșitul Războiului Rece și colapsul Uniunii Sovietice au fost evenimente distincte. Desigur, niște evenimente strâns legate între ele, dar, în momentul în care URSS a dispărut oficial, Zidul Berlinului era dărâmat de doi ani. Revoluțiile anticomuniste și mișcările de secesiune de diferite facturi s-au dezvoltat în Europa Centrală și de Est în 1989, începând cu mișcarea Solidaritatea din Polonia, în aprilie. Valul a cuprins apoi Ungaria, Germania de Est, Cehoslovacia, Bulgaria, România și Albania.

Din câte îmi amintesc, media sovietică a tratat aceste evenimente incredibile cu schizofrenia tipică perioadei de glasnost. Teoretic, presa era liberă în acel moment, dar televiziunile, în special, erau sub controlul centralizat al Kremlinului. De pildă, emisiunile în care revoltele din Țările Baltice erau discutate într-un mod insuficient de critic dispăreau din program. Tot în replică la aceste schimbări politice a apărut, la televiziunile sovietice, o formă de propagandă mai agresivă, în locul știrilor seci și a divertismentului ușor. Presa tipărită străbătuse drum lung, despărțindu-se de linia partidului, reflectată, înainte de 1985, de Pravda, iar periodicele erau suficient de îndrăznețe încât să relateze corect despre prăbușirea, pe rând, a regimurilor din Europa de Est. Transformările au fost uimitor de pașnice, cu notabila excepție a executării crudului dictator român Nicolae Ceaușescu, care ordonase

trupelor sale să tragă în demonstranții anti-guvernamentali, circa 1.100 de oameni fiind uciși în violențele ce au urmat.

În orice discuție despre „spiritul lui 1989“ trebuie menționate și protestele, și masacrul din Piața Tiananmen, din Beijing, mai ales că Gorbaciov vizitase China în mai, chiar în toiul protestelor, cu trei săptămâni înainte să fie trimise tancurile pentru a-i nimici pe demonstranți. Și, apropo, dictatorii par să învețe lecțiile istoriei mai bine decât democrații. Putinii din lumea de azi consideră că Gorbaciov a fost prea slab pentru a păstra URSS unită și preiau de la incidentul Tiananmen valoarea forței brute.

Mult mai mult sânge avea să curgă, din păcate, în mod previzibil, în Iugoslavia, țară care, deși comunistă, rămăsese oficial nealiniată timp de decenii. Când dictatorul pe viață Iosif Broz Tito a murit, în 1980, frâul fragil cu care stăpânea numeroasele diviziuni etnice și teritoriale din această țară multietnică din Balcani a început să slăbească. Controlul federal era deja prea redus la momentul când s-a produs mișcarea anticomunistă europeană și acest lucru a dus la primele alegeri pluripartite din țară. Dar, în loc să stabilizeze lucrurile, alegerile au evidențiat divergențele ireconciliabile dintre republicile, extrem de întrepătrunse, ale țării. Majoritatea etnică albaneză din Kosovo manifesta resentimente față de sârbi, în vreme ce partidele separatiste din Slovenia și Croația au promis, simultan, independența. Liderul sârb Slobodan Miloșevici s-a străduit să întărească sistemul federal, pe care, în mare parte, îl controla. Aceasta a fost rețeta unui dezastru care, în curând, avea să devină primul test al sistemului de securitate de după Războiul Rece.

Cu destule probleme izvorâte deja din revoluțiile din 1989, NATO și puterile occidentale au ignorat, bucuroase, fazele inițiale ale războaielor iugoslave, considerându-le probleme interne. Europa trebuia să decidă ce era de făcut cu cei 130 de milioane de noi prieteni săraci și cu proaspetele lor guverne democratice. Administrația Bush era concentrată asupra URSS și, din august 1990 până în februarie 1991, asupra Primului Război din Golf și a

deznodământului acestuia. Coaliția condusă de SUA și însărcinată să-l îndepărteze pe Saddam Hussein din Kuwait a reprezentat prima colaborare între cele două superputeri mondiale, de la finele celui de-al Doilea Război Mondial încoace. Uniunea Sovietică fusese principalul susținător al lui Saddam, așadar, declarația comună sovieto-americană, prin care invazia la care recursese acesta era condamnată, a constituit un alt semnal că Războiul Rece era pe cale să se încheie. (Deși, mai târziu, a ieșit la iveală că Gorbaciov refuzase să se pronunțe, lăsându-l pe ministrul de Externe, Eduard Șevardnadze, să difuzeze declarația din proprie inițiativă.)

Claritatea morală și hotărârea lui Ronald Reagan dăduseră, în sfârșit, roade.

În 1976, Reagan a pierdut nominalizarea republicană în favoarea lui Gerald Ford, dar a reușit să introducă „moralitatea în politica externă“ ca punct central în platforma republicanilor. Nu e deloc exagerat să afirm că această modestă realizare avea să schimbe lumea, ca și destinul meu. Zidul a fost dărâmat, așa cum ceruse Reagan, iar imperiul răului s-a destrămat. Probleme mai mici rămâneau, acum, în seama unor oameni mai mici.

Deși nu sunt un admirator al primului președinte din familia Bush, din cauza loialității sale extreme față de Gorbaciov, și am criticat, la acea vreme, ineficacitatea lui, trebuie să recunosc că administrația lui a făcut o treabă bună prin înlăturarea pieselor de joc rămase după dizolvarea URSS. Bush Sr. A avut o echipă de politică externă matură și competentă, care a dat, însă, dovadă de lipsă de viziune și de curaj înainte și în timpul colapsului URSS. Dar asta nu a constituit o piedică în gestionarea rezultatului. Bush, James Baker, Brent Scowcroft, Dick Cheney și restul administrației au început, nu cu prea multă tragere de inimă, să colaboreze cu „fanfaronul” Elțân pe chestiunile practice ale securității nucleare și reformelor economice.

Nu am fost de acord cu felul în care au fost gestionate aceste reforme economice și pachete de sprijin, deși, în

orice circumstanțe, asemenea măsuri reprezintă sarcini extrem de dificile. Istoria tranziției de la dictaturile de stânga la democrație și economie de piață e o scurtă colecție de povești de groază. Comunismul e ca o boală autoimună; nu se distruge pe sine, dar slăbește sistemul atât de mult, încât victima devine neajutorată și incapabilă să mai lupte. Comunismul distruge spiritul uman la nivel individual, pervertind valorile unei societăți lipsite de succes.

Nu e o coincidență că autocrațiile de dreapta au statistici mult mai bune în privința ieșirii din represiunea politică și atingerii succesului democratic și economic. Chile, Portugalia, Spania, Coreea de Sud, Taiwan au constituit regimuri unde puterea a fost deținută de dragul puterii, fără un fundament ideologic profund. Când regimurile tiranice din aceste țări s-au prăbușit, în majoritatea cazurilor în urma alegerilor, rădăcinile, valorile umane ale libertății individuale erau încă suficient de sănătoase pentru a înflori. Ideologia comunistă atacă atât rădăcina, cât și ramurile și otrăvește solul. Multe țări din Europa de Est au încă dificultăți economice, în ciuda influenței stabilizatoare și a masivului sprijin financiar oferit de decenii de Uniunea Europeană. Pentru unele națiuni a fost, din punct de vedere psihologic, mai ușor să dezrădăcineze comunismul, întrucât ele l-au văzut ca pe un produs secundar al hulitei ocupații sovietice și au fost dornice să-l alunge de tot.

Desigur, aceste opinii nu reprezintă un gir dat unui anumit tip de dictatură. Cred în justețea celebrei fraze a lui Churchill: „Democrația este cea mai rea formă de guvernare, cu excepția tuturor celorlalte forme care au fost deja încercate”. Dar ea explică doar parțial de ce fostele republici ale URSS s-au confruntat cu atâtea dificultăți și de ce regimurile din Cuba și Coreea de Nord s-au dovedit atât de durabile. Este diferența dintre oamenii care urăsc să nu fie liberi și oamenii care cred că nu merită libertatea.

În 1992, s-a produs debutul unei modeste dezbateri asupra felului în care ar trebui să arate noua ordine

mondială. Lumea nu mai era divizată între două superputeri. Dar urma ea să fie o lume unipolară, în care Statele Unite, trăgând după ele cea mai mare parte a Europei, aveau să propună agenda și să-și impună voința? Sau urma să fie o lume multipolară sau nonpolară, fără niciun centru de gravitație morală? Statele Unite, cu uriașul lor aparat militar, economia puternică și lipsa de opoziție politică, erau hegemonul global de facto, fie că voiau sau nu să-și asume rolul. Adevărata întrebare care se punea era, însă, cum își vor folosi SUA influența.

În 2015, după două războaie epuizante și prost gestionate, o umilitoare criză financiară, ascensiunea Chinei și aparenta neputință a Americii în raport cu diferite focare de tulburări de pe glob, e ușor să uităm cât de puternic dominau Statele Unite planeta în anii 1990. În 1992, economia americană, de 6,5 trilioane de dolari, era aproape dublă față de a Japoniei, triplă față de a Germaniei și de treisprezece ori mai mare decât a Chinei. Rusia abia intra în primele douăzeci de locuri, unde avea să rămână până când creșterea prețului petrolului o va propulsa în top 10. Balanța dotărilor și a cheltuielilor militare înclina și mai mult spre SUA și NATO, în anii 1990, când s-a văzut că faimoasa mașinărie militară sovietică era la fel de învechită și de măruntă ca restul economiei. Bugetul militar, relativ mic, al Chinei, nu avea să ia amploare decât după anul 2000.

Dar, și mai important, victoria din Războiul Rece le-a oferit Statelor Unite și restului lumii libere supremația ideologică. Democrația și capitalismul triumfaseră, totalitarismul și socialismul fuseseră înfrânte. Din nou, toate acestea par firești și redundante azi, dar ideologia comunistă a constituit o provocare serioasă timp de multe decenii, în aproape fiecare țară a lumii. Odată cu colapsul URSS, divergențele au încetat. Un sfert de secol mai târziu, majoritatea acceselor de retorică socialistă se limitează la autocrați populiști, dornici să redistribuie averea ciracilor lor și având economii în stagnare, dependente de resursele naturale.

Echipa lui Bush începuse deja să renunțe la retorica impusă de Reagan, care promovase excepționalismul american și conducerea morală. Puterea și capacitatea Americii au fost scoase în evidență, pentru Putină vreme, în timpul Războiului din Golf, deși chiar și acolo Bush s-a străduit din răsputeri să dea impresia că stoparea aventurii lui Saddam Hussein nu e o treabă exclusiv americană, ci o mutare pragmatică a unei largi coaliții. Dar Bush a vorbit, totuși, elocvent și îndrăzneț, despre importanța conducerii americane. Ulterior, el avea să scrie despre necesitatea „unui nou consens intern privitor la rolul Americii în lume“, pentru a evita izolaționismul și protecționismul.

Bush continua:

> *Actuala scenă internațională, deși turbulentă, e în egală măsură ca o coală albă, nescrisă, așa cum oferă mereu istoria, iar importanța implicării Americii nu a fost niciodată mai mare. Dacă Statele Unite nu preiau conducerea, nu va exista niciun lider. Să învățăm din acest secol, cel mai sângeros din istoria omenirii, asta e provocarea! Dacă nu reușim să ne ducem la îndeplinire responsabilitățile, dacă evităm rolul pe care doar noi ni-l putem asuma, dacă persistăm în indiferență, neglijându-ne obligațiile pe care le avem față de lume, vom plăti, într-o zi, din nou, cel mai scump preț pentru neglijența și lipsa noastră de viziune.*

Bravo! Acest pasaj are ceva din caracterul imperios și din claritatea, chiar dacă nu și din charisma lui Reagan. Din nefericire, Bush a spus aceste cuvinte inspirate și vizionare în cartea scrisă în 1998, în colaborare cu Scowcroft, și nu atunci când se afla în funcție. Acest capitol de încheiere din A Transformed World dezvăluie, probabil, regretul lui Bush că nu și-a jucat mai în forță rolul de președinte.

El pierduse și oportunitatea de aur de a-l îndepărta pe Saddam de la putere și de a-l pedepsi pentru atacul asupra Kuwaitului. Astfel, pe lângă condamnarea Irakului la un nou

deceniu de teroare și opresiune, atitudinea lui a transmis și un mesaj către ceilalți lideri cu ambiții de cuceritori. În vara lui 1992, politicienii occidentali au solicitat aducerea dictatorului iugoslav Slobodan Miloșevici în fața unui tribunal internațional, pentru agresiunile comise în Croația și Bosnia. Cum, când Saddam era încă viu și la putere?

Iar aici revenim la Iugoslavia. În această țară, în aparență, lucrurile erau clare. Interesele americane directe nu erau afectate, deci nu exista vreun motiv pentru trimiterea de trupe. Dar Bush, al cărui sprijin orbesc pentru integritatea teritorială a Iugoslaviei a înviorat încrederea Belgradului că nu ar putea risca o acțiune militară, a uitat că fiecare victimă nevinovată a războaielor slăbește democrația și dă noi puteri unui totalitarism aflat în declin. Dacă, într-o eră a dominației militare globale exercitate de o superputere democratică, am putut asista, pasivi, la reînvierea practicilor naziste – cu lagăre de concentrare și purificare etnică –, înseamnă că afirmațiile lui Bush despre „noua ordine mondială“ nu au reprezentat decât o simplă demagogie, menită să păcălească opinia publică naivă din America.

Bush a mizat pe teama de o implicare îndelungată, de genul celei din Vietnam, în Iugoslavia, ignorând schimbarea fundamentală care se produsese pe scena mondială. La acel moment, nu exista nicio amenințare ca sovieticii să sprijine Iugoslavia, deci Bush ar fi putut rezolva lucrurile cu mult mai Putină forță decât i-ar fi trebuit în trecut. Așa cum avea să se demonstreze câțiva ani mai târziu, după ce zeci de mii de oameni muriseră, loviturile aeriene ale NATO au fost suficiente pentru a submina determinarea forțelor „Serbiei Mari“. Distrugerea din aer a echipamentului greu al sârbilor ar fi obligat Belgradul la un război de pe picior de egalitate cu Bosnia și Croația. Dar Bush a demonstrat că obediența față de „politica ONU“ însemna mai mult pentru el decât salvarea a zeci de mii de vieți și, de aceea, nu a adoptat o poziție fermă în fața agresiunii.

Cele întâmplate în Iugoslavia au relevat nevoia unei noi politici pentru perioada de după Războiul Rece, dovedind că

administrația Bush eșuase în a pune la punct o asemenea politică. Atunci când adjunctul secretarului de stat, Lawrence Eagleburger, l-a vizitat pe vechiul lui prieten, Miloșevici, la Belgrad, în februarie 1990, a fost șocat să descopere că nu mai aveau niciun lucru în comun. Existau, însă, atât de multe vești bune venind din Europa acelei perioade, încât butoiul de pulbere al Balcanilor a fost împins în fundal, chiar și după ce Eagleburger a revenit din vizita sa, avertizând că „lucrurile sunt mult mai grave decât și-ar fi imaginat cineva și situația va deveni mult mai sângeroasă decât am crezut“.

Bush a pierdut, rapid, ocazia de a face schimbări într-un al doilea mandat, din cauza electoratului american care a întors degrabă spatele problemelor din politica internațională. El a pierdut alegerile în fața unui om fără niciun fel de experiență în politica externă, un om al cărui slogan, „E economia, prostule!“, a eliminat, eficient, temele politicii externe și ale Războiului Rece din campanie. (Faptul că al treilea candidat, miliardul Ross Perot, a atras mulți dintre alegătorii republicani nu l-a ajutat, de asemenea, pe Bush.) Cu siguranță, Bush nu era Winston Churchill, dar felul în care a plecat din funcție, după sfârșitul Războiului Rece, amintește de reacția alegătorilor britanici, care s-au întors împotriva lui Churchill după ce acesta condusese națiunea la victorie, în al Doilea Război Mondial.

Am fost, atunci, așa cum sunt și acum, susținătorul folosirii fiecărui instrument disponibil pentru stoparea unor agresori ca Hussein sau Miloșevici, inclusiv a intervenției militare. Prin aceasta, m-am aflat permanent de partea celor care au avut de suferit de pe urma violențelor și împotriva celor care au vărsat sânge, indiferent de etnie sau de religie. Ca atare, simpatiile mele s-au îndreptat, în mod clar, către bosniacii și croații atacați, în ciuda sprijinului tradițional acordat de Rusia naționalismului sârb. Între 1993 și 1995, am organizat o serie de evenimente caritabile cu scopul de a atrage atenția asupra refugiaților croați și bosniaci și de a aduna fonduri pentru ei – inclusiv

un simultan în capitala asediată a Bosniei, Sarajevo, în iulie 1994.

În 1992, forțele paramilitare sârbe au masacrat civili și au terorizat populația musulmană. Bush a insistat să se acționeze doar sub egida ONU, cu rezultate, în mod previzibil, absurde și tragice. De pildă, un embargou asupra armamentului, impus în regiune, i-a împiedicat mai ales pe bosniaci să se apere de sârbi, care erau deja bine înarmați.

A doua zi după alegerile prezidențiale americane, pe 4 noiembrie 1992, am scris un editorial pentru Wall Street Journal, care a fost, de fapt, o scrisoare deschisă adresată președintelui Statelor Unite – fost sau actual. Scriam că nu aveam nicio îndoială că un avertisment serios din partea lui George Bush către Miloșevici ar fi putut stopa agresiunea și sângerosul război interetnic din Iugoslavia. Întreaga lume văzuse imaginile din Kuwait și Irak, prezentând efectele invaziei militare americane, și știa că SUA puteau realiza impresionante fapte de arme, dacă exista voință politică în acest sens.

De asemenea, am făcut apel pentru revenirea la un puternic leadership moral și pentru renunțarea la ipocrizia de a pune stabilitatea înaintea democrației și a libertății. „Schimbările globale ce vin necesită un puternic leadership moral și doar SUA sunt suficient de puternice și de credibile politic pentru a lua deciziile și a întreprinde acțiunile indispensabile unei noi ordini mondiale (…) Idealism pur, veți spune? Poate, dar vreau să cred că America a ales ieri liderul lumii.“

Din păcate, însă, așa cum știm, America îl alesese pe Bill Clinton. Campania lui din 1992 exploatase, cu abilitate, recesiunea în curs și sfârșitul Războiului Rece, pentru a ascunde totala lui lipsă de pregătire în arena internațională. Clinton a declarat clar că făcea parte dintr-o nouă generație, care voia să o rupă cu trecutul și cu toate responsabilitățile dificile ale SUA pe glob, iar poporul american a părut de acord cu el. Dacă mai era nevoie de vreun simbolism, precizez că temele cântecelor de campanie ale lui Clinton includeau și versuri precum:

„Gândește-te neîncetat la ziua de mâine“ și: „Ziua de ieri s-a dus, ziua de ieri s-a dus“.

Ororile petrecute în Iugoslavia erau deja prezentate în media americană în momentul în care Clinton a preluat mandatul de președinte. Fotografiile cu lagărele de concentrare sârbești din Bosnia, pline de prizonieri scheletici, le-au amintit, instantaneu, oamenilor de clipa eliberării lagărelor de la Dachau și Buchenwald. Purificarea etnică avea loc iarăși, în inima Europei. Mișcându-se lent, alături de liderii ONU și de cei europeni, Clinton n-a reușit să-i convingă pe președintele francez Frangois Mitterrand și pe premierul britanic John Major să ridice embargoul asupra armelor. Noul președinte american a refuzat să întreprindă o acțiune militară unilaterală, fără permisiunea partenerilor NATO din Europa.

Doi ani mai târziu, la momentul când, în sfârșit, NATO a intervenit militar, prin prima acțiune reală de luptă din istoria sa, peste 140.000 de oameni fuseseră uciși și milioane alungați din casele lor. Aveau loc campanii de genocid și violuri în masă, deși forțele ONU de menținere a păcii erau deja în teren. Poate nu ați uitat atacurile de artilerie asupra pieței din centrul istoric al orașului Sarajevo, din februarie 1994 și august 1995, în care peste o mie de civili au fost uciși și mai mulți, răniți. Imaginile ilustrând cel de-al doilea atac sălbatic au determinat, în cele din urmă, NATO să lanseze atacuri aeriene asupra forțelor sârbilor bosniaci. Pe lângă ofensiva din iulie, a forțelor combinate, bosniace și croate, care au eliberat orașele Knin și Bihac, loviturile NATO au fost de natură să-l oblige pe Miloșevici să accepte Acordurile de la Dayton, care au marcat sfârșitul războiului.

În acest timp, Rusia i-a sprijinit pe „frații sârbi“, contribuind din plin la amânarea acțiunilor externe, așa cum va face iarăși, în 1999, în cazul intervenției NATO contra forțelor sârbe care atacau albanezii din Kosovo. În cazul Kosovo, Clinton a decis mult mai rapid să acționeze în forță, ținând chiar un discurs televizat de impact în fața poporului american, pe 24 martie 1994, despre motivele

pentru care NATO lansase o campanie de bombardamente împotriva Serbiei lui Miloșevici. Citindu-l acum, sunt uimit de cât de mult se pliază pe ceea ce se întâmplă azi în Ucraina.

Merită să-l citiți pe de-a-ntregul, eu redând aici doar câteva pasaje-cheie.

> *Acționăm spre a proteja mii de oameni nevinovați din Kosovo de o ofensivă militară în forță. Acționăm spre a preveni un război și mai extins, spre a dezamorsa un butoi de pulbere în inima Europei, care a explodat deja de două ori în acest secol, cu rezultate catastrofale. De asemenea, acționăm pentru a fi alături de aliații nostri Și a aduce pacea. Acționând acum, ne susținem valorile, ne protejăm interesele și promovăm cauza păcii.*

Clinton a continuat, explicând – el a fost, întotdeauna, foarte priceput la a da explicații – de ce conta Kosovo, de ce această regiune îndepărtată, de care Putini americani auziseră, era vitală pentru interesele americane și de ce era important să se acționeze rapid, înainte ca lucrurile să se agraveze. În Kosovo, ca și în cazul invaziei pe care Putin o desfășoară în Ucraina, nicio țară NATO nu era atacată. Dar a continuat Clinton:

> *Dacă noi și aliații noștri vom permite ca acest război să continue, fără să dăm o ripostă fermă, președintele Miloșevici va interpreta ezitările noastre ca pe o autorizație de a ucide (...) Imaginați-vă ce s-ar fi întâmplat dacă noi și aliații noștri am fi decis să asistăm, impasibili, la ceea ce are deja loc, la felul în care acești oameni sunt masacrați la ușa NATO. O asemenea abordare ar fi discreditat NATO, piatra unghiulară pe care securitatea noastră se bazează deja de 50 de ani (...) Dacă am învățat ceva, în secolul care e pe cale să se încheie, e că, pentru ca America să ne prosperă și sigură, avem nevoie de o Europă care să fie prosperă,*

sigură, nedivizată și liberă.

Din nou, bravo! Înlocuiți „Kosovo“ cu „Ucraina” și „Miloșevici” cu „Putin“, iar președintele Obama ar putea repeta declarația aproape cuvânt cu cuvânt, spre marea mea satisfacție. Și, din nou, această puternică declarație privind importanța conducerii morale și folosirea puterii Americii și a NATO pentru a apăra viețile nevinovaților a venit impardonabil de târziu. Impresionantul paragraf care încheie cartea lui Bush Sr. și pe care l-am citat mai devreme, despre faptul că America evită să-și asume responsabilități și persistă în indiferență, a fost, cu siguranță, un mesaj către Clinton, care se afla la mijlocul celui de-al doilea mandat când a fost publicată lucrarea. Iar Clinton, după ce a tărăgănat lucrurile în privința Bosniei și a ignorat genocidul produs în 1994 în Rwanda (peste 800.000 de victime), s-a arătat gata, în penultimul an al celor opt petrecuți în funcție, să folosească puterea fără egal a Americii pentru a face, fără întârziere, ceea ce trebuia făcut.

La șaptezeci și nouă de zile de la începutul campaniei aeriene a NATO, forțele sârbe s-au retras din Kosovo și aproape un milion de oameni au putut să se întoarcă la casele lor. Amintiți-vă de Kosovo când auziți pe cineva spunând că faptul că trimite arme Ucrainei ar duce la „escaladarea conflictului” sau „la izbucnirea celui de-al Treilea Război Mondial”, acestea reprezentând niște false argumente. Desigur, scenariile și oponenții diferă – Rusia nu e Serbia, iar Putin nu e Miloșevici. Dar lecția e că o aplicare cu hotărâre a forței poate aduce mult bine, atât pe moment, cât și în ceea ce privește intimidarea viitoare, în vreme ce ezitarea are consecințe reale și alimentează agresiuni ulterioare.

Ciclul regulat al istoriei modelează, dar e și modelat de planurile și de politicile umane. Strategiile dure, de izolare și restricționare din timpul Războiului Rece au făcut loc dialogului și unei abundențe de precauții. Repoziționarea a permis ca amenințările să crească, nestăvilite, iar pe multe

continente să aibă loc genocide, în vreme ce lumea liberă, cu forța ei copleșitoare, s-a mulțumit să le contemple. Una dintre aceste amenințări neținute în frâu și-a manifestat potențialul distructiv pe 11 septembrie, determinând, în cele din urmă, o intervenție și, inevitabil, o reacție exagerată. Cele două războaie epuizante care au rezultat de aici au contribuit la aducerea la putere a unui președinte având un mandat, pentru ce altceva, decât pentru repoziționare și dialog. Obama s-a achitat din plin de mandatul lui, ca aproape toți predecesorii săi. Europa se culcă pe propriii lauri de atât de mult timp, încât abia mai poate să facă față situației atunci când e luată cu asalt de xenofobia și de teroarea din interior și de agresiva Rusie, din exterior. Din nou, vremurile se schimbă și altor amenințări li s-a permis să se dezvolte și să scape de sub control.

Capitolul 3
Războaiele invizibile

Majoritatea țărilor europene sunt populate de grupuri etnice aflate aici de secole. În ciuda deceniilor de imigrație, fenomen intensificat odată cu expansiunea Uniunii Europene și a deschiderii granițelor, Franța e încă plină de francezi, iar Germania, de germani. Frontierele multor țări din Europa Centrală și de Est au fost retrasate în repetate rânduri, de-a lungul secolului XX, și chiar dacă multor grupuri li s-a permis, în cele din urmă, să-și obțină independența, în anii 1990, există încă unele regiuni neomogene sau disputate, deși majoritatea lor sunt, din fericire, pașnice în ziua de azi.

De cele mai multe ori, disputele sunt rezolvate amiabil prin tolerarea unor opinii diferite între vecini binevoitori sau prin mișcări interne de independență din state democratice

stabile, unde pasiunile etnice sunt dezbătute în presă sau rezolvate pe cale nonviolentă, prin alegeri. Mulți catalani din Spania și mulți scoțieni din Marea Britanie s-ar putea arăta nemulțumiți de felul în care se rezolvă aceste dispute și la fel de nemulțumiți ar putea fi, desigur, și mulți cetățeni canadieni din zona Quebec.

În Statele Unite, însă, lucrurile stau diferit. Aici vorbim de o națiune întinsă pe un continent întreg și făurită de milioane de imigranți, veniți din toate colțurile lumii, pe osemintele populației native. (Și Argentina are o istorie similară.) Aveam să descopăr că tratamentul brutal aplicat populației native din America nu este, astăzi, un subiect de discuție prea popular în Statele Unite, iar motivele nu sunt greu de ghicit. Pentru mulți americani, acest lucru e la fel de tulburător și de stânjenitor ca sclavia și tocmai de aceea, în URSS, s-a bătut mult monedă pe seama lui. Era foarte important, pentru ideologia comunistă, să-și demonstreze superioritatea în toate domeniile, inclusiv în privința moralității. (Și a intelectului, motiv pentru care șahul a fost, din fericire pentru mine, atât de intens promovat.)

Propaganda sovietică a fost, de asemenea, expertă în a se apăra atacând, iar la criticile privitoare la masacrele comise de comuniști, la deportările forțate și la gulaguri, liderii sovietici ripostau cu: „Dar americanii voștri cum i-au tratat pe sclavii negri și pe indieni?” sau cu alte întrebări similare. În mare, era un truc retoric transparent și slab, prin care se urmărea devierea discuției și schimbarea subiectului. Cum Putin a reînviat atât de multe metode și tradiții sovietice, acest gen de apărare agresivă a devenit iarăși popular, grație persoanelor care fac comentarii inflamatorii în mediul online. Rareori se întâmplă ca un mesaj critic la adresa politicii rusești, transmis de mine pe Twitter, să nu atragă rapid câteva replici în care se spune că Statele Unite (sau Israelul) au comis abuzuri similare sau chiar mai grave ori au înfăptuit cine știe ce grozăvie, replici fără absolut nicio legătură cu subiectul meu. Această tehnică e întotdeauna populară printre liderii și susținătorii

dictaturilor, care nu au răspunsuri pentru crimele săvârșite. De pildă, statele arabe discută adesea ca și cum comportamentul israelienilor față de palestinieni ar justifica, cumva, propriile regimuri opresive.

Sovieticii au multe motive întemeiate pentru a dori să schimbe subiectul. De fapt, zeci de milioane de motive, care au devenit clare de îndată ce URSS a început să se destrame. Cărțile lui Aleksandr Soljenițân prezentaseră deja ororile petrecute sub Lenin și Stalin. Ele au fost interzise în URSS, iar autorul lor, exilat, nu doar pentru că puneau sub semnul întrebării „paradisul comunist", ci pentru concluziile la care ajunsese. El dovedise, cu argumente, că întregul sistem sovietic nu putea funcționa decât pe baza forței și a amenințării cu închisoarea, dar și prin forța de muncă gratuită furnizată de gulaguri. Dar Stalin săvârșise crime și mai mari, pentru a „pacifica" imperiul său pestriț, iar acestea aveau să bântuie Rusia și lumea întreagă.

Statele Unite sunt numite un creuzet sau un bol de salată, cu referire la felul în care s-au amestecat diversele valuri de imigranți, rezultând mândrul popor american. Într-o tradiție amuzantă, care datează, probabil, de la prima corabie care a ajuns la Plymouth Rock, după Mayflower, fiecărei generații îi place să se plângă că ultimul grup de imigranți e mult mai rău decât a fost grupul său, că nu va munci sau nu va fi asimilat ori că este, în vreun fel, inferior. Și, totuși, în ciuda faptului că e o națiune construită pe cuceriri și în ciuda tuturor ciorovăielilor, America a continuat să se dezvolte, transformând fiecare nouă generație de imigranți din simple ingrediente într-o delicioasă plăcintă de mere. Admir foarte mult această calitate, fiind eu însumi un nou-venit, cu o carte verde, în ciuda unui CV neobișnuit, ce include experiențe profesionale ca „al treisprezecelea campion mondial la șah" sau „activist prodemocrație".

Uniunea Sovietică a fost o creație foarte diferită, în care metaforele culinare nu se potrivesc. Aș spune, mai curând, că URSS a fost un monstru Frankenstein, cu părțile corpului puse în neorânduială și cusute pe un cap rusesc. În loc să

fie asimilate unei identități comune, majoritatea acestor republici disparate au fost subjugate într-o cultură comunistă comună (dacă putem folosi termenul de „cultură“), prin forța brută a birocrației și a media totalitariste. În ciuda retoricii bolșevice privitoare la evidenta superioritate a marxism-leninismului, teroarea aplicată de stat și de forța militară au fost principalele instrumente folosite în făurirea și menținerea imperiului sovietic.

Eșecul total al URSS de a depăși acest istoric de invazie și represiune în 70 de ani lungi a fost reflectată clar în rapiditatea cu care diferitele republici s-au detașat de capul putrezit al Kremlinului, de îndată ce au avut prilejul. Chiar și Ucraina, vatra primului stat rus al slavilor răsăriteni și care avea atâtea în comun cu Rusia, a alergat cât o țineau picioarele spre ieșire, distrugând complet speranțele lui Gorbaciov într-o nouă uniune.

În multe cazuri, goana după acapararea puterii a fost un factor ce a stimulat secesiunea. Birocrațiile regionale și liderii locali de partid visau să devină o autocrație și-au dat seama că ar avea mai multă putere și o mai mare abilitate de a-și umple buzunarele în niște state independente, chiar dacă regimurile și economiile acestora rămâneau foarte dependente de Moscova.

Și, totuși, chiar și republicile din Asia Centrală care fuseseră de acord să continue proiectul URSS, în varianta soft, l-au abandonat în cele din urmă pe Gorbaciov.

Cele cincisprezece foste republici sovietice recunoscute rapid de Națiunile Unite ca state independente s-au dovedit a fi cea mai mică dintre problemele Rusiei. Nu mai Putin de alte cinci republici și-au proclamat independența cam în același timp cu cele cincisprezece, dar nu au reușit să o obțină. Multe le sunt cunoscute occidentalilor doar datorită faptului că au rămas regiuni disputate, care, ocazional, sunt cuprinse de violențe. Abhazia și Osetia de Sud au fost regiuni semiautonome ale Georgiei, în cadrul URSS, și ambele au solicitat independența atunci când Uniunea a început să se destrame. După conflicte repetate, ele au

rămas, în continuare, parte din Georgia, acest fapt fiind, mai târziu, exploatat de Putin, pentru a declanșa războiul contra georgienilor, în 2008. Ambele sunt acum zone de ocupație rusească, deși ONU le recunoaște încă drept părți ale Georgiei.

Transnistria și Găgăuzia au avut experiențe aproape similare cu URSS și cu nou-proclamata republică Moldova. (Sper ca localnicii și experții să-mi ierte simplificările, făcute pentru o mai rapidă înțelegere a situației.) Rusia lui Putin s-a amestecat și în aceste regiuni autonome, așa cum a făcut întotdeauna când a simțit, în apropiere, un vid de putere. Nagorno-Karabah, o regiune disputată de multă vreme, aflată între Armenia și Azerbaidjan, s-a declarat, de asemenea, stat independent în 1991. Statutul său oficial de astăzi e de teritoriu azer, dar, de facto, e o entitate independentă și funcționează, în general, ca parte a Armeniei.

Dar încă nu am terminat enumerarea și am păstrat situația cea mai gravă pentru final. Cred că doar specialiștii adevărați vor recunoaște denumirea de Icikeria. Aceasta mai e rareori folosită și, din câte știu, a fost folosită rar și atunci când denumirea sa completă, Republica Cecenă Icikeria, era încă validă. Asta dacă acceptăm că a fost vreodată validă, ceea ce, desigur, e întrebarea care a dus la două războaie, mii de atacuri teroriste și sute de mii de morți, majoritatea civili și aproape toți din Rusia.

Astăzi, cei mai mulți dintre oameni au auzit de Cecenia, adesea într-un context negativ. Numele ei e asociat cu exportul de teroriști, militanți și mafioți brutali. Recent, ea a revenit în atenția presei, când s-a dezvăluit că atentatorii de la maratonul din Boston, frații Tarnaev, erau americani de origine cecenă. Patrie a peste un milion de locuitori, predominant musulmani, micuța Cecenie a dus două războaie crâncene pentru desprinderea de sub tutela Moscovei. Primul a început la finele lui 1994, când Elțân nu a mai suportat tendințele separatiste ale liderului cecen Djokar Dudaev și nici faptul că acesta își consolida puterea în republica sa nerecunoscută oficial. În îndelungata tradiție

a liderilor de mari națiuni, exagerat de încrezători în forțele proprii atunci când atacă mici forțe locale în munți, rușii au lansat o ofensivă care s-a împotmolit curând în fața rezistenței cecene, transformându-se într-un război în toată regula, care a durat 20 de luni. Circa 100.000 de civili și aproape 20.000 de soldați ruși au fost uciși. Încălcarea drepturilor omului de către forțele rusești era omniprezentă, iar cecenii au recurs la luarea de ostatici dincolo de granițele Ceceniei.

Brutalitatea războiului și distrugerile cumplite suferite de capitala cecenă, Groznîi, au generat o imensă furie populară și au radicalizat o întreagă generație de ceceni, care și așa nu-i aveau deloc la inimă pe ruși. Cecenia și vecinii săi, Ingușeția, la vest, și Daghestan, la est, își proclamaseră independența față de Rusia, ca o republică montană unită în 1917, doar spre a fi atrase cu forța în Uniunea Sovietică patru ani mai târziu. În ciuda vitejiei cu care au luptat locuitorii regiunii contra naziștilor în al Doilea Război Mondial, Stalin a ordonat ca aproape toți – circa jumătate de milion de oameni – să fie strânși și deportați în Kazahstan, în 1944. Li s-a permis să se reîntoarcă abia în 1957, în cursul procesului de destalinizare, dar mulți dintre ei muriseră de foame sau fuseseră uciși.

Nu e o coincidență că majoritatea acestor regiuni disputate și măcinate de conflicte se află în Caucaz. (Nu și Moldova, situată pe malul vestic al Mării Negre, între Ucraina și România.) Rivalitățile sângeroase, în această regiune presărată cu numeroase populații, sunt atât străvechi, cât și mai noi. Regiunea, dominată de o permanentă ranchiună, se întinde din Azerbaidjan, locul unde m-am născut, în sud, la granița cu Iranul și Marea Caspică, până în Georgia, situată pe țărmul Mării Negre; între ele se află Armenia, în vreme ce Turcia se găsește la sud. La nord, pe partea rusească a frontierei, regiunea include Daghestan, Cecenia și Ingușeția, dar și Kabardino-Balkaria (unde se află vârful Elbrus, cel mai înalt din Europa), și se învecinează la nord cu stepa kalmâkă. Regiunea e căminul a peste 50 de grupuri etnice, care

vorbesc zeci de limbi și practică aproape toate religiile lumii.

Liderii ruși nu au cochetat niciodată cu ideea de a le lăsa pe Cecenia și pe extrem de violentele sale regiuni vecine să devină state independente. Și nu pentru că acestea erau niște saci de box convenabili, în care Kremlinul putea lovi pentru a obține credit pe plan intern. Nu era vorba nici de resurse naturale, căci regiunile respective nu erau bogate. Problema era însă că, dacă deveneau națiuni independente, ele ar fi dobândit instantaneu drepturile și protecția oferite unor națiuni independente, libere să încheie alianțe, să semneze tratate și să se plângă la ONU cu privire a abuzurile Rusiei. În plus, dacă aceste state deveneau independente, nimeni n-ar mai fi putut controla fluxul de violențe interetnice. Să tratezi cu un stat rusesc ruinat nu era un lucru plăcut. Dar să tratezi cu o țară vecină ruinată era chiar mult mai grav, o lecție pe care sovieticii o învățaseră în Afghanistan.

Nu vreau să-l apăr pe Elțân în această privință, dar mai exista un factor care făcea secesiunea aproape imposibilă: lipsa unor frontiere precise. URSS fusese formată din republici, iar granițele dintre acestea erau destul de clare. Când URSS s-a destrămat, au existat foarte Putine conflicte între noile națiuni din motive geografice. Dar, în interiorul Rusiei, frontierele nu fuseseră niciodată trasate prea clar, întrucât nu aveau niciun sens în cadrul vastei republici. Așadar, când regiunea Cecenia-Ingușeția și-a proclamat independența în 1991, nimeni nu a știut exact ce-ar putea însemna asta.

Liderii separatiști insistau ca noul stat să se întindă până la Stavropol, la 200 km vest de Groznîi, și era dificil să le respingi pretenția sau să găsești o alternativă bazată pe ceva concret. Unde începea și unde se sfârșea Cecenia? Dar Daghestanul vecin? Era ca o cutie a Pandorei. Cecenia era, de asemenea, unică și pentru că rebeliunea ei nu a cunoscut niciun fel de influențe externe. Toate celelalte regiuni aveau vecini care le-au împins, într-un fel sau altul, către rebeliune ori au încercat să le împiedice să se revolte.

Dar revolta Ceceniei era pe de-a-ntregul o chestiune internă.

E tentant să sărim la al doilea război cecen, care a adus un premier necunoscut, pe nume Vladimir Putin, în funcția de președinte. Primul război nu doar că a pregătit scena pentru al doilea, dar constituie și o ilustrare elocventă a felului lejer în care Occidentul a tratat Rusia în anii 1990. Grație magiei cărților electronice, vă pot spune că lucrarea de memorii a lui Bill Clinton, Viața mea, menționează Cecenia de exact patru ori în cele peste o mie de pagini. Lăsând la o parte prima jumătate a cărții, ce tratează evenimentele petrecute înainte ca el să devină președinte, acest lucru e uimitor. De asemenea, el constituie o dovadă relevantă a locului insignifiant pe care îl ocupau Cecenia și alte zone de tulburări ale planetei pe harta priorităților lui Clinton, câtă vreme acesta a fost președinte, mai ales în primul mandat. (Genocidul din Rwanda este menționat de mai multe ori, mai ales sub forma regretului lui Clinton că n-a făcut nimic pentru a-l stăvili.)

Dar asta nu înseamnă că primul război cecen a fost ignorat total la vremea respectivă. Organizațiile umanitare și presa occidentală au mediatizat cât au putut de mult atrocitățile comise. Eșecul armatei ruse de a pacifica regiunea rapid, cum promisese, a devenit o chestiune stânjenitoare pentru Boris Elțân, mai ales că se apropiau alegerile din 1996, iar el s-a simțit obligat să vorbească despre Cecenia în aparițiile publice. Nu uitați, acest lucru se întâmpla pe vremea când în Rusia mai exista încă o presă independentă. Cuvântul „Cecenia“ avea să fie, practic, interzis în presa rusă la Putin timp după ce Putin va prelua puterea. Elțân a avut câteva momente penibile în care a stat lângă Clinton la conferințe de presă organizate în 1995 și 1996, răspunzând la întrebări despre Cecenia și, de cele mai multe ori, negând că avuseseră loc violențe, în ciuda dovezilor copleșitoare privind comiterea de crime de război.

Ai un sentiment deosebit citind, astăzi, stenogramele acelor conferințe de presă. Un președinte rus presat să răspundă la întrebări incomode de către presa rusă! E

normal dacă ai uitat că un asemenea moment a existat, vreodată, în istoria Rusiei. La conferința de presă organizată pe 10 mai 1995, la Moscova, un reporter a trecut direct la subiect după ce a auzit obișnuitele remarci ale lui Elțân.

Reporter: „Domnule președinte Clinton, tocmai l-ați auzit pe președintele Elțân descriind situația din Cecenia într-un mod care nu corespunde deloc cu informațiile parvenite de acolo și care vorbesc despre un masacru. Vă întreb care este reacția dumneavoastră la descrierea domniei sale, dacă o acceptați sau nu – și dacă nu, de ce și ce impact ar putea avea aceste rapoarte teribile asupra șanselor țărilor dornice să adere la NATO și ce aveți să-i spuneți președintelui Elțân despre asta?”

Răspunsul lui Clinton s-a referit la modul în care victimele civile și prelungirea conflictului din Cecenia „au tulburat profund restul lumii și au avut un impact și în Europa, asupra atitudinilor multor țări față de cele petrecute acolo și despre relațiile viitoare cu Rusia“. El a declarat că-i solicitase lui Elțân încheierea ostilităților și „rezolvarea conflictului printr-o rezoluție rapidă“, concluzionând că „e un lucru dificil și pentru ei (pentru Rusia) “.

Prin urmare, ce putea face președintele american sau Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) în privința sângerosului război din Rusia, în care zeci de mii de civili fuseseră strămutați, torturați sau uciși? Un indiciu vine din debutul aceleiași conferințe de presă, când președintele Clinton a fost întrebat ce va face în privința sprijinului acordat în continuare de Rusia programului nuclear iranian.

Reporter: „Veți rezista amenințărilor republicanilor, care cer tăierea ajutorului acordat Rusiei?”

Ceee? Da, aceasta era situația în 1995! Astăzi, după douăzeci de ani, programul nuclear iranian, construit cu ajutorul Rusiei, a revenit pe prima pagină a ziarelor din același motiv: teama că Iranul ar putea produce o bombă atomică. El a debutat în timp ce ajutorul financiar american ținea Rusia pe linia de plutire (și îl sprijinea pe Elțân să fie reales, în 1996). Cu siguranță că ar fi trebuit discutată condiționarea acordării acestui ajutor de retragerea sprijinului acordat programului nuclear iranian sau opririi masacrului din Cecenia. De fapt, o asemenea condiționare chiar fusese pusă pe tapet în ambele camere ale Congresului american, în 1995 și 1996.

Agenția nucleară rusă, Minatom (transformată, din 2007, în Rosatom), aducea valuta de care țara avea nevoie disperată și era condusă cu un grad de autonomie alarmant. Șeful ei, Viktor Mihailov, încheiase un acord secret cu Iranul, pentru a livra o centrifugă de gaz care le-ar fi permis iranienilor să producă uraniu pentru bombe, și o făcuse fără să-l anunțe pe Elțân. Malefica agenție avea și sprijinul ministrului de Externe, Evgheni Primakov, care promova legături politico-economice strânse cu Iranul.

Clinton amintește în cartea sa că, atunci când l-a întâlnit pentru prima oară pe Elțân la Kremlin, și-au „strâns mâinile“, iar Elțân a anunțat public că Rusia nu va oferi Iranului niciun fel de tehnologie nucleară care să poată fi folosită în scopuri militare. El a spus asta la conferința de presă, dar nu a interzis oficial aceste transferuri de material nuclear decât în august 1996, adică după mai bine de un an.

Mulți membri ai Congresului s-au înfuriat și au adăugat condiții pentru a restricționa ajutorul dat Rusiei, dacă aceasta mai continua să sprijine programul nuclear iranian și să persecute civilii. Dar administrația Clinton a reușit să includă o prevedere, în acordul de ajutor pentru Rusia, potrivit căreia „președintelui îi este permis să elimine această restricție, dacă el consideră că, astfel, acționează în interesul securității naționale a SUA. Administrația a

afirmat că e incorect să condiționeze ajutorul dat Rusiei de un anumit comportament al acesteia în Iran și Cecenia, întrucât programul de sprijin venea în folosul elementelor reformiste din Rusia și facilita, în ultimă instanță, o transformare ce putea asigura o relație mult mai apropiată între cele două superputeri, în viitor."

Acest paragraf expune greșeala săvârșită prin renunțarea la elementul moral din politica externă. De dragul unei speranțe vagi într-o „relație mult mai apropiată în viitor", administrația Clinton s-a străduit să scoată de pe agenda discuțiilor programul nuclear iranian și masacrul din Cecenia. Nu banii erau importanți; câteva miliarde de dolari nu constituiau o sumă crucială pentru niciuna dintre superputeri, deși, cu siguranță, Elțân avea nevoie de tot sprijinul, pentru că se apropiau alegerile din 1996. (Până și eu i-am făcut campanie electorală.) În loc să lege, însă, ajutorul financiar și politica externă de masacrul condamnabil al civililor din Cecenia, Clinton și-a exprimat doar îngrijorarea, a făcut remarci vagi despre faptul că acest conflict ar putea face unele țări să solicite aderarea la NATO (ceea ce s-a și întâmplat) și a numit conflictul cecen o afacere internă.

Clinton și Europa au ratat șansa de a trage linie privind comportamentul acceptabil din partea Rusiei și în alte regiuni, în afară de Țările Baltice. În Asia Centrală și alte zone de conflict din Caucaz, Occidentul a sprijinit, însă, tacit sfera de influență rusească. Așa cum scria New York Times, în octombrie 1994, cu două luni înainte ca forțele ruse să pătrundă în Cecenia, Occidentul a refuzat să asigure trupe de menținere a păcii pentru statele nou- formate, permițându-le, astfel, militarilor ruși să se amestece și să gestioneze conflictele provocate chiar de ei.

Reagan și politica sa externă morală arătaseră calea de urmat, dar această politică era acum complet abandonată. Ea nu era bazată pe ceea ce putea fi făcut unilateral. Nimeni nu și-ar fi imaginat vreodată că Statele Unite sau NATO i-ar ajuta direct pe separatiștii ceceni, de exemplu. Elementul important era însă relevarea, clară și

consistentă, a faptului că drepturile omului și viețile oamenilor erau importante. Clinton era atât de absorbit de a spera într-o „relație de cooperare mai intensă“, încât, pur și simplu, nu putea declara că masacrarea civililor și ajutarea unui stat ce susținea terorismul să-și constituie un program nuclear erau inacceptabile.

Această dovadă de pasivitate imorală dezminte și mai mult mitul umilirii Rusiei. Clinton l-a tratat pe Elțân cu multă bună-credință și bunăvoință, oferind Rusiei informații secrete despre Iran, începând să demilitarizeze masiv Europa și chiar contribuind la dezarmarea altor state ex-sovietice, fapt care a garantat superioritatea Rusiei. În 1994, liderii Rusiei, Ucrainei, Statelor Unite și Marii Britanii au stat alături la o masă foarte lungă, în Ungaria, pentru a semna ceea ce va fi cunoscut ca Memorandumul de la Budapesta privind garanțiile de securitate.

Acest scurt document e departe de a fi un tratat cuprinzător sau chiar de o garanție de securitate, dar scopul său a fost clar. Prin el, Ucraina, a treia mare putere atomică, renunța la arsenalul său nuclear sub presiunile continue ale Rusiei și SUA. În schimb, președintele ucrainean, Leonid Kucima, dorea o declarație publică din partea lui Clinton, Elțân și John Major, prin care aceștia se angajau să „respecte independența, suveranitatea și granițele existente ale Ucrainei“ și „să se abțină de la amenințări sau de la folosirea forței împotriva integrității teritoriale sau a independenței politice a Ucrainei“.

Evident, Rusia a încălcat acordul atunci când a invadat și, apoi, a anexat Crimeea, în martie 2014. Ceilalți semnatari nu au reacționat, întrucât documentul nu prevedea vreo măsură punitivă, în cazul violării înțelegerii, singura reacție promisă fiind solicitarea intervenției Consiliului de Securitate al ONU, „dacă Ucraina ar deveni victima unui act de agresiune sau obiectul unei amenințări cu folosirea armelor nucleare“.

Când am discutat cu primul președinte ucrainean, Leonid Kravciuk, la Kiev, la finele lui 2004, el era indignat că Statele Unite trădaseră Ucraina în favoarea lui Putin,

renegând obligațiile asumate de Clinton la Budapesta. El a declarat că Bill Clinton fusese acela care, mai mult decât Elțân, exercitase presiuni asupra sa și asupra președinților Kazahstanului și Belarusului pentru a-și preda arsenalele nucleare. Fără îndoială că acesta a fost un scop lăudabil și a însemnat o realizare redutabilă la vremea respectivă. Dar ce se poate spune când, 20 de ani mai târziu, Ucraina este, practic, neputincioasă, în fața mașinăriei de război sprijinite pe focoase nucleare a lui Vladimir Putin, iar Statele Unite își manifestă părerea de rău, deși ar fi trebuit, mai bine, să citească documentul de la Budapesta?

Ca să răspund tot eu la această întrebare, se poate spune că promisiunile de securitate ale Americii nu valorează mai nimic (iar cele britanice, nici atât). Singurul scop al acordului de la Budapesta a fost să demonstreze oricărui potențial agresor (și, evident, era vizat ursul rusesc, de alături) că Statele Unite au luat Ucraina sub aripa protecției lor nucleare. Dacă asemenea manifestări sunt lipsite de sens, iar posesia de arme nucleare e singura modalitate de a te simți în siguranță în fața agresiunii, nu va trece mult și alte țări vor încerca rapid să le dobândească. Japonia și Taiwan contează pe America, pentru a ține la respect China. Coreea de Sud mizează pe America, pentru a ține la respect Coreea de Nord. Și, fie că o recunosc sau nu, jumătate dintre țările Orientului Mijlociu nu au dorit să intre în cursa nucleară, pentru a fi pe picior de egalitate cu Israelul, de teama umbrei lungi a Americii. E greu de crezut că asemenea rețineri vor mai dura prea mult, dacă președintele Obama continuă să se opună agresiunii militare rusești doar cu sancțiuni slabe, negocieri sterile și exprimarea „profundei îngrijorări”.

Deoarece este încă figură publică, Bill Clinton însuși ar trebui întrebat ce crede despre atitudinea indiferentă a lui Obama în privința documentului pe care l-a semnat el la Budapesta. Mai ales că ei fac parte din același partid, iar Hillary Clinton a servit, în cabinetul lui Obama, ca secretar de stat. Probabil că nici unuia dintre jurnaliștii aflați la Budapesta nu i-a trecut prin minte să-l întrebe pe Clinton ce

va face administrația sa dacă Rusia va pătrunde cu tancurile în Ucraina, așa cum deja a făcut, dar tare mi-ar plăcea să aud răspunsul lui astăzi.

*

Există o tendință irezistibilă de a examina doar momentele mari ale istoriei.

Deși asemenea momente există, direcțiile și modelele cu derulare în timp contează, de obicei, mai mult decât o anume decizie sau decât un eveniment singular. Când discutăm despre colapsul democrației rusești și împăciuitorismul occidental care a facilitat acest colaps, e important să observăm modul în care fiecare moment se încadrează într-un model general.

Bush Sr. L-a sprijinit pe Mihail Gorbaciov, deși acesta săvârșea o eroare și se îndrepta spre un final dezastruos. Administrația Clinton a avut o idilă asemănătoare cu Boris Elțân și l-a susținut pe acesta, în detrimentul unei politici coerente și consistente de presiune pentru impunerea reformelor economice și a democrației în Rusia. Așa cum voi arăta în capitolul următor, Bush Jr. A săvârșit aceeași greșeală cu Putin, punându-și încrederea într-un singur individ, în loc să se bazeze pe instituțiile, politicile și principiile democratice de care Rusia avea atâta nevoie. Occidentul a avut tendința de a găsi o persoană care-i era pe plac sau cu care credea că ar putea colabora și sa avântat, fără discernământ, în sprijinirea acesteia. Când rezultatele, în mod inevitabil, nu s-au ridicat la înălțimea așteptărilor, era penibil sau imposibil să mai dai înapoi.

În același timp, autoritatea și credibilitatea Statelor Unite pe scena mondială au început să se erodeze în anii 1990. America părea puternică la finalul Războiului Rece, ca vrăjitorul din Oz înainte să fie trasă cortina. În 1999, când Clinton s-a implicat, în sfârșit, în Kosovo, cortina fusese trasă, sfâșiată și arsă în efigie. Catastrofa „Elicopter la pământ“, din Somalia, genocidele din Iugoslavia și Rwanda, concesiile făcute Rusiei în Cecenia și limitarea

expansiunii NATO: fiecare dintre acestea a reprezentat o lovitură pentru stabilitatea globală și pentru prezumtivii săi garanți din Statele Unite și Uniunea Europeană.

Departe de expansiunea imperială și de tendințele hegemonice de care Rusia și China nu au ezitat să o acuze, America a bătut mai curând în retragere. În 1998, credibilitatea personală a lui Clinton începea, și ea, să se deterioreze rapid. Scandalul cu Monica Lewinsky a acaparat definitiv prima pagină a ziarelor, în ianuarie. Circul mediatic, procesul și punerea sub acuzare a președintelui au provocat o uriașă stare de confuzie în rândurile administrației și ale opiniei publice americane. Mai târziu, Clinton a încercat să deturneze atenția de la el, ordonând lansarea unui atac cu rachete asupra a ceea ce avea să se dovedească a fi o inofensivă fabrică farmaceutică din Sudan.

Oricât ar fi de convenabil să-i atribuim lui Putin întreaga vinovăție pentru colapsul democrației rusești, adevărul e mult mai complicat. Revenirea Rusiei la dictatură nu a avut la bază o cădere bruscă a acestui sistem. Mulți pași mici, dar rapizi, în aceeași direcție constituie, de fapt, o mișcare lentă, dar continuă într-acolo. La fel ca atunci când analizezi un meci de șah încheiat - ceea ce noi, șahiștii, numim „post-mortem“ –, să discutăm ca și cum totul ar fi perfect până la un anumit moment este, de obicei, absurd și dăunător unei analize oneste. Desigur, au loc imense gafe izolate, în poziții altfel favorabile, dar ele sunt chiar mai rare în diplomație decât la campionatul mondial de șah.

Acesta e un punct în care astăzi mă aflu, adesea, în dezacord cu prietenii mei mult mai versați în ale diplomației. Ei privesc în urmă, la cei 20 de ani de relații dintre SUA și Rusia, și au impresia că aceștia nu au fost deloc răi, prin urmare privesc catastrofa totală din 2014 ca pe un șoc subit. Dar, așa cum am avertizat în dese rânduri, în cel Putin 15 ani din această perioadă, cea mai recentă manifestare de represiune și violență a lui Putin a fost construită cu migală, neîncetat, fiind efectiv grăbită de anii

în care Occidentul a acceptat compromisuri și a pretins că totul e minunat. Nu a existat vreo schimbare majoră declanșată de Obama care să-l fi provocat pe Putin sau vreo transformare dramatică în atitudinea lui Putin, ori în destinul Rusiei, care să ceară invadarea Ucrainei. Atitudinea lui Putin a evoluat mereu în aceeași direcție și singura întrebare a fost dacă liderii occidentali își vor schimba, la rândul lor, poziția pentru a preveni manifestarea violentă. Din nefericire, după cum știm acum, răspunsul la această întrebare a fost negativ.

Dacă drumul spre iad e pavat cu bune intenții, compromisurile făcute asupra principiilor sunt, fără îndoială, felinarele care-l luminează. Așa cum am recunoscut mai devreme, am sprijinit realegerea lui Elțân în 1996, în ciuda atitudinii sale tot mai nedemocratice față de instituțiile Rusiei și de libertatea alegerilor. Elțân a abuzat de puterea statului pentru a contracara ascensiunea Partidului Comunist, care încă reușea să-i înspăimânte pe reformiști. De asemenea, comuniștii preluaseră, în urma alegerilor parlamentare din 1995, controlul asupra Dumei de Stat, așadar nu erau o simplă amenințare închipuită. Elțân era profund nepopular, având sub 10% din intențiile de vot la începutul anului, la doar șase luni distanță de alegerile din iunie.

Metoda administrației Elțân de a acuza fiecare critic și figură din opoziție că ar dori să tragă Rusia înapoi, spre trecutul întunecat, a devenit tot mai puțin eficientă, pe fondul economiei șubrede. Nici lumea exterioară nu mai spera în șansele lui Elțân. În februarie, liderul Partidului Comunist, Ziuganov, a fost tratat ca o adevărată celebritate la Forumul Economic Mondial de la Davos, care era însuși buricul lumii capitaliste. Desigur, Ziuganov nu avea nicio idee asupra a ceea ce trebuia făcut și ar fi fost un președinte catastrofal, dar în această direcție păreau să se îndrepte lucrurile. Nu era, pur și simplu, un caz în care oamenii, ajunși la disperare, votau cu oricine le-ar fi promis să-i scoată din dificultate. În Rusia, exista un sentiment real de confuzie și de trădare, iar ținta firească era președintele.

Iar aici ajungem la unul dintre conceptele cel mai dificil de explicat străinilor, ca motivație pentru respingerea democrației de către ruși. Când sovieticii au reflectat la colapsul Uniunii și la viitorul care aștepta Rusia, pentru majoritatea rușilor democrația nu era un concept bine definit sau bine înțeles. E adevărat, cu toții ne doream libertate, drepturi și toate celelalte lucruri aduse de o societate deschisă, dar pentru cei mai mulți dintre oameni acestea sunt chestiuni abstracte. Ce invidiam, cu adevărat, la Occident, era oportunitatea; în special, oportunitatea de a sta mult mai bine în plan economic. Lumea liberă avea alegeri și avea bani, lucruri pe care noi nu le aveam, deci evident că aceste lucruri mergeau împreună, ca un pachet de servicii în ofertă.

Așadar, atunci când au luat cu asalt urnele de vot, în 1991, spre a-l vota prima oară pe Elțân, majoritatea rușilor s-au așteptat ca acestea să funcționeze ca niște bancomate: băgai buletinul de vot și din urnă ieșeau bani! Această neînțelegere conceptuală a ușurat, mai târziu, sarcina unui autocrat precum Putin de a reprima drepturile civile, pretinzând că democrația eșuase, că fusese doar un truc occidental pentru a exploata Rusia și așa mai departe. Iar situația economică nu a fost, nici ea, de vreun folos. Dacă există ceva mai rău decât niște rafturi goale, atunci acel ceva e reprezentat de niște rafturi pline de produse scumpe, pe care nu-ți permiți să le cumperi.

Ne-am mai trezit un pic în momentul alegerilor parlamentare anticipate, convocate în 1993, după o criză constituțională care a răsturnat aproape întregul guvern. Elțân a încercat să dizolve Sovietul Suprem în septembrie, măsură pe care, potrivit Constituției, nu avea dreptul să o ia. În replică, Duma l-a pus sub acuzare pe președinte, care, desigur, a refuzat să recunoască acest act de sfidare. După săptămâni de proteste și de violențe stradale, Elțân a făcut apel la trupele speciale, iar clădirea Parlamentului a fost luată cu asalt. Nu era sigur unde vor ajunge lucrurile. Pe străzile din apropierea clădirii guvernului, au avut loc încleștări sângeroase, aproape 200 de oameni au fost uciși

și alte câteva sute, răniți.

Alături de restul lumii, am urmărit desfășurarea evenimentelor pe CNN, din străinătate. Meciul din 1993, pentru apărarea titlului mondial la șah împotriva lui Nigel Short, începuse la Londra pe 7 septembrie și a durat, așa cum se întâmpla cu meciurile pe atunci, șase săptămâni. La fel ca în 1990, mi-a fost greu să mă concentrez asupra tablei de șah când țara mea se confrunta, din nou, cu o revoluție. Din fericire, am reușit să mă distanțez în primele meciuri și am putut juca sub o presiune psihologică mai scăzută. M-am simțit chiar destul de bine pentru a da câteva interviuri despre situația de la Moscova, în care am declarat că Elțân lupta pentru viitorul liber al Rusiei.

După zile de violență și de negocieri intense, factorul decisiv s-a dovedit a fi atașamentul armatei ruse față de Elțân. Într-o scenă incredibilă, pe 4 octombrie, o coloană de tancuri au deschis focul asupra Casei Albe (așa se numea clădirea Parlamentului rus), iar etajele superioare au luat foc. Trupele speciale au luat cu asalt clădirea și s-au năpustit asupra protestatarilor din stradă. Revenit la cârmă, Elțân a reformat rapid Constituția, slăbind puterile Parlamentului și creând extrem de puternica funcție prezidențială, care ne bântuie și azi. Desigur, Sovietul Suprem era o instituție învechită, dar într-o țară cu o astfel de societate civilă fragilă, e important ca puterea să fie cât mai larg distribuită.

În 1996, Elțân nu se bucura de un larg suport popular, dar putea conta pe mulți dintre oligarhii cărora le permisese să se îmbogățească și pe sprijinul financiar al Occidentului. În ciuda unei limite de finanțare a campaniei electorale, de trei milioane de dolari – pe care multe partide nici nu o puteau atinge, Elțân a cheltuit, pentru campania lui, undeva între unu și două miliarde de dolari, potrivit unor investigații ulterioare. Și mai important a fost uriașul împrumut acordat de Fondul Monetar Internațional, în februarie. Cele 10,2 miliarde de dolari i-au permis guvernului lui Elțân să plătească salariile și pensiile restante.

Și, dacă totul s-ar fi redus la asemenea politici și finanțări dubioase, prejudiciile s-ar fi limitat, poate, la mandatul lui Elțân. Dar au existat și influența media, și fraudele electorale fățișe, arme care sunt greu de pus înapoi în rastel, odată ce le-ai folosit. Totul a fost suficient pentru a-i aduce lui Elțân un mic avantaj față de Ziuganov, în primul tur de scrutin – diferența dintre ei fiind de doar trei procente (35% față de 32%). Elțân a suferit însă un grav atac de cord între cele două tururi de scrutin, din 16 iunie și 3 iulie, o situație potențial riscantă, dar care a fost ascunsă, cu succes, de opinia publică, grație complicității guvernului și a presei. Elțân a câștigat, în final, cu 54% la 40%, dovezi și mai flagrante ale fraudei masive comise ieșind la iveală mai târziu.

La acel moment, chiar dacă aș fi știut pe de-a-ntregul ce se petrecea, tot mi-ar fi fost greu să doresc altceva decât realegerea lui Elțân. În 1996, Ghenadi Ziuganov nu era doar o simplă marionetă, cum este azi pentru Putin. Era un comunist revanșard, care luptase permanent împotriva reformelor liberale și care ar fi devenit un om primejdios având frâiele puterii, ca președinte. Exista o posibilitate reală ca un scrutin care l-ar fi adus la putere să fie ultimul scrutin democratic, pentru o bună bucată de vreme. Și, totuși, lecția pe care o avem de învățat, de la anul 1996, este că instituțiile trebuie să conteze mai mult decât oamenii politici. Campania lui Elțân a subminat aproape fiecare aspect al unei societăți democratice și aceasta nu și-a mai revenit niciodată. Succesorul lui avea să preia rapid instrumentele campaniei lui Elțân – corupția și represiunea –, aplicându-le în guvernarea cotidiană. Putin nu era comunist, însă era întru totul revanșard.

Simt, însă, că trebuie să aplic și în cazul meu standardele impuse, de obicei, liderilor lumii libere, care atât de des pun afinitățile personale și oportunitățile de moment deasupra dezvoltării instituțiilor democratice. Teama de necunoscut, de pierdere a unui aliat de încredere îi aruncă adesea pe liderii democratici în brațele celei mai

mari ipocrizii. Îi face să-i sprijine pe dictatorii „prietenoși”, împotriva propriilor popoare ale acestora, așa cum s-a văzut, recent, în atitudinea indiferentă, chiar rece, manifestată de administrația Obama și de multe țări vest-europene față de Primăvara Arabă.

M-am ridicat de multă vreme împotriva acestei atitudini și a felului în care a fost îmbrățișat Putin de statele din G7, în ciuda reprimării, cu brutalitate, a libertăților civile din Rusia, dar aceasta e departe de a fi doar o problemă rusească.

Mentalitatea mea, în această privință, a fost influențată și mai mult de activitatea pe care am depus-o ca președinte al Fundației pentru Drepturile Omului și al Forumului Libertății de la Oslo, organizat de Fundație și de întemeietorul acesteia, Thor Halvorssen. Aici, invităm disidenți din toată lumea să vorbească despre mișcările și lupta lor pentru libertate. Discuțiile au un numitor comun: cât de periculoase și de demoralizatoare pot fi minimalizarea sau ignorarea luptei pentru libertate, dacă nu chiar sprijinirea fățișă a autorilor represiunii de către așa-numiții „lideri ai lumii democratice”. Adesea, oaspeții noștri europeni și americani sunt surprinși să afle că guvernele lor sprijină activ unele dintre cele mai opresive regimuri ale planetei.

Poate că sunt idealist, dar sunt departe de a fi un naiv. Înțeleg că fiecare șef de stat ales democratic va face ce este necesar pentru a proteja interesele poporului său. În politica externă, aceasta înseamnă uneori să dea mâna cu un dictator ce a săvârșit crime sau să aibă relații comerciale cu o țară unde muncitorii sunt exploatați în mod atroce. Totuși, putem cere socoteală pentru aceste înțelegeri și putem cere ca ele să fie transparente. Nu trebuie să le aprobăm, desigur, și putem să-i facem pe politicieni să înțeleagă că lucrurile trebuie schimbate.

Dictatorii lumii sunt conștienți de puterea deținută, astăzi, de lumea liberă. Iată de ce aproape toți se joacă de-a democrația, cu alegeri trucate și teatru ieftin, pentru a rămâne în grațiile statelor cu cele mai puternice economii și

armate. Din nefericire, lumea liberă e prea neinformată, dezinteresată sau apatică, pentru a-și folosi influența. Ea se bucură de beneficiile legăturilor cu dictaturile – petrol din Orientul Mijlociu, gaz din Rusia, orice altceva din China –, în vreme ce dictatorii folosesc banii obținuți pentru a finanța aparatul represiv. Dar nu toate dictaturile sunt la fel.

Protestele pașnice prodemocrație din Hong Kong, care au început în septembrie 2014, au dat naștere întrebării de ce nu s-au materializat mișcări ca Occupy și cea împotriva dictaturii lui Vladimir Putin, în Rusia. Ca să folosesc un termen cât mai Putin dur, comparația e de-a dreptul absurdă; studenții din Hong Kong, care își amintesc încă de predarea statului lor de către Marea Britanie Chinei, au fost obișnuiți cu statutul lor special de drepturi și de democrație, comparativ cu restul Chinei. Asta în vreme ce flacăra democrației rusești abia a pâlpâit Putin, înainte ca Putin să o înăbușe, iar amintirile haosului și ale corupției din anii 1990 nu sunt deloc plăcute, pentru majoritatea rușilor.

Un răspuns mult mai concret ar fi că dictatura comunistă din China are nevoie de oamenii ei, mai ales de cei tineri și educați. Hong Kong este încă o piesă de importanță strategică în economia chineză. Această economie depinde, de asemenea, aproape în întregime de consumatorii din lumea liberă, consumatori care au mult mai multe informații despre proteste decât aproape oricine în China, unde cenzura este drastică. Un masacru de genul celui din Piața Tiananmen, petrecut însă la Hong Kong și transmis în toată lumea prin intermediul a milioane de iphone-uri făcute de chinezi, ar putea transforma „Fabricat în China“ într-o siglă sângeroasă. Boicoturile împotriva Chinei ar putea afecta economia acestei țări suficient de mult pentru a genera tulburări la scară largă.

Pe de altă parte, Putin nu se folosește de poporul Rusiei, cu atât mai puțin de tinerii educați. El și junta lui au transformat țara într-un stat petrolifer, iar exportul resurselor naturale către o piață globală nesățioasă nu necesită antreprenori sau programatori, cu atât mai puțin scriitori și profesori. De asemenea, boicotarea cumpărării

de petrol și gaze ar necesita o voință politică coordonată, lucru care, după cum Putin știe bine, e mai rar în lumea liberă, decât sunt platina și diamantele în Siberia.

A existat crezul că deceniile de legături economice și politice cu Occidentul și îmbunătățirea nivelului de trai vor liberaliza aceste dictaturi și vor oferi pârghii de acțiune împotriva lor. Dar pârghiile sunt utile doar când sunt aplicate și nu trebuie uitat că ele au două capete. Europa cumpără patru cincimi din exporturile de energie rusești, ceea ce-i conferă o extraordinară pârghie economică în fața lui Putin, care a făcut ca economia Rusiei să fie total dependentă de petrol și gaze. Dar, în loc să dezvolte agresiv rute alternative de aprovizionare, pentru a putea folosi această pârghie și a rezista în fața Rusiei, Europa șovăie și protestează atunci când Putin șantajează Europa de Est, amenținând să închidă conductele cu gaz în apropierea iernii.

China și Rusia au pacte sociale similare cu regimurile lor dictatoriale: stabilitate economică în schimbul încălcării drepturilor omului. Ambele au o cenzură extinsă și un aparat de propagandă dezvoltat în locul știrilor, au alegeri fraudate și o libertate minimă de exprimare și de întrunire. Creșterea masivă a prețului petrolului, în anii 2000, i-a permis lui Putin să-și îndeplinească promisiunile de mărire a pensiilor și salariilor (chiar dacă acestea au vizat mai ales zonele Sankt-Petersburg și Moscova). Așa se explică și de ce întreținerea instabilității în Orientul Mijlociu – situație ce menține prețul petrolului ridicat – constituie întotdeauna o prioritate pentru el. China a început de la un nivel mult mai scăzut și a reușit să scoată un miliard de oameni din sărăcie, transformând întreaga națiune în fabrica planetei.

Globalizarea, integrarea economică și comercială cu statele puternic industrializate au făcut posibile scenariile rus și chinez.

Realitatea este că majoritatea consumatorilor din lumea dezvoltată preferă să nu știe de unde vin telefoanele și gazul lor, câtă vreme prețurile sunt mici. Dacă ar ști, ar trebui să acționeze, deci e mai bine să nu știe. Scandalurile

ocazionale generate de condițiile de muncă inumane, din fabricile chinezești, sau de condițiile de trai ale femeilor din Arabia Saudită le permit unor liberali să se simtă mai bine atunci când Nike sau Apple anunță o anchetă, care e rapid uitată, în momentul când iese pe piață următorul model de pantof sport sau următorul gadget.

Dar v-ați putea întreba: este, oare, cazul Chinei un eșec atât de mare? Să fi condamnat Occidentul un miliard de suflete la sărăcie și foame doar de dragul politicii? Această atitudine denotă empatie față de nevinovați, dar arată și falsa alegere pe care autocrații doresc să o prezinte lumii. Este falsa alegere între libertate și hrană, între represiune și stabilitate. Nu există niciun motiv să credem că, dacă ar fi avut un regim mai liberal, China nu s-ar fi bucurat de un succes economic similar ori poate chiar mai mare. De fapt, există multe dovezi că țările democratice se descurcă mai bine economic. Așa că nu vă lăsați păcăliți de falsa alegere. Represiunea poate începe ca un mijloc de a obține un anumit scop, dar întotdeauna sfârșește prin a fi un scop în sine.

Protestele din Hong Kong au reprezentat și respingerea a ceea ce am numit, ironic, „teoria genetică a democrației”. Ani de zile mi s-a spus că rușii (sau arabii, sau chinezii), pur și simplu, nu sunt predispuși la democrație. Ei au nevoie de o „mână forte” sau trebuie „să iubească un lider dur”. E doar una dintre numeroasele teorii pe care oamenii născuți în lumea liberă o folosesc spre a-și ascunde privilegiile, lipsa de acțiune și rușinea. Cum ar putea fi adevărată o asemenea teorie, când Taiwanul e populat tot de chinezi, dar are o democrație înfloritoare? Dar Germania de Est și de Vest, dar Coreea de Nord și de Sud?

Există nenumărate cauze pentru care democrația nu reușește să prindă rădăcini sau pentru care unele puciuri militare reușesc, iar altele eșuează. Niciuna dintre aceste cauze nu e legată de genetică sau de geografie. Guvernele noastre sunt construcții umane, ca și tradițiile și credințele noastre. Așa cum spunea Milton Friedman: „Societatea nu are valori. Oamenii au valori.”

Trebuie să hotărâm, așadar, ce prețuim, să decidem pentru ce merită luptat și apoi – e cea mai importantă parte – să luptăm pentru acel lucru. Dacă nu reușim să îl obținem, vom pierde în fața celor care cred în alte lucruri, mai rele. Vom pierde în fața celor care nu cred în valoarea vieții umane sau a libertății și care doresc să lupte pentru a-și impune viziunea sumbră asupra omenirii.

Putem numi drepturile de care ne bucurăm „inalienabile” sau „universale”, dar asta nu înseamnă că ele aparțin doar democrației sau drepturilor fundamentale ale omului. Nu, pentru aceste lucruri trebuie să luptăm. Iar dacă bravii studenți din Hong Kong au reușit să reamintească lumii acest lucru, atunci protestul lor a constituit un succes, oricât de efemer ar fi fost.

Capitolul 4
Născut din sânge

Au existat două războaie în Europa, în 1999, ambele sechele ale conflictelor încheiate doar cu câțiva ani în urmă și ambele cu un considerabil impact asupra viitorului Rusiei. Al doilea avea să înceapă în Cecenia și a jucat un rol esențial în ascensiunea la putere a lui Vladimir Putin. Despre primul deja am discutat: Războiul din Kosovo, din Iugoslavia, unde majoritatea etnică albaneză a încercat să-și proclame independența față de guvernul central, dominat de sârbi și controlat de Slobodan Miloșevici, un lider nestăpânit și fără regrete. Bombardamentele lansate de NATO îl obligaseră, în cele din urmă, pe Miloșevici să accepte Acordurile de la Dayton, din 1995, care au pus capăt Războiului din Bosnia. Dar în Kosovo albanezii se luptau încă împotriva represiunii și erau nerăbdători să obțină independența.

Armata pentru Eliberare din Kosovo a început să atace

forțele sârbe de securitate în mod constant, în 1998, fiind întâmpinată cu brutalitate și prin folosirea fără discriminare a forței, pentru care sârbii deveniseră notorii în Bosnia. În septembrie, un sfert de milion de albanezi fuseseră alungați din casele lor, mulți rămânând fără niciun adăpost. Consiliul de Securitate al ONU a emis o rezoluție conținând faimoasa sintagmă din dicționarul impotenței diplomatice: „profunda îngrijorare”. În octombrie, a sosit în zonă o misiune de menținere a păcii a NATO, dar efectele obținute nu au fost durabile, întrucât ambele tabere au încălcat acordul de încetare a focului aproape imediat.

Ca și în Bosnia, a fost nevoie de masacrarea civililor pentru ca marile puteri să primească imboldul de a acționa. În ianuarie 1999, în satul Racak, 45 de țărani albanezi din Kosovo fuseseră aliniați și executați. Acest măcel a provocat direct discursul lui Clinton în fața poporului american și aproape trei luni de lovituri aeriene și de atacuri cu rachete ale NATO împotriva trupelor iugoslave. (Și, în urma unui incident tragic, și la bombardarea ambasadei chineze din Belgrad, soldată cu trei victime. NATO a pus incidentul pe seama unei hărți neactualizate.)

În aprilie, liderii statelor NATO au luat în calcul o invazie terestră, care ar fi schimbat multe lucruri. Rusia ținea, în mod fățiș, partea iugoslavilor în conflict, iar vederea soldaților NATO, în special a celor americani, în teren, ca parte a unei ofensive, ar fi inflamat spiritele rușilor. Rusia trimitea, de asemenea, iugoslavilor armament și provizii. Rapoartele date ulterior publicității au demonstrat că principalul motiv pentru care Miloșevici s-a menținut atât de mult pe poziții a fost speranța sa că Elțân va interveni militar, spre a-l sprijini.

Calculele greșite ale lui Miloșevici au fost bazate pe convingerea că un conflict cu Occidentul i-ar fi întărit poziția în Serbia și că refugiații disperați vor destabiliza țările vecine, inclusiv Albania, Macedonia și Muntenegru și, probabil, chiar și Bosnia. Balcanii ar fi luat iarăși foc, iar opinia publică occidentală s-ar fi opus inițiativei celor de la NATO de a trimite trupe terestre în teatrul de război. Apoi,

armata sârbă avea să joace un rol decisiv în rezolvarea situației haotice și, desigur, avea să culeagă prăzile.

Din fericire, însă, evenimentele nu s-au derulat așa cum sperase Miloșevici. Prestigiul lumii libere a fost salvat de acțiunea unită a marilor puteri democratice. O impresionantă campanie aeriană și organizarea eficientă a taberelor de refugiați au trimis un semnal clar, în toate colțurile lumii, că Occidentul era capabil să-și susțină pretențiile morale printr-o logistică avansată, pe care regimurile totalitare nu o dețineau.

Kosovo a mai demonstrat că ONU, în actuala sa formă, a fost și este irelevantă în rezolvarea unor asemenea crize. Nu trebuie să fii Nostradamus ca să prezici care ar fi fost soarta kosovarilor, dacă, în ceea ce îl privește pe Miloșevici, totul ar fi depins de ONU, unde Rusia și China au drept de veto.

Și astfel revin la rolul jucat de Rusia în evenimentele din Balcani. În capitalele europene, creditarea lui Boris Elțân și a emisarului său special, Viktor Cernomârdin, pentru succesul de a-l determina pe Miloșevici să accepte termenii NATO a părut ceva obligatoriu. (Iar transformarea, atât de rapidă, a G7 în G8 a dat, clar, de înțeles că era vorba de un fel de răsplată pentru ruși.)

În opinia mea, această apreciere publică a avut serioase hibe. Dacă Miloșevici ar fi acceptat acordul de pace de la Rambouillet, cu câteva luni în urmă, ar fi putut preveni apariția a peste un milion de refugiați, uciderea a zeci de civili nevinovați și distrugerea Serbiei. Președintele Miloșevici a torpilat acest acord având sprijinul deschis al Rusiei, care s-a opus categoric prezenței unei forțe internaționale de poliție în Kosovo.

Mai târziu, după ce rezistența sârbă a fost zguduită de forța aeriană a NATO, Rusia și-a schimbat viziunea asupra trupelor străine din Kosovo și a decis să joace rolul intermediarului „imparțial”. Imaginați-vă pe cineva care sare în tren doar cu câteva secunde înainte de plecare și apoi se ceartă cu conductorul în privința prețului biletului.

Dacă presupunem că Rusia avea o influență serioasă

asupra deciziilor Belgradului, atunci guvernul lui Elțân ar trebui făcut parțial responsabil pentru hotărârea de care a dat dovadă Miloșevici în derularea politicii sale criminale de purificare etnică. Dar, dacă influența Rusiei a fost supraestimată, atunci care să fi fost motivul „diplomației de navetă" desfășurate, cu atâta anxietate, de către secretatul de stat american Strobe Talbott?

Liderii europeni și americani s-au dovedit, încă o dată, dornici să salveze ambiția și orgoliul de „mare putere" ale Rusiei, și pentru ce? A fost o formă clasică de acceptare a unui abuz, chiar dacă sub Elțân s-a putut vorbi mai mult de mici infracțiuni, decât de crime grave. Rusia era în faza de negare și acționa într-o manieră autodistructivă, fapt care avea impact și peste granițele ei. Dacă puterile occidentale ar fi fost ferme în privința adevăratului statut al Rusiei și ar fi folosit asta ca pe o pârghie pentru a încuraja transparența și reformele, lumea de azi ar fi fost mai bună.

În schimb, cu aliatul lor sârb distrus, și cu Elțân dat în vileag ca ucigaș în masă, administrația și media din Rusia au încercat cu disperare să creeze un alt punct de vedere, care să salveze demnitatea națională. În timp ce rușii din teritoriile de nord și din Extremul Orient abia dacă se mai descurcau cu hrana și combustibilul, în condițiile în care iarna bătea la ușă, guvernul rus cheltuia fonduri însemnate pentru echiparea a zece mii de militari, pe post de trupe de menținere a păcii în Kosovo.

În articolul scris pentru Wall Street Journal după rezolvarea crizei din Kosovo, nu am avut prea multe cuvinte de apreciere la adresa liderilor occidentali pentru acțiunea lor decisivă. Am încheiat cu un avertisment.

Kosovo nu va fi, nici pe departe, ultima lor intervenție, dacă nu-și alătură forțele pentru crearea unei ordini mondiale mai stabile. ONU fusese creată în 1945 pentru a cimenta ordinea politică instaurată după victoria Aliaților. Dar, foarte repede, instituția a devenit un organ al compromisurilor, în care superputerile se puteau opune oricărei rezoluții ce contravenea intereselor clientelei lor politice. Odată cu colapsul Uniunii Sovietice, acest sistem

nu mai servea scopurilor păcii și stabilității internaționale.

Compromisurile realizate sub egida ONU nu mai erau necesare și, adesea, erau chiar periculoase. De fapt, respectarea strictă a rezoluției ONU de către președintele Bush Sr, în 1991, l-a salvat în ultima clipă pe Saddam și a prelungit, pe termen nedefinit, criza din Golf. Miloșevici a încercat să practice un joc similar, implicând Rusia ca mediator (ca o ironie a sorții, Evgheni Primakov a servit ca emisar și în Serbia, și în Irak) și solicitând autorizarea ONU pentru orice acțiune a Alianței.

Toate acestea au relevat, clar, faptul că lumea avea nevoie de un mecanism internațional de decizie, care să nu fie împovărat de bagajul ideologic al Războiului Rece. Scopul ONU de a păstra statu quo-ul dintre cele două superputeri nucleare devenise inutil. Democrația era în ascensiune și venise vremea ca acest lucru să fie recunoscut oficial și să se profite de avantajele derivate de aici. Punerea sub acuzare a lui Slobodan Miloșevici de către un tribunal penal internațional a fost un excelent prim pas către o asemenea nouă ordine mondială, dar, așa cum știm, puțini pași au mai fost făcuți după aceea.

În excelenta sa lucrare despre războaiele din fosta Iugoslavie, jurnalistul american David Halberstam are un pasaj memorabil despre ce a adus prăbușirea și, în cele din urmă, la moartea lui Miloșevici, în închisoare, în 2006, pe când era judecat pentru crime de război, la Haga.

> *Miloșevici reușise să rețină viziunea multor figuri de dictatori de dinaintea lui. El credea că, dacă democrațiile acționează lent, era un semn de slăbiciune; și că, dacă erau bogate, atunci însemna că sunt și decadente. În plus, fiindcă politicienii și cetățenii lor se temeau să plătească prețul unui război, ei puteau fi intimidați. Odată, Miloșevici i-a spus ministrului german de Externe, Joshka Fischer: „Eu pot să înfrunt moartea oricât de mult, dar voi nu puteți!”*

În cele din urmă, s-a dovedit că n-a avut dreptate, dar asta numai după ce sute de mii de oameni au murit și alte câteva milioane au fost răniți sau j j traumatizați. Din păcate, putem adăuga, la prima frază a lui Halberstam, „viziunea multor figuri de dictatori de dinaintea lui și după el“. Putin a realizat același calcul nemilos în dialogul lui cu lumea liberă, atât în cazul Georgiei, în 2008, cât și în al Ucrainei, astăzi. Teroriștii de orice fel folosesc un raționament similar. Ei cred că democrațiile – democrațiile noastre j *tt* îmbelșugate, domoale și temătoare – nu pot rezista unor atentatori sinucigași sau unor masacre sângeroase. De asemenea, ei cred că valorile lumii moderne sunt nu doar slăbiciunea acesteia, ci și o amenințare la adresa propriei sale supraviețuiri. Teroriștii au dreptate în ambele privințe. Provocarea care ne așteaptă este de a ne depăși slăbiciunile, fără a pierde valorile, de care dușmanii lumii libere se tem atât de mult.

Tipul de rău pe care Miloșevici l-a reprezentat a fost, întotdeauna, dificil de înțeles. Liderul sârb era inteligent, rafinat și capabil să se înfățișeze unor oameni diferiți într-un mod care îi încânta pe aceștia și îi făcea să aibă încredere în el. Echipa de politică externă a președintelui Bush Sr. A fost, se spune, „șocată“ de felul cum „prietenul lor“, Miloșevici, s-a transformat dintr-un bancher și funcționar manierat într-un naționalist sârb înflăcărat, care promova campaniile de purificare etnică împotriva propriilor lui concetățeni. Acest lucru stârnește o întrebare crucială pentru cartea de față, dar și pentru actuala ordine mondială: monștrii se nasc sau devin monștri?

Nu intenționez să deschid o dezbatere de genul „natură contra educație“ în privința alcătuirii genetice a psihopaților sau a impactului pe termen lung al unei copilării nefericite asupra personalității. Am petrecut prea mult timp din viața mea întrebând și răspunzând la întrebări despre originea succesului meu în șah și singura concluzie de care sunt sigur e că am fost norocos să găsesc, foarte devreme în viață, un joc potrivit pentru calitățile mele. Las bucuros

teoriile în seama psihologilor și a geneticienilor.

Mă refer, însă, la răul potențial versus răul concret și la rolul pe care îl are societatea în transformarea primului în cel de pe urmă. La ce moment trebuie să accepte ceilalți o parte din responsabilitatea pentru crimele unui asasin, crime pe care le-ar fi putut preveni? Desigur, nu spun asta în sensul că un asasin nu este responsabil pentru acțiunile lui. Se găsesc deja prea multe circumstanțe atentuante pentru criminalii de orice fel, ca și cum conceptul de responsabilitate personală ar putea fi suspendat, câtă vreme poate fi născocită o motivație pentru crimă. Invadarea Ucrainei de către Putin nu e cu nimic mai tolerabilă dacă vom crede că el s-a simțit amenințat de expansiunea NATO, decât dacă nu crezi într-o astfel de amenințare. Să le spui ucrainenilor că ei l- au provocat pe Putin, respingându-l și orientându-se spre Europa, e ca și cum i-ai zice unei femei hărțuite că ar fi trebuit să poarte rochii mai lungi. Să nu uităm cine este agresorul și cine este victima! Dacă nu reușim să păstrăm acest echilibru moral și o percepție corectă asupra a ceea ce este drept și a ceea ce e greșit, vom fi prea vulnerabili la propagandă.

Prevenirea face parte din partea practică a problemei. Ar fi o prostie să lăsăm garda jos împotriva unui atac doar fiindcă știm că avem dreptatea de partea noastră, în cazul în care atacul ar veni. Agresorii trebuie condamnați, urmăriți în justiție și pedepsiți, ei nu trebuie să aibă viață ușoară. Fabula modernă a lui Orson Welles, cu scorpionul și broasca, reprezintă o lecție memorabilă. Broasca ia în spinare scorpionul și îl trece râul, convinsă că logica scorpionului îl va împiedica să o înțepe, căci, dacă o va face, vor pieri amândoi. În mijlocul râului, scorpionul înțeapă broasca, iar aceasta concluzionează, murind: „Logica? Nu există nicio logică în asta!“ Iar scorpionul îi răspunde: „Știu, dar nu m-am putut abține. Asta mi-e firea.“

Morala practică e că nu trebuie să avem încredere într-un scorpion bazându-ne pe logică, iar să ai dreptate nu te ajută prea mult atunci când ești mort. O altă lecție ar fi că nu oricine acționează în interesul reciproc și nici măcar în

propriul interes, iar adevărata natură poate copleși logica și instinctul de conservare. Mă gândesc la asta ori de câte ori îi aud pe diplomații europeni vorbind despre dorința lor de a ajunge cu Putin la un scenariu „convenabil de ambele părți“ în privința Ucrainei.

O asemenea atitudine e admirabilă în unele privințe, definiția diplomației fiind să susții, cel Putin, că acesta îți este scopul. Ar fi minunat dacă fiecare criză sau conflict s-ar încheia cu un beneficiu reciproc sau măcar cu o satisfacție reciprocă. Dar să presupui că s-ar putea întâmpla așa ceva când ai de-a face cu Putin sau cu ISIS, înseamnă să ignori adevărata natură a inamicului. Singurul țel al lui Putin este de a rămâne la putere și el deja a trecut peste necesitatea de a coopera cu lumea liberă pentru a și-l duce la îndeplinire. Acum, el are nevoie de conflicte și de ură, și cum să negociezi cu un asemenea om fără să-ți trădezi idealurile și poporul? Al-Qaeda și ISIS vor să distrugă din temelii lumea modernă a drepturilor și libertăților. Cum ar putea o societate liberală și pluralistă să negocieze cu indivizi având o asemenea viziune asupra lumii, în beneficiu reciproc? Pur și simplu, nu e posibil.

Când logica beneficiului reciproc asumat eșuează, e timpul să încercăm altceva. Nu suntem condamnați să ne expunem spatele scorpionilor lumii, iar și iar, în speranța că, data viitoare, ei nu ne vor mai înțepa.

Putini oameni sunt cu adevărat scorpioni – psihopați în toată puterea cuvântului. După sfârșitul epocii monarhiilor și imperiilor, ascensiunea în politică, până la cele mai înalte ranguri, necesită cel Putin o oarecare subtilitate și intuiție. (Coreea de Nord reprezintă una dintre Putinele excepții moderne, iar rezultatul e evident.) Esența discuției „născut sau făcut“ o reprezintă potențialul îmbinat cu oportunitatea. Probabil că Slobodan Miloșevici n-ar fi fost niciodată altceva decât un alt „aparatcic“ de partid, dacă revoluțiile din 1989 nu i-ar fi dat șansa de a căuta mai multă putere prin incitare la ură. Lui Miloșevici i s-a permis să se dezvolte în acest rol cu mult înainte de a deveni responsabil pentru primul genocid pe pământ european, de

la al Doilea Război Mondial încoace. El ar fi trebuit îndepărtat de la putere prin forță în 1995, dar i s-a dat o altă șansă, pe care, firesc, a interpretat-o drept o slăbiciune a adversarilor săi și, de aceea, a lovit iarăși, câțiva ani mai târziu.

Așa cum am spus la începutul acestui capitol, în 1999 se desfășurau, în Europa, două războaie. Ambele erau războaie civile, aveau, în special, motivații etnice și religioase și ambele au generat oribile crime de război și acte de teroare împotriva populației civile. Și atât în Kosovo, cât și în Cecenia, războiul făcea parte din lupta pentru putere politică dintr-o capitală îndepărtată.

La finele verii lui 1999, un nou val de optimism privind Rusia putea fi detectat în politica și în cercurile financiare occidentale. Administrația Clinton și instituțiile financiare internaționale declaraseră că guvernul premierului Serghei Stepașin era unul cu care „puteai discuta“.

Nu doar că Rusia părea să fi evitat totala implozie economică de care mulți se temuseră, în timpul crizei financiare, dar piața se redresase aproape până la nivelurile sale de dinainte de august 1998, iar creditorii internaționali reveneau. Dar a patra cădere de guvern, în mai Putin de 18 luni, a dovedit că asemenea indicatori superficiali de sănătate economică erau, de fapt, înșelători.

De asemenea, a mai dovedit erorile politicii occidentale față de Rusia. Confundând indicatorii superficiali cu un progres real și dovedind o încredere nejustificată în casta învechită a elitelor politice rusești, liderii vestici au urmărit politici care răsplăteau lipsa de reforme, sprijineau înrădăcinarea corupției și a sistemului nedemocratic de guvernare și, chiar și involuntar, pedepseau, la urma urmei, poporul rus.

Plecarea lui Serghei Stepașin nu a fost o măsură semnificativă. La fel ca predecesorii săi, guvernul Stepașin nu reușise să rezolve problemele structurale care împiedicau creșterea economică și investițiile să se dezvolte în beneficiul țării, per ansamblu. Singura realizare cu care se putea lăuda era împiedicarea unui declin și mai

puternic al rublei.

Opt ani de așa-zise reforme au produs un mic grup de elite uimitor de bogate, în vreme ce un segment uriaș și potențial exploziv al populației Rusiei a rămas în sărăcie. Comunismul a suferit un colaps în Uniunea Sovietică atunci când majoritatea copleșitoare a cetățenilor acesteia au conștientizat cât de groaznic era sistemul pentru bunăstarea lor. Exista pericolul real al unei noi revolte sociale, dacă dificultățile continuau.

Nevoia de schimbare, care scosese milioane de sovietici în stradă, între 1989 și 1991, era bazată pe credința că, în Occident, exista o alternativă mai atractivă. Sprijinul occidental acordat Rusiei era, totodată, considerat de mulți dintre compatrioții mei un imperativ. Dar acest sprijin nu a produs marele salt în modernitate la care speraseră rușii. Vina principală apasă, desigur, pe umerii liderilor ruși: atât pe cei ai așa-numiților reformiști, cât și pe cei ai celor care au acționat deschis pentru crearea unei noi elite rusești, cu aproape aceeași putere și aceleași privilegii de care se bucuraseră predecesorii lor sovietici.

Însă ceea ce Occidentul nu a reușit să înțeleagă este că rusul de rând e mai înclinat să arate cu degetul către instituțiile financiare și guvernele străine, pentru impunerea a ceea ce mulți ruși percep ca fiind un sistem capitalist corupt și nefuncțional. Faptul că în Rusia nu funcționează chiar un sistem capitalist nu a fost încă înțeles. Acest resentiment a fost clădit prin felul în care Elțân (iar mai târziu, Putin) și alți oficiali de frunte au desfășurat, în mod obișnuit, o retorică antioccidentală, pentru a evita ca vinovăția să rămână pe umerii lor. Toate acestea au contribuit la un sentiment antireformist care a făcut și mai dificilă implementarea unui adevărat sistem economic de piață.

Reformatorii și națiunile vestice implicate în reforme au săvârșit o greșeală crucială prin felul în care au răspuns la critici. În loc să le spună lui Elțân și poporului rus adevărul despre corupție și despre adevăratele motive pentru care se oprise progresul, ei au încercat să pretindă că totul

merge ca pe roate. În locul transparenței și a medicamentelor puternice, de care avea nevoie Rusia, am fost hrăniți cu placebo și ni s-a spus că totul va fi perfect. A fost o formă de tratament cu care eram familiarizați de pe timpul URSS. Din nou, diferența dintre claritatea administrației Reagan și timiditatea succesorilor săi s-a văzut din plin. Nu era nevoie de compromiterea principiilor doar de dragul de a avea un regim rus cu care „puteai discuta".

În locul unei politici complexe referitoare la modul în care să acționeze și să discute cu poporul rus, așa cum a existat în timpul Războiului Rece, Occidentul nu a tratat decât cu conducerea, tot mai coruptă, a Rusiei, chiar și după ce era clar că ea nu mai reprezintă poporul. Anii 1990 au oferit o oportunitate prin care rușii ar fi putut avea acces la o gamă largă de știri și informații necenzurate. Am fi putut asculta dezbaterile și am fi putut chiar lua parte la ele. În schimb, retorica antioccidentală a lui Elțân și Putin și avalanșa de minciuni referitoare la cauzele eșecului reformelor nu au fost deloc combătute.

Guvernele occidentale ar fi trebuit să arate clar că investițiile și creditele j j oferite de instituțiile comerciale în Rusia nu vor mai primi sprijinul contribuabililor din țările lor. Mesajul rostit tare și răspicat ar fi trebuit să fie că nu e nevoie ca liderilor Rusiei să li se spună de la Washington cum să cheltuiască fondurile publice. Indiferent de ce au făcut elitele rusești cu banii – dacă i-au furat, i-au transferat în conturi din bănci străine etc. —, la finalul petrecerii, ele ar fi trebuit să le dea socoteală oamenilor deziluzionați. În schimb, fiecare fir pe care Fondul Monetar Internațional, Statele Unite și Uniunea Europeană l-au legat de fondurile de ajutorare a fost folosit de oficialii ruși pentru a face din Occident un țap ispășitor. Tăierea fățișă a acestor fire ar fi redeschis liniile de comunicații întrerupte, dintre rușii de rând și lumea liberă.

Au existat și alte modalități mai modeste, dar, cu toate astea, importante, prin care Occidentul și-ar fi putut exprima interesul față de poporul rus. Am avut de-a face cu

atitudini ostile mai mult decât majoritatea concetățenilor mei, dar orice rus care a îndurat tratamentul aplicat de ambasadele occidentale la Moscova, în procesul de obținere a unei vize de intrare, sau care s-a simțit hărțuit de către oficialii vamali de pe aeroporturile din Occident poate fi iertat pentru că a dat crezare miturilor răspândite de comuniști și de naționaliști, despre o conspirație mondială antirusească.

Colapsul imperiului sovietic nu a fost provocat de atitudinea îngăduitoare a Occidentului față de liderii sovietici, ci de o luptă durabilă și principială pentru valorile democratice liberale. Acceptarea solicitărilor bătrânilor lideri sovietici nu a adus niciodată rezultate pozitive. Adevărata contribuție au reprezentat-o eforturile consecvente de a ajunge la inima rușilor, precum activitatea posturilor Radio Europa Liberă/Radio Libertatea și Vocea Americii, care au fost considerate, de mulți sovietici, cele mai de încredere surse de informații despre țara noastră.

În august 1991, când administrația lui Boris Elțân a preluat controlul, majoritatea rușilor erau pregătiți pentru un parteneriat cu lumea civilizată. Această stare de spirit dispăruse aproape total în 1999, în urma permanentelor campanii naționaliste ale liderilor politici ruși. O relație bună nu va fi niciodată revigorată prin prisma adulării ritualice a liderului rus aflat la cârmă, indiferent care ar fi acela. Occidentul a avut la îndemână Putine modalități de a influența luptele feudale ale elitei conducătoare din Rusia, la finele anilor 1990. Dar a avut șansa de a lupta pentru recâștigarea încrederii rușilor obișnuiți, pe umerii cărora stă, în ultimă instanță, viitorul țării, și a ratat-o.

Atmosfera tensionată și iritabilă întâlnită în Rusia, în august 1999, oferă contextul pentru evenimentele traumatice din septembrie. Trecuseră trei ani de la sfârșitul primului război major din Cecenia, în care fuseseră implicate trupe rusești, dar haosul și violența nu dispăruseră complet din regiune. În primăvara lui 1999, Cecenia era, practic, un stat în plin război civil. Lideri

militari locali controlau cea mai mare parte a regiunii din afara capitalei Groznîi, iar răpirile pentru răscumpărare deveniseră o sursă importantă de venituri. Răpirea și asasinarea, în 1998, a patru ingineri străini – trei britanici și un neozeelandez – au constituit o știre difuzată pe toate canalele mediatice din lume. Cazul avea să fie un factor important în dispariția oricărui sentiment de simpatie în plan extern pentru poporul cecen, în cursul ororilor ce aveau să vină.

Politicienii ruși vorbeau adesea, pe un ton agresiv, despre necesitatea de „a le da cecenilor o lecție“ și, mai târziu, s-a aflat că fusese deja trasat un plan de invazie de către premierul Stepașin. Dar, abia la sfârșitul lui august, s-au precipitat lucrurile. Liderul cecen, Șamil Basaiev, a condus o mică armată, incluzând și luptători străini, în Daghestanul vecin. Acolo, în luna septembrie, timp de aproape două săptămâni, au avut loc patru atentate cu bombe în blocuri de locuințe din orașe rusești, în urma cărora au murit aproape 300 de persoane. Deși mai existaseră atacuri de anvergură mai mică și înainte, acestea de acum erau opera unor profesioniști, fiind aproape identice și total diferite de oricare altele întreprinse până atunci de ceceni.

Așa cum vă puteți imagina, opinia publică a fost îngrozită și furioasă. Serviciul Federal de Securitate (FSB, principalul succesor al KGB) a dat vina pe ceceni și Elțân a solicitat o acțiune în forță. Dar omul căruia i s-a adresat nu a fost Stepașin, ci înlocuitorul acestuia, Vladimir Putin. Noul premier fusese, până în anul precedent numirii subite în această funcție, șeful KGB, iar investirea lui avusese loc chiar înainte de începerea seriei de atentate. Anterior, într-o ordine cronologică inversă, Putin fusese un membru cvasianonim al staffului prezidențial al lui Elțân, adjunct al Departamentului federal de management al proprietății și membru al echipei de consilieri a primarului din Sankt-Petersburg. Și, mai înainte, fusese ofițer KGB de contrainformații, în Germania de Est, până la căderea Zidului Berlinului.

Pe 9 august 1999, aproape necunoscutul Putin a fost, spre surprinderea celor mai mulți, numit în fruntea guvernului rus. Iar surprizele n-aveau să se oprească aici. În același timp, Elțân a anunțat că speră ca Putin să-i succeadă și în funcția de președinte, în 2000, iar Putin a declarat, oficial, că va candida. Acest lucru l-a făcut pe Putin să se detașeze de ceilalți patru premieri anteriori, pe care Elțân îi schimbase pe parcursul unui an și jumătate. Rusia se confrunta, pe atunci, cu multe provocări, dar prioritatea absolută a noului guvern a fost să-l promoveze pe Putin ca pe viitorul președinte, de necontestat, al țării.

Lucrurile au evoluat rapid după aceea. Așa cum știu mulți șefi de stat, câștigarea unui război sau simpla ducere a unuia poate fi un excelent mod de a fi reales. Acesta a fost și scenariul pentru Putin, care era succesorul desemnat de Elțân și șeful guvernului. Putin era, însă, complet necunoscut opiniei publice rusești și cea mai bună soluție, la această problemă, era ca el să devină figura publică a noului război din Cecenia și omul care îi vâna pe teroriștii aflați în spatele atentatelor cu bombă. În următoarele câteva luni, Elțân a dispărut, practic, din lumina reflectoarelor (un lucru deloc neobișnuit, ținând seama de gravele sale probleme de sănătate), iar Putin a început să fie, dintr-odată, pretutindeni.

Deși prezumtivele ținte ale ofensivei rusești în Cecenia erau militanții care pătrunseseră în Daghestan în luna august, campania de bombardament a fost masivă și n-a ținut cont de nimic. În câteva săptămâni, sute de mii de ceceni au fost forțați să-și părăsească locuințele și să fugă. În octombrie, Putin a anunțat o ofensivă terestră și zeci de mii de soldați ruși au înaintat spre Groznîi. Bombele cu fragmentație și artileria grea au provocat moartea altor mii de civili și au generat nenumărați refugiați. Ceea ce se dorise a fi o operațiune antiteroristă s-a transformat într-o campanie a pământului pârjolit.

Campania din Cecenia a avut efectul previzibil asupra celeilalte campanii, cea prezidențială. A nega acest lucru înseamnă a nega evidențele. Cu toate dramele sale,

războiul a fost popular printre ruși și reformatori, precum Anatoli Ciubais, s-au alăturat liniei patriotice, sprijinind efortul de război. Pentru Putină vreme, până și eu am simpatizat cu acțiunile guvernului.

Este adevărat, oamenii nevinovați aveau de suferit, iar suspiciunile apărute atunci, potrivit cărora Rusia folosea excesiv forța și comitea crime de război, s-au confirmat mai târziu. Presa rusă era, în mare parte, controlată de oligarhii fideli lui Elțân, care, de asemenea, îl sprijineau pe Putin sau, s-ar putea spune, îl creaseră iar acum zugrăveau în roz evenimentele care se desfășurau în Cecenia. Opinia publică rusă a acceptat povestea oficială care susținea că, în spatele atacurilor de la Moscova și Volgodonsk, din septembrie, s-ar fi aflat cecenii, deși nu exista aproape nicio dovadă care să confirme ipoteza. (Mai multe despre aceasta, imediat.)

Dar, chiar și cu ceea ce știm acum, trebuie să admit că susținerea acordată de ruși soldaților lor din Cecenia nu era rezultatul unei spălări pe creier. Mulți dintre liderii ceceni erau bandiți care-și făceau mendrele pe teritoriul rusesc și ale căror metode nu puteau fi descrise altfel decât ca medievale. Activitățile lor nu se restrângeau la Caucaz și la atacuri teroriste ocazionale, în exterior. Bandele de criminali ceceni erau active în toată țara, deși era clar că n-ar fi ajuns niciodată atât de puternice și de periculoase, pe cât erau, dacă nu ar fi avut „parteneri de nădejde“ în Moscova. Pentru majoritatea rușilor, conflictul militar din Cecenia era parte a dorinței lor de a stârpi plaga corupției și a criminalității din orașele în care trăiau.

În fiecare zi, rușii care se zbăteau să-și câștige existența citeau despre noi miliardari, creați prin afaceri veroase cu guvernul. Nu trebuia să înțelegi cum funcționează lucruri precum bonurile de privatizare, împrumuturile contra acțiuni și licitațiile trucate, ca să realizezi că se petrece o escrocherie de proporții. Îngrijorată că reformele ar putea fi anulate de conservatori, echipa reformistă a lui Elțân, condusă de Egor Gaidar și de Anatoli Ciubais, a început să vândă activele într-un ritm frenetic, la valori absurd de mici.

Mihail Hodorkovski și Boris Berezovski, deja doi dintre cei mai bogați și mai influenți oligarhi, au achiziționat uriașele companii din domeniul energetic, Yukos și Sibneft, pentru mai Putin de 10% din valoarea lor reală.

Desigur, asemenea jafuri avizate de guvern au continuat sub Putin și continuă și azi. Diferența e că, în anii 1990, rușii puteau afla despre ele. Diferitele facțiuni politice și de afaceri aveau filiale mediatice prin care se războiau și, deși se baza mult pe senzaționalism, presa, cel Putin, prezenta opiniile mai multor părți, astfel că adevărul era de găsit undeva la mijloc.

Când sunt întrebat dacă venirea la putere a lui Putin era inevitabilă, răspund că lucrurile trebuie analizate nu de când a apărut el pe scena publică, ci din urmă cu zece ani ca numele lui să fi devenit cunoscut. În momentul la care Elțân l-a desemnat ca urmaș pe Putin, rușii voiau stabilitate și căutau un tip dur, pentru a se opune infractorilor și influențelor occidentale despre care li se spusese că prejudiciază țara și le afectează pensiile. Pentru a-l împiedica pe Putin sau pe un Putin să vină la putere, în anii 1990, ar fi trebuit aplicat un scenariu diferit, cu mai Putină îngăduință față de Elțân și de anturajul său și un sprijin mai mare pentru instituțiile democratice.

În apropierea alegerilor, opinia mea era că un tehnocrat anonim ca Putin putea fi exact ce avea nevoia Rusia în acea clipă. Credeam că guvernul rus trebuie să exprime forță și încredere în sine; doar atunci putând să câștige sprijinul popular necesar pentru a derula, în continuare, dureroasele reforme economice. După ani de jaf și de înstrăinare a capitalului, era tot mai greu să se dea vina, la nesfârșit, pe Occident pentru felul dezastruos în care mergeau lucrurile. Popularitatea lui Elțân atingea iar abisuri catastrofale – un alt motiv pentru care el și oligarhii din spatele său doreau să găsească un chip proaspăt, pe care să-l prezinte frustratului popor rus.

Atentatele cu bombă care au terorizat țara în septembrie i-au convins până și pe cei care credeau că Rusia ar fi trebuit să-i permită Ceceniei să se proclame

independentă, în 1991, că poporul cecen își primea pedeapsa cuvenită. Asedierea unui spital, aruncarea în aer a familiilor soldaților – acestea erau acte inumane, așadar trebuia acționat fără mănuși. Opinia publică îl aplauda pe Putin ca pe noul său gladiator și se bucura de limbajul aspru, chiar grosolan, pe care el îl folosea uneori, atunci când discuta despre ce ar trebui să pățească aceia care amenință Rusia. „Vom găsi teroriști oriunde“, a declarat el odată, „iar dacă îi găsim în veceul lor din curte, îi vom ucide chiar acolo.“

Era o transformare reală și deplină a birocratului fad și plicticos, transformare sprijinită din plin de publicarea, în pripă, a unei biografii romanțate, care sublinia privațiunile trăite de Putin în copilăria lui grea, dar și experiența de tip dur, lucruri considerate mai presus de orice calitate ce l-ar fi putut recomanda pentru rolul de reformator politic. Acest lucru nu a fost întâmplător. Avantajul de a fi „un om fără chip“ era că principalul sprijinitor și trăgător de sfori din spatele lui Elțân, Boris Berezovski, putea scoate în față orice figură considera de cuviință.

Am fost obligați să asistăm la cât de departe puteau ajunge Elțân, Putin și cei din spatele lor, pentru a asigura alegerea lui Putin, în noaptea de 22 septembrie, când poliția din orașul Riazan a stopat ceea ce ar fi putut fi al cincilea atentat cu bombă într-un bloc de apartamente, din acea lună. Alertați de un locatar, polițiștii nu i-au mai putut prinde pe teroriști, dar au găsit, în subsolul blocului, mai mulți saci, plini cu 35 kg de pulbere albă și conectați la un detonator. Analizele chimice făcute în dimineața următoare la locul faptei au identificat același explozibil militar pe bază de hexogen, folosit și la atentatele anterioare.

În seara zilei următoare, pe 23 septembrie, Putin a ținut un discurs televizat, lăudând forțele de ordine locale și cetățenii vigilenți care le solicitaseră intervenția pentru că evitaseră o catastrofă. De asemenea, el s-a referit, în treacăt, și la continuarea loviturilor aeriene asupra orașului Groznîi. Nu a existat nimic care să contrazică dramatica știre că un atac terorist fusese dejucat la Riazan. Însă, a

doua zi, s-a întâmplat ceva incredibil. Directorul FSB, Nikolai Patrușev, a dat publicității o declarație în care se spunea că plantarea unei bombe în subsolul din Riazan fusese doar un „exercițiu de antrenament”, pentru a testa vigilența forțelor locale de securitate și a locatarilor! El a precizat că nu existase niciun fel de explozibil, iar sacii nu erau plini cu hexogen, ci cu zahăr.

Această poveste fantastică a fost necesară deoarece biroul FSB local și oamenii legii din Riazan detectaseră și dăduseră deja în vileag implicarea FSB în tentativa de atentat. Interceptările unor discuții telefonice dubioase din noaptea atentatului fuseseră redirecționate către sediul FSB din Moscova. Doi oameni arestați la Riazan aveau documente de identitate ce atestau apartenența lor la FSB și au fost eliberați, fiind încredințați custodiei unui demnitar de rang înalt din Moscova. Evident, Patrușev încerca să acopere urmele agenției sale, dar în povestea lui existau sincope uriașe.

Însă, pentru a invoca doar cea mai pregnantă contradicție de la vremea respectivă, ne putem întreba de ce, dacă sacii erau plini de zahăr, substanța găsită la fața locului a fost atestată ca hexogen și de ce FSB a luat, imediat, sacii la Moscova, pentru testări suplimentare, dacă deja știa că în ei este zahăr? Tot mai multe dovezi și inadvertențe s-au adunat, cât pentru a transforma o teorie infernală a conspirației, despre agenți din interiorul guvernului rus care asasinau în masă oameni în scopuri politice, într-un caz foarte dificil de infirmat prin fapte. S-a dezvăluit, de pildă, că unii soldații descoperiseră, anterior, la o bază apropiată, saci plini cu o „substanță ciudată“, care se dovedise a fi hexogen.

O investigație detaliată a cazului s-a transformat într-o carte devastatoare, scrisă de fostul agent FSB, Aleksandr Litvinenko, Rusia explodează. Același Litvinenko, care devenise un critic acerb al lui Putin, a fost asasinat la Londra cu o substanță radioactivă rară, poloniu-210. Un investigator FSB independent al cazului, Mihail Trepașkin, a fost arestat cu o săptămână înaintea începerii audierilor,

fiind condamnat la patru ani de închisoare. În 2000, Duma a respins de două ori solicitările pentru derularea unei anchete parlamentare în cazul Riazan. Toate dovezile și documentele interne referitoare la incident au fost, apoi, sigilate, pe temeiul secretului de stat, pentru 75 de ani. Deși recunosc că posed acea paranoia sănătoasă dezvoltată de majoritatea oamenilor născuți în state totalitare, toată această tevatură pare o exagerare, dacă ar fi fost vorba, într-adevăr, doar de trei saci de zahăr.

Desigur, guvernul a condamnat ferm orice supoziție că atentatele ar fi fost niște operațiuni de manipulare puse la cale special pentru a provoca furie și spaimă. Teoria nu a pătruns în mediile largi de informare ale Rusiei de atunci; era prea oribilă pentru a fi luată în considerare. Ideea că un guvern și-ar putea masacra propriii cetățeni era prea șocantă în 2000. Da, în 2002, deja 40% dintre ruși credeau că forțele de securitate fuseseră implicate în atentatele cu bombă. La acea dată dețineam deja mai multe informații despre cele întâmplate la Riazan și, mai important, aveam mai multe informații despre Vladimir Putin. Suspiciunea că regimul Putin nu era alergic la sânge rusesc a fost confirmată de dezvăluirile despre dimensiunile distrugerilor din Cecenia și apoi de brutalele intervenții guvernamentale din incidentele cu ostatici din timpul spectacolului muzical „Nord-Ost“ și de la Beslan, din 2002, respectiv 2004.

În mod similar, deși imensele discrepanțe din povestea oficială a atentatelor din Riazan au fost raportate în Occident, nimeni de aici nu a vrut să audă adevărul. E un model tipic de lașitate convenabilă. Căci, dacă ar fi recunoscut oribilul adevăr, guvernele occidentale ar fi fost obligate să acționeze și, prin urmare, le-a fost mai ușor să ignore faptele și să pretindă că acestea sunt „controversate”, dar că ei, guvernanții, sunt „îngrijorați” de „speculațiile făcute”. Această șaradă este importantă, mai ales când te simți obligat să te prefaci că făptașul îți este aliat și acționează cu bună-credință. De exemplu, națiunile europene încă nu vor să admită că Putin a declarat război Ucrainei. Chiar și atunci când forțele rusești au doborât, pe

cât se pare, un avion civil de pasageri deasupra estului ocupat al Ucrainei, reprezentanții UE au părut la fel de dornici precum Kremlinul să nege vinovăția rușilor. Pentru că, și în acest caz, dacă ar fi admis adevărul, ar fi trebuit să acționeze și nimeni nu vrea să acționeze.

Și, astfel, popularitatea lui Putin a continuat să crească. În octombrie 1999, el se situa deja în sondaje deasupra candidatului opoziției, Evgheni Primakov, unul dintre cei mai de succes foști premieri ai lui Elțân, sprijinit de Partidul Comunist și de puternicul primar al Moscovei, Iuri Lujkov. Alegerile au fost programate pentru luna iunie 2000, dar Putin n-a trebuit să mai aștepte atât de mult, pentru a ocupa scaunul de președinte.

Oricum, prima dată s-au desfășurat alegerile parlamentare, în luna decembrie, iar, la acel moment, a existat impresia că, pentru prima oară, rușii mergeau la urne ca oricare națiune democratică, spre a vota, pur și simplu, candidații care le întruchipau cel mai bine opțiunile. Toate alegerile precedente avuseseră loc într-o atmosferă de criză, mai ales bătălia disperată a lui Elțân pentru supraviețuire politică, din 1996. Noul bloc politic „Unitatea”, format de guvern cu doar trei luni înainte și sprijinit de Putin, a obținut rezultate notabile, adică suficient de favorabile pentru a-i împiedica pe comuniști să controleze Duma.

Eram optimist, bazându-mă pe aspectul relativ normal al alegerilor. Campaniile politice au fost eficiente și costisitoare, personalități faimoase și membri activi ai Dumei au dominat sondajele, iar opinia publică a demonstrat un conservatorism sănătos, votând cu candidații cunoscuți. Așa cum glumeam, la vremea respectivă, apariția reclamelor TV agresive și a atacurilor sub centură ale politicienilor au demonstrat că noi, rușii, învățăm rapid să ne ridicăm la înălțimea standardelor campaniilor americane.

Îngrijorarea mea era că Occidentul încă nu dădea semne că ar dezvolta vreo strategie pe termen lung pentru Rusia.

Avea el să-i trateze pe cetățenii ruși ca pe niște adulți capabili să audă adevăruri dureroase sau liderii occidentali aveau să continue să vorbească pe limba lor? Ajutorul și înțelegerea în privința Ceceniei au fost importante, dar ele nu trebuiau acordate cu prețul acceptării practicilor antidemocratice și a corupției generalizate.

Problemele grave ale Rusiei nu puteau să dispară peste noapte. Ca majoritatea observatorilor din interiorul și din afara Rusiei, eram preocupat, în primul rând, de pericolele obișnuite ale corupției, ale ineficienței și ale birocrației excesive, care ar fi împiedicat orice regim să facă progrese. În ciuda speranțelor mele că provocările mai primejdioase, legate de ideologie, fuseseră depășite, mi-am exprimat unele dubii într-un articol apărut în Wall Street Journal cu doar câteva zile inainte de alegeri. Scriam: „Nu există nicio garanție că naționalismul poate fi ținut sub control și că nu se va ridica pentru a eclipsa reformele liberale. Originile kaghebiste ale domnului Putin și puternicul sprijin militar s-ar putea dovedi un pasiv prea dificil de depășit.“

Am avut, în fiecare privință, parțial dreptate, așa cum urma să dovedească timpul. Putin a renunțat la reformele liberale încă de la început și apoi a reînviat naționalismul, ca instrument politic, atunci când acest lucru a servit scopurilor sale. Armata nu a mai fost un factor important în politică, așa cum fusese multă vreme, iar originile kaghebiste ale lui Putin aveau să-l definească nu doar pe el, ci și viitorul Rusiei.

Odată ce atentatele cu bombe au alimentat flăcările răzbunării, atacurile asupra Ceceniei s-au intensificat. În decembrie începuse deja asedierea orașului Groznîi, care va dura două luni. La sfârșit, Groznîi avea să fie descris de jurnaliștii străini ca fiind mai devastat decât Berlinul în 1945. Nici măcar o singură clădire nu scăpase întreagă, fapt ce i-a adus așezării nedoritul titlu de „cel mai distrus oraș de pe Pământ“, acordat de ONU, în 2003.

Nici distrugerile umane nu erau mai mici. Refugiații se răspândiseră în toată regiunea, trăind în condiții groaznice. Militarii ruși luau prizonieri la întâmplare, iar torturarea sau

uciderea prizonierilor devenise o obișnuință.

Așa cum scria uimitor de temerara jurnalistă rusă Anna Politkovskaia, care a vizitat Groznîi în fiecare lună, din cursul celui de-al doilea război, ce s-a întâmplat acolo a fost „o clară, evidentă și incredibilă trădare a valorilor umanitare. Declarația Universală a Drepturilor Omului, născută în urmă cu o jumătate de secol, fusese masacrată în al doilea război cecen.“

Afirmațiile ei au fost confirmate când Curtea Europeană a Drepturilor Omului a început să emită decizii împotriva guvernului rus și în favoarea familiilor unora dintre miile ce ceceni torturați sau dispăruți după ce fuseseră arestați de ruși.

Când Politkovskaia nu se afla în Cecenia, cercetând poveștile dramatice ale familiilor distruse de violențele și de crimele de război comise de militarii ruși sau scriindu-și articolele pentru Novaia Gazeta, ea călătorea prin toată lumea, căutând sprijin în vederea unei intervenții umanitare care nu s-a produs niciodată. După ce a sfidat moartea în munții Ceceniei ani de zile, după ce a fost hărțuită și amenințată din toate direcțiile, Politkovskaia a fost împușcată mortal în blocul în care locuia, pe 7 octombrie 2006, chiar de ziua de naștere a lui Vladimir Putin.

Guvernul federal din Cecenia a fost desființat în mai 2000, când președintele Putin și-a impus dominația directă. Luptele au continuat și după ce acesta l-a numit pe Ahmad Kadârov în fruntea guvernului local și aveau să se desfășoare mulți ani, sub forma unor confruntări de gherilă. Atacuri teroriste, minore sau majore, aveau loc în toată țara. Și chiar când violența a fost redusă la „niveluri acceptabile”, repercusiunile crimelor săvârșite de ruși în Cecenia au continuat să stârnească ecouri în străinătate. Principalul produs al Ceceniei au devenit luptătorii și teroriștii radicalizați, bine antrenați și bine înarmați.

Da, am spus „președintele Putin“. El fusese instalat în funcție pe 7 mai 2000, cu o lună înaintea alegerilor programate. Elțân mai avusese un as în mânecă și demisionase brusc pe 31 decembrie 1999, numindu-l

președinte pe Putin și cerând noi alegeri într-un interval de trei luni. Pe moment, Putin s-a preocupat de cele mai importante chestiuni, asigurând securitatea și bogăția lui Boris Elțân și a familiei acestuia. Un decret garantând imunitatea fostului președinte și a tuturor rudelor acestuia, în fața oricărei puneri sub acuzare, a fost semnat în aceeași zi în care Putin a preluat funcția, fapt ce a dezvăluit adevăratul motiv pentru care Elțân îl alesese drept succesor: instinctul de autoconservare.

Capitolul 5
Președinte pe viață

Ascensiunea subită a lui Putin în funcția de președinte a eliminat orice îndoială cu privire la rezultatul alegerilor. Nu doar că el avea la dispoziție trei luni pentru a fi cea mai vizibilă și mai puternică persoană din Rusia, cu un întreg aparat de stat gata să-l promoveze, dar alegerile urmau să se desfășoare cu trei luni înaintea termenului stabilit, fapt ce i-a luat prin surprindere pe ceilalți candidați. Putin a apărut constant la televizor în lunile de dinaintea votului de pe 26 martie, cu o singură excepție. Continuând o tradiție inaugurată de Elțân, el a refuzat să participe la vreo dezbatere cu restul candidaților.

Putin a câștigat cu 53,4%, un scor aproape de două ori mai ridicat decât al lui Ziuganov, candidatul de pe locul al doilea. Astfel, s-a evitat un balotaj, inevitabil în cazul în care Putin nu reușea să obțină majoritatea simplă din primul tur. În noaptea alegerilor, am urmărit rezultatele la televizor, alături de câțiva oaspeți americani, curioși să vadă începuturile epocii post-Elțân. Unul era Chris Cox, congresmanul de California, care devenise un puternic avocat al democrației rusești și al relațiilor bilaterale SUA-Rusia, precum și un prieten de-al meu personal. Printre

ceilalți invitați, se numărau James Woosley, fostul director al CIA sub Bill Clinton, și Alexander Haig, primul secretar de stat al lui Ronald Reagan. Îmi amintesc că am urmărit foarte atent, în acea noapte, evoluția lui Putin. El adunase în jur de 47%, când, brusc, în mai Putin de o oră, cifrele au crescut la 53% și nu au mai fluctuat. Ar fi fost stânjenitor pentru Putin să treacă printr-un al doilea tur de scrutin. El era alesul, iar vremea incertitudinii trecuse.

Nu sugerez prin asta că Putin n-ar fi câștigat, la vremea respectivă, un scrutin perfect liber. Ar fi făcut-o. Oamenii erau neliniștiți și tânjeau după stabilitate și o guvernare de mână forte, adică exact ce le promitea Putin. Diverse grupări liberale și reformiste, în special Iabloko („Mărul“), partidul lui Grigori Iablinski, cu care votasem eu, au devenit simpli spectatori ai jocului politic. Ideea că un regim centralizat mai autoritar ar putea duce la pierderea libertăților civile nu făcea parte din mentalitatea celor mai mulți dintre ruși. Aveam încă o presă în mare parte liberă, cu programe care criticau fățiș politicienii și inițiativele lor. Excelenta emisiune de satiră politică cu marionete, Kukli, îl ironizase ani de-a rândul pe Elțân la postul de televiziune NTV. Guvernul încă nu devenise un subiect tabu pentru media, așa cum avea să se întâmple curând.

Combaterea terorismului și siguranța personală nu erau singurele priorități ale alegătorilor. Colapsul financiar din 1998 era încă în amintirea tuturor. Deși a fost de scurtă durată, iar economia avea să-și revină în 2000, atingând cea mai mare creștere a PIB-ului din istoria Rusiei, de peste 10%, existau îngrijorări serioase în privința încrederii în bănci și în alte instituții financiare, mai ales din cauza proprietarilor acestora.

Oligarhii care ajunseseră inimaginabil de bogați în anii 1990 prin alianța cu Elțân, reprezentau fețele publice ale corupției, care îl înfuriau pe rusul de rând. Îi vedeam pe acești oameni la televizor și în ziare, vedeam cum își expun, ostentativ, bogăția, în vreme ce bandele lor de gangsteri și de bodyguarzi purtau adevărate bătălii pe străzile Moscovei. O campanie de „lege și ordine“ constituie

unul dintre cele mai vechi clișee din istoria alegerilor, dar a avut o rezonanță reală în Rusia, în 2000.

Un alt element care influența starea de spirit a străzii, în Rusia acelor ani, a fost nostalgia după epoca fostei URSS. Oamenii nu tânjeau după comunism, ci aveau sentimentul vag că pierduseră ceva. E dificil de explicat, dar anii 1990 n-au reușit să dea un nou sens vieții, pentru a umple acea pierdere, și nici nu reușiseră să asigure suficientă prosperitate, spre a-i împiedica pe ruși să se mai gândească la trecut. Putin și atitudinea sa de regret față de colapsul URSS erau, prin urmare, atractive, din acest punct de vedere, pentru populație. E o diferență subtilă, dar esențială. Oamenii nu voiau să se întoarcă la epoca sovietică, voiau doar să nu se simtă vinovați că se gândesc cu nostalgie la ea.

Pe acest fundal, Putin a apărut aproape nepătat de corupția și de ruina financiară asociate regimului Elțân. Criza financiară din 1998 îl obligase pe Elțân să înceapă curățenia, dar el aruncase din casă nu doar mizeria, ci și lucrurile bune. Echipa de economiști condusă de Anatoli Ciubais a fost demonizată, pe drept și pe nedrept. Epurarea l-a vizat și pe un tânăr elțânist din echipa lui Ciubais, Boris Nemțov. Cândva considerat un potențial succesor al lui Elțân, Nemțov va ajunge să devină una dintre cele mai puternice voci din opoziția la Putin și la măsurile antidemocratice ale acestuia. Am colaborat îndeaproape cu Boris mulți ani, prin mișcarea de opoziție împotriva lui Putin, și am fost îngrozit, dar nu surprins, de asasinarea lui la Moscova, pe 27 februarie 2015.

Nevoile lui Boris Elțân erau mult mai personale. Acuzațiile de corupție se ridicau în jurul lui și al membrilor familiei lui – iar termenul de „familie“ nu se referea doar la rudele directe, ci și la cercul de oligarhi și de consilieri apropiați lui. Seismele guvernamentale din 1998 l-au zguduit puternic pe Elțân, făcându-l conștient de vulnerabilitatea lui. Forțele din Dumă care doreau punerea lui sub acuzare se ridicaseră deja atunci când el a luat decizia înlocuirii, din funcția de prim-ministru, a lui

Cernomârdin cu Primakov. Elțân avea nevoie de un succesor la președințe care să-i fie loial și recunoscător, fără să aibă un electorat propriu, dar care să fie îndeajuns de puternic încât să se opună inamicilor lui Elțân, când aveau să-i ceară acestuia socoteală.

Mezina lui Elțân, Tatiana, era și un apropiat sfătuitor al președintelui și forța majoră din spatele conducerii în ultimii ani ai regimului Elțân. S-a spus că alegerea lui Putin ca succesor ar fi fost făcută la instigarea ei. Există și o paralelă istorică aici, dacă ne întoarcem în timp, în 1933, și aflăm că bătrânul și bolnavul președinte al Germaniei, Paul von Hindenburg, a fost convins de fiul lui, Oskar, să-l numească pe Adolf Hitler cancelar. În 1934, Hitler avea să acapareze toată puterea în stat, la doar câteva ore de la moartea lui von Hindenburg. Ca o ironie a sorții, în 2010, pe blogul său, Tatiana Iumașeva (numele ei după căsătorie) a încercat, cu precauție, să-și apere tatăl și moștenirea acestuia împotriva tentativelor regimului Putin de a rescrie istoria anilor 1990.

Pactul de nonagresiune dintre Putin și Familie a fost, în alte privințe, respectat cu sfințenie. De fapt, cred că Putin nu a îndrăznit să demoleze de tot democrația rusească până la moartea lui Elțân. În ciuda greșelilor sale și a pierderii popularității, ca președinte, Elțân era un adevărat luptător pentru libertate. Dacă el s-ar fi simțit obligat să vorbească despre manevrele dictatoriale ale lui Putin, repercusiunile asupra alegerilor prezidențiale din 2008 ar fi fost majore. Dar, după ce Elțân a murit, pe 23 aprilie 2007, Putin nu a mai simțit niciun fel de constrângeri.

Elțân merită să fie amintit nu doar pentru bețiile sale și pentru faptul că s-a urcat pe un tanc în timpul tentativei de puci din august 1991. În decembrie 1991, lumea occidentală privea, suspicioasă, cum Mihail Gorbaciov era forțat să demisioneze din funcție. Lui Elțân i s-au recunoscut într-o măsură prea mică meritele avute în conducerea revoluției care a măturat, în cele din urmă, instituțiile comuniste și a dus la destrămarea imperiului sovietic. Nu Gorbaciov, ci Elțân a fost acela care a scos Rusia din oglindă și a adus-o în realitate. În timpul

dureroasei perioade de tranziție, rușii și-au pierdut iluziile privind un viitor iminent luminos. Corupția, sărăcia, criminalitatea și războiul din Caucazul de Nord au făcut ca viața cotidiană din Rusia să fie mizerabilă, iar pentru asta Elțân a fost cel mai blamat.

Dar cine ar fi putut găsi o cale mai ușoară la sfârșitul lui 1991, când Uniunea Sovietică se prăbușise și însăși existența statului și a poporului rus era singura chestiune relevantă? Forța de berbece a lui Elțân a fost suficientă ca să j j distrugă zidurile închisorii trecutului, dar lui i-au lipsit pregătirea și creativitatea pentru a făuri palatul viitorului.

În ciuda problemelor, prin anul 2000, rușii trăiau în aceeași dimensiune ca restul lumii civilizate și noi măsuram succesul și eșecul din viețile personale după aceleași standarde. Ca mulți dintre compatrioții mei, l-am sprijinit întotdeauna pe Elțân și l-am votat – cu mari speranțe în 1989 și 1993, cu inima grea între 1994 și 1996, când singura lui mare virtute era că reprezenta un obstacol în calea comunismului revanșard.

Dezamăgirea crescândă din ultimii doi ani ai mandatului a fost cauzată de incapacitatea lui Elțân de a duce mai departe reformele necesare și de a elimina corupția din viața politică și economică a Rusiei. Dar, sincer vorbind, noi nu am avut o alternativă reală. Judecând după plusurile și minusurile guvernării lui Elțân, s-ar putea spune că el n-a reușit să smulgă semințele comunismului și ale KGB-ului din pământul rus, dar, cel Putin, le-a împiedicat să mai dea rod.

Trupul lui Lenin se află încă în Piața Roșie, iar cele două interdicții aplicate (în 1991 și 1993) Partidului Comunist aflat sub flamurile lui Lenin și Stalin au fost doar temporare. Ca un anticomunist convins, sunt ultimul care ar putea găsi vreo scuză pentru blândețea manifestată față de aceste relicve ale statului sovietic criminal. Și, totuși, înțeleg dificultatea lui Elțân în a aplica lovitura de grație unui regim care-l propulsase în vârful nomenclaturii.

Poate cel mai important lucru pe care l-a făcut Elțân a fost ceva ce n-a făcut, de fapt, atunci când a preluat

puterea. După ce cele mai negre pagini din istoria Rusiei postcomuniste fuseseră parcurse în octombrie 1993, și după câteva zile sângeroase la Moscova, Elțân a refuzat să facă ceea ce, cu siguranță, adversarii săi ar fi făcut: să anihileze tabăra adversă. Pentru prima oară în toată istoria Rusiei, noul conducător nu i-a eliminat pe învinși spre ași consolida controlul. Mai mult decât atât, în cele din urmă, aceștia au fost integrați în procesul politic. Elțân a convocat imediat alegeri și a acceptat un Parlament independent.

Ca din senin, acest birocrat de carieră a țâșnit, efectiv, în prima linie a frontului, înarmat doar cu instinctul său de a dărâma bariere și de a deschide uși multă vreme închise. Și, totuși, lipsa de consecvență a lui Elțân a fost nemărginită. El le-a permis liderilor regionali să acumuleze mai multă putere, dar apoi a plonjat în tragicul război din Cecenia. A purtat lupte contra privilegiilor speciale ale elitelor, dar, mai târziu, a dat cale liberă oligarhilor să prade țara. A promovat alegerile libere, dar la final nu a putut accepta ca voința populară să decidă cui să încredințeze puterea supremă.

Era clar că Elțân nu se putea menține la putere prin alegeri libere și, de aceea, abuzurile au început să-și facă loc rapid și să se intensifice. Din acel moment și până la statul polițienesc al lui Putin, totul a fost aproape predestinat. Putin n-a trebuit decât să-și urmeze propriile instincte și să asigure funcționarea unei mașinării care deja se pusese în mișcare. Elțân a picat ultimul și cel mai important test. Fragilele structuri democratice a căror formare el o permisese nu au putut supraviețui propriei nevoi de putere și de siguranță. El n-a reușit să creeze instituții durabile. Structura bazată pe conducerea lui și libertățile acordate în acea perioadă au existat doar pentru că el le-a acceptat. Nu exista, însă, posibilitatea ca un asemenea sistem să supraviețuiască ieșirii din scenă a conducătorului care-l făurise.

Cel mai grav dintre toate a fost faptul că eșecul lui Elțân a intoxicat mințile rușilor, stârnindu-i împotriva a ceea ce ei considerau de acum, în mod greșit, că însemna democrația

și capitalismul. Rușii nu au văzut niciun beneficiu în presupusele binecuvântări ale alegerilor și pieței libere. O nouă elită conducătoare s-a format din vechii birocrați de partid și din noii tehnocrați, uniți prin indiferența lor față de valorile democrației liberale. Conflictele dintre ei, de la finele anilor 1990, pentru a-i găsi un succesor lui Elțân, ar fi putut evolua diferit, dar, în mod cert, singurul perdant a fost democrația. Acești oameni au înțeles rapid că alegerile și o media liberă nu puteau decât amenința controlul asupra frâielor puterii. Nu a fost deloc o coincidență faptul că Elțân și-a ales un succesor provenit din rândurile KGB.

Oportunitățile ratate erau inevitabile, dacă luăm în considerare magnitudinea schimbărilor și a problemelor cu care s-a confruntat Elțân. E încă devreme să analizăm ce anume ar fi putut face el mai bine, dar e relativ simplu să comparăm cum au evoluat lucrurile de când a preluat Putin puterea în 2000. Pe atunci era haos, dar Elțân n-a atacat niciodată libertățile individuale. Putin și-a construit întregul mandat în totală opoziție cu perioada Elțân și a avut un succes imens. Întregul guvern a fost adus sub controlul direct al președintelui. Parlamentul a încercat de două ori să-l pună sub acuzare pe Elțân; acum, e doar un spectacol de marionete. Corupția oligarhilor s-a mutat în interiorul zidurilor Kremlinului, unde s-a extins, atingând proporții incredibile. Media, care era liberă să-l critice pe Elțân, e acum în întregime în serviciul regimului Putin. În economie se vede cel mai clar diferența, deși principalul merit trebuie atribuit, pur și simplu, faptului că, în mandatele lui Putin, prețul barilului de petrol a ajuns de la 10 dolari la peste 100. Dar, chiar și în ciuda acestor bogății energetice fabuloase, rusul de rând nu vede vreo îmbunătățire majoră în standardul său de viață.

Boris Elțân își are mai mult decât partea sa de vină, dar el a fost o personalitate adevărată. Era un om în carne și oase, cu virtuți și vicii. L-am schimbat pe umbra unui om care nu dorește decât să ne țină într-un întuneric perpetuu. Șirurile lungi de ruși care așteptau să vadă sicriul lui Elțân și să-i aducă un ultim omagiu la o catedrală din Moscova au

demonstrat că, în ciuda numeroaselor lui eșecuri, oamenii au simțit că a fost mânat de bune intenții. Acesta reprezintă un contrast flagrant cu ce găsim azi la succesorul lui.

După 15 ani de când conduce Rusia, comunitatea de analiști și de experți care discută adevărata natură a lui Vladimir Putin este încă foarte mare. Ne putem aștepta la multe presupuneri, ținând cont de lipsa documentelor referitoare la cea mai mare parte a copilăriei și a tinereții lui și de rapoartele și datele biografice divergente, privindu-l pe el și cariera lui. Chiar și propriile declarații și interviuri par menite să inducă în eroare și să ascundă adevărul și chiar reușesc cu prisosință asta.

Povestea începuturilor lui Putin nu mă interesează aici personal, nici pentru această carte. Investigarea dificultăților cu care s-a confruntat în copilăria petrecută la Leningrad și încercarea de a despărți adevărul de ficțiune în ceea ce privește biografia lui au fost realizate în alte părți, de cei care consideră asemenea lucruri mult mai profitabile decât mine. Cred însă că mai sunt multe de aflat și nu le vom afla decât după ce Putin nu va mai fi la putere – dacă le vom afla vreodată. Așa că mă voi mulțumi să citez câțiva autori ale *i îi* căror opinii și analize le respect și voi trece direct la perioada de când Putin e la putere. Jurnalista rusă Mașa Gessen știe cam tot ce ar putea ști cineva despre Putin și scrie cu obișnuita-i acuitate despre caracterul lui în excelenta biografie publicată în 2013, Omul fără chip:

> *Ca majoritatea cetățenilor sovietici din generația lui, Putin nu a fost niciodată un idealist politic. Poate că părinții lui au crezut sau nu într-un viitor comunist pentru întreaga omenire, în triumful suprem al justiției pentru clasa muncitoare sau în oricare alt clișeu ideologic care își pierduse influența atunci când Putin se maturiza; el nu a cochetat nici măcar o dată cu aceste idealuri (...) Ca și alți membri ai generației lui, Putin a înlocuit credința în comunism, care nu mai părea plauzibil și nici posibil, cu credința în instituții. Îi era loial doar KGB-ului și imperiului pe care acesta îl slujea și*

apăra: URSS.

O nouă biografie, pe care nu am avut încă șansa să o studiez temeinic, este Mr. Putin: operative in the Kremlin, de Hill și Gaddy. Un paragraf de la începutul cărții mi-a atras atenția, fiind o explicație relevantă pentru atitudinea manifestată, de obicei, de Putin în aparițiile sale publice. Ea se potrivește bine cu descrierea pe care i-am făcut-o eu lui Putin, ca un jucător de poker expert în „citirea“ adversarilor. Țineți minte această descriere, întrucât vom discuta și despre ceea ce au crezut alți lideri mondiali despre Putin, atunci când l-au întâlnit. După toate probabilitățile, au crezut exact ce-și dorea Putin.

> *Putin e mai puțin interesat să prezinte o anumită versiune a realității, îl preocupă mai mult să vadă cum reacționează ceilalți la acea informație. Pentru Putin, ceilalți sunt participanți la un joc pe care el îl dirijează. El alege ce oferă, ei reacționează. El decide. Răspunsurile celorlalți la ofertele sale îi spun ce gândesc aceștia despre el – dar, răspunzându-i, îi dezvăluie și cine sunt ei, ce doresc și ce anume îi preocupă. În ceea ce-l privește, Vladimir Putin nu dezvăluie mai nimic despre el. În schimb, duce discuția pe alte făgașe, pentru a le distrage atenția celorlalți participanți la ea. Ca președinte și premier, el a afișat o infinitate de chipuri. Din 2000, domnul Putin este supremul artist din politica internațională.*

Aș adăuga, totuși, că adevăratul caracter și performanțele actoricești ale lui Putin au început să se contopească abia sub presiunea resimțită în ultimii câțiva ani. Când a fost obligat să-și schimbe atitudinea, de la cea de curtare a liderilor națiunilor democratice, pentru a le câștiga favorurile, la cea de furie dezlănțuită la adresa lor, în vederea obținerii de sprijin intern, adevăratul Putin a ieșit la suprafață și măștile lui au putut cădea. Dar problema nu

e că Putin și-a dezvăluit adevărata natură, ca scorpionul de pe spatele broaștei, ci că i s-a permis să-și dezvolte această natură și să-și îndeplinească scopurile.

Acesta este răspunsul final la întrebarea dacă dictatorii se nasc sau se fac. La fel ca și în cazul celor mai multe întrebări din sfera „natură contra educație“, și aici putem vorbi de o combinație, în diverse grade, ale celor două variante. În 2000, Putin nu știa că vrea să devină dictator. (Spre deosebire de Hitler și Stalin, ale căror scrieri și declarații din tinerețe relevau foarte clar năzuințele lor.) Surse din interior afirmă chiar că, în 1999, Putin a fost realmente îngrozit de propunerea lui Elțân de a demisiona mai devreme și de a-i încredința lui puterea.

Instinctul l-a făcut pe Putin să se atașeze de putere și s-o acapareze. Orice nu putea controla era ceva în care nu putea avea încredere. Iar soluția lui a fost să încerce să controleze totul. Spre deosebire de totalitarismul sovietic, care oferea toate pârghiile sistemului, Putin a țintit spre totalitarismul unei singure persoane: el însuși.

Când a preluat președinția, în 2000, s-a văzut înconjurat de multe alte forțe puternice. Diferiți consilieri ai lui Elțân (inclusiv fiica acestuia) și oligarhi dețineau încă puterea în interiorul și în exteriorul Kremlinului. Printre aceștia se numărau și longeviva eminență cenușie a lui Elțân, Boris Berezovski, și colaboratorii lui, Aleksandr Voloșin și Roman Abramovici. Berezovski îl cunoștea de ani buni pe Putin și există convingerea că el l-a ridicat din rândul birocrației spre a-l instala în postul de premier.

Deși reformele lui Elțân slăbiseră considerabil influența Dumei, comparativ cu a președintelui, această instituție era încă un factor ce nu putea fi complet ignorat. Media a fost supusă unei puternice influențe guvernamentale, dar existau încă destule alternative și discuțiile politice, deși părtinitoare și caustice, erau permise fără restricții.

Cum m-am lăudat adesea cu intuiția mea, ar trebui să-mi asum, totuși, și greșelile. La două zile după ce Putin a preluat funcția, am scris un articol laudativ la adresa mandatului lui Elțân și am încercat să imprim un ton

optimist în privința viitorului lui Putin. Articolul meu din 3 ianuarie 2009, din Wall Street Journal, nu făcea nicio referire la trecutul kaghebist al lui Putin sau la oribilele încălcări ale drepturilor omului din Cecenia. Obiectivul meu era moștenirea lui Elțân și orice predicție era dificil de făcut, de vreme ce nimeni nu știa mai nimic despre Putin. În plus, ca orice patriot, speram la ce e mai bun pentru țara mea. Sprijinul și investițiile străine erau încă importante pentru Rusia, lucru de care eram conștient când am scris articolul. Acolo spuneam:

> *Sunt convins că domnul Elțân a crezut sincer în necesitatea de a construi în Rusia o democrație autentică și a dorit să fie sigur că un nou lider puternic la Kremlin va putea să apere prețioasele reforme democratice. Doar timpul ne va spune dacă domnul Putin poate fi un bun președinte.*
> *Dar, astăzi, putem afirma că, în circumstanțele existente, domnul Elțân a pariat pe calul corect... Întrebarea evidentă care se pune e cum va face față echipa domnului Putin problemelor economice tot mai grave ale Rusiei, dar, fără îndoială, că se vor căuta soluții în cadrul constituțional trasat de domnul Elțân. Procedând astfel, vor contribui la triumful istoric deplin al primului președinte al Rusiei.*

Ulterior, aveam să înțelegem că Elțân dorea un lider puternic la Kremlin pentru a proteja averea uriașă acumulată de el, familia și asociații lui, și nicidecum reformele democratice. Iar eu pur și simplu, nu mi-am putut imagina că însuși cadrul constituțional va putea fi atacat atât de rapid și de brutal. Ca majoritatea rușilor, mi-am închipuit că Putin își va favoriza propriii prieteni și că va fi mai disciplinat, dar nu că va îndrepta imediat întreaga țară spre un regim totalitar.

Și, apoi, ajungem la forțele din exteriorul Rusiei, la regimurile și la investitorii occidentali, care, practic își

pierduseră orice speranță că Rusia își va reveni, pe măsură ce deceniul se apropia de sfârșit. În loc să folosească pârghiile solide de care dispuneau spre a sprijini reformele și instituțiile democratice, principalele state libere ale planetei și-au limitat investițiile la dezarmarea nucleară și la alte arii de cooperare, relativ minore. Deși ar trebui să fie deja clar că nu cred în mitul umilirii Rusiei, trebuie să accept că s-ar fi putut face mult mai multe, dacă ar fi existat un interes sincer al Occidentului în privința viitorului Rusiei.

George Soros a fost participant și martor la multe dintre evenimentele legate de tentativele de reformare și de reconstruire a economiei rusești în epoca postsovietică. Fondul său de investiții a constituit, în multe privințe un factor la fel de important ca Fondul Monetar Internațional. Și el a fost foarte dezamăgit de angajamentul fragil și ipocrit al Occidentului de la finele anilor 1990. În momentul când Putin a preluat puterea, Soros a avut intuiția a ceea ce urma să se întâmple. Mult mai devreme decât majoritatea observatorilor, el a înțeles că Putin va acapara țara. În februarie 2000, faimosul investitor a scris un articol în Moskovskie Novosti. Cea mai mare parte a textului era dedicată bătăliei epice date în culise între Ciubais și Berezovski și criticării Occidentului, care, în opinia autorului, nu sprijinise Rusia așa cum ar fi trebuit. Printre altele, el a spus următoarele despre viitorul regim al lui Putin:

> *Dar e puțin probabil că statul construit de Putin va fi edificat pe principiile unei societăți deschise. El va continua să exploateze sentimentul de teamă apărut după atentatele cu bombă. Acest stat va încerca să-și impună puterea asupra vieții private și va lupta pentru superioritatea mondială a Rusiei. Va fi un stat autoritar și naționalist. E imposibil de prevăzut cum se vor desfășura lucrurile, dar e, de asemenea, clar că această perspectivă se întrevede, iar ea ar fi putut fi evitată dacă societatea liberă occidentală ar fi urmat principiile*

unei societăți libere.

În ceea ce privește o înțelegere corectă a lui Putin – și încă o înțelegere timpurie a acestuia –, cele mai mari merite le are Andrei Piontkovski. Una dintre cele mai agere minți ale analizei politice, Andrei are și unul dintre cele mai ascuțite condeie. În ianuarie 2000, el îl considera pe Putin a fi „stadiul final și suprem al capitalismului banditesc” și „lovitura de grație” dată națiunii ruse. Articolul scris de Piontkovski în februarie 2000, în Russia Journal, merită să rămână în anale, pentru că a intuit extrem de clar lucruri de care cei mai mulți dintre noi doar ne temeam. El începe articolul cu o întâmplare petrecută la Forumul Economic Mondial de la Davos, în luna ianuarie a acelui an, când a asistat, amuzat, la un forum de discuții al oficialilor ruși, care încercau să răspundă la întrebarea aflată pe buzele tuturor: „Cine este Putin?”.

Distinșii domni, care pe coridoare își promovaseră agresiv produsul sub numele de brand „Vladimir Putin, următorul președinte al Rusiei”, s-au simțit, dintr-odată, încurcați – niciunul dintre ei nu dorea sau nu îndrăznea să vorbească în public. Era ca și când ai vorbi despre morți – „ori îi vorbești doar de bine, ori nu mai zici nimic despre ei”. Doar că Putin e încă foarte viu și extrem de activ politic.

Piontkovski relatează apoi cum, a doua zi, la sesiunea sa de discuții, a încercat să răspundă el însuși la întrebare. Ca întotdeauna, a vorbit pe șleau:

„Nu vă prefaceți că nu știți cine este Putin!”, a fost răspunsul meu. Sunteți doar nepregătiți să înfruntați adevărul. Despre Putin eu nu dețin mai multe informații decât voi. Dar ceea ce știu e suficient pentru a-mi forma o părere, ca alegător rus obișnuit, despre acest candidat

la postul de președinte. Și părerea este că acest om e primejdios pentru țara mea și pentru lumea întreagă. Acesta e un om care a manifestat un dispreț total pentru viața umană, a dat dovadă de cinism și ipocrizie și de dorința de a folosi războiul și moartea a mii de soldați ruși și de civili nevinovați ca instrument de PR în campania lui electorală. E omul care a ținut un toast la aniversarea nașterii lui Stalin, a ordonat ca placa comemorativă dedicată fostului șef al KGB, Iuri Andropov, să fie repusă pe zidul Lubiankăi – sediul Serviciului Federal de Securitate – și visează ca statuia măcelarului Feliks Dzerjinski, întemeietorul poliției secrete sovietice, să se înalțe din nou în centrul Moscovei.

Piontkovski s-a referit, apoi, la calvarul îndurat de jurnalistul Andrei Babitski, care fusese răpit de militarii ruși în Cecenia și, mai târziu, acuzat de Putin însuși de trădare, deoarece reportajele lui de pe front i se păruseră președintelui rus prea favorabile militanților ceceni. Andrei și-a încheiat astfel articolul:

Acest joc este, totodată, plin de semnificații politice. Nu doar Babitski a fost torturat în „taberele de detenție" din Cecenia. Cu toții suntem închiși într-o uriașă tabără de detenție aflată dincolo de Minunata Lume Nouă, de tip STASI, a lui Putin. Ei ne testează nivelul de pregătire pentru această lume care ne așteaptă. Cât vom putea să tăcem și să înghițim? Cât de repede și de lesne ne va fi sfărâmată rezistența? Cei care nu vor promova testul, vor fi eliminați fără milă, ca niște rebuturi.
Nu mă întreba cine este Putin! Și nu mă întreba pentru cine trage clopotele Putin. Le trage pentru tine!

În 2005, un bust al lui Feliks Dzerjinski a fost reinstalat pe locul unde se aflase cândva, într-o curte interioară din spatele clădirii poliției moscovite, pe strada Petrovka nr. 39.

Statuia lui gigantică din Piața Lubianka, dărâmată în 1991, așteaptă încă să revină pe soclu.

Putin a fost învestit în funcție pe 7 mai 2000 și s-a văzut confruntat cu o serie întreagă de influențe exterioare, pentru a nu mai vorbi de dificultățile legate de o economie șubredă și de un război nesfârșit în Cecenia. Dovedind o *tt t* impresionantă putere de concentrare, el a început imediat să acționeze pentru supunerea sau eliminarea a absolut tot ce-i putea limita puterile. Primul lui decret s-a referit la asigurarea protecției lui Elțân, așa cum, fără îndoială, promisese. Decretele emise în succesiune rapidă, în zilele următoare, au fost dedicate fie întăririi armatei, fie dezmembrării instituțiilor democratice ale Rusiei.

Oligarhii care se situaseră de partea greșită a luptei pentru putere au aflat rapid ce înseamnă să pierzi în fața lui Putin. Vladimir Gusinski, magnatul media al cărui post, NTV, fusese primul canal independent de televiziune din Rusia, a fost considerat prea apropiat de primarul Moscovei, Iuri Lujkov, ale cărui ambiții prezidențiale le crease și le stimulase. Gusinski a fost considerat neloial și potențial periculos de către Putin, iar consecințele au fost dure. La doar câteva zile după ce Putin a preluat funcția, compania de media a lui Gusinski a fost ținta unui raid al poliției. În iunie, el a fost arestat pe baza unor acuzații bizare și a stat trei zile în închisoare. După ce a fost eliberat pe cauțiune, a plecat în Spania, unde, mai târziu, în cursul aceluiași an, avea să fie arestat de Interpol, pe baza unui mandat emis de guvernul rus. (Un prim exemplu al acestei tactici – abuzarea de instituțiile internaționale, pentru persecuții politice.) Imperiul mediatic al lui Gusinski a fost, în cele din urmă, confiscat de stat, o formă punitivă de renaționalizare, care, de asemenea, avea să devină un model familiar.

Nici Berezovksi n-a mai rezistat mult. Acum membru al Dumei, el a publicat o scrisoare deschisă, protestând împotriva propunerilor legislative prin care Putin dorea să reducă puterile guvernatorilor, făcându-i dependenți de autoritatea guvernului central. Berezovski considera că o

asemenea măsură constituia o amenințare la adresa democrației rusești și, de fapt, chiar acesta era scopul lui Putin. Șase săptămâni mai târziu, pe 17 iulie, Berezovski demisiona din Dumă, aparent ca protest față de introducerea legislației antidemocratice. După ce el și Putin s-au criticat și amenințat prin intermediul presei, în octombrie a fost redeschisă o anchetă mai veche, privitoare la o fraudă fiscală pe care Berezovksi ar fi comis-o. Acesta a fost indiciul că era momentul ca magnatul să plece din țară, iar el a înțeles avertismentul și s-a stabilit la Londra. Ca și în cazul lui Gusinski, toate proprietățile lui Berezovski din Rusia au fost confiscate sau acesta a fost obligat să le vândă altor oligarhi, mai fideli lui Putin.

Poate că Putin a considerat că Berezovski acumulase prea multă putere și știa prea multe lucruri pentru a-l mai ține în preajma lui. Oligarhul știa unde sunt îngropate o sumedenie de „cadavre“, pentru că el însuși înhumase multe dintre ele. De asemenea, el controla câteva ținte foarte valoroase, precum compania petroliferă Sibneft sau postul TV ORI, ulterior numit Pervâi Kanal. Putin a înțeles rapid că era mult mai eficient să controleze media total, decât s-o cenzureze, așa că a renunțat la intermediari.

Canalele mediatice au fost preluate de forțe loiale lui Putin și de cei mai apropiați asociați ai acestuia. Această „cenzură prin confiscare” a fost însoțită de măsuri de cenzură mai convenționale, precum alcătuirea de liste cu persoanele non grata sau cu subiectele interzise. Puterea mediatică a fost centralizată la fel ca puterea politică și în același scop: jefuirea țării fără a declanșa o revoltă populară. Corupția din epoca lui Elțân a rămas întipărită în memoria colectivă a Rusiei doar fiindcă am putut afla despre ea din presa vremii. În anii 1990, oligarhii aflați în competiție se războiau unii cu alții prin canalele lor mediatice. Nu a fost o luptă dusă cinstit sau decent, dar o mulțime de fapte au ieșit la lumină și mii de ziariști onești au căutat să prezinte adevărul opiniei publice rusești.

Obsesia lui Putin pentru media a răbufnit după accidentul care a dus la scufundarea submarinului nuclear

Kursk, în Marea Barents, în luna august.

Au murit atunci 118 marinari, doar 23 dintre ei reușind să supraviețuiască exploziei inițiale și rezistând apoi doar câteva ore, poate chiar mai mult, într-un compartiment izolat, așteptând echipele de salvare, care n-au ajuns însă la ei decât după mai multe zile. Kursk era mândria flotei rusești, fiind lansat în 1994 și considerat, ca și Titanicul, „nescufundabil“. Din cauza reducerilor bugetare, însă, submarinul nu prea fusese folosit și întreținerea lui lăsa de dorit, ca și a întregii armate rusești, la acel moment. Pregătirea insuficientă și echipamentul corodat au dus la dezastru, atunci când o torpilă de antrenament veche a explodat la bord, scufundând submarinul la 100 m adâncime, în apa înghețată.

Putin se afla, atunci, în vacanță la Soci și a decis să rămână acolo pe perioada crizei. Probabil n-ar fi putut face nimic pentru a-i salva pe marinarii captivi la bordul submarinului; dar, în mod clar, el nu avea de unde să știe asta la momentul respectiv, așa că a acceptat promisiunile făcute de conducerea Marinei Militare ruse, care l-a asigurat că operațiunea de salvare era în curs. Mai târziu, Putin va recunoaște că imaginea lui a avut mult de suferit în acest context – el se bronza pe țărmul Mării Negre, în vreme ce în Marea Barents avea loc un dezastru. Timp de aproape o săptămână, nimeni nu a știut dacă existau supraviețuitori. Reportajele de televiziune variau între imaginile cu familiile disperate ale marinarilor, adunate la baza navală Vidiaievo, și grătarele făcute de președinte la Soci. Marina Militară rusă a refuzat ofertele de ajutor venite, imediat, din partea Statelor Unite, Franței, Germaniei, Norvegiei și a altor țări.

Abia după cinci zile și mai multe tentative eșuate de salvare întreprinse de ruși, Putin a acceptat ajutorul internațional. O navă norvegiană a sosit la locul dezastrului pe data de 19 august, adică la exact o săptămână de la scufundarea submarinului Kursk. A fost nevoie de alte două zile pentru a străpunge blindajul submarinului și a se confirma faptul că nu existau supraviețuitori. Marina

Militară rusă, inclusiv câțiva dintre superiorii săi, începuseră să vehiculeze ipoteze despre motivul dezastrului aproape imediat după producerea acestuia. Scenariul favorit era că accidentul se produsese în urma coliziunii cu un submarin NATO, teorie a conspirației în favoarea căreia nu exista, însă, nicio dovadă. Oficialii au continuat să susțină teoria coliziunii chiar și după ce a fost adusă dovada producerii a două explozii la bordul submarinului. (Presa controlată de Kremlin susține încă validitatea acestei teorii, deși raportul oficial din 2002 a confirmat că explozia unei torpile defecte a provocat dezastrul.)

Media rusă, mai ales postul de televiziune al lui Boris Berezovski, au criticat replica guvernului rus ca fiind tardivă și eronată, ceea ce era purul adevăr. Secvențe cu Putin și huliții săi demnitari fiind ocărâți de familiile îndoliate l- *ttt t* au făcut pe Putin să înțeleagă, încă de la începutul regimului său, ce amenințare putea constitui media la adresa popularității lui. În loc să recunoască faptul că instinctele sale totalitare erau mult mai puternice decât dorința de reformă, în loc să reorganizeze aparatul militar care provocase oribilul accident și zădărnicise salvarea sau în loc să pedepsească public ofițerii incompetenți, Putin s-a năpustit asupra presei, care dezvăluise adevărul.

Prin urmare, în mai Putin de șase luni de când Putin devenise președinte, doi dintre cei mai influenți oligarhi ruși se aflau în exil, structura constituțională de putere a țării fusese modificată radical în beneficiul Kremlinului, iar canalele de media libere se prăbușeau ca piesele de domino. În șase luni! Principalul mit construit în jurul acestor evenimente susținea că Putin doar curăța orașul, asemenea unui bun șerif. Poporul rus îi ura pe oligarhi, considerându-i niște infractori care se credeau mai presus de lege. Și, atunci, intervenise Putin, mâna forte din serviciile de securitate, arătându-le tuturor că nimeni nu mai poate fi deasupra legii. Deloc rău! Chiar dacă, prin asta, forța limitele legii, ce altceva ar fi putut face – suna refrenul.

Nu era nicio problemă că Putin confiscase bunurile

private ale lui Gusinski și Berezovski și că le încredințase altor oligarhi, mult mai loiali, sau că le pusese sub controlul direct al statului. De fapt, regimul lui Putin nu sfărâma corupția, ci o sanctifica. Era o metodă unică de a curăța orașul, care implica alegerea unei garnituri de „antreprenori” și demonizarea alteia.

Pentru a nu exista dubii, trebuie să precizez că nu am avut nicio simpatie pentru prima generație de oligarhi care a jefuit Rusia, imediat după colapsul URSS. Ei și partenerii lor politici și mafioți au exploatat lipsa de control a lui Elțân și, împreună, au irosit cele mai bune șanse pe care le-a avut Rusia în privința instaurării democrației și a economiei de piață. Nivelurile dramatice ale corupției au făcut ca misiunea deja dificilă a implementării reformei să devină de-a dreptul imposibilă și, în plus, au făcut ca standardul minim de viață necesar stabilității economice să ajungă de neatins pentru îndeajuns de mult timp, ca Putin sau cineva ca el să fie primit cu brațele deschise.

Ceea ce resping sunt laudele aduse lui Putin de către cei care îl compară cu Elțân în privința progreselor contra corupției, reformelor economice constituționale și a creșterii economice. Atunci când se pune problema „luptei contra corupției” duse de Putin, nu cred că legalizarea hoției și apoi asumarea unei scăderi a nivelului infracționalității ar trebui considerate progrese. De fapt, rata criminalității din Rusia a continuat să crească din 2002, când veniturile obținute din vânzarea petrolului la prețuri uimitor de mari au început să aibă un impact mai larg. Putin avea să se bazeze pe o manevră de pacificare similară în Cecenia, când a conferit statut oficial și recompense uriașe unui proeminent lider militar, Ahmad Kadârov.

Există și o rațiune practică aflată la baza acestor inițiative împăciuitoriste, dar o găsesc cinică și imorală, precum și dăunătoare interesului național pe termen lung. Reducerea violenței și a conflictelor stradale prin adoptarea unui clan mafiot și eliminarea celorlalte s-a produs cu costuri uriașe. Fără o presă liberă, fără un sistem juridic de care să se teamă și fără concurență, oligarhii favoriți ai lui

Putin s-au comportat ca niște animale dăunătoare ai căror dușmani naturali au fost eradicați. Învingătorii aleși au dobândit sprijinul întregii puteri a statului și trezoreria Rusiei le-a fost larg deschisă.

Dacă Putin ar fi venit și ar fi amenințat să le facă tuturor ceea ce le-a făcut, selectiv, numai câtorva, dacă el ar fi aplicat ca la carte litera legii, povestea ar fi fost cu totul diferită. El ar fi putut pune capăt jafului, avertizându-și prietenii și dușmanii, deopotrivă, că petrecerea pe cheltuiala poporului rus s-a încheiat. Inițial, s-a părut că se dădea un exemplu cu Gusinski și Berezovski exact în acest scop. La urma urmei, dacă putuse elimina atât de rapid doi dintre cei mai influenți și mai bogați oligarhi, ceilalți aveau să se supună imediat voinței sale. Însă, dimpotrivă, mesajul lui Putin către ceilalți oligarhi s-a dovedit a fi cel al unei căpetenii mafiote: fie juri credință lui capo di tutti capi, pentru a fura în cadrul sistemului creat de el, fie libertatea și averea ta dispar peste noapte. Așa cum a devenit tot mai clar, în timpul primului an de mandat al lui Putin, ceea ce era bun pentru el și prietenii lui era mult mai important decât ce era bun pentru Rusia. Și, în general, așa stau lucrurile și astăzi.

Multe reforme legate de mediul de afaceri, care au fost votate, nu au fost luate în considerare și nici nu s-au aplicat. Prin urmare, afirmația că, în anii 2000, s-au produs reforme instituționale de succes este cu totul falsă, deși ea rămâne și azi o legendă fundamentală a liberalilor din cadrul sistemului – liberali dintre care mulți sunt, în mod remarcabil, și astăzi la guvernare. Ei ne spun că au fost votate legi importante, care au scăzut taxele, au facilitat deschiderea unei afaceri și așa mai departe. Dar, în opinia mea, „reformele instituționale” sunt doar niște simple documente pe hârtie purtând antetul Dumei, care avizează orice decizie venită de sus. Într-o dictatură, conținutul oficial al legii nu e important. Important este cum se aplică legea. Reformele sunt instituționale doar dacă au un efect real asupra nivelului de trai al oamenilor.

Și, în cazul în care nu a fost destul de clar încotro

îndrepta Putin Rusia, ajungem la unul dintre acele momente simbolice care pot spune la fel de multe ca legislația și persecuțiile. În toamna lui 2000, aparent în replică la solicitarea sportivilor ruși care se plângeau că noul imn rusesc din 1990 era deranjant, întrucât nu avea versuri de cântat, Putin a repus în drepturi vechiul imn sovietic. Desigur, nu cu versurile originale, care datau de pe vremea lui Stalin, sau cu cele modificate în 1977, pe care le țineam minte foarte bine. Cu alte cuvinte, în loc să fie scrise noi versuri pentru un imn rusesc, a fost refolosit vechiul imn sovietic, la care s-au adaptat versuri noi, din același autor. Și, deși prefer, evident, noul „Credința noastră față de Patrie ne dă putere”, în locul „Îi vom zdrobi pe barbarii năvălitori”, din 1944, sau „Victoria idealului nemuritor al comunismului”, din 1977, simbolismul reînvierii muzicii sovietice a fost relevant și, totodată, șocant. Cuvintele s-au schimbat, dar cântecul a rămas același.

Capitolul 6
În căutarea sufletului lui Putin

Oricine spune, în acest moment, că are încă dubii în privința naturii lui Putin fie glumește, fie e un nătâng, fie încearcă să ne păcălească. Nu avem niciun motiv să ne pierdem timpul cu jokeri sau bufoni, oricât de utili ar putea fi ei în pachetul cu cărți măsluite al lui Putin, dar trișorii trebuie urmăriți cu atenție. De cel Putin un deceniu, cei care-l apără pe Putin fie au ceva de câștigat din asta, fie sunt periculos de ignoranți. Oamenii pot fi scuzați că lasă optimismul și diplomația să-i orbească, pentru o vreme, în privința caracterului și a ambițiilor lui Putin. Una dintre puterile, dar și dintre slăbiciunile societăților democratice liberale este că acordă prezumția de nevinovăție chiar și

adversarilor. Dacă Putin era, cu adevărat, un bandit antidemocratic, el avea să o dovedească.

Și a dovedit-o cu vârf și îndesat, an după an, pe măsură ce apărătorii lui din Occident au migrat, unul câte unul, din tabăra „ignoranților” în cea a „profitorilor”. De la companiile energetice, care încercau să obțină o părticică din rezervele de petrol ale Rusiei, până la premieri și cancelari europeni dornici să vândă interesele strategice ale țărilor lor pentru a face afaceri dubioase, Putin nu a întâmpinat probleme în a-și extinde fan clubul internațional, în ciuda turnurii dictatoriale pe care au luat-o lucrurile în Rusia.

De îndată ce Putin a apărut pe scena internațională, fiecare lider și expert străin a fost obligat să aibă o opinie despre el. Această literatură, apărută sub formă de știri sau de memorii, reprezintă o capodoperă a artei de a spune ceva drăguț fără a spune absolut nimic și, totodată, o elocventă angajare în cel mai dur dintre sporturile politice: apărarea spatelui cuiva. Inutil să mai precizez că memoriile scrise cu avantajul privirii retrospective sunt mult mai critice la adresa lui Putin decât comentariile contemporane. Doar Putini au onestitatea de a admite că l-au judecat greșit pe Putin sau, mai grav, că acesta i-a păcălit.

Impresia generală e că toți au știut că Putin avea deranjante tendințe autocratice, dar nu au crezut că merita să le înfrunte mai devreme, când ar fi fost mult mai ușor s-o facă. Ei judecă în felul următor: la urma urmei, relațiile Rusiei cu Occidentul erau deja reci, iar rușii căutau, oricum, un lider dur. Așa că de ce să nu sperăm la un început proaspăt, cu tipul cel nou?

Liderii occidentali s-au aflat într-o poziție dificilă. Putin vorbea limbajul reformei, cunoștea foarte bine dificultățile Rusiei postsovietice și nu avea niciuna dintre poverile care apăsau asupra lui Elțân și nici ieșirile furioase ale acestuia. Dar, uitându-se la acțiunile lui, liderii occidentali au văzut o imagine foarte diferită. L-am întrebat recent pe prietenul meu, Steve Sestanovich, cu state vechi în Secretariatul de Stat american, ce l-a surprins sau l-a îngrijorat cel mai mult

în privința lui Putin la începuturile mandatului acestuia. Replica lui este o excelentă prezentare a felului în care s-a străduit Occidentul să-l înțeleagă pe noul lider rus și ce însemna el pentru Rusia:

> *Încă de la bun început, „putinismul" a fost un pachet dificil, pe care, sincer să fiu, nu știam cum să-l mânuim. Pe de o parte, existau vederile reformiste din platforma sa electorală și declarațiile sale tranșante despre cât de în urmă rămăsese Rusia față de Vest. Toate acestea păreau încurajatoare. Dar, pe de altă parte, exista cenzurarea și închiderea canalelor mediatice independente și politica pământului pârjolit, aplicată în Cecenia. Acesta era un lucru incomod și deranjant. Cine era acest tip?*
> *Îmi amintesc o discuție pe care Madeleine Albright a avut-o în biroul ei, în primăvara lui 2000, cu un oaspete rus, una dintre cele mai influente figuri ale epocii lui Elțân. Ea m-a invitat să iau loc. Oaspetele ne-a spus: „Vreau să știți că Rusia are, acum, cel mai bun succesor al lui Elțân la care am fi putut spera. De asemenea, avem un președinte care va demola unele dintre cuceririle noastre democratice. El va ataca, mai întâi, libertatea presei. În această privință, noi, cei care-l sprijinim, contăm pe voi că veți încerca să-l opriți." Am ieșit de la acea întâlnire întrebându-mă cum am putea îndrepta lucrurile.*

Aș putea încerca să ghicesc identitatea acelui rus care s-a aflat în acea zi în biroul lui Albright, dar nu acesta e scopul celor consemnate. Oaspetele a avut perfectă dreptate, intuind ceea ce urma să facă și felul în care trebuiau să reacționeze Statele Unite la ceea ce se pregătea. Puteți înțelege lesne dilema cu care Sestanovich și întreaga administrație americană s-au confruntat, mai ales dacă vă mai amintiți că Bill Clinton era încă președinte pe atunci.

Ultimul an de mandat al lui Clinton devenise complicat. Abia scăpase de procedura de suspendare legată de scandalul sexual cu Lewinsky, care-l costase aproape toată energia și toată credibilitatea care-i mai rămăseseră. „Bula internetului“ s-a spart în februarie, ducând cu ea o bună parte a optimismului legat de evoluția economiei americane. Era, de asemenea, an electoral, iar vicepreședintele Al Gore îl înfrunta pe George W. Bush pentru titlul de succesor al lui Clinton.

Și politica externă îi dădea bătăi de cap lui Clinton. Fiecare președinte american încearcă să rezolve problema israeliano-palestiniană în ultimul lui an de mandat, iar Clinton nu a făcut excepție. El nu reușise să facă prea mult de la asasinarea, în 1995, a premierului israelian Yitzhak Rabin, care oprise procesul de pace demarat prin Acordul de la Oslo. În iulie 2000, însă, Clinton a organizat summitul de la Camp David, între Ehud Barak și Yasser Arafat. Spre surprinderea acelora care nu știau nimic despre istorie, nu s-a ajuns la niciun acord. Câteva săptămâni mai târziu, a izbucnit o nouă intifadă după ce Ariel Sharon a vizitat Muntele Templului. În urma unei acțiuni ce anticipa atentatele de proporții de mai târziu, teroriștii sinucigași ai al-Qaeda au atacat nava americană USS Cole, ucigând 17 marinari.

Pe scurt, Clinton nu se afla în situația de a adopta o atitudine decisă față de noul lider, dur și dificil, de la Kremlin. Casa Albă a continuat să aibă o atitudine conciliantă pentru a mai atenua impactul atrocităților din Cecenia, având, de fiecare dată, grijă să sublinieze că, așa cum se exprima premierul britanic Tony Blair, „Cecenia nu e Kosovo“. Rusia resimțea încă modul tranșant în care Statele Unite și NATO trecuseră peste interesele rusești în fosta Iugoslavie, în 1999, fapt la care Putin se va referi în repetate rânduri.

În cursul ultimei vizite a lui Clinton, ca președinte, la Moscova, pe 3 iunie 2000, cei doi lideri au abordat obișnuita listă de subiecte comune ruso- americane: chestiunea nucleară, comerțul și scuturile antirachetă

americane, care aveau să devină unul dintre subiectele favorite ale lui Putin de-a lungul anilor. Administrația Clinton merită recunoștință cel Putin pentru că a abordat problema libertăților civile în timpul discuțiilor. Madeleine Albright a vizitat redacția de la Radio Libertatea, a cărei abordare curajoasă și corectă în privința războiului din Cecenia dusese la răpirea jurnalistului său, Andrei Babitski.

Clinton a acordat un interviu de o oră postului de radio Ecoul Moscovei, aparținând concernului Media-MOST, deținut încă de Vladimir Gusinski, ale cărui canale mediatice refuzaseră să-l sprijine pe Putin. Clinton a fost surprins atunci când a fost întrebat dacă folosise vreodată poliția politică împotriva criticilor sau a presei. „N-am făcut niciodată așa ceva, e ilegal!“ La exact o săptămână după ce Clinton a plecat de la Moscova, Gusinski a fost arestat.

Cea mai mare parte a Europei era la fel de dornică să mușamalizeze îngrijorările legate de măcelul din Cecenia și să-l accepte necondiționat pe Putin. Cei doi principali lideri europeni, britanicul Tony Blair și germanul Gerhardt Schroder, aveau o aversiune constituțională față de confruntare, mai ales când în joc erau atâtea afaceri, iar pe piață intrau atât de mulți bani rusești. (Silvio Berlusconi, care va deveni cel mai bun prieten și cel mai înverșunat apărător al lui Putin, avea să revină în funcția de premier al Italiei în 2001.) Unele laude se cuvin liderului francez Jacques Chirac, al cărui guvern a protestat vehement, la data respectivă, împotriva atrocităților din Cecenia, primind, chiar în Adunarea Națională, un reprezentant al președintelui cecen. Dar această victorie a fost extrem de efemeră, iar la data în care Putin avea să viziteze Parisul, în octombrie, Chirac va toasta deja în onoarea oaspetelui său și a soției acestuia, Liudmila, spunând: „De noi depinde să scriem o nouă pagină în istoria relațiilor ruso-franceze“. Cum se spune „apasă butonul de reset“ în franceză?

La data respectivă, Blair impusese un standard foarte înalt al cocoloșirii lui Putin, printr-o manevră bizară – vizita particulară pe care i-o făcuse lui Putin la Sankt-Petersburg, în martie 2000, în ajunul alegerilor prezidențiale din Rusia.

Organizațiile de apărare a drepturilor omului și presa britanică au atacat sprijinul acordat de Blair lui Putin, în timp ce sub conducerea acestuia din urmă aveau loc „execuții în masă ale civililor, arestări arbitrare, bătăi și torturi sistematice sau violuri“. În loc să vorbească despre toate acestea, Blair și soția lui au vizitat Muzeul Ermitaj, Palatul de Vară al țarilor și „au asistat la un spectacol de operă, participând alături de familia Putin la premiera creației lui Serghei Prokofiev, Război și pace“. Blair a refuzat să se întâlnească și cu alți candidați sau cu alte figuri din opoziție, în cursul acestei vizite.

Anul 2000 nu a fost unul grozav nici pentru mine. Petrecusem o bună parte din ultima jumătate a lui 1999 pregătind lansarea unui vast site de șah, Kasparov Chess Online, care își făcea apariția chiar pe când se spărgea balonul dot.com. Era încă o perioadă incitantă și sunt mândru de unele dintre proiectele pe care am reușit să le ducem la îndeplinire, dar, ca multe alte întreprinderi de pe internet, și aceasta a eșuat, după doar câțiva ani. În octombrie a trebuit, pentru prima oară în ultimii cinci ani, să îmi apăr titlul mondial în fața compatriotului meu, Vladimir Kramnik. Am sosit la Londra în mare formă, plin de idei și de încredere. O lună mai târziu, eram învins, pentru prima oară, într-un meci pentru titlu, fără să câștig o singură partidă. Kramnik se pregătise mult mai bine și mă depășise și recunosc că am fost victima propriei complezențe, după 15 ani petrecuți în vârful clasamentului mondial. A fost o experiență devastatoare și, la 37 de ani, m-am gândit, în treacăt, pentru prima oară, la retragere. Dar dorința mea de a dovedi că sunt încă numărul unu în lume a fost prea puternică și aveam să-mi recapăt poziția până la retragerea definitivă, în 2005.

Pe când îmi lingeam rănile, pregătindu-mă pentru revenire, am avut timp suficient să examinez rezultatele lui Putin în primul an de mandat. Multe dintre gândurile de mai jos, referitoare la acel prim an, au fost incluse în articolul apărut pe 4 ianuarie 2001, în Wall Street Journal, și intitulat „The Russian President Trades în Fear“, care, spre regretul

meu, e foarte actual și astăzi. Aș fi vrut să pot spune mai degrabă că m-am înșelat despre acesta decât despre articolul optimist publicat cu un an în urmă. Putin a reușit să facă din mine un profet foarte exact, dar un rus foarte dezamăgit.

Demisia bruscă a lui Boris Elțân, pe 31 decembrie 1999, m-a făcut să-mi petrec ajunul Anului Nou scriind despre rolul lui în istoria Rusiei. Cum președintele demisionar își desemnase succesorul (ceea ce, în politica rusă, înseamnă o garanție a câștigării alegerilor), am încercat să prezic parametrii politicii lui Vladimir Putin. Din nefericire, previziunea mea, bazată pe presupunerea că un lider rus tânăr și pragmatic va întări procesele democratice din interiorul țării, va combate corupția și va echilibra fluctuanta politică externă a lui Elțân, s-a dovedit a fi doar o dorință de Anul Nou.

Totul a devenit mult mai clar după un an. Putin avusese toate avantajele pe care și le-ar fi putut dori un președinte nou. Nivelul de încredere a populației în el ne-a amintit de primele zile, euforice, ale lui Elțân la Kremlin – și pe atunci rezultatele alegerilor din Rusia puteau fi considerate oarecum corecte, spre deosebire de cele de azi. Devalorizarea galopantă a rublei, după intrarea Rusiei în incapacitate de plată, a dat un impuls economiei rusești, orientată masiv spre export. Iar prețurile mai mari la petrol au creat o rezervă de valută pe care niciun guvern rus postcomunist nu o avusese.

Dar această uriașă încredere s-a risipit. Din păcate, originile kaghebiste ale lui Putin au generat un stil de guvernare care nu era nici reformist, nici democratic. Amenințarea comună în politica sa internă și externă a constituit- o efortul lui permanent de a exploata teama – teama rușilor că țara lor e atacată de forțe ostile din exterior (cecenii, NATO sau adepții pieței libere, dar, de obicei, toți aceștia la un loc) și temerile occidentalilor că, dacă nu ar avea în frunte un lider puternic și pragmatic, Rusia ar putea deveni iar instabilă, neguvernabilă sau potențial agresivă. După 15 ani, tactictile intimidante ale lui

Putin rămân aceleași și sunt la fel de eficiente.

În loc să combată adevăratele forțe ostile din Rusia – corupția, ignoranța, un aparat birocratic supradimensionat – Putin a schimbat, cu viclenie, regulile jocului. Sub pojghița succeselor aparente ale economiei rusești, se ascunde o situație dramatică, întrucât schimbările structurale absolut necesare n-au fost efectuate. În afara unor reforme fiscale, reformele interne, dureros de necesare, au fost îngropate de forțele puternicului lobby făcut de nomenclatură, casta de birocrați și oficiali ai statului, a căror soartă depinde de puternicii lor patroni. Corupția a înflorit, iar sistemul juridic a rămas prea ineficient, pentru a constitui o forță stabilizatoare. Mii de soldați ruși au murit în conflictul din Cecenia, care a produs un număr incalculabil de victime în rândurile civililor ceceni, a transformat orașele și satele cecene în ruine și a lăsat în pragul foametei și al sărăciei sute de mii de refugiați. Numindu-l „operațiune antiteroristă“, Putin a continuat războiul, care s-a dovedit o altă aventură profitabilă pentru generalii ruși și omologii lor ceceni.

Noua politică a lui Putin față de regiunile rusești a reprezentat un amestec straniu între atitudinea sovieticului Politburo și cea a regimului țarist al Rusiei. Pentru a-și păstra privilegiile puterii, guvernatorii ruși s-au supus autorităților centrale, obținând, în schimb, atribuții sporite asupra autonomiei municipale, care și așa era, în mod tradițional, slabă în Rusia. Urmându-le exemplul, aproape toți liderii politici ruși s-au grăbit să sprijine orice inițiativă prezidențială. Un exemplu: ideea lui Putin de a reintroduce vechiul imn sovietic a primit sprijinul a peste 80% dintre membrii Dumei. (În mod tipic, Putin a acționat însă ca și cum el n-ar fi făcut altceva decât să se supună voinței poporului. „Și eu, și poporul, putem face greșeli“, acesta a fost răspunsul lui, când a fost întrebat despre oportunitatea reintroducerii imnului sovietic.)

Doctrina de politică externă a lui Putin a fost, în mod esențial, o versiune mai extinsă a strategiei interne și a relevat modul oportunist în care el avea să acționeze în

următorii 15 ani. Ambele strategii ar putea fi numite, pe scurt, „managementul statului totalitar”. Oriunde pe glob apăreau puncte fierbinți sau „amenințări” la adresa liniștii interne a Rusiei, noul președinte intervenea rapid. Era pretutindeni! Existau îngrijorări privind programul nuclear nord-coreean? Președintele rus stabilise deja relații personale cu Kim Jong-il și era gata să joace rolul de intermediar în Peninsula Coreeană. Saddam Hussein, Muammar Gaddafi sau Bashar al-Assad – Putin era gata să-și ofere, cu generozitate, ajutorul tuturor acestor lideri iluștri. Dacă ajutorul lui s-a dovedit vreodată a avea vreo valoare rămâne însă o altă discuție.

Pe terenul familiar din Afghanistan, Putin a trimis mașinăria de război a Rusiei să ajute la capturarea lui Osama bin Laden. Nu mai contează că această prezență le-a permis generalilor ruși să preia controlul asupra rutelor majore ale traficului de droguri dintre Afghanistan și Europa, prin statele Asiei Centrale. Ca principal furnizor de arme convenționale și de tehnologii nucleare, Rusia deținea cheile ambițiilor militare iraniene, iar Putin avea să le scuture, în mod repetat, pe sub nasul negociatorilor americani și europeni.

Strategia inițială a lui Putin a fost bazată pe interpretarea dată de el istoriei. Atitudinea pe care o avusese Occidentul în timpul Războiului Civil din Rusia, în 1919, și acordul de pace încheiat de britanici cu Hitler la Munchen, în 1938, au pavat calea pentru unele dintre cele mai șocante tragedii ale secolului XX. În 1961, J.F. Kennedy a împiedicat avioanele americane să-i sprijine pe militanții anti-Castro, lăsându-i să fie masacrați de armata cubaneză, instruită de sovietici. Încurajată de această dovadă de slăbiciune,

Uniunea Sovietică a trimis rachete nucleare în Cuba. Criza rachetelor cubaneze, din octombrie 1962, a adus omenirea în pragul unui Armaghedon nuclear.

Mai sunt și alte exemple, mai recente, ale implicării timide și limitate a Occidentului în momentele cruciale ale unor crize: abordarea, inițial pasivă, a planurilor agresive

manifestate de Saddam, în 1990, și sprijinul pentru integritatea teritorială a Iugoslaviei, în 1991, pentru a aminti doar două dintre ele. În fiecare caz, morala poveștii a fost aceeași: o ripostă rapidă la aceste jocuri periculoase instigate de dușmanii democrației ar fi redus considerabil prețul plătit pentru învingerea acestora.

Vizita efectuată de Putin în 2009, în Cuba, pentru a revigora prietenia Rusiei cu dictatura lui Castro, a demonstrat strategia sa geopolitică și abilitățile lui tactice. În anul următor, după ce provocase îngrijorare la Washington, Putin a anunțat închiderea bazei de spionaj Lourdes din Cuba, cea mai mare bază militară rusească din străinătate. Putin avea nevoie disperată să mai taie din cheltuieli și aceasta a constituit o nouă șansă de a obține bile albe din partea noii administrații Bush, fără a renunța, totodată, și la planurile sale. Putin a procedat la fel închizând baza din golful Cam Ranh, în Vietnam, o bază care deranja atât SUA, cât și următoarea țintă a interesului lui Putin, China. (În iulie 2014, când Putin căuta o modalitate de a înfrunta SUA, din cauza susținerii acordate de americani Ucrainei, el a revenit în Cuba, pentru a anunța că iartă guvernul de la Havana de plata a 90% din datoria către Rusia și că va redeschide baza de la Lourdes.)

În ciuda slăbiciunii demonstrabile a Rusiei, Putin putea împunge cu degetul oriunde dorea, apăsând, în special, în punctele slabe sau pe vechile răni. El recurgea permanent la amenințări și făcea promisiuni pe care nimeni nu putea fi sigur că și le va îndeplini, chit că ar fi vrut. Rusia avea încă locul ei în cadrul Consiliului de Securitate al ONU și găsea, adesea, un aliat în China, atunci când căuta să zădărnicească inițiativele americane. Cred că Andrew Ryvkin, de la Guardian, a caracterizat perfect, cu o remarcă inteligentă, această tehnică a lui Putin, numind-o „politică de sabotaj“.

Unele dintre primele manevre ale lui Putin pot fi comparate, pur și simplu, cu jocul la cacealma al unui pocherist, dar ele relevă și prioritățile lui reale, în acei primi ani. Politica externă s-a aflat în plan secund, fiind aproape

irelevantă, căci scopul primordial era consolidarea puterii în plan intern. Putin nu-și putea permite să piardă timp sau influență înfruntând presiunile din exterior. Deschiderea și amiciția arătate liderilor puternici ai lumii l-au ajutat să obțină timpul necesar pentru a renunța la puterea externă în schimbul libertății de a zdrobi opoziția internă. Închiderea bazelor militare rusești din străinătate i-a înfuriat pe comuniștii și naționaliștii ruși, dar aceștia nu constituiau încă un factor politic important, iar Putin a reușit, curând, să recâștige încrederea multora dintre ei. Cu o economie fragilă și o armată slăbită, Rusia nu avea cum să facă mai mult în acel moment, dar atitudinea lui Putin a fost eficientă în a face Rusia să pară și să se simtă din nou o putere pe scena mondială.

Neplăcerile rămase nerezolvate s-au transformat în probleme reale. Creșterea prețurilor petrolului avea să continue timp de șapte ani, punând la dispoziția lui Putin trilioane de dolari; el va folosi banii pentru a zdrobi opoziția internă, a cumpăra influență în exterior și a-și moderniza armata. Încurajat de amiciția dovedită de liderii marilor democrații ale lumii, Putin a devenit liderul de facto al națiunilor care cunoscuseră democratizarea, în condițiile de incontestabilă dominație a SUA din anii 1990. Fereastra oportunității de a remodela lumea în favoarea democrației se închidea, însă. Putin, lăsat să acționeze după bunul plac, și-a consolidat puterea în plan intern și apoi a trecut de la stadiul de sabotaj al politicii mondiale la cel de bombardament propriu-zis.

Cele mai semnificative apeluri telefonice ale secolului XXI au fost făcute pe 11 și 12 septembrie 2001. Vladimir Putin i-a telefonat în două rânduri lui George W. Bush, după atacurile al-Qaeda de la World Trade Center și Pentagon. Primul apel, survenit la doar câteva ore de la atentate, a fost primit de consiliera pentru securitate națională a lui Bush, Condoleezza Rice, într-un buncăr de sub Casa Albă, căci Bush, aflat la bordul Air Force One, nu putuse fi contactat. Aceasta e descrierea făcută de Rice apelului, așa cum a fost publicată în cartea ei de memorii din 2011, No

Higher Honor:

> *Am cerut să vorbesc cu Serghei Ivanov, dar Putin a luat receptorul.*
> *„Domnule președinte”, am spus, „președintele nu poate să preia apelul chiar acum, fiindcă este transportat în altă locație. Vreau să știți că forțele americane au intrat în alertă.” „Știm deja și ne-am anulat exercițiile, coborând nivelul nostru de alertă”, a răspuns el. „Mai e ceva ce putem face pentru voi?” I-am mulțumit și, pentru o clipă, un gând mia trecut prin minte: Războiul Rece chiar se încheiase [cu italice, în textul original]."*

Putin a discutat cu Bush a doua zi. Iată transcrierea dialogului, din cartea lui Bush, Decision Points (2010): „Când am vorbit cu Vladimir, a doua zi, m-a anunțat că semnase un decret pentru ținerea unui minut de reculegere, spre a dovedi solidaritarea Rusiei cu Statele Unite. A încheiat spunând: «Binele va triumfa asupra răului. Vreau să știți că, în această luptă, noi vom sta alături unii de alții.» “

Prin aceste două convorbiri, care nu duraseră mai mult de 60 de secunde din viața lui și nu-l costaseră absolut nimic, Putin reușise să cimenteze definitiv relația cu administrația lui Bush Jr., în calitate de prieten și aliat. Comentariul pe care îl făcuse Bush în urmă cu trei luni, când afirmase că îl privise pe Putin în ochi și îi simțise sufletul, îl pusese, retoric vorbind, într-o poziție penibilă, dar iată că, acum, Putin dovedise o solidaritate autentică. Sau, cel Putin, așa fusese ea percepută de Bush, iar această percepție a contat – și încă mai mult decât ar fi putut-o face orice cooperare reală.

Putin a văzut oportunitatea exact așa cum era aceasta și nicidecum altfel. Primul apel a fost cel mai important, în ciuda faptului că Putin n-a putut vorbi cu Bush. Dar a reușit să se insinueze în vâltoarea momentului, în mintea lui Bush și în istorie, devenind „primul lider străin care l-a sunat pe

Bush pe 11 septembrie”. La a doua convorbire, fostul kaghebist, de o răceală proverbială, a vorbit cu multă căldură, exact pe tonul de care avea nevoie emotivul și sensibilul Bush în acele clipe traumatizante. Solidaritate, luptă, un minut de reculegere, bine și rău… A fost o scenă jucată perfect, care avea să-i aducă o răsplată înzecită în următorii șapte ani.

Rapoartele contemporane privind convorbirile și presupusa semnificație a acestora pentru noua ordine mondială nu au fost mai Putin entuziaste.

„Războiul Rece s-a încheiat cu adevărat” și acum adversarii istorici se vor uni în acest nou mare război, războiul împotriva terorii: acesta era consensul. Putin a fost primul care a înțeles cât de prețios și de greu de definit putea fi acest război nesfârșit, deși și alții aveau să priceapă asta destul de repede.

Putin n-a ezitat să profite de șansa de a înfățișa atentatele de la 11 septembrie ca pe un nou front pe războiul împotriva terorii, pe care Rusia îl purta de mulți ani în Cecenia. Faptul că nu exista niciun fel de dovadă că luptătorii ceceni ar fi făcut parte dintr-un jihad global nu a împiedicat Kremlinul să susțină asta în repetate rânduri. Anterior, Bush și Rice se pronunțaseră ferm împotriva gravelor încălcări ale drepturilor omului în Cecenia, dar aceste luări de poziție au încetat după 11 septembrie. Mihail Kasianov, care era, atunci, premierul lui Putin, a declarat ulterior că apelurile fuseseră un fel de glonț magic, făcând toate criticile să dispară.

Promisiunea de ajutor a lui Putin a fost reală în acest caz, Rusia avea expertiza și conexiunile locale utile americanilor în efortul lor de război contra talibanilor. Nerăbdători în a ajuta s-au dovedit și câțiva autocrați din republicile Asiei Centrale, care au realizat aproape la fel de repede ca Putin că aceasta era o șansă de a scăpa de presiunile americane în privința încălcării drepturilor omului. După ce al-Qaeda și talibanii au fost anihilați în Afghanistan, iar ochii administrației Bush s-au îndreptat spre Saddam Hussein și Irak, Putin și-a reluat

obstrucționismul obișnuit.

Ce este greșit în solidaritatea și cooperarea împotriva unui dușman comun, după un dezastru oribil? Nimic, desigur. Dar nici nu cred că administrația Bush a fost atât de naivă, încât să nu își dea seama că Putin dorește să obțină avantaje pentru el. Așa cum administrația Bush a sugerat, la acea vreme – iar membrii ei au dat clar de înțeles asta, prin teancul de lucrări memorialistice scrise –, totul a fost, de fapt, o chestiune de priorități. Dacă Putin îi ajuta în Afghanistan și le oferea informații secrete care puteau salva viețile unor americani, acest lucru, fără niciun dubiu, era mult mai important decât a-l forța să respecte libertățile civile în Rusia.

E greu de imaginat că mulți ar dezaproba o asemenea poziție și, dacă acest târg era singura opțiune posibilă, aș fi fost eu însumi de acord cu el. Dar ar fi absurd să spunem că orice cooperare cu un regim despotic necesită trecerea cu vederea a respectării drepturilor omului. O politică externă morală înseamnă că pozițiile unui stat, în anumite chestiuni, sunt clare, indiferent de situație, și că el nu va le va neglija nici măcar atunci când i se pare convenabil să o facă. Acest lucru e esențial, fiindcă, altfel, drepturile omului și chestiunile morale devin doar niște pioni pe tabla de șah a geopoliticii internaționale. Nu e o coincidență că exact așa tratează Putin și alți dictatori *i îi îi* drepturile omului. Ei se agață de orice șansă de a obține pârghii de forță, de a se face utili pe termen scurt, pentru a-și consolida regimurile opresive și pentru a scăpa de cenzura internațională. Lumea liberă trebuie să-și impună sieși niște standarde mai ridicate, dacă vrea să-i încurajeze și pe alții să procedeze la fel.

O idee la fel de falsă și de absurdă susține că punerea problemei drepturilor omului la masa negocierilor ar slăbi politica externă sau chiar ar periclita securitatea internă. Pentru a privi, mai întâi, tabloul de ansamblu, să stabilim, de la bun început, că vom fi cu atât mai în siguranță cu cât vor exista, pe planetă, mai multe democrații liberale.

„Niciodată” e un cuvânt riscant în orice dispută, dar e în regulă să afirmăm că democrațiile sănătoase nu vor porni niciodată război una împotriva alteia. Pe termen lung, politicile care promovează crearea și succesul mai multor democrații îmbunătățesc securitatea națională. E fundamental greșit să crezi că poți atinge scopurile politicii morale prin intermediul compromisului moral. Nu poți merge spre nord, indiferent cât sunt de mici pașii pe care-i faci spre sud.

În anul 2014, am comemorat un sfert de veac de la moartea marelui fizician Andrei Saharov, un susținător al drepturilor omului. Redescoperind unele dintre discursurile și articolele sale, am fost extrem de impresionat de claritatea gândirii pe care a dovedit-o în acest domeniu nebulos. Știam, desigur, că fusese o persoană foarte curajoasă; el însuși vorbea ca un om care dusese cele mai dificile confruntări morale pe care le poate duce cineva. „Părintele bombei cu hidrogen sovietice” a devenit un factor important al luptei împotriva proliferării nucleare. Erou al Uniunii Sovietice, el a devenit prizonier în propria țară și cel mai eficient critic al acesteia. Dispariția lui prematură, în 1989, a schimbat cursul lumii, întrucât am convingerea că prezența lui ar fi ghidat Rusia pe o cale mai bună, decât cea pe care am pornit fără el. Saharov a fost un Mandela rus și, fără el, a fost foarte ușor să ne prefacem că putem da uitării crimele Uniunii Sovietice, fără să le înfruntăm cu adevărat.

Cei trei ani de libertate de care s-a bucurat Saharov înaintea morții s-au datorat mai ales genului de rezistență morală pentru care a pledat el. În octombrie 1986, la summitul de la Reykjavik dintre Mihail Gorbaciov și Ronald Reagan, președintele american l-a dezamăgit pe Gorbaciov afirmând susținerea, în continuare, de către SUA a Inițiativei de Apărare Strategice. O serie de propuneri și contrapropuneri îndrăznețe, de a reduce drastic sau chiar de a elimina complet arsenalul nuclear al celor două superputeri, au eșuat. Reagan a fost criticat de mulți în momentul respectiv și a fost deranjat până și el de rezultat,

dar, așa cum știm, privind retrospectiv, refuzul său categoric de a da înapoi la Reykjavik a constituit o lovitură serioasă dată speranțelor lui Gorbaciov de a salva Uniunea Sovietică.

Gorbaciov a revenit la Moscova dându-și seama că, dacă Reagan nu îi aruncă un colac de salvare, reformele dramatice în politica internă erau singura cale prin care URSS putea supraviețui. Astfel a început perestroika. Unul dintre primele gesturi ale lui Gorbaciov, de un puternic simbolism, a fost rechemarea lui Andrei Saharov, după șase ani de exil și abuzuri. Saharov a fost ales în noul parlament sovietic în martie 1989, dar a murit în urma unui infarct, nouă luni mai târziu.

Saharov nu a fost un idealist, un visător cu ochii deschiși. El a promovat principiile universale, dar a fost conștient de limitările existente în privința încercării de a influența regimul sovietic. Când a trimis o scrisoare Congresului american, solicitând să voteze ceea ce, ulterior, se va numi amendamentul Jackson-Vanik, în 1973, Saharov s-a referit doar la chestiunea în discuție – să li se acorde evreilor din URSS dreptul de a emigra –, în loc să țină discursuri grandioase. Era un abil tactician verbal. Știind că nu putea pleda deschis pentru o legislație ce era văzută ca punitivă pentru propria lui țară, Saharov a scris că Uniunea Sovietică fusese „dezvoltată în condiții de izolare intolerabilă” și a explicat că amendamentul ar atenua această izolare, fiind, astfel, benefic și pentru URSS.

Era o manevră ironică și inteligentă, de vreme ce amendamentul Jackson-Vanik era menit să-i preseze pe sovietici să relaxeze controlul emigrației, amenințându-le relațiile comerciale, și constituia, în mod evident, un instrument de izolare a regimului sovietic, nicidecum de dialog. Dar amendamentul angaja poporul sovietic și îi întindea direct acestuia o mână a libertății și prieteniei, ceea ce reprezenta o distincție profundă. Ce critică la adresa Uniunii Sovietice ar fi putut fi mai eficientă, decât solicitările venite din partea a milioane de cetățeni sovietici de a fi liberi? Când a vorbit despre amendament, în

memoriile sale, ambasadorul sovietic Antoli Dobrânin a scris că orice solicitare de emigrare era „o dojană adusă paradisului nostru socialist” și că „îndrăzneala oricui și-ar fi dorit să plece era considerată o insultă”.

Scrisoarea lui Saharov către Congres a folosit și tactica disidentă a „nesupunerii civice”, solicitând ca guvernul sovietic să respecte propriile legi și legislația internațională. „Amendamentul nu reprezintă un amestec în treburile interne ale statelor socialiste, ci, pur și simplu, o apărare a dreptului internațional, fără de care nu poate exista încredere reciprocă.” Mișcarea anti- Putin a adoptat, și ea, această tactică. Protestele noastre au fost, adesea, bazate pe solicitarea ca guvernul să se supună Constituției ruse, care, în teorie, garanta libertatea de întrunire și de exprimare pe care regimul Putin o încălca în mod constant.

Scrisoarea lui Saharov a fost publicată câteva zile mai târziu, pe o pagină întreagă a ziarului Washington Post, făcându-l pe Leonid Brejnev să aibă o criză de furie și să declare, în mod bizar, că scrisoarea era „nu doar o faptă antistatală și antisovietică, dar și o inițiativă trotkistă”. Ironia sorții a făcut ca și administrația Nixon să fie la fel de înfuriată de scrisoare.

Saharov era un adversar al destinderii, termen pe care el și alți disidenți îl considerau doar un eufemism pentru împăciuitorism. Colegul său de disidență și colaboratorul său, Natan Saranski, a estimat că rezistența față de mișcarea lor venea din tabăra „realistă”, condusă de secretarul de stat al lui Nixon, Henry Kissinger, care vedea în disidenții sovietici o pacoste capabilă să amenințe echilibrul acelei realpolitik pe care ea încerca să o edifice. Saranski notează: „Kissinger a văzut amendamentul Jackson ca pe o tentativă de a submina planurile de creare delicată a unui tampon geopolitic între superputeri. Și chiar așa era. Jackson considera că sovieticii trebuie înfruntați, nu împăcați.”

Saranski, care a vorbit și a scris el însuși, cu multă elocvență și autoritate, despre politica morală, continuă, își cita prietenul: „Un mesaj pe care (Saharov) îl transmitea

permanent acestor străini era că drepturile omului nu trebuiau niciodată considerate doar o chestiune de umanitarism. Pentru el, erau și o problemă de securitate internațională. Așa cum se exprima, succint: «O țară care nu respectă drepturile propriilor cetățeni nu le va respecta nici pe cele ale vecinilor».“ Rusia lui Putin exemplifică perfect acest adevăr.

Viziunea asupra politicii morale a fost împărtășită și de un alt renumit disident, scriitorului exilat Aleksandr Soljenițân, care a folosit exemplul Părinților Fondatori pentru a-și ilustra punctul de vedere. La o prelegere ținută la New York, pe 9 iulie 1975, Soljenițân a spus: „Oamenii care au făurit țara voastră nu au uitat niciodată direcțiile lor morale. Nu au râs de j j natura absolută a conceptelor de bine și de rău. Politicile lor practice s-au orientat după această busolă morală. Și cât e de surprinzător să vedem că o politică practică bazată pe considerații morale s-a dovedit a fi cea mai salutară și vizionară! “

Dacă mi-aș putea permite să contopesc cuvintele lui Soljenițân într-un aforism, aș spune că politica cea mai morală se dovedește a fi și cea mai eficientă. Crezând altceva, ajungem la compromisuri false, care primejduiesc libertatea, fără a ne spori securitatea.

După ani de zile de discuții, în 2011, Statele Unite au decis, în sfârșit, să revoce amendamentul Jackson-Vanik, eu ridicând obiecții față de momentul ales. Granițele Rusiei erau deschise, deci scopul original al amendamentului era depășit. Dar să abrogi această piatră de hotar a legislației în domeniul drepturilor omului în timp ce Vladimir Putin readucea în Rusia bezna totalitarismului mi s-a părut o idee groaznică. Mai presus de orice, amendamentul reprezenta o atitudine de înfruntare a URSS, nu de împăciuitorism, și spunea tare și răspicat că libertatea individuală conta. Jackson-Vanik era o relicvă a unei epoci apuse, dar un simbol puternic. Să-l elimini fără să pui nimic în loc ar fi însemnat să trimiți fie mesajul că Statelor Unite nu le mai păsa de aceste drepturi universale, fie că americanii nu considerau Rusia lui Putin un regim autoritar.

În 2011, m-am alăturat campaniei globale lansate de Bill Browder pentru promovarea legii Magnițki, în parte ca înlocuitoare a amendamentului Jackson-Vanik legând din nou politica externă americană (și, ulterior, europeană) de încălcările drepturilor omului în Rusia. Am ținut câteva prelegeri în Washington DC și am scris articole în care le solicitam Congresului și lui Obama să nu-l recompenseze pe Putin pentru distrugerea societății civile rusești și persecutarea celor care îi dădeau în vileag crimele.

Pe când pregăteam aceste discursuri, am devenit un mare fan al lui Henry „Scoop“ Jackson, senatorul de Washington care a reprezentat forța primordială a unei politici externe morale a Americii, în anii 1970. Aș putea umple lejer câteva pagini cu puternicele declarații ale lui Jackson privitoare la motivele pentru care Statele Unite trebuie să se ridice la înălțimea idealurilor lor de libertate și democrație, promovându-le și apărându-le activ pe plan extern. Partea mea favorită o reprezintă finalul pasionalului său discurs ținut pe 27 septembrie 1972, în Senat, în sprijinul amendamentului care avea să-i poarte numele: „Putem și trebuie să ne păstrăm credința în cele mai elevate tradiții ale noastre. Nu trebuie să acceptăm tirania din alte țări, așa cum am mai făcut în trecut, câtă vreme, în acele țări, există oameni mai primejduiți decât noi, care îndrăznesc să reziste.“ Jackson a citat și din discursul lui Soljenițân de acceptare a Premiului Nobel, în 1972 – „Pe planeta noastră aglomerată nu mai există AFACERI INTERNE“.

Când am fost invitat la Colegiul Hillsdale, să vorbesc despre Rusia, la un eveniment desfășurat în statul natal al lui Jackson, Washington, în 2013, am profitat de prilej. Hillsdale reprezintă o instituție foarte conservatoare din punct de vedere politic, o „Harvard conservatoare”, așa că mi-a plăcut să mă joc de-a contrariile, invocându-i pe Jackson și pe colegul său democrat, Harry Truman, în prelegerea mea. Amândoi erau avocați vehemenți ai folosirii puterii și autorității morale ale Americii pentru a apăra popoarele lumii de dictatură. Din nefericire, cu

câteva excepții notabile, această poziție a fost complet abandonată de actuala generație de democrați. După discurs, am fost abordat de o doamnă în vârstă, care își amintea perfect că-l sprijinise pe Scoop Jackson (și poate chiar și pe Truman!), numindu-l „singurul democrat cu care am votat vreodată”.

Administrația Bush Jr. A promovat deschis o „agendă a libertății” (numită și „doctrina Bush”), de care Scoop Jackson ar fi fost mândru. Ea recomanda avansarea activă a libertăților democratice în exterior – o agendă cu care, apropo, sunt de acord aproape în totalitate. Dar chiar și acest guvern a căzut în capcana compromisurilor și a inconsecvenței, când a fost vorba de Rusia. Cuvintele lui Rice din momentul în care a fost sunată de Putin, pe 11 septembrie 2001 – „Războiul Rece chiar s-a încheiat“ – spun totul. Războiul Rece se sfârșise doar pentru un deceniu!

Acest comentariu întărește ceea ce a declarat odată Rice, în emisiunea lui Charlie Rose, în anul 2009, dacă nu mă înșel, despre „rușii care trăiesc mai bine acum, decât în timpul URSS“, dând, din nou, impresia că anii 1990 nici nu existaseră. Să cântărești gradele de represiune într-o dezbatere istorică sau teoretică este una, dar s-o faci atunci când oamenii din Rusia sunt întemnițați sau chiar uciși este cu totul altceva, înseamnă un lucru imoral. Chiar dacă apele s-au mai retras, o adâncime de câțiva metri e suficientă ca să te înec, mai ales dacă ai mâinile legate.

Da, Războiul Rece era încheiat, dar Putin declanșase deja următorul război – nu în Cecenia și nici împotriva terorii. Războiul lui Putin era împotriva democrației rusești și împotriva tuturor care ar fi stat în calea misiunii lui. Acele apeluri telefonice din 11 septembrie către Bush au fost, de fapt, lovituri preventive, o manevră vizată de Putin pentru a submina influența potențială a Americii împotriva abuzurilor lui pe plan intern.

Din nefericire, tactica lui a funcționat de minune și abia când Putin a invadat Georgia, în 2008, administrația Bush și-a admis eroarea și și-a înăsprit politica. Dar Bush era deja

pe cale să-și încheie mandatul, democrația rusească se afla pe patul de moarte, fără să fi beneficiat de ajutorul pe care presiunile externe i l-ar fi putut acorda atunci când Putin era încă vulnerabil, la începutul deceniului.

Privind la ce s-a întâmplat în Rusia după 11 septembrie 2001, avem șansa să examinăm unul dintre cele mai critice modele ale regimului Putin: cu cât a simțit mai Putină presiune din exterior, cu atât a devenit mai tiranic în interior. În ciuda retoricii și a atitudinii sale de dur, Putin a fost, mai ales în primii ani de mandat, foarte sensibil la presiunile externe pe tema încălcării libertăților civile și a altor abuzuri. Abia mai târziu, când banii din petrol au început să curgă în vistierie și toți potențialii săi rivali din Rusia fuseseră eliminați, Putin a început să etaleze o atitudine de impunitate la presiunile externe.

În zilele întunecate ale URSS-ului, lumea a înțeles că oameni precum Andrei Saharov, Serghei Kovalev și Natan Șaranski au fost eroi prin rezistența lor nonviolentă. Stilul modern de opresiune al lui Putin este diferit și are mulți sprijinitori în Occident, care refuză să facă deosebirea între regimul lui Putin și poporul rus pe care îl oprimă acesta. De pildă, după ce am apărut într-o emisiune de dezbateri la postul BBC, în 2006, emisiune înregistrată la Moscova, dar nedifuzată, desigur, și în Rusia, un telespectator britanic s-a arătat uimit de cât de liberi ne exprimam anumite puncte de vedere, care, spunea el, ar fi dus la executarea noastră, nu cu mult timp în urmă. Această atitudine, că „rușii o duc mai bine acum“ și că ar trebui să se simtă binecuvântați, a fost foarte dăunătoare cauzei noastre democratice. Ea validează represiunea, relativizând, în mod absurd, lucrurile.

Războiul Rece și amenințarea cu distrugerea nucleară au concentrat atenția tuturor asupra fiecărei mutări pe care o făcea Rusia. De îndată ce amenințarea s-a diminuat, liderii occidentali au preferat să ignore semnele pericolului și să pretindă că totul este în ordine, mai ales că, după 11 septembrie 2001, au început să aibă probleme mai urgente și mai vizibile de rezolvat. A fost nevoie de o generație de

amenințări existențiale și de amenințarea reală și imaginată a comunismului, pentru ca, în Occident, să apară grupuri cetățenești dornice să sprijine activ o politică externă bazată pe morală. A fost nevoie doar de câțiva ani ca guvernele să externalizeze problema drepturilor omului, lăsând-o în seama unor ONG-uri ca Amnesty International.

Drepturile omului au încetat să fie o problemă care să preocupe guvernele.

În acest timp, nemaiavând a se teme de nimic dinspre exterior, Putin a avut cale liberă să acționeze. El a continuat să „consolideze" presa, închizând posturile de televiziune independente și atenționând, cât se poate de clar, că anumite subiecte sunt tabu. Hărțuirea opoziției politice a devenit, tot mai mult, o rutină. Nici măcar politicienii cu vechime și oamenii de afaceri de succes nu se mai puteau opune principiilor sau politicilor lui Putin, fără să-și asume riscul de a-și pierde cariera, libertatea sau viața.

Orice îndoială privind disponibilitatea regimului Putin de a vărsa sânge s-a risipit în timpul crizei ostaticilor de la teatrul moscovit Dubrovka, din 2002. Un comando de militanți ceceni au luat ostatici, timp de patru zile, aproape 850 de oameni, în cadrul așa-zisului „asediu Nord-Ost", după numele musicalului rusesc care era prezentat pe scenă în noaptea atacului, pe 23 octombrie.

Nu e nevoie să amintesc, aici, detaliile cumplite ale asediului, mai ales că fiecare dintre acestea este controversat și azi. Vreau, în mod special, să elimin orice aparență de empatizare cu teroriștii ceceni, în ciuda acuzelor pe care le aduc felului în care a acționat guvernul rus. Teroriștii sunt ca scorpionii; le cunoaștem caracterul și îi condamnăm în deplină cunoștință de cauză. Dar adevărata natură a regimului lui Putin era încă sub semnul întrebării și constituie un subiect de discuție.

Teroriștii au cerut retragerea imediată a trupelor rusești și au declarat că vor să-i facă pe moscoviți „să simtă ce se întâmplă zilnic în Cecenia". Erau înarmați până-n dinți, cu mitraliere, grenade și bombe artizanale. În prima noapte,

teroriștii au eliberat un mare grup de ostatici, între 150 și 200 de oameni, majoritatea copii, femei, musulmani și străini. A doua zi, au acceptat negocierile cu unele figuri publice, inclusiv cu politicianul din opoziție Boris Nemțov și cu jurnalista Anna Politkovskaia, multă vreme corespondentă de război în Cecenia.

În ciuda faptului că teroriștii își reafirmau, cu fiecare discuție, hotărârea fermă de a muri, ei au eliberat încă un grup numeros de ostatici, majoritatea străini. În ziua de 25, au acceptat hrana, sucurile și medicamentele trimise de Crucea Roșie pentru ostatici. Liderul teroriștilor, Movsar Baraiev, a dat interviuri presei, reiterându-și dorința de a muri și afirmând că „suntem aici cu scopul precis de a pune capăt războiului”. Cu un asemenea comando numeros și bine pregătit de militanți experimentați și cu atât de mulți ostatici, se părea că avea să urmeze un lung impas.

Pe atunci, jucam încă șah la nivel profesionist și, la finele lui octombrie, am condus, pentru ultima oară, echipa Rusiei către obținerea medaliei de aur la Olimpiada de Șah din orașul slovac Bled. Vestea crizei ostaticilor de la teatrul Dubrovka i-a șocat pe toți participanții la competiție, dar cel mai tare, desigur, pe noi, cei născuți în Uniunea Sovietică și pentru care cuvântul „Cecenia” era mai mult decât un termen geografic Putin familiar.

Îmi amintesc bine discuțiile aprinse, înfiripate pe holuri, în privința tragicei situații, când, privindu-se unii pe alții în ochi, oamenii exprimau aceeași speranță: „Guvernul nu va hotărî folosirea forței, nu va lăsa sute de oameni să moară“.

În dimineața zilei de 26, forțele speciale rusești au luat cu asalt clădirea teatrului. Simultan, un gaz toxic a fost pompat în clădire. Potrivit supraviețuitorilor și unui apel disperat trimis de unul dintre ostatici, ei și teroriștii erau conștienți de introducerea gazului, iar unii dintre atacatori aveau chiar măști. Teroriștii au deschis focul împotriva forțelor rusești, în loc să execute ostaticii, un alt fapt care a devenit clar abia mult mai târziu și care contrazicea rapoartele oficiale inițiale, potrivit cărora majoritatea victimelor muriseră împușcate.

Toți cei 40 de ceceni au fost uciși în cursul raidului, împreună cu 130 de ostatici: cu excepția unei singure persoane, ostaticii muriseră din cauza gazului, fie direct, fie indirect, sufocându-se în stare de inconștiență, fără a putea primi, la timp, îngrijiri medicale. Spitalele locale au fost umplute cu ostatici intoxicați, pe care nu au știut cum să-i trateze, întrucât autoritățile ruse au refuzat să dezvăluie ce tip de gaz folosiseră. Imediat după aceea, oficialii au declarat că atacul fusese provocat de informația că teroriștii începuseră să execute ostatici. Acest lucru s-a dovedit a fi un fals abia câteva zile mai târziu, când alți oficiali au mărturisit că atacul fusese plănuit și programat încă din prima zi a luării de ostatici.

În ciuda rapoartelor controversate, potrivit cărora cel Putin unul dintre teroriștii ceceni era un cunoscut agent FSB, nu există nicio modalitate de a ști dacă forțele speciale cunoșteau că majoritatea substanțelor explozive plasate de teroriști în teatru erau false, ceea ce însemna că lansarea gazului, înainte de luarea cu asalt a clădirii, n-ar fi fost cu adevărat necesară. Parlamentul rus a refuzat să lanseze o investigație asupra măsurilor luate de guvern în cursul asediului, motiv pentru care există, până astăzi, atâtea necunoscute în acest caz. Politica guvernului după atac, de blocare a informațiilor sau chiar de lansare a unor informații false despre fiecare aspect al operațiunii, nu te poate împiedica să nu te gândești la cele mai sumbre scenarii.

Este ușor să afirmi, cu cinism, că e mai bine să ai vreo sută de nevinovați uciși de guvern, decât 700 asasinați de teroriști. Matematica este incontestabilă, chiar și privind retrospectiv. Nu avem de unde să știm ce s-ar fi întâmplat într-o variantă alternativă, în care negocierile ar fi continuat. Singura concluzie clară care s-a putut desprinde din teribila tragedie a fost că războiul din Cecenia nu era încheiat, indiferent de ce pretindea Putin, și că regimul Putin manifesta același dispreț ca și teroriștii pentru viețile oamenilor – un aspect pe care se pare că guvernul chiar a vrut să-l sublinieze.

Dacă scopul intervenției rapide și letale a fost, într-o oarecare măsură, transmiterea unui mesaj de intimidare către ceceni, dându-le acestora de înțeles că guvernul rus nu e dispus să negocieze, atunci acest scop nu s-a concretizat. Doi ani mai târziu, asediul școlii din Beslan avea să ducă la o intervenție militară și mai violentă și mai catastrofală împotriva cecenilor care luaseră ostatici, provocând moartea a aproape 400 de oameni, dintre care 186 de copii. (Un rezultat care poate fi, cu siguranță, atribuit asediului Nord- Ost a fost sfârșitul cvasiindependenței postului NTV, după ce Putin și-a manifestat nemulțumirea față de felul în care acoperise acesta criza.)

Rusia lui Putin nu consideră moartea propriilor cetățeni ca fiind o infracțiune serioasă, pentru care oficialii vinovați să merite a fi pedepsiți. Mai mult, decorându-i și promovându-i, tacit, pe mulți dintre organizatorii asaltului de la Dubrovka, regimul Putin a mers mai departe, dovedind indulgență față de toți cei care-i îndeplinesc ordinele imorale. În lipsa unui feedback organizat din partea societății, regimul autoritar „moale“ de la început a dezvoltat treptat, pe parcursul deceniului ce a urmat, trăsăturile sinistre ale unei dictaturi fasciste.

Între asediile din timpul spectacolului Nord-Ost și de la Beslan s-a mai produs un eveniment hotărâtor, prin care regimul de la Kremlin și-a extins dominația și forța. Pe 25 octombrie 2003, cel mai bogat om din Rusia, Mihail Hodorkovski, a fost arestat și acuzat de fraudă. În cadrul unei scheme care avea să se dovedească un model pentru acțiunile viitoare, Hodorkovski a fost întemnițat, iar compania lui, gigantul petrolier Yukos, a fost desființată rapid. Bunurile sale au fost confiscate și încredințate, la prețuri de chilipir, companiilor controlate de cei mai buni amici ai lui Putin. La momentul când el a fost eliberat, în decembrie 2013, după o a doua condamnare, care a fost și mai absurdă decât prima, Yukos nu mai exista.

Așa cum am spus mai devreme, cu greu ai fi putut găsi

ruși care să-și exprime simpatia pentru oligarhii care-și strânseseră averile enorme în zilele tulburi de la începutul procesului de privatizare. Dacă zicala „în spatele fiecărei mari averi se află o mare hoție“ e adevărată pentru economiile de piață, relativ transparente, din Occident, ea este cu atât mai veridică în cazul „Estului Sălbatic“ din Rusia și al altor foste republici sovietice, din anii 1990. Oligarhii au fost considerați, în cel mai fericit caz, antreprenori fără scrupule și, în cel mai rău, infractori puși pe jaf, oameni care-și folosiseră conexiunile politice spre a face averi imense, în vreme ce rușii de rând se luptau pentru supraviețuire. În mare, aceste lucruri erau adevărate, cu amendamentul că nu este constructiv să-i acuzi pe învingători de încălcarea regulilor, într-un joc care aproape că nu avea niciun fel de reguli.

Mulți dintre oligarhii persecutați erau și evrei, iar antisemitismul, de obicei, subtil și prezentat încifrat în media, dar susținut fățiș de naționaliști, a jucat un rol în campaniile politice și publice îndreptate împotriva lor. Faptul că unii dintre oligarhii loiali lui Putin erau, de asemenea, evrei, a mai diminuat, cumva, opiniile privind epurările, dar nu există nicio îndoială că originea etnică a fost folosită împotriva oligarhiilor evrei vizați de regimul de la Kremlin.

Această revigorare a unei alte tradiții sovietice oribile nu m-a suprins aproape deloc. În ciuda numeroaselor mele succese sportive, dedicate gloriei Maicii Rusia, etnicitatea mea a fost, deseori, pomenită în întrebări legate de loialitatea mea, în cursul rivalității cu Karpov, care era „de origine sănătoasă”, din inima Rusiei, în vreme ce eu reprezentam „o combinație explozivă”. Iar, de când am devenit activ în mișcarea anti-Putin, s-au înmulțit considerabil momentele când mi s-a spus Weinstein, după numele de familie al tatălui meu, care fusese schimbat cu numele de familie armean al mamei mele, curând după ce a murit tata, pe când aveam doar șapte ani.

Nu sunt sigur dacă e ironic sau doar dezgustător faptul că acest cor antisemit și-a ridicat iar vocea, din

străfundurile internetului rusesc, după ce Putin a declanșat războiul cu Ucraina, în 2014. Potrivit propagandei Kremlinului, noul guvern democratic de la Kiev e plin de fasciști și de naziști, așa cum este catalogat oricine care e declarat dușman de către Rusia, aceasta trebuind să intervină spre a-i proteja nu doar pe etnicii ruși, ci și pe sărmanii evrei! În replică, Asociația Organizațiilor și Comunităților Evreiești din Ucraina a răspuns printr-o scrisoare deschisă, susținând că afirmațiile președintelui Putin, cu privire la ascensiunea antisemitismului în țara lor, „nu corespund realității” și „ar putea confunda Ucraina cu Rusia, unde organizațiile evreiești au înregistrat, într-adevăr, o creștere a antisemitismului, în ultimul an“. Ucraina a avut, de altfel, o rată mai scăzută a incidentelor antisemite decât aproape oricare altă țară din Europa unde există statistici în acest sens, inclusiv decât Franța și Germania. De asemenea, poveștile despre oligarhii evrei care „conduceau Ucraina” au făcut parte tot din războiul informatic declanșat de Kremlin, aparent în încercarea de a-i provoca pe confrații slavi din Ucraina să se ridice împotriva lor sau, poate, să-l lase pe Putin să o facă.

Aceste acuzații perfide au dus la apariția unui banc bun, pe care l-am auzit când am vizitat Ucraina, în decembrie 2014. Un rus se uită la știri și îl sună, panicat, pe prietenul lui evreu din Ucraina: „Moise, e adevărat că țara voastră a fost cucerită de fasciști și ultranaționaliști?” „Da”, îi răspunde prietenul, „sinagoga noastră e plină de ei!”

Revenind la anul 2003 și la arestarea lui Hodorkovski, aceasta a fost prezentată ca un succes pentru justiție, ca o reformă și ca o răzbunare pentru oamenii de rând. De fapt, a fost exact opusul, din toate cele trei puncte de vedere. La data respectivă, puțini și-au pus întrebarea de ce acele lucruri s-au petrecut în 2003, de vreme ce infracțiunile de care el era vinovat avuseseră loc, din câte se zicea, la începutul anilor 1990. O privire asupra activităților lui Hodorkovski din interiorul și din exteriorul Yukos, la vremea aceea, dezvăluie adevăratele motive din spatele întemnițării sale.

Gusinski și Berezovski fuseseră alungați din țară cu doi ani înainte de arestarea lui Hodorkovski. Ei continuau, însă, să constituie un pericol pentru Putin, din cauza influenței politice și a concernelor media pe care le dețineau. Dimpotrivă, Hodorkovski și compania sa petrolieră înfloriseră în primii ani ai guvernării Putin. Yukos a fost gata să exploateze creșterea spectaculoasă a prețului petrolului, pentru a moderniza echipamentele învechite, din epoca sovietică, pe care le moștenise, și să exploreze parteneriate internaționale, căutând, astfel, să devină prima mare companie multinațională din Rusia. În concepția lui Putin, acest lucru reprezenta, însă, o amenințare. El voia să se asigure că giganții petrolului și ai gazelor naturale, „campionii naționali", erau aduși sub controlul strict al Kremlinului.

Hodorkovski mai comisese și păcatul de a se implica în politică și în societatea civilă, dar nu dorea să-i jure credință lui Putin și nici să încerce să concureze direct cu acesta, în jocul electoral fraudat. Hodorkovski a întemeiat fundația „Rusia deschisă" și a folosit-o pentru a sponsoriza zeci de programe și de opere de caritate în toată țara, refuzând să ceară aprobarea Kremlinului pentru toate aceste activități. El a declarat chiar public că va sprijini candidații opoziției, în vreme ce oligarhii își puneau valizele cu bani în slujba cauzelor politice ale lui Putin.

Universitatea de Stat pentru Științe Umaniste din Rusia este o mare instituție culturală din Moscova care a semnat un contract cu Yukos pentru a primi burse educaționale în valoare de 100 de milioane de dolari. După arestarea lui Hodorkovski, aici a fost instalată, brusc, o altă conducere, iar noul rector a refuzat să mai primească bani de la Yukos. Hodorkovski nu și-a folosit averea pentru a cumpăra un club de fotbal în Anglia, cum făcuse amicul lui Putin, Roman Abramovici, în iunie în acel an, cu Chelsea Londra. Chiar dacă gestul lui de a investi în Rusia se datora, în parte, dorinței de a-și consolida reputația, Hodorkovski a devenit, prin activitățile sale, o amenințare legitimă pentru Putin; legitimă din toate punctele de vedere. El nu era un om pe

care Putin să-l poată controla.

Hodorkovski a dat dovadă, de asemenea, de un curaj vecin cu nebunia, în 2003. Apropiatul său partener de afaceri, Platon Lebedev, a fost arestat în iulie și nu exista nicio îndoială în privința următoarei persoane aflate pe listă. Un alt partener, Leonid Nevzlin, a luat decizia de a se muta în Israel, în acea vară. În loc să plece sau să tacă, Hodorkovski a ridicat cu și mai multă tărie glasul, condamnând public corupția statului și a corporațiilor, care împiedicau Rusia să progreseze. Consecințele au fost brutale.

Hodorkovski a fost pus sub acuzare pentru fraude și evaziune fiscală – rețeta obișnuită a Kremlinului. Procesul lui a fost dovada supremă de care ar fi avut nevoie cineva pentru a demonstra că sub regimul Putin nu era nevoie de nicio dovadă. Ca o ironie a sorții, Yukos plătise mai multe taxe pe barilul de petrol decât orice altă companie petrolieră. Nu cunosc toate tertipurile legale și financiare de care au profitat câteva zeci de oameni, în anii 1990, pentru a deveni miliardari într-un timp record. Dar, evident, au fost puțini cei care s-au îmbogățit în mod curat, după standardele restului lumii. La început, Hodorkovski n-a fost prea diferit de ceilalți. Dar viziunea lui despre viitor era atât de radicală, încât l-a speriat nu doar pe Putin, dar și pe restul oligarhilor. Dacă fiecare oligarh ar fi fost luat la bani mărunți și făcut să plătească pentru fraudele comise, rezultatul ar fi fost unul sănătos pentru legea și ordinea din Rusia.

În loc de asta, am avut parte de un proces-spectacol împotriva unui om pe care Putin îl considera dușmanul lui personal. Dacă natura ad hoc a procesului în sine n-a fost suficientă pentru a confirma asta, merită notat că mulți alți oameni legați de Yukos și de proces au fost persecutați și aduși în fața judecătorilor. Lebedev a fost condamnat și abuzat în închisoare, în ciuda bolilor grave de care suferea. Mulți alți angajați ai Yukos au fost hărțuiți și puși sub acuzare. Chiar și avocata apărării a lui Hodorkovski, Karinna Moskalenko, a fost amenințată cu excluderea din barou de

către procuratură. Aceasta a devenit cartea de vizită a regimului mafiot al lui Putin: dacă îndrăznești să-l provoci, el nu doar că va încerca să pună mâna pe tine și pe bunurile tale, dar îi va urmări și pe angajații, prietenii, familia ta și pe oricine îndrăznește să te apere.

În mai 2005, Hodorkovski și Lebedev au fost condamnați la 19 ani de detenție și au fost transportați la închisoare. Răspunsul restului lumii a fost aceeași pălăvrăgeală despre „îngrijorările" legate de independența sistemului judiciar rusesc și „solicitările" făcute guvernului rus de a respecta anumite standarde. În această privință, sunt sigur că Guvernul SUA are un document standard prin care își exprimă aceste îngrijorări, astfel încât tot ce are de făcut este să modifice în el, după caz, doar numele și datele. Documentul, de obicei emis fără prea mare tam-tam, de un funcționar inferior, va fi de mare folos în anii ce urmează, întrucât abuzurile comise de Putin în Rusia se tot înmulțesc, în vreme ce liderii lumii libere insistă să-l îmbrățișeze cu căldură pe președintele rus, pe scena internațională.

Arestarea lui Hodorkovski a dus la un comentariu relevant din partea ambasadorului american la Moscova, Alexander Vershbow: „*Sperăm că va fi un proces corect, după standardele legale rusești*". (Italicele sunt ale mele.) Când un articol din Financial Times a criticat practicile procurorului general al Rusiei, ministrul de Finanțe, vicepremierul Aleksei Kudrin, a minimalizat situația, declarând că fuseseră doar „unele neregularități".

Pentru a mă face auzit de cei din America și Europa, voi enumera câteva dintre aceste „neregularități": percheziționarea birourilor avocaților care-și vizitaseră clienții la închisoare, percheziționarea birourilor unor membri ai Dumei și refuzul accesului membrilor Dumei în celula lui Hodorkovski, ceea ce reprezintă o încălcare a legilor rusești. Niciun tribunal din Occident n-ar fi acceptat judecarea cazului, deoarece dovezile fuseseră obținute prin mijloace ilegale, dar acestea sunt „*standardele legale rusești*". Ca și alte două expresii favorite ale lui Putin, „*democrație controlată*" și „*dictatura legii*", și acesta este

un oximoron elocvent.

Dincolo de a fi îndepărtat un critic și un rival primejdios de pe scenă, întemnițarea lui Hodorkovski a reprezentat un avertisment pentru comunitatea de afaceri din Rusia: jucați după regulile impuse de Kremlin și nu vă amestecați în politică. A fost un punct de cotitură în Rusia, când guvernul a renunțat, oficial, să-i mai urmărească pe cei care încălcau legea, devenind el însuși unul dintre aceștia. Situația s-a modificat radical: de la indivizii malefici, cu legături la nivel înalt, care abuzau de puterea guvernului pentru a fura, la inițiative de hărțuire, încarcerare și jefuire dirijate de stat și vizând pe oricine îndrăznea să nu fie loial centrului.

Cazul Hodorkovski-Yukos a ilustrat modul în care regimul lui Putin a stabilit legături între putere și drepturile de proprietate. Dacă nu erai de partea puterii, nu-ți puteai controla proprietatea. Acest lucru, la rândul său, a semnalat sfârșitul democrației. Alegerile erau condamnate să fie fraudate de către cei de la putere, fiindcă, dacă aceștia își pierdeau autoritatea politică, își pierdeau și averile. La momentul alegerilor prezidențiale din 2004, Putin și acoliții săi aveau prea multe de pierdut pentru a risca să fie eliminați de la Kremlin prin ceva atât de ușor de fraudat, precum votul.

Sfârșitul democrației rusești și centralizarea totală a puterii la Kremlin au fost, în unele privințe, doar efecte secundare ale obiectivului primordial, adică jaful. Atacul asupra Yukos a fost menit să redistribuie proprietatea în favoarea companiilor petroliere deținute de ciracii lui Putin. În locul redistribuirii socialiste, de modă veche, acesta s-a făcut pe principiul „luăm de la bogați și dăm la și mai bogați”. Întreaga țară a fost transformată într-un aspirator de bunuri care a folosit puterea statului pentru a atrage toate lucrurile de valoare spre Moscova, unde au fost împărțite companiilor și aliaților bine conectați, la bugetul de stat mergând bani doar cât să împiedice lumea să iasă în stradă de foame, iar economia să se prăbușească de tot. Bineînțeles, la buget s-au găsit întotdeauna fonduri generoase pentru propagandă și pentru forțele de

securitate internă.

Modul de o eficiență brutală în care Yukos a fost desființată și jefuită a făcut ca licitațiile trucate și escrocheriile cu firme-fantomă din anii 1990 să pară isprăvile unor amatori. Regimul Putin avea să-și extindă, în curând, operațiunea de consolidare asupra drepturilor cetățenilor de rând. Dacă poporul rus fusese jefuit în anii 1990, anii 2000 aveau să ne demonstreze că încă nu văzuserăm nimic.

În 2009, existând perspectiva eliberării la termen a lui Hodorkovski, procurorii ruși au emis noi acuzații împotriva lui, și mai absurde decât cele inițiale. El a fost învinuit că ar fi furat tot petrolul pentru care fusese acuzat, anterior, că nu plătise taxe! Cazuri ca acesta explică de ce rușii și alte popoare care trăiesc sub regimuri totalitare nu consideră scrierile lui Gogol, Kafka sau Bulgakov simple fantezii și nici măcar lucruri suprarealiste. Statul nu trebuie să fie logic sau rezonabil, el trebuie doar să-și atingă scopurile.

Dictaturile simt nevoia perfidă de a îndeplini protocoalele, de a avea alegeri și procese, chiar dacă rezultatul acestora e dinainte știut. Lumea liberă răsplătește, adesea, aceste șarade alungându-și voit neîncrederea în astfel de regimuri. Rusia se preface că are alegeri libere și un sistem juridic independent; lumea liberă se preface, și ea, că este preocupată, exprimându-și, ocazional, îngrijorările simbolice, citând nereguli și încercând să le bată obrazul unor neobrăzați. Dictatorii iau toate aceste zgomote de fond ca pe niște jalnice manifestări de împăciuitorism – ceea ce, de fapt, și sunt – și își fac, mai departe, de cap. Cum spunea abilul observator al mentalității totalitare, scriitorul polonez Stanislaw Jerzy Lec: „Se poate vorbi despre progres când canibalul folosește furculița?”

Încheierea noului proces, în noiembrie 2010, i-a dat lui Hodorkovski oportunitatea de a prezenta o declarație clară și puternică despre starea de moment și viitorul Rusiei. Aceasta a fost, practic, o punere sub acuzare, un document

important nu doar pentru perioada respectivă, ci și pentru istorie. Voi cita doar câteva fragmente aici, dar vă rog să căutați și să citiți întregul document.

Mi-e rușine să văd ce se întâmplă cu țara mea.
Cred că înțelegem cu toții perfect că semnificația procesului nostru se extinde dincolo de orizonturile destinului meu și al lui Platon și chiar dincolo de destinele tuturor acelora care au suferit, fără să aibă vreo vină, în urma distrugerii companiei Yukos, cei pe care n-am fost capabil să-i mai apăr, dar la care mă gândesc în fiecare zi.
Să ne punem întrebarea: ce-ar putea gândi un antreprenor, un organizator de nivel înalt al producției sau, pur și simplu, orice persoană educată și creativă, privind, azi, la procesul nostru și știind că rezultatele lui sunt absolut predictibile?
Concluzia evidentă la care orice om cu capul pe umeri va ajunge este înfiorătoare prin însăși simplitatea ei: birocrația siloviki-lor poate face orice. Nu mai există dreptul la proprietate privată. Oricine intră în coliziune cu „sistemul" nu mai are niciun drept.*
Deși sunt înscrise în lege, drepturile nu sunt protejate de tribunale. Și asta pentru că judecătorii fie se tem, fie sunt ei înșiși parte a „sistemului". Să fie, atunci, surprinzător că oamenii inteligenți nu mai aspiră să se poată realiza vreodată aici, în Rusia?...
Speranța este principalul motor al marilor reforme și transformări, garantul succesului acestora. Dacă speranța moare, dacă ajunge să fie înlocuită de o profundă dezamăgire, cine și ce va mai putea scoate Rusia noastră dintr-o nouă stagnare?
Nu exagerez spunând că milioane de oameni din Rusia și din lumea întreagă așteaptă rezultatul acestui proces. Îl privesc cu speranța că Rusia va deveni, în final, o țară a libertății și a legalității, în care legea se va afla deasupra birocrației oficiale. O țară în care simpatia pentru partidele de opoziție va înceta să mai fie un

motiv de represiune. În care serviciile speciale vor proteja cetățenii și legea, iar nu birocrația de cetățeni și de lege. În care drepturile omului nu vor mai depinde de toanele țarului, fie ele bune sau rele. În care, dimpotrivă, puterea va depinde întru totul de cetățeni, iar justiția – doar de lege și de Dumnezeu. Sau de conștiință, dacă vreți.
Cred că așa trebuie să stea lucrurile.
Nu sunt nici pe departe un om perfect, dar sunt un om călăuzit de o idee. Mie, ca și oricui altcuiva, mi-e greu să trăiesc la închisoare și nu vreau să mor acolo.
Dar, dacă va trebui să o fac, nu voi ezita. Merită să mor pentru lucrurile în care cred. Cred că am dovedit asta...
Oricine înțelege că verdictul, în acest caz – indiferent care va fi el –, va deveni parte a istoriei Rusiei. Mai mult, va forma Rusia pentru următoarea generație. Toate numele – cele ale procurorilor și judecătorilor – vor rămâne în istorie, așa cum au rămas și după infamele procese staliniste.
Onorată curte, îmi imaginez perfect că o asemenea perspectivă nu e deloc ușoară – poate e chiar înspăimântătoare – și vă doresc curaj!

Cuvintele și visurile unui om măreț, indiferent de păcatele lui din trecut sau de activitățile din viitor. Cinci săptămâni mai târziu, judecătorul prelungea condamnarea lui Hodorkovski și Lebedev până în 2017, reducând-o, ulterior, până în 2016 și apoi, la apel, până în 2014. Dar, desigur, Putin mai avea destui ași în mânecă.

Trei ani mai târziu, Putin i-a surprins pe toți, inclusiv pe Hodorkovski, anunțând că-l va elibera, ceea ce a și făcut, pe 20 decembrie 2013. Probabil gestul a venit ca urmare a presiunilor germane – Hodorkovski i-a mulțumit fostului ministru de Externe al Germaniei, Hans-Dietrich Genscher, pentru ajutorul dat cu privire la eliberarea lui – și a dorinței lui Putin de a-și mai îmbunătăți imaginea înainte de începerea Jocurilor Olimpice de iarnă de la Soci, în februarie 2014. Hodorkovski atrăsese prea mult atenția lumii, fiind

declarat „prizonier de conștiință” de către Amnesty International, iar media occidentală ar fi găsit în el un subiect tentant. A fost și o oportunitate pentru Putin de a-și juca rolul favorit, de „țar bun“, dovedind milă față de un dușman căzut și având șansa de a primi ceva în schimbul costului minor al eliberării acestuia, cu unsprezece luni mai devreme. De asemenea, au fost evitate astfel, discuțiile legate de un al treilea proces, care ar fi escaladat, probabil, până la acuzații de crimă, pentru a mai justifica menținerea lui Hodorkovski după gratii.

Hodorkovski a plecat în Germania chiar în ziua eliberării, spre a-și vizita mama grav bolnavă. După eliberare, el a păstrat, pentru o vreme, tăcerea, dar, la scurt timp după aceea, a început să cuvânteze iarăși împotriva regimului Putin și a reluat programul Rusia deschisă.

Deocamdată, povestea lui Hodorkovski nu are epilog. Ca și în cazul multor povești rusești, ea nu poate fi scrisă până la capăt câtă vreme Putin e încă la putere. În privința ambițiilor lui Hodorkovski, când am vorbit cu el, la puțin timp după eliberare, mi-a spus, în șoaptă, dar cu voce sigură: „Dacă aș fi fost Putin, nu l-aș fi eliberat pe Hodorkovski”.

Capitolul 7
Peste bord, în bătaia puștii

Există o lungă listă de lucruri despre care bunicul meu, un comunist sovietic adept al liniei dure, n-ar fi crezut că s-ar putea întâmpla în cursul vieții mele, iar faptul că am devenit campion mondial la șah nici măcar nu se numără printre primele zece. În schimb, ținerea unui discurs asupra importanței „valorilor americane” ale capitalismului și libertății, în fața unui auditoriu erudit, în Manhattan, s-ar afla pe un loc fruntaș în această listă. La fel și faptul că am

purtat o pălărie de cowboy împrumutată, în Wyoming, după o prelegere referitoare la amenințarea reprezentată de Rusia lui Putin.

Însă pe primul loc s-ar situa, probabil, evenimentul derulat pe 17 august 2012, la un tribunal din Moscova. Și nici măcar în interiorul tribunalului, ci în afara lui. Aceea a fost ziua când am fost arestat și bătut de polițiști, în vreme ce protestam împotriva condamnării celor trei membre ale trupei de punk Pussy Riot, trimise la închisoare fiindcă filmaseră un protest anti-Putin într-o biserică moscovită. Sentința a fost dată de același tribunal din districtul Hamovniceski, care-l condamnase și pe Mihail Hodorkovski în urmă cu doi ani. Neputând să mă strecor prin mulțime, am rămas pe trotuarul de lângă tribunal, vorbind calm cu câțiva jurnaliști, când poliția a intervenit și m-a luat, efectiv, pe sus.

Potrivit legii, cel Putin teoretic, poliția trebuie să te informeze de ce ești arestat. Au existat o mulțime de martori și chiar filmări cu răpirea mea, deci nu poate susține nimeni că n-a avut loc. Polițiștii m-au ridicat în aer, în timp ce strigam: „Pentru ce sunt acuzat? Care sunt acuzațiile?” (Alături de câteva cuvinte, pe care nu doresc să le explic fetiței mele.) M-au înghesuit într-o dubă de poliție care aștepta în stradă și au închis ușa, însă fără să o încuie.

Cu o mișcare pe care, imediat după aceea, aveam să o regret, am deschis ușa și am cerut iar să știu pentru ce eram tratat astfel. Atât am apucat să spun, căci apoi m-am prăbușit în mijlocul grămezii de polițiști de lângă dubă. Brațele mi-au fost sucite la spate și mai multe lovituri s-au abătut asupra capului și corpului meu, înainte ca polițiștii să mă ridice și să mă arunce iar în dubă. Un fotograf olandez a fost suficient de rapid pentru a imortaliza momentul în care eram împins în partea din spate a dubei de doi polițiști, unul îndoindu-mi brațul, celălalt apăsându-mă pe beregată.

Desigur, am o părere subiectivă despre evenimentele din ziua aceea, dar nu cred că un șahist neînarmat, în vârstă de aproape 50 de ani, reprezenta un asemenea

pericol pentru o armată de polițiști. Dar, deși m-am ales cu zgârieturi și julituri, am avut norocul să nu mă aleg cu vreo problemă de sănătate permanentă în urma acestei altercații. Am fost chiar în stare să pufnesc în râs aflând că poliția a dat publicității un comunicat prin care își rezerva dreptul de a mă da în judecată, fiindcă îl mușcasem pe un ofițer de deget în timpul asaltului. Nu sunt încă vegetarian, dar, după ce am împlinit 50 de ani, am mai renunțat la carnea roșie, la sugestia medicului meu. Pot spune cu certitudine că, dacă aș face o pasiune pentru carnea de om, așa cum se spune că au tigrii din Bengal, n-aș mușca pe nimeni care să nu aibă cel Putin rang de general.

Știind că martorii și toate dovezile din lume n-ar conta în fața unui tribunal din Moscova, eu și prietenii mei ne-am agitat să adunăm cât mai multe poze, filme și mărturii, publicându-le la scară largă, înaintea procesului meu. Speranța noastră era că, dacă ar fi fost evident pentru întreaga lume că nu încălcasem nicio lege, ar fi fost stânjenitor pentru guvern să mă condamne, sub acuzația de „participare la un protest neautorizat“. Lucrurile acestea se petreceau însă în 2012, când mai puteai să-ți imaginezi că guvernul Putin ar fi putut să fie stânjenit de ceva.

Recunosc că sunt foarte norocos să mă bucur de o oarecare protecție, grație faptului că am un nume celebru. Vestea și imaginile cu arestarea și agresarea mea au ajuns la știri în câteva minute. Grație puterii rețelelor de socializare, mii de oameni ne-au putut ajuta pe mine și pe prietenii mei să studiem sute de fotografii și filmulețe, pentru a dovedi că ofițerul care voia să mă dea în judecată era deja tăiat la deget înainte de arestarea mea. Spre deosebire de majoritatea rușilor care au fost agresați cum am fost eu sau chiar mai rău, am avut cunoștințele și resursele necesare pentru a pregăti o campanie de apărare.

O săptămână mai târziu, după nouă ore petrecute la tribunal, am fost achitat, spre surpriza generală, inclusiv a mea. Era, poate, prima oară în Rusia lui Putin când cineva era achitat astfel de acuzațiile aduse. Ca o ironie a sortii,

fusesem unul dintre primii oameni condamnați în conformitate cu noile și draconicele legi anti-protest, atunci când fusesem închis, în 2007. În declarația pe care am dat-o după achitare le-am mulțumit tuturor celor care mă sprijiniseră și i-am rugat să continue să se implice.

„Acest rezultat demonstrează puterea solidarității. Solidaritate înseamnă mai mult decât să donezi bani și să iei atitudine contra tiraniei. E un sentiment împărtășit de oamenii care cred că libertatea e importantă pretutindeni, pentru fiecare persoană de pe planetă, nu doar din țara ta. E esențial să rămâneți implicați. Cu cât mai mulți oameni, începând de la primele niveluri, acordă atenție și fac presiuni asupra unui regim tiranic, cu atât mai multe cazuri se vor încheia cum s-a încheiat al meu și mai Putine se vor încheia precum cel al fetelor de la Pussy Riot. Găsiți o cale prin care să cotați!“

A fost un moment dulce-amar. Deși eu fusesem arestat în afara tribunalului, împreună cu mulți alți protestatari, cele trei tinere din grupul Pussy Riot fuseseră condamnate, înăuntru, la doi ani de închisoare într-o colonie penitenciară. Maria Aliohina, de 24 de ani, Nadejda Tolokonnikova, de 22, și Ekaterina Samutsevici, de 30 de ani, făcuseră o scurtă „rugăciune punk“ în Catedrala Hristos Mântuitorul, din Moscova, menționând numele lui Putin în clipul pe care-l filmaseră acolo. Vă las să ghiciți care dintre sacrilegii a fost considerat mai grav de către autorități.

Voi reveni mai târziu la aceste tinere curajoase și la povestea lor, care a făcut senzație în plan internațional și i-a confirmat întregii lumi că regimul Putin se transformase într-un despotism iremediabil. Dar mi-ar plăcea, mai întâi, să explic cum am ajuns să stau în afara acelui tribunal și să fiu stâlcit în bătaie, într-un mod care nu i-ar fi trecut niciodată prin cap bunicului meu. Din această cauză, a trebuit să părăsesc Moscova și să plec în Spania, în orășelul andaluz Linares.

În 1975, la vârsta de 12 ani, am participat la primul eveniment șahistic major din viața mea – Campionatul de Juniori al Uniunii Sovietice. Zece ani mai târziu, la Moscova,

deveneam cel mai tânăr campion mondial la șah din istorie. Pe 10 martie 2005, în Spania, jucam ultima partidă ca șahist profesionist, câștigând, pentru a noua oară, superturneul de la Linares. După trei decenii petrecute ca șahist profesionist, în ultimele două fiind numărul 1 în topuri, am decis să mă retrag.

Nu este un lucru obișnuit, în zilele noastre, să te retragi în plină glorie, dar eu sunt un om care are nevoie de un obiectiv și care vrea să aibă ceva de spus în această lume. Realizările și contribuția mea la istoria acestui sport le vor judeca alții; eu simțeam că nu mai pot avea un rol esențial în lumea șahului. Organizarea unui campionat mondial unic era imposibilă, din cauza haosului din lumea șahului, prin urmare repetam mereu și mereu aceleași dispute, care nu-mi mai produceau nicio satisfacție.

Întotdeauna mi-am propus țeluri ambițioase, fiind suficient de norocos cât să le îndeplinesc pe cele mai multe dintre ele. Obținusem tot ce puteam obține în arena șahului mondial. În același timp, simțeam că există alte domenii în care încă puteam face ceva semnificativ, impunându-mi noi scopuri și găsind noi căi de a-mi canaliza energiile. Printre noile mele proiecte se numărau scrierea unei cărți despre procesul de luare a deciziilor, intitulată How Life Imitates Chess, ca și ținerea de prelegeri și seminare asupra acestui subiect. Un alt proiect era promovarea șahului în educație. Fundația de Șah (Kasparov), cu sediul în SUA, sprijină introducerea șahului în școli și a întocmit un plan pentru predarea acestui sport în sălile de clasă. Fundația are acum filiale în Bruxelles, Johannesburg, Singapore și Ciudad de Mexico, cu mii de școli participante și o gamă largă de evenimente și de programe de pregătire.

Dar toate aceste lucruri puteau să mai aștepte. Principalul motiv de la baza deciziei mele de a lăsa șahul în urmă definitiv a fost, desigur, politica – sau orice-ar însemna asta într-o autocrație. Susțineam de multă vreme democrația *tt t* în Rusia și participasem și la activități politice pe vremea când campaniile, sprijinul politic și voturile contau cu adevărat. În 2005, aceste lucruri

deveniseră deja, în bună măsură, irelevante pentru structura de putere din Rusia, dar aveam încă speranțe. Grație limitei de două mandate, anul 2008 avea să aducă sfârșitul președinției lui Putin – asta dacă nu cumva el ar fi vrut să riște să devină un paria politic, abrogând complet Constituția. Dacă Putin nu mai candida, scopul nostru era să realizăm un impact suficient de puternic pentru a aduce la urne o alternativă cu adevărat democratică. Nu aveam habar cum urma să se întâmple asta, dar știam că trebuie să încerc.

Așa cum scriam în Wall Street Journal, la câteva zile după retragere, implicarea mea în activismul politic a avut și ceva personal:

> *Când mă uit la fiul meu, în vârstă de opt ani, știu că mizele acestei bătălii sunt cum nu se poate mai mari. Mulți ruși înstăriți își trimit copiii la școli străine, departe de pericolele create de conducerea noastră autoritară. Majoritatea compatrioților mei nu au, însă, această opțiune.*
> *Eu o am, dar vreau ca fiul meu să crească în țara în care s-a născut. Nu vreau să se îngrijoreze că va fi chemat să servească sub arme într-un război ilegal sau să se teamă de represaliile dictaturii. Vreau ca fiul meu să trăiască într-o țară liberă și să fie mândru de ea și de tatăl lui (...)*
> *Sunt milioane de oameni asemenea mie în Rusia care doresc o presă liberă, domnia legii și alegeri corecte. Noua mea slujbă va fi să lupt pentru acești oameni și pentru aceste lucruri.*

Fiul meu, Vadim, are acum 18 ani și nu știe cum este să trăiești într-o Rusie liberă. Despre democrație și libertăți civile a învățat, ca și mine, în adolescența petrecută în URSS, călătorind peste hotare și citind știri străine. Dar, cel puțin, el și generația lui au internetul, care este încă relativ liber în Rusia. Anul 2005 a fost și cel în care m-am căsătorit pentru a treia oară, iar soția mea, Dașa, continuă să joace

un rol crucial în transformarea acestei noi faze din viața mea într-una fericită și reușită. Fiica mea, Aida, și fiul nostru, Nickolas, s-au născut și cresc într-o țară liberă. Dar, contrar a ceea ce prevăzusem, această țară e Statele Unite, nu Rusia.

Cu câteva luni înainte de retragerea mea, criza ostaticilor de la școala din Beslan a zguduit conștiința întregii omeniri. Plasez acest eveniment aici, în afara cronologiei, din cauza impactului pe care l-a avut asupra deciziei mele de a abandona șahul și a experienței pe care am trăit-o vizitând acel oraș în 2005.

Pe 1 septembrie 2004, separatiștii ceceni au luat peste 1.100 de ostatici la o școală din Osetia de Nord, o regiune rusă din Caucaz, de la granița cu Georgia. Era ceea ce numim „Primul Clopoțel“, sau Ziua Învățăturii în Rusia, debutul anului școlar, când părinții și alți membri ai familiei îi însoțesc pe micuți la școală. Treizeci de teroriști bine înarmați au ocupat școala și au mânat ostaticii spre sala de sport. Clădirea a fost minată cu dispozitive explozive (de data aceasta reale, spre deosebire de cele din timpul spectacolului „Nord-Ost“) și mai mulți ostatici au fost uciși imediat.

În mod previzibil, situația din afara școlii a devenit haotică, grupările disparate de forțe de securitate regionale și naționale formând tabere distincte. Părinții și alți localnici au refuzat să părăsească zona, mulți fiindcă voiau să împiedice un asalt militar asupra școlii. Amintirile masacrului în timpul „Nord-Ost“ erau încă foarte proaspete. Solicitările atacatorilor erau similare celor din 2002: retragerea trupelor rusești din Cecenia și recunoașterea independenței acesteia. Alte rapoarte au susținut că teroriștii voiau și recunoașterea Ceceniei de către ONU.

De asemenea, ei au solicitat prezența mai multor politicieni regionali, pentru a servi ca intermediari, inclusiv a președintelui Osetiei de Nord, Aleksandr Djasokov, și a președintelui Ingușeției vecine, Murat Ziazikov. Niciunul dintre aceștia n-a venit, însă, la Beslan. Ulterior, Djasokov a

spus că fusese împiedicat să vină, declarând revistei Time că „un general de rang foarte înalt din Ministerul de Interne l-ar fi avertizat că are ordin să-l aresteze, dacă pleacă la Beslan“.

Anna Politkovskaia, jurnalista, care era unul dintre puținii ruși credibili pentru ceceni, a fost, de asemenea, invitată. Ea a plecat imediat spre Beslan, dar n-a mai ajuns la destinație. Ceaiul i-a fost otrăvit în avion, iar jurnalista a intrat în comă și, după ce a fost la un pas de moarte, în micul centru medical din Rostov, s-a întors la Moscova, spre a-și reveni. A susținut că era sigură că forțele de securitate rusești „m-au neutralizat, pentru că știau că voi merge la Beslan, să inițiez negocieri”.

Hulitul lider al mișcării pentru independența Ceceniei, Aslan Mașkadov, pe capul căruia Moscova pusese o recompensă de 10 milioane de dolari, a condamnat atacul prin purtătorul lui de cuvânt și a dat impresia că dorește să intervină personal. Mai târziu, Djasokov a declarat că fusese gata să negocieze, oferind liberă trecere teroriștilor și eliberarea unor luptători de gherilă, în schimbul garantării securității ostaticilor rămași.

Dar, pe când negocierile erau în curs, inimaginabilul s-a întâmplat. Pe 3 septembrie, a treia zi a asediului, două explozii au zguduit sala de sport, chiar când medicii se apropiau de clădire, pentru a scoate de acolo 20 de cadavre. Una dintre explozii a declanșat un incendiu la acoperiș. Și în acest caz au existat câteva teorii privitoare la ce anume a declanșat explozia inițială și chiar mai multe în privința bătăliei ce a urmat, jumătate dintre ele venind de la aceiași oficiali, ale căror povești s-au schimbat peste noapte. Unele rapoarte afirmă că unele dintre dispozitivele explozive ale teroriștilor ar fi sărit în aer accidental. Alții afirmă că un lunetist rus ar fi împușcat un terorist, care detonase o bombă.

La fel de confuză este povestea privitoare la cine controla operațiunile afară și cine și când a dat ordinul de deschidere a focului; povestea a devenit și mai confuză pe măsura trecerii timpului. Pe măsură ce tiruri de toate

calibrele izbucneau în interiorul și în exteriorul sălii de sport pline de ostatici, mulți dintre aceștia fiind prea deshidratați și slăbiți pentru a mai fugi, forțelor locale de poliție și militarilor dotați cu armament greu li s-au alăturat civili înarmați. A fost un haos mortal. Doar după ce vecinii au descoperit enorme tuburi de proiectile pe acoperișurile din apropiere s-a dezvăluit că militarii ruși trăseseră cu aruncătoarele de flăcări în sala plină de copii.

Practic, de îndată ce s-a încheiat lupta, buldozerele și camioanele au venit să îndepărteze molozul (inclusiv unele rămășițe umane) și orice ar fi putut să servească drept dovadă cu care să se poată reconstitui oribilele evenimente ale zilei. Mărturiile localnicilor din afară și ale ostaticilor dinăuntru au contrazis, în mod repetat, declarațiile oficialităților privind cele întâmplate. Guvernanții au fost prinși cu minciuna de atâtea ori prin afirmații ușor de demontat, referitoare la ce arme fuseseră folosite și când, încât e imposibil de acceptat, cu bună credință, vreuna dintre declarațiile oficiale.

Spre deosebire de drama din timpul spectacolului „Nord-Ost“, la Beslan aveau să se desfășoare câteva investigații oficiale. Una a fost încheiată în 2005, de membrii parlamentului din Osetia de Nord, care s-au aflat la fața locului în ziua în care a fost luată școala cu asalt. Parlamentul federal a publicat două rapoarte extinse în 2006. Duma era controlată de partidul Rusia Unită, al lui Putin, iar raportul controlat de reprezentantul acestuia a devenit și cel oficial. Un alt raport a fost, însă, redactat de Iuri Saveliev, membru al partidului naționalist rus Rodina (Patria) și, întâmplător, expert recunoscut în rachete și explozibili. Raportul lui Saveliev se potrivește mult mai bine cu declarațiile martorilor din afara clădirii și ale ostaticilor din interiorul acesteia, cu privire la armele utilizate și la cronologia evenimentelor. El și un alt coleg au întocmit un raport propriu, refuzând să-l semneze pe cel oficial. În 2007, cei doi au rupt tăcerea, denunțând raportul oficial drept o tentativă de mușamalizare a faptelor.

Un articol scris în 2006 de David Satter a examinat

dovezile:

> *Versiunea părinților de la Beslan a fost întărită de concluziile unei comisii a parlamentului din Osetia de Nord. Într-un raport dat publicității pe 29 noiembrie 2005, comisia a concluzionat că prima explozie a fost produsă fie de un aruncător de flăcări, fie de un lansator de grenade acționat din afara clădirii.*
> *Dar cea mai clară confirmare a venit prin intermediul unui raport publicat de Iuri Saveliev, membru al comisiei de investigație a Dumei federale și un reputat expert în fizica combustiei (...) Saveliev a stabilit că prima explozie a fost rezultatul unui tir de aruncător de flăcări, lansat de la etajul cinci al unei clădiri situate în apropierea scolii, la ora 1:03 PM. A doua explozie s-a produs la 22 de secunde după aceea, fiind provocată de o grenadă de fragmentație puternic explozivă – echivalentul a 6,1 kg de dinamită –, grenadă lansată dintr-o altă clădire cu cinci etaje, de pe aceeași stradă. Potrivit lui Saveliev, exploziile au provocat un incendiu catastrofal și prăbușirea acoperișului sălii de sport, care a dus la moartea majorității ostaticilor. Ordinul de a stinge incendiul a venit abia după două ore. Ca urmare, ostaticii care ar fi putut fi salvați au ars de vii.*

Chiar și numărul victimelor este controversat și a fost modificat de multe ori în decursul săptămânilor următoare. Interviurile cu membrii familiilor și cu supraviețuitorii au ajutat la umplerea lacunelor din înregistrările oficiale.

Numărul final a fost de 334 de ostatici uciși, dintre care 186 erau copii. Peste 700 de persoane au fost rănite, multe necesitând amputări, din cauza rănilor provocate de șrapnele. Mulți dintre cei uciși au ars de vii. Numărul teroriștilor vii și morți este, și el, disputat. Cifrele oficiale susțin că ar fi fost 32 de atacatori, dintre care unul singur a supraviețuit. Alte rapoarte pretind că au fost mult mai mulți atacatori, până la 75, mulți dintre ei reușind să scape. Cel puțin 10 membri ai forțelor de securitate și-au pierdut

viața, inclusiv toți cei trei comandanți ai grupului de asalt.

Responsabilitatea privind atacul de la Beslan a fost atribuită comandantului cecen Șamil Basaiev, care a pretins că, inițial, dorise să atace o școală din Sankt-Petersburg sau din Moscova. El a promis și alte astfel de atacuri, care nu s-au întâmplat; Basaiev a murit într-o explozie, în 2006. Nimeni nu știe exact cum și-a pierdut viața, dar, în acest caz, puțini oameni au fost interesați să afle adevărul, câtă vreme temutul terorist era mort.

Guvernul a fost singura țintă disponibilă pentru familiile îndoliate de la Beslan. Nu poți cere răspunsuri de la teroriști sau de la morți. Singurul atacator capturat, Nur-Pași Kulaiev, a fost condamnat rapid, dispărând în sistemul penitenciar rusesc. Grupul intitulat „Mamele din Beslan“ a făcut, în instanță, apeluri în numele lui, cu speranța obținerii de informații privind atacul, în cursul unui proces public. Deși suferința și doleanțele lor au rămas fără răspuns din partea guvernului, după Beslan au avut loc, totuși, unele reforme dramatice. Din nefericire, uuține dintre ele au avut ca rezultat sporirea siguranței poporului rus.

La doar două săptămâni după tragedia de la Beslan, Putin i-a convocat pe toți cei 89 de guvernatori de provincie din Rusia, împreună cu miniștrii din cabinetul său, și a discutat cu ei timp de câteva ore. După o scurtă introducere privind cele întâmplate la Beslan, Putin a afirmat că riposta trebuie să dovedească o mai mare eficacitate și unitate la nivelul guvernării și al țării. Asemenea cuvinte sunt alarmante pentru oricine studiază dictaturile și acest caz nu a constituit o excepție. Dincolo de câteva replici naturale în privința înăspririi legislației antiteroriste și a extinderii puterii forțelor polițienești, reformele au vizat îndeosebi restrângerea și mai pronunțată a instituțiilor democratice din Rusia. De acum, nu aveau să mai existe alegeri: Putin urma să numească el însuși guvernatorii. Alegerile pentru Dumă s-au modificat, de asemenea, de la vot direct la vot pentru partid, garantându-le, astfel, parlamentarilor deja consacrați că-și

păstrau locul pe viață. Alte reforme au atacat fundațiile sistemului democratic, făcând mai dificilă înregistrarea partidelor. Desigur, aceste lucruri nu aveau nimic de-a face cu Beslan sau cu lupta împotriva terorismului, ci era vorba de o simplă oportunitate întrevăzută de Putin, pentru a centraliza și mai mult puterea în mâinile lui, la Kremlin.

Ca persoană publică, am avut avantaje în noua carieră de activist politic, dar m-am confruntat și cu obstacole. Eram vulnerabil la acuzații că aș fi un neofit, un diletant deloc interesat de dificila activitate de construire a alianțelor și de ascultare a oamenilor simpli. Eram, însă, decis să contrazic cât mai aprig această percepție și, de aceea, am pornit într-un turneu prin Rusia, pentru a afla ce gândesc oamenii despre starea țării și a răspândi mesajul că era posibil și un altfel de viitor.

Nu uitați că opoziția nu avea acces la mass-media, așa încât trebuia să acționăm în persoană, pentru a ne face auziți. Un sportiv faimos care renunță la carieră pentru a intra în politică ar fi fost o știre de senzație în orice parte a lumii. Dar, cum vederile mele despre Putin erau deja bine-cunoscute, retragerea mea a fost tratată, de presa rusă, din perspectivă pur sportivă. Ba chiar câțiva faimoși hocheiști ruși, ca Fetisov și Tretiak, care-l sprijineau pe Putin, s-au bucurat de mult mai multă atenție. Nu exista nicio șansă să ajung la televiziune și să discut despre planurile mele viitoare. Dincolo de faptul că, în primul rând, nici nu eram invitat, emisiunile în direct fuseseră, practic, interzise, pentru a evita orice posibil conținut politic deranjant.

Știam că n-avea să fie ușor. Deja eram supus supravegherii de care aveau parte toate figurile proeminente ale opoziției din partea gangsterilor aflați în slujba Kremlinului și a mandatarilor lor. Aceste grupuri cuprindeau de la indivizi enervanți la criminali periculoși, toți aflați în solda celor însărcinați să reprime imediat orice mișcare de opoziție apărută de la cel mai mic nivel. Grupurile de tineri pe care noi le numeam „Putin-Jugend“, după predecesorii lor naziști, erau însărcinate să mă

hărțuiască verbal și să arunce în mine cu diverse obiecte pe oriunde mergeam să țin discursuri și, desigur, aceste grupuri nu erau, niciodată, deranjate de poliție. În aprilie, la un miting ținut la Moscova, am fost lovit cu o scândură în cap de un tânăr. Și, desigur, eram urmărit și înregistrat de membri, mult mai serioși, ai serviciilor secrete. În aceștia se încrede un sistem totalitar.

Dar nu eram dispus să cedez ușor. Pentru mine, era important să călătoresc și fiindcă electoratul opoziției era grupat mai ales în Moscova și, într-o mai mică măsură, în Sankt-Petersburg. Sprijinul de care se bucura Putin era mult mai puternic dincolo de periferiile Moscovei, în regiunile unde economia depindea într-o măsură mai mare de guvern și unde singurele surse de informare erau canalele de televiziune controlate de Kremlin. Am vizitat orașul Vladivostok, situat la 6.200 km est de Moscova. Am mers la Rostov și apoi în sud, în Caucaz. Am discutat cu pescari, cu muncitori feroviari și cu studenți. Și am ajuns și la Beslan.

Mai întâi, am vizitat cimitirul, Cimitirul Nou, cum îi spuneau localnicii. Lucrările la el erau încă în desfășurare, la zece luni de la atac. Am depus flori pe fiecare mormânt, plimbându-mă pe alei, în stare de șoc, la gândul ororilor prin care trecuseră acei oameni și al suferinței prin care treceau supraviețuitorii în fiecare zi. Imaginați-vă șiruri întregi de morminte având înscrisă, pe cruci, aceeași dată a morții: 3 septembrie 2004, 3 septembrie 2004, 3 septembrie 2004, 3 septembrie 2004, iar și iar, de peste 330 de ori. Rânduri-rânduri de morminte cu date de naștere din anii 1990 și unele chiar din 2000. A fost cea mai dureroasă zi din viața mea.

Și, totuși, eram așteptat să țin un discurs în oraș, așa încât am încercat să mă adun și m-am îndreptat spre Casa de Cultură locală. Deloc surprinzător, ușile erau încuiate, iar luminile, stinse. Totul făcea parte din obișnuitul pachet de hărțuire și de izolare aplicat împotriva oricărei figuri din opoziție. Pe oriunde mergeam, sălile de conferințe sufereau, brusc, probleme inexplicabile în alimentarea cu apă sau electricitate. Avionului în care ne aflam nu i se

permitea să aterizeze, iar autobuzele soseau în locații greșite. Localnicii mă înștiințau că fuseseră amenințați cu bătaia sau cu pierderea serviciului dacă veneau să mă asculte. Prin urmare, am vorbit mai mult în stradă sau în sălile hotelurilor și ale restaurantelor. Dar chiar și hotelurile primeau ordine să nu ne ofere cazare mie și colegilor mei.

Așa s-a întâmplat și la Beslan, un loc ce merită pacea și sfințenia mai mult decât oricare altul pe lume. Din acest motiv, nu voisem să merg, dar, în același timp, simțeam că trebuia să o fac. Nu venisem să fac politică, ci să văd cu ochii mei ce se întâmplase și să le demonstrez familiilor că nu fuseseră uitate. În acel moment, aproape toți localnicii învinuiau guvernul că se preocupase mai mult de uciderea teroriștilor, decât de salvarea ostaticilor.

Jurnalista rusă Mașa Gessen m-a însoțit în această etapă a călătoriei și m-am bazat pe reportajul ei despre vizită spre a-mi reîmprospăta memoria, întunecată de emoțiile copleșitoare ale zilei. Aici voi cita exact două paragrafe, primul pentru a arăta că nu exagerez în privința acelor hărțuiri penibile și al doilea pentru a nu fi nevoit să scriu chiar eu și să retrăiesc durerea acelei zile.

Chiar atunci s-a auzit un pocnet sec, foarte asemănător cu un foc de armă, iar femeile au țipat: „Garry! Garry!” Mulțimea s-a împrăștiat, iar gărzile de corp ale lui Kasparov au încercat, cu dificultate, să-l protejeze, împiedicând oamenii care voiau să iasă din pridvorul casei să se îmbulzească unii în alții. Un tânăr care stătea în fața clădirii a scos, deodată, o sticlă cu ketchup, pe care a agitat-o violent, apoi a îndreptat-o spre Kasparov, storcând-o cu putere. Kasparov a fost împroșcat peste tot – pe cap, pe piept, iar umărul drept al sacoului său albastru era acum roșu și lipicios. Pridvorul se golise și singurul obiect pe care-l mai adăpostea era o pungă de plastic cu câteva ouă sparte, care lovise acoperișul înainte să ajungă jos: aceasta provocase pocnetul de mai devreme. O bătrână, care stătea lângă noi, a încercat să curețe fața lui Kasparov cu o batistă. „Iartă-

mă, iartă-mă", repeta el întruna, cerându-și scuze pentru că declanșase acel incident într-un oraș deja răvășit de spaimă și tristețe.
Treptat, mulțimea a crescut, pe măsură ce oamenii ieșeau din case și din blocuri, pentru a se alătura plimbării noastre. Oamenii au pătruns în școală prin uriașele găuri din pereții a ceea ce fusese, cândva, sala de sport (...) Kasparov a oftat atunci când a intrat în sală. „Doamne, Dumnezeul meu", a șoptit el. Femeile au mers în diferite colțuri ale spațiului devastat și au început să jelească; în curând, sala era plină de sunete ascuțite, dar înăbușite. Kasparov părea devastat: avea ochii roșii, gura întredeschisă și scutura întruna din cap. Era clar că nu putea ține un discurs aici: încăperea era suprasaturată de jale. A cerut să fie condus într-un tur al școlii și, pe când mergea odată cu mulțimea, ajunsă acum la aproape o sută de oameni, a început să vorbească: „Străbat această scoală, gândindu-mă: cum pot oamenii de la Moscova să o ocolească și să spună vorbe goale sau să continue să mintă? Printre ei se află și cineva care a dat ordinul să se tragă aici. Dacă acea persoană rămâne nepedepsită, vina ne va aparține tuturor!"

Doar trei oficiali au fost, până în prezent, puși sub acuzare pentru ce s-a întâmplat la Beslan. Toți erau ofițeri de poliție din Osetia de Nord, acuzați de neglijență, pentru că nu au fost capabili să-i împiedice pe teroriști să pătrundă în școală. Dar poate că această condamnare a părut până și unui tribunal din sistemul juridic al lui Putin o încercare prea stridentă de găsire a unor țapi ispășitori, așa încât cei trei au fost amnistiați. Când judecătorul a citit decizia de amnistiere, în mai 2007, un grup de 25 de mame din Beslan au luat cu asalt sala în care se desfășura procesul. Ofițerii nu erau, cu siguranță, principalii vinovați de cele întâmplate, dar erau singurele ținte pentru furia neputincioasă a familiilor îndoliate.

Acesta e punctul din care ne putem revărsa oroarea și

furia asupra celor vinovați – teroriștii criminali care au plănuit și au lansat atacul și autoritățile care nu și-au făcut datoria de a proteja și salva vieți, refuzând, apoi, să-și asume responsabilitatea pentru acele eșecuri. Desigur, confuzii, greșeli, crime și mușamalizări au loc și în țările democratice. Oamenii comit erori și săvârșesc lucruri oribile pe tot globul; din păcate, părem incapabili să împiedicăm producerea unor asemenea tragedii (deși s-ar putea argumenta că dictaturile perfide le zămislesc pe majoritatea). Iată de ce adevărata probă de curaj, pentru instituțiile noastre, este modul în care abordează aceste greșeli și orori, pentru a menține încrederea și a îmbunătăți securitatea.

Replica guvernului, la atacurile teroriste din timpul spectacolului „Nord-Ost“ și de la Beslan și la deznodămintele acestora, a demonstrat, foarte clar, că regimul Putin nu are niciun interes să dobândească încrederea și să asigure siguranța poporului rus. Putin n-are nevoie nici de oameni, nici de încrederea lor. El are petrol, gaze, controlul total asupra mijloacelor mediatice și a guvernului, precum și o forță de securitate tot mai viguroasă. Spre deosebire de democrație, unde pierderea încrederii populare în administrația partidului tău te va costa rapid funcția, într-o dictatură nu ești niciodată obligat să spui că îți pare rău, ba nici măcar să încerci să rezolvi problema.

Celălalt motiv al turneului meu a fost stabilirea de contacte cu alți activiști din țară. Existau încă diverse partide de opoziție și ONG-uri care luptau împotriva valului tot mai mare de marginalizare. În condițiile în care Putin strangula tot mai mult societatea civilă, niciun grup nu era prea mic sau prea inofensiv pentru a fi persecutat. Cum regimul era mereu în alertă împotriva oricărei posibile „revoluții portocalii”, au fost votate legi prin care se limita finanțarea externă a ONG-urilor și au crescut pedepsele pentru protestatari. O mulțime de proiecte de lege „antiextremiste“ au intrat în vigoare, prevederile lor fiind

atât de largi și de vagi, încât, practic, orice critică la adresa guvernului putea fi considerată un act extremist, pasibil de mulți ani de închisoare.

Opoziția rusă din anii 2005-2008 a fost un amestec de politicieni liberali, tineri activiști din toate culorile spectrului politic și apărători ai drepturilor omului din vechea gardă. Câțiva politicieni fugiseră în exil, temându-se de regimul Putin, inclusiv fostul lui premier, Mihail Kasianov, și consilierul economic Andrei Ilarionov. În țară se mai aflau Boris Nemțov, fostul vicepremier al lui Elțân, și Vladimir Râjkov, unul dintre ultimii membri independenți ai Dumei. Ghiorghi Satarov era un alt fost consilier al lui Elțân, care contribuise la redactarea noii Constituții a Rusiei. Era un grup de oameni puternici, singura lor problemă fiind că nu aveau, de fapt, nicio putere.

Pe o orbită mai îndepărtată se aflau politicienii „respectabili" din epoca Elțân, care încercau să dobândească importanță în guvern, pe când lumea politică li se năruia sub picioare. Acești oameni, precum foștii candidați la președinție Irina Hakamada și Grigori Iablinski, fondatorul Partidului Iabloko, au încercat să protesteze din interiorul sistemului, rămânând, însă, în termeni amiabili cu Putin. În cele din urmă, ei și-au dat totuși seama că Putin nu avea nevoie de ei, nici măcar pe post de opoziție loială. Unii au cedat și s-au alăturat, pentru interese materiale, șaradei democratice a lui Putin, alții au renunțat total la politică. Doar câțiva ni s-au alăturat nouă, opoziția „radicală", sau „externă".

Cadrul apărătorilor drepturilor omului o includea și pe venerabila Ludmila Alekseeva, membră fondatoare a Grupului Helsinki de la Moscova și unul dintre puținii disidenți sovietici încă activi. Lev Ponomariov a fost unul dintre întemeietorii Memorialului – o grupare reprezentând una dintre printre primele organizații rusești pentru respectarea drepturilor omului. Printre „lupii tineri" se numărau Serghei Udalțov, președintele Avangardei Tineretului Roșu, și Ilia Iașin, un charismatic activist din tabăra liberală. Câțiva ani mai târziu, fostul activist din

Iabloko, Alexei Navalnâi, avea să devină cel mai important dintre noi, grație acidelor și bine documentatelor investigații anticorupție, care au cucerit un vast public în mediul online.

Și, apoi, mai erau „naționaliștii necredincioși”, radicalii, majoritatea tineri, din grupuri precum Partidul Național Bolșevic, al scriitorului Edvard Limonov, care, în anii 2000, nu era atât de înspăimântător pe cât reieșea din denumirea sa, părând însă suficient de suspect pentru a speria opoziția liberală respectabilă. Dar ei erau dornici să demonstreze contra lui Putin, pentru libertatea cuvântului și alegeri libere, și asta era tot ce conta pentru mine.

Pe lângă politicieni, organizatori și activiști, exista și o forță considerabilă, alcătuită din nenumărați scriitori, jurnaliști și intelectuali ruși dezamăgiți de revenirea Rusiei la o epocă întunecată. Existau avocați inimoși, care-și dedicau multe ore apărării protestatarilor și activiștilor împotriva acuzațiilor false, pentru sume simbolice sau chiar gratuit. Directorii politici și personalul multor grupări din opoziție, inclusiv din Frontul Civil Unit, condus de mine, au organizat proteste, seminare de training și comunicare pentru sume derizorii și, adesea, asumându-și riscuri imense.

Și, deodată, iată-mă prins în mijlocul acestui vârtej. Mă simțeam foarte bine în compania unor liberali ca Nemțov și Ilarionov, care îmi împărtășeau viziunea privind piața liberă și alinierea strânsă la Europa, dar realizam, de asemenea, că opoziția față de Putin ținea prea Putin de ideologie, în acel moment. Nu conta aproape deloc ce fel de politică sprijineai, dacă nu aveai niciun fel de șansă de a transpune în practică politica respectivă. Dezbaterile din rândurile candidaților opoziției semănau cu discuțiile unui grup de flămânzi fără un sfanț, care nu se înțeleg ce să comande la un restaurant de lux.

Făceam deja tot ce-mi stătea în putință în plan internațional, vorbind în fața parlamentelor străine și scriind editoriale, pentru a încuraja liderii occidentali săi sporească presiunile asupra lui Putin în privința atitudinii lui

antidemocratice. În Rusia, speram să pot folosi faptul că nu eram afiliat politic ca pe un avantaj, umplând golurile dintre mișcările de opoziție disparate, pentru a ne uni cu toți și a rezolva singura problemă cu adevărat importantă: încheierea, cât mai curând posibil, a regimului Putin.

Înainte de retragerea mea din șah, contribuisem la formarea Comitetului „Alegerea Liberă 2008“ și a Congresului Civic Panrusesc, în 2004. Observasem lipsa de satisfacție a activiștilor din fiecare parte. Oamenii obosiseră să danseze după muzica lui Putin, privindu-și liderii de partid cum încheie târguri contra unor privilegii meschine. Congresul Civic fusese conceput ca o platformă unificatoare, dar el s-a destrămat repede, căci forțele din ambele părți ale spectrului politic s-au dovedit incapabile să lase în urmă mentalitatea de război civil din epoca lui Elțân și să colaboreze cu adversarii lor ideologici tradiționali.

În 2005, mi-am format propriul grup de acțiune socială, Frontul Civil Unit, pentru a putea avea o bază de operațiuni și o adresă. Apoi am început să caut ținte strategice, pentru ca opoziția să poată folosi la maximum resursele sale limitate. Era important să avem ținte precise, pentru a putea împărtăși un sentiment de ideal comun și de speranță. Când am intrat, pe deplin, în arena politică rusească, am avut impresia că asist la un joc de șah în plină desfășurare, cu jucătorul favorizat de mine fiind permanent amenințat cu matul, indiferent de strategia folosită. Mi-am dat seama că prima noastră sarcină, ca forță de opoziție, era, pur și simplu, să supraviețuim, să transmitem mesajul că existăm, că ne opunem regimului Putin și că luptăm. Cum toate posturile de televiziune și ziarele mari se aflau sub controlul statului, misiunea era extrem de dificilă, după cum, probabil, vă și imaginați.

Opoziția era dezorganizată și dezbinată, singurul lucru pe care îl aveam în comun fiind înțelegerea faptului că democrația e unica noastră salvare. În 2006, liberalii, activiștii pentru drepturile omului, chiar și comuniștii – acceptasem cu toții că, dacă i s-ar fi dat o șansă la alegeri libere, poporul rus ar fi respins tentativa lui Putin de a

transforma iarăși țara într-un stat totalitar. Nu mai conta faptul că, ulterior, aveam să ne aflăm pe poziții divergente. Mai întâi de toate, era necesar să ne salvăm democrația.

Această combinație de grupări de opoziție a avut și câteva efecte secundare pozitive. Stângiștii și cei care încă regretau Uniunea Sovietică au ajuns să recunoască importanța democrației liberale și a libertății politice, acum, când fuseseră scoși din peisajul politic. Liberalii, care, în Rusia, sunt considerați a fi aceia apreciind, asemenea mie, piața liberă și o societate deschisă, prooccidentală, au învățat să accepte nevoia de programe axate pe stabilitate economică și politică, susținute de stânga. Unitatea nu doar că a întărit opoziția față de Putin, dar a și clarificat și a avansat obiectivele specifice ale grupurilor membre. Nu aș putea spune că eram ca o mare familie fericită, dar, cel Putin, eram împreună.

Am simțit că, pentru a avea un impact real, era necesar să fim la unison în privința unei chestiuni cruciale: ori colaborai cu Kremlinul, ori te dedicai desființării regimului. Era deja clar, în acel moment, că nu exista nicio șansă a schimbării regimului din interior. Într-un fel, pasul-cheie fusese inspirat chiar de Kremlin: formarea unei mișcări situate dincolo de o anumită ideologie. Forțe din întreg spectrul politic se adunaseră laolaltă. În vara lui 2006, dobândisem un avânt suficient pentru a trece la ofensivă, găzduind Conferința „Cealaltă Rusie“, la Moscova, înainte să se întrunească G8 la Sankt-Petersburg.

Conferința a adus activiști din toată Rusia la un schimb de idei. De asemenea, am invitat jurnaliști străini și oratori din toată lumea, care nu se temeau să pledeze cu convingere în favoarea democrației, în umbra Kremlinului. Împreună cu copreședinții Congresului Civic, am scris nenumărate invitații, făcând apeluri la bunăvoință sau chiar presiuni, când a fost necesar. În cele din urmă, multe personalități proeminente ne-au trimis declarații de sprijin, deși Putine administrații din țările incluse în G8 au avut curajul să ne sprijine deschis. Am ales denumirea de „Cealaltă Rusie“ pentru conferință în scopul de a spune

lumii că Rusia stabilă și democratică pe care Putin voia să o înfățișeze nu era o realitate.

Autoritățile ruse făceau eforturi pentru a ne hărțui de fiecare dată; poate eram irațional de optimiști, dar noi percepeam asta ca pe un semn de progres: „Le-am dat bătăi de cap!“, gândeam. Dacă aceasta era, într-adevăr, o măsură a succesului, trebuie să fi fost mândru că umilul meu Front Civil Unit a avut birourile percheziționate de forțele de securitate cu câteva zile înainte de marșul nostru din 16 decembrie, de la Moscova, prima dintr-o serie de manifestări ce vor fi numite, ulterior, „Marșurile nemulțumirii”. Mii de oameni au venit să ni se alăture, demonstrând pașnic sub pancartele pe care scria: „Nu suntem de acord!“, în ciuda faptului că forțele de poliție erau de cinci ori mai numeroase.

Situația a generat un Marș al nemulțumirii de o amploare și mai mare, la Sankt-Petersburg, pe 3 martie 2007. Ni s-a refuzat cererea de a organiza un miting, dar peste 6.000 de oameni au sfidat interdicția, realizând cel mai mare protest politic din era lui Putin, de până la acea dată. Știu că pare un lucru neînsemnat, dar gestul nostru era nou și riscant și a declanșat un uriaș val de energie. În țările democratice, protestele sunt ceva obișnuit, genul de manifestări pe care le poți face din motive sociale, chiar dacă nu ești prea dedicat cauzei. Dar ieșirea în stradă, într-o țară ca Rusia, era asociată cu revolta și cu o situație dramatică. Era un mare pas înainte pentru mulți dintre participanți, care se „radicalizau” astfel, trecând printre cordoanele trupelor OMON (forțe paramilitare din cadrul poliției) și scandând: „Rusia fără Putin!”

Am simțit eu însumi energia care deborda din stradă și mi-a plăcut. Când m-am retras din lumea șahului, mi se prezisese că firea mea sălbatică, deloc diplomată, nu mă recomanda pentru a fi un bun activist politic. Fusesem adeptul atacurilor agresive pe tabla de șah, și un rebel pus pe frondă în lumea șahului, chiar și după ce devenisem campion mondial, prin urmare, cum aș fi putut să mă adaptez la lumea subtilă a alianțelor și a diplomației? Mi-ar

plăcea să cred că am ajuns la un compromis cu politica. Adesea, am ascultat cu răbdare și am manifestat respect. Am polemizat cu colegii care știau și făcuseră mai multe, fiindcă doream să ne ridicăm, cu toții, la un nivel superior de cooperare și de dialog. Era singurul mod de a construi o coaliție ce includea un fost premier și bolșevici nostalgici. Și, când a venit timpul să ieșim în stradă, vocea mea puternică și încăpățânarea caracteristică au constituit avantaje, nu slăbiciuni.

Zeci de demonstranți au fost atacați de poliție în acea zi, acestea fiind singurele violențe care au avut loc atunci. E foarte important de subliniat că, în decursul numeroaselor noastre marșuri, nu s-a spart nici măcar un geam, nu s-a vandalizat nicio mașină. Dar, desigur, am fost demonizați de presa controlată de Kremlin ca fiind huligani violenți, iar reporterii și-au îndreptat camerele asupra celor câteva încăierări cu polițiștii, încăierări provocate, firește, de aceștia din urmă. Circa douăsprezece Marșuri ale nemulțumirii au avut loc în toată țara în 2007, deși majoritatea s-au desfășurat la Moscova și la Sankt-Petersburg.

În noiembrie, am fost arestat la un miting din Moscova, fiind, de data aceasta, condamnat la cinci zile de închisoare, potrivit noii legislații anti-demonstrații. Nu a fost plăcut, deși m-am bucurat de o captivitate relativ ușoară, dându-le autografe gardienilor și polițiștilor și auzind, din partea lor, opinii care coincideau cu ale mele, în privința situației din țară. Vechiul meu rival, Anatoli Karpov, a încercat chiar să mă viziteze. A fost împiedicat să o facă, dar am apreciat foarte mult gestul, cu atât mai mult cu cât eram opuși în plan politic, nu doar ca stiluri șahistice.

Pe măsură ce prăpastia dintre Rusia lui Putin și guvernele Europei și ale Statelor Unite devenea tot mai clară, Occidentul a adoptat, încet, o nouă poziție diplomatică. După ce ani întregi încercaseră să-l accepte pe Putin ca pe un egal, vesticii au început să spună că, deși există diferențe între Rusia și Occident, aceste diferențe sunt minore și „într-o măsură acceptabilă”, după cum

afirma un oficial al Uniunii Europene.

Pentru mine și pentru mulți dintre colegii cu care mărșăluisem în scopul democrației, acea „măsură acceptabilă” nu avea nici măcar doisprezece metri pătrați. Aceasta e suprafața celulei pe care câțiva dintre noi am ocupat-o timp de cinci zile, drept pedeapsă pentru „nerespectarea ordinelor unui ofițer de poliție”, la mitingul opoziției din Moscova. Aceasta a fost acuzația adăugată după incident de un tribunal districtual din Moscova, acuzație care nu era, însă, menționată în declarația scrisă a polițiștilor care ne arestaseră. Acesta a fost cel mai Putin flagrant dintre numeroasele aspecte ilegale legate de arestarea și de procesul meu.

După ce ne-am strâns, câteva mii de oameni, la miting, am încercat să facem joncțiunea cu un alt grup, aflat la o întrunire condusă de renumitul Lev Ponomariov, lider și activist pentru drepturile omului. Ulterior, intenționam să înmânăm o petiție de protest la sediul Comitetului Electoral Central (CEC). Poliția blocase pasajul subteran pentru pietoni, astfel încât am fost obligați să traversăm bulevardul larg, unde am fost rapid blocați de forțele de ordine. Când polițiștii au ajuns lângă noi, am vorbit cu comandantul lor, generalul-maior Viaceslav Kozlov, cu care mai discutasem și înainte. El ne-a somat să ne întoarcem, precizând că nu ni se va permite să ne apropiem de clădirea CEC. I-am propus să trimitem o mică delegație, compusă din 20 de oameni, pentru a înainta petiția, dar el ne-a spus, din nou, să ne întoarcem, așa încât ne-am supus.

Desigur, ar fi inexact să spun că el era singurul om aflat la comandă. Ofițeri ai FSB în haine civile conduceau, în mod evident, operațiunea, chiar de la secția de poliție, iar arestul în sine a fost unul dinainte regizat, ca și procesul ce avea să urmeze. Când trupele speciale ale OMON au năvălit peste demonstranți pentru a mă aresta, am auzit cu toții, în aparatele lor de emisie- recepție, ordinul: „Asigurați-vă că-l prindeți pe Kasparov!“

Din momentul în care am fost reținuți, nu ni s-a permis să ne vedem avocații, nici măcar atunci când am fost puși

sub acuzare, la secția de poliție. După trei ore de proces, judecătoarea a decis să amâne dezbaterile pentru a doua zi. De fapt, alți zece manifestanți au fost reținuți la secția de poliție, fără consiliere juridică, timp de două zile, înainte de a fi audiați de judecători, în loc să fie eliberați, așa cum ar fi trebuit să se întâmple în cazul unor contravenții administrative. Judecătoarea s-a ridicat de la prezidiu și a plecat, dar a revenit imediat, spunându-ne că n-am înțeles bine ce a spus și că procesul continuă! Fără îndoială, un alt exemplu tipic de „justiție prin telefon“, în Rusia. Cu alte cuvinte, înainte de a da un verdict, judecătorul merge în culise, dar nu pentru a delibera, ci pentru a primi un telefon de la persoane sus-puse.

La fel ca în stradă, și la secția de poliție agenții FSB și forțele OMON dețineau controlul. Apărării nu i s-a permis să sune niciun martor și nici să prezinte vreun material, precum imaginile filmate sau fotografiile făcute în timpul marșului, care arătau cum se desfășuraseră lucrurile. După ce s-a încheiat acest proces-spectacol, am fost dus în arestul poliției, pe strada Petrovka nr. 38, din Moscova, unde încălcările procedurii au continuat. Nu în privința tratamentului la care am fost supus, care a fost cât se poate de respectuos și de ospitalier – pe cât pot fi de ospitaliere o cutiuță cu decorațiuni metalice și o gaură în dușumea, pe post de toaletă. Nu mi s-a permis să sun pe nimeni și tuturor celor care voiau să mă viziteze li s-a interzis accesul. Chiar și avocatei mele, Olga Mihailova, și membrului

Dumei, Vladimir Râjkov, li s-a interzis să mă viziteze, în ciuda faptului că aveau autoritatea legală să o facă.

Cealaltă preocupare a mea era hrana, întrucât nici nu se punea problema să mănânc ceva oferit de personalul închisorii. (Nu zbor nici cu avioanele Aeroflot, în afara cazurilor în care nu am încotro și în care îmi aduc apa și alimentele de acasă. Ceea ce părea, cândva, paranoia, a devenit un concept bine înrădăcinat în rândurile opoziției.) Duminică, grație presiunilor externe tot mai intense, mi s-a permis să primesc pachetele de mâncare aduse de mama

mea.

Ca o concluzie pe măsură, până și eliberarea mea s-a desfășurat ilegal. În loc să mă lase să mă întâlnesc cu zecile de susținători și de jurnaliști care mă așteptau la poarta închisorii, autoritățile i-au hărțuit sau arestat pe mulți dintre aceștia, pe motiv că pichetau fără autorizație zona. Am fost dus, în secret, la secția de poliție unde fusesem reținut pentru prima oară. De acolo, am fost luat cu automobilul unui colonel și condus direct acasă. Ar putea părea un serviciu amabil, dar era evident că autoritățile doreau, de fapt, să evite scena festivă care ar fi avut loc în fața închisorii, la eliberarea mea.

Când mai fusesem arestat, în urmă cu un an, în luna aprilie, și amendat cu echivalentul a 40 de dolari, unii oameni au râs de această sumă neînsemnată. Iar cinci zile într-o închisoare din Moscova nu e, în niciun caz, cea mai grea pedeapsă posibilă. Unii comentatori au suspectat chiar că mi-aș fi înscenat arestarea pentru publicitate, o strategie șahistică având bătaie lungă. Mai întâi că nu pedeapsa a fost esențială, ci principiul pentru care am fost pedepsit. Aveam sau nu să dispunem de o domnie a legii în Rusia? În al doilea rând, nu aveam nicio intenție să devin martir sau să conduc mișcarea de opoziție din închisoare. Nu-mi făcusem iluzii nici înainte de arestare, iar după am putut confirma că închisoarea nu era cel mai plăcut loc în care să te afli, nici măcar pentru o ședere de scurtă durată.

Iar aici nu mai era vorba de șah, ci de calcule făcute cu sânge rece. Era o luptă pentru onoare și moralitate. Nu le puteam cere oamenilor să iasă în stradă ca să protesteze, dacă eu n-aș fi fost alături de ei. La mitingul de sâmbătă, propusesem ca deviza noastră să fie: „Trebuie să ne învingem teama“ și eram obligat să fiu fidel eu însumi, în primul rând, acestor cuvinte.

Este, de asemenea, esențial de subliniat că aceste arestări au constituit doar vârful aisbergului, mica fracțiune care poate fi văzută. Asemenea lucruri aveau loc în toată Rusia, zilnic. Activiștii opoziției sau, pur și simplu, cei care se întâmplau să stea în calea administrației erau hărțuiți și

arestați cu regularitate, pe baza unor acuzații false de extremism, posesie de droguri sau, mai nou, pentru deținerea de software ilegal.

În timpul celor cinci zile petrecute în închisoare, am avut ocazia să vorbesc cu mulți dintre „consumatorii de rând“ ai propagandei Kremlinului. În general, mă priveau cu simpatie și nu păreau să creadă numeroasele minciuni pe care Kremlinul și grupările de tineri pe care acesta le sponsoriza le răspândeau în privința opoziției. Pentru ei, eu eram încă un campion sovietic și ideea că aș fi fost un „agent american“ li se părea de-a dreptul absurdă, cum și era.

Așadar, de ce era domnul Putin atât de speriat, dacă lucrurile mergeau așa de bine? El este sau, cel puțin, era încă, pe atunci, un individ rațional și pragmatic, deloc înclinat spre melodramă. Știa procentele din sondaje, deci din ce cauză manifesta atâta brutalitate și ducea o campanie atât de dură, dacă avea informații certe că el și partidul său, Rusia Unită, aveau să câștige lejer?

Răspunsul este că Putin devenea tot mai conștient de fragilitatea structurii lui de putere. În loc să pară un țar deasupra mulțimii, el începea să aducă, mai curând, a autocrat paranoic, înconjurat de dușmani. Așa cum scria, cândva, George Bernard Shaw: „Cel mai înspăimântat om dintr-o închisoare este chiar directorul ei“.

Prin urmare, el era și a continuat să fie un demagog. Un grup de tineri care-l susțineau agresiv pe Putin, Nași, tipărise deja un un afiș celebrând „victoria zdrobitoare” a lui în alegerile parlamentare de pe 2 decembrie. De asemenea, grupul atenționa în privința tentativei „dușmanilor poporului rus“, printre care și eu, de a nega rezultatele. Acești termeni se potriveau de minune cu retorica lui Putin, de amenințări și teamă. Terenul era pregătit pentru marea opresiune.

Pe lângă protestele publice, „Cealaltă Rusie” lucra la înființarea unei structuri de comunicare aflată dincolo de puterea acaparatoare a Kremlinului. Doream să dezvăluim infracțiunile care se petreceau zilnic și să oferim aceste

informații oamenilor potriviți din presă și din guvernele lumii libere. Pe măsură ce timpul trecea, iar represiunile îndreptate împotriva societății civile și a protestelor publice se intensificau, am ajuns să cred că această extindere internațională constituia cea mai promițătoare cale de atac. Putin beneficia atât de mult de angajamentele politice și economice cu Occidentul, încât era, practic, inatacabil în plan intern. Desprinderea lui din îmbrățișarea cu liderii străini era o prioritate. Din nefericire, liderii așa-numitelor „mari democrații" ale lumii nu manifestau aproape niciun interes de a se ridica la înălțimea idealurilor trâmbițate.

Nimic nu a arătat mai mult lipsa voinței de a i se opune lui Putin decât summitul G8 organizat la Sankt-Petersburg, desfășurat între 15 și 17 iulie 2006. G7 era mai mult un grup informal, decât o organizație, o asociație ciudată care-i reunea pe liderii principalelor state democratice industrializate. (Marea Britanie, Canada, Franța, Germania, Italia, Japonia și Statele Unite au înființat organizația în 1976. Brazilia și India au depășit, recent, Canada și Italia, în privința PIB-ului, sau o vor face curând.) Boris Elțân a fost invitat ca un fel de participant onorific, în 1998, tradiție care a fost continuată cu Vladimir Putin. Găzduirea de către Rusia, în 2008, a întrunirii clubului a reprezentat intrarea ei oficială în rândurile acestuia, mulți numind instituția G8 deja de ani de zile, în locul denumirii penibile de „G7+1".

Distribuția a fost următoarea: Stephen Harper, Canada; Jacques Chirac, Franța; Angela Merkel, Germania; Romano Prodi, Italia; Junichiro Koizumi, Japonia; Tony Blair, Marea Britanie; George W. Bush, Statele Unite ale Americii. Președintele Comisiei Europene era, de asemenea, invitat, ca de obicei, iar Jose Manuel Barosso a asistat la întrunirea de la Palatul Constantin din Sankt-Petersburg.

A fost un moment măreț pentru Putin și unul trist pentru democrația rusească. Lui Putin îi plăcea să se vadă și să fie văzut cu aceste modele de democrație, deși disprețuia profund idealurile lor. Ar fi fost un gest frumos ca Elțân să fie invitat să participe, în speranța că angajamentele

adiționale în privința Rusiei aveau să fie favorabile pentru toți. În schimb, G8 a devenit un exemplu perfect al răului pe care l-ar fi putut face dialogul cu un autocrat. Putin a profitat de fiecare oportunitate pentru a fi fotografiat și de fiecare strângere de mână pentru a se împăuna cu aceste acreditive democratice în plan intern. Era destul de dificil să-i comunici poporului rus mesajul opoziției despre democrație, în timp ce acesta îl vedea pe Putin pe toate posturile TV, îmbrățișându-se cu liderii lumii libere, ca un egal al acestora. Îmi păstram speranța că Occidentul își va recăpăta coloana vertebrală colectivă și că participarea Rusiei avea să fie condiționată de respectarea democrației de către regimul de la Kremlin. În schimb, abia invadarea Ucrainei de către Putin, în 2014, a făcut ca, în cele din urmă, calitatea de membră în G8 a Rusiei să fie suspendată.

În timp ce președintele se afla la Sankt-Petersburg, Bush s-a întâlnit cu un grup de directori de ONG-uri și de lideri ai opoziției ruse – cel Putin, asta i sa spus. Dar, fie că Bush cunoștea sau nu acest aspect la momentul respectiv, fiecare participant la întâlnire a trebuit să primească aprobarea prealabilă a Kremlinului. Nimeni dintre cei convocați nu putea fi considerat, în opinia mea, ca personalitate a opoziției, poate cu excepția doamnei Alekseevna, fostă disidentă sovietică. Oricât de ridicolă ar fi fost această șaradă, Tony Blair n-a vrut să facă nici măcar un gest simbolic precum cel făcut de soția lui, Cherie Blair, care s-a întâlnit cu un grup de lideri de ONG-uri pe parcursul summitului.

Observând atitudinea conciliatorie a Occidentului față de Rusia, în această perioadă, îmi vine în minte unul dintre citatele favorite din Winston Churchill: „Oricât de frumoasă ar fi strategia, trebuie să te mai uiți, din când în când, și la rezultate”. Timp de cinci ani, președintele Bush discutase despre menținerea unui dialog deschis cu Putin și despre cât de mult se străduise el să-l convingă pe liderul rus că „este în interesul lui să adopte valorile stilului occidental și pe cele universale”. O asemenea atitudine părea destul de

rezonabilă, dar n-ar fi trebuit să ne rezumăm la teorie. Supravegherea comportamentului Kremlinului fusese aplicată și era deja clar că strategia discursurilor împăciuitoriste față de Rusia eșuase.

La momentul încheierii summitului G8, trecuse de mult timpul ca liderii occidentali să adopte o poziție mai fermă, dacă doreau ca retorica privitoare la promovarea democrației în Rusia să mai aibă vreo credibilitate. Reuniunea de la Sankt-Petersburg a fost un prilej pentru ca șefii statelor occidentale prezenți să vadă cât de mult se agravaseră lucrurile. Dacă ar fi deschis ochii, liderii care vorbeau atât de des despre „semnale amestecate” din partea Rusiei ar fi văzut că singurul amestec care conta era cel de petrol, bani și putere.

Aparent, Bush și liderii europeni credeau că e mai bine să desconsidere asemenea lucruri, în scopul obținerii cooperării Rusiei în domeniile securității și energiei. Dar, așa cum prevăzuse Soljenițân, această poziție cinică și respingătoare, din punct de vedere moral, s-a dovedit a fi una total ineficientă. Ca și odinioară, Moscova a devenit un aliat al conducătorilor antidemocratici și turbulenți din întreaga lume. Ea acorda sprijin nuclear Iranului, furniza tehnologie pentru fabricarea rachetelor nucleare Coreei de Nord, echipament militar Sudanului, Myanmarului și Venezuelei, îi arăta o prietenie fățișă organizației Hamas; așa răsplătea Putin Occidentul pentru faptul de a fi tăcut mâlc în privința abuzurilor comise împotriva drepturilor omului în Rusia timp de opt ani.

Și, totuși, liderii din G7 refuzau să recunoască absurditatea gestului de a ajuta Rusia, în condițiile în care aceasta, la rândul său, sprijinea Iranul, Coreea de Nord și Hamasul, iar prețul ridicat al energiei, necesar administrației Putin pentru a se menține la putere, era generat de tensiunile apărute odată cu fiecare lansare de rachetă nord-coreeană și cu fiecare amenințare nucleară iraniană. Rusia a continuat să blocheze sancțiunile ONU împotriva acestor state malefice; singurul mister era de ce continua Occidentul să trateze Rusia lui Putin ca pe un aliat.

Europenii, în special, pretindeau că Putin ar fi un fel de democrat, și asta doar cu scopul de a promova interesele economice ale țărilor lor. Desigur, e de așteptat ca liderii să susțină interesul național, până la anumite limite. În Franța, Sarkozy a promovat Renault și compania petrolieră Total. În Germania, Merkel a promovat Mercedes-Benz și Deutsche Telekom. Și, desigur, Berlusconi a promovat companiile lui... Berlusconi.

Înțelegerile economice i-au permis lui Putin să strângă miliardele necesare extinderii aparatului represiv în plan intern. În loc ca aceste contacte să contribuie la liberalizarea și modernizarea practicilor de afaceri rusești, fluxul a curs într-un sens opus. Cel mai important produs rusesc pentru export era corupția, nu petrolul sau gazele naturale. Oligarhii lui Putin au invitat investitorii și companiile străine să participe la schimburi avantajoase în Rusia și și-au spălat banii murdari la bursele din Londra și New York, cu ajutorul nerăbdătorilor bancheri și politicieni, care abia așteptau să încaseze o parte din profit.

După șase ani de represiuni care nu stârniseră nicio reacție de condamnare din partea liderilor occidentali, putinismul ajunsese în a doua fază. Când a luat puterea în Rusia, în 2000, întrebarea care se punea era: „Cine este Putin?“ În 2007, întrebarea devenise deja: „Care e natura Rusiei lui Putin?“. Regimul său fusese deosebit de consecvent în toți acești ani și, totuși, liderii străini și presa occidentală încă păreau surprinși de disprețul total manifestat de Putin față de opiniile lor. El avusese nevoie de ajutorul și de susținerea Occidentului cât timp își consolidase puterea în Rusia. Când această misiune a fost îndeplinită, Putin n-a mai avut de ce să pretindă că i-ar păsa de ceea ce gândește restul lumii.

Auzeam, iar și iar, voci indignate: „Oare Putin nu-și dă seama cât de rău se prezintă situația?“ De fiecare dată când un jurnalist rus de marcă era asasinat, când un om de afaceri ostil Kremlinului era întemnițat, când o companie străină era împiedicată să mai investească în Rusia, când demonstranții prodemocrație erau bătuți de poliție, când

gazele și petrolul erau folosite ca arme politice și când armele și tehnologia nucleară rusească erau vândute unor state ce sponsorizau terorismul, ca Iran și Siria, liderii occidentali se plângeau în cor: „Putin a greșit“. De ce? Spre deosebire de politicienii din țările democrate, lui Putin nu-i pasă cât de rău se prezenta situația, câtă vreme știe că nimeni nu va încerca să îl oprească. Singura imagine de care îi păsa era cea pe care o avea în plan intern, de conducător autoritar, iar ignorarea sfidătoare a plângerilor abia auzite ale liderilor occidentali nu făcea decât să îl ajute în acest sens.

Întrebarea care trebuia, de fapt, pusă era ce fel de guvern ar continua să aibă un asemenea comportament și cum putea el sfârși. Regimul lui Putin acționa pe o scară amorală, ceva cu totul diferit față de atitudinea morală a națiunilor vestice care încercau să înțeleagă ce se întâmpla dincolo de zidurile roșii, medievale, ale Kremlinului. În 2007, devenisem deja un fel de „ghid“ asupra comportamentului lui Putin, prin articolele și prelegerile mele.

Guvernarea lui Putin, în timpul perioadei de tranziție de la democrație fragilă la dictatură totală, a fost unică în istorie. A fost parțial oligarhie, beneficiind de serviciile unei mici bande, bine conectate, de conducători bogați. A fost, însă, și un sistem feudal, cu o țară împărțită în fiefuri semiautonome, în care dările feudale erau strânse de la iobagi, care nu aveau drepturi, în vreme ce boiernașii plăteau către boierii mai puternici. Peste toate acestea exista o spoială de democrație, suficient de groasă cât să-i aducă Rusiei pătrunderea în G7 și să țină banii oligarhiei în siguranță, prin băncile occidentale.

Așa cum scriam în iulie 2007, în Wall Street Journal, dacă dorești cu adevărat să înțelegi în profunzime regimul lui Putin, e suficient să intri într-o librărie. Nu pentru a cumpăra lucrările lui Karl Marx sau Adam Smith. Nu-ți trebuie nimic nici din Montesquieu sau Machiavelli, deși autorul pe care-l cauți e tot de origine italiană. Treci, deocamdată, peste Doctrina fascismului, a lui Mussolini

(deși o să revii la ea mai târziu) și peste întreaga secțiune de științe politice. Mergi direct la raionul de ficțiune și cumpără tot ce găsești de Mario Puzo. Trilogia Nașul este un punct bun de start, dar nu uita de Ultimul Don, Omerta și Sicilianul.

Ascensiunea lui Vladimir Putin și a clanului său din Sankt-Petersburg a fost descrisă drept machiavelică, dar este mai bine subliniată dacă o compari cu fărădelegile lui Don Vito Corleone: rețeaua de trădări, secretomania și liniile estompate dintre ce înseamnă afaceri, guvernare și infracțiune – toate se regăsesc în cărțile lui Puzo.

Un istoric care ar studia Kremlinul anului 2007 ar deslușI, aici, elemente din statul corporatist al lui Mussolini, din juntele latino-americane și din mașinăria pseudodemocratică a Partidului Revoluționar Instituțional din Mexic. Un fan al lui Puzo ar vedea guvernul lui Putin mult mai clar: o ierarhie strictă, extorcare de bani, intimidare, imaginea unui tip dur, o lungă rețea de morți convenabile în rândurile principalilor critici, eliminarea trădătorilor, codul secretomaniei și al loialității și, mai presus de toate, obligația de a asigura fluxul neîngrădit al profiturilor. Cu alte cuvinte, o mafie.

Câtă vreme îi ești loial lui capo, el te va proteja. Dacă însă cineva din cercul de putere al acestuia se ridică împotriva lui, își semnează, practic, condamnarea la moarte. Imediat ce Mihail Hodorkovski, cel mai bogat om din Rusia, a dorit să conducă Yukos, compania sa petrolieră, ca pe o corporație legitimă și nu ca pe o altă filială a concernului KGB al lui Putin, el s-a trezit aruncat într-o închisoare siberiană, cu compania destrămată și jefuită, iar piesele ei absorbite de aparatul mafiot de stat al Rosneft și

Gazprom. Companiile private au fost înghițite de stat, în vreme ce, concomitent, bunurile companiilor de stat se mutau în conturi particulare. Puterea statului și cea a corporațiilor s-au contopit, producându-se, astfel, o perversă combinație între viziunile lui Adam Smith și Karl Marx, în care profiturile erau privatizate, iar cheltuielile

erau naționalizate.

Aleksandr Litvinenko a fost un agent KGB care a încălcat codul loialității, fugind în Marea Britanie. Mai grav, nu a respectat nici omerta impusă de autoritățile ruse, făcând declarații presei și chiar scriind cărți despre faptele murdare ale lui Putin și ale ciracilor săi. În loc să fie pedepsit în demodatul stil mafiot descris în Nașul, în noiembrie 2006, el a fost ucis la Londra, în urma primului caz de terorism nuclear înregistrat vreodată. Kremlinul a refuzat să-l predea pe principalul suspect de crimă și, în cele din urmă, Marea Britanie a clasat cazul, doar spre a-l redeschide în 2014, când invadarea Ucrainei de către Putin i-a convins, în sfârșit, pe britanici, că dialogul cu regimul lui nu mai era posibil.

Timp de șapte ani, de la alegerea lui Putin până în momentul asasinării lui Litvinenko, Occidentul a încercat să trateze Kremlinul cu înțelegere și cuvinte amabile. Occidentalii credeau că i-ar putea integra pe Putin și pe banda acestuia în sistemul lumii libere, de comerț legal și diplomație onestă. În schimb, s-a întâmplat exact opusul. Kremlinul nu și-a modificat standardele, ci le-a impus asupra lumii exterioare. Mafia corupe orice atinge. Trocul cu drepturile omului a început să le pară acceptabil occidentalilor. Și, ca un avantaj în plus, Putin și ciracii lui au primit ștampila legitimității din partea liderilor și a oamenilor de afaceri occidentali, făcându-i complici la crimele lor.

Cum prețurile la energie erau atât de ridicate, tentația de a face afaceri cu Kremlinul era aproape o ofertă de nerefuzat și mulți nici măcar n-au încercat să o refuze. Schroder și Berlusconi nu au putut rezista și s-au pomenit total compromiși. Apoi am asistat la spectacolul dat de Nicolas Sarkozy, când acesta a început să promoveze interesele companiei energetice franceze Total în câmpul petrolifer Ștokman. Și în această privință am încercat să avertizăm pe toată lumea că investitorii și companiile străine nu sunt imune. Shell avea să simtă asta pe propria piele, când Kremlinul o va alunga din câmpurile de gaz

natural Sahalin 2, în 2006, iar British Petroleum avea să primească aceeași lecție dură în 2008, când directorul ei fugea din Rusia, temându-se să nu fie asasinat. Desigur, ambele corporații s-au întors, dornice de mai mult. Dacă dorești să investești în concernul KGB, trebuie să știi însă de la început că acolo există acționari foarte, foarte activi.

În caz că ați uitat de povestea Gazprom, a lui Gerhard Schroder și a bunului său prieten, Vladimir, detaliile ei merită reamintite. Nu din pricină că ar trebui să-i pese cuiva cum își petrece Schroder zilele, ci fiindcă această poveste a fost expusă de Kremlin în văzul lumii, fără niciun pic de jenă. Un așa-zis mic pas al lui Putin s-a dovedit un uriaș salt al corupției în Occident. Iar când Putin a invadat Ucraina, în 2014, afacerile ca aceasta și ca încă alte câteva mii de aceeași factură nu au permis Europei să renunțe la angajamentele cu Rusia, cu atât mai Putin să organizeze un boicot eficient.

La doar câteva zile de la părăsirea funcției de cancelar al Germaniei, în noiembrie 2005, Schroder a vrut să se asigure că nu va îngroșa numărul și așa mare de șomeri pe care îl lăsa în Germania. A acceptat un post de conducere în gigantul energetic rusesc Gazprom, compania care avansase un controversat proiect de conductă de gaze, sprijinit din toate puterile de Schroder în timpul mandatului său. Etica dubioasă a acestei mutări și viteza cu care a fost făcută i-au determinat pe mulți să-și pună întrebări firești în privința unui posibil abuz în serviciu comis de Schroder pentru încheierea acestei afaceri, mai ales că se prăbușea în sondaje în fața Angelei Merkel. Dar terenul noii slujbe a lui Schroder fusese pregătit în avans, ca parte a unei operațiuni bine organizate, care a importat capitalul înaintea personalului.

Matthias Warnig, șeful operațiunilor cu Rusia, din cadrul companiei germane Dresdner Bank, a inițiat, mai întâi, o afacere vizând cumpărarea a 33% din Gazprombank în august (tot Dresdner ajutase Kremlinul să acapareze și să dezmembreze Yukos). Ca atare, lui Warnig i s-a oferit o funcție înaltă în compania North European Gas Pipeline. În

cele din urmă, totul a fost gata pentru sosirea domnului Schroder.

Totodată, afacerea păstra totul în familie, întrucât Warnig fusese un spion al temutei poliții secrete est-germane, STASI, în același timp în care Putin conducea agenții KGB din Dresda. Așa cum spunea Putin însuși, nimic nu se compară cu un fost agent KGB. În realitate, aceasta era doar partea mai Putin importantă a poveștii: că și cei mai puternici politicieni și oameni de afaceri din Germania puteau fi cumpărați, la fel cum un oligarh rus ar fi putut cumpăra un domeniu aristocratic în Bavaria, pentru a căpăta acces la înalta societate. Povestea mai amplă și mai sumbră se referea, însă, la felul cum transformase Putin resursele energetice ale țării în averea personală a clicii sale conducătoare. Acești oameni șterseseră complet granițele dintre puterea și bunurile publice și cele private.

În Rusia, toată lumea se întreba: „Oare statul conduce Gazprom sau Gazprom conduce statul?“ Putin a făcut o prioritate din întărirea legăturii indecente dintre obiectivele interne și externe ale regimului său și compania care asigură cea mai mare parte a gazului natural pentru Europa Centrală și de Est. Companiile nu sunt conduse de stat; ele sunt însuși statul. Președintele Gazprom era, la data respectivă, Dmitri Medvedev, ce tocmai fusese numit viceprim-ministru. Adjunctul lui Putin, Igor Seșin, conducea celălalt gigant energetic rusesc, Rosneft. Dar acesta nu a fost principalul motiv pentru care Rosneft nu a fost supus unei investigații privind felul dubios în care a acaparat principala componentă a Yukos, Yuganskneftegaz, printr-o licitație trucată. Și, pentru a vedea că termenul la famiglia fusese adoptat și la propriu, nu doar la figurat, trebuie să precizăm că fiica lui Seșin era căsătorită cu fiul procurorului general al Rusiei de la acea vreme, Vladimir Ustinov.

Ca atare, Schroder nu s-a alăturat unei simple companii rusești, ci, efectiv, s-a alăturat administrației Putin. Prin Schroder, Gazprom și regimul lui Putin și-au cumpărat legitimitatea în ochii Occidentului. Afaceri ca aceasta i-au oferit lui Putin și neprețuite rezerve propagandistice. El a

putut să se împăuneze, astfel, cu lovitura pe care o dăduse, băgându-și, practic, în buzunar un fost cancelar german, în vreme ce, concomitent, presa controlată de Kremlin a prezentat cazul ca pe un exemplu al lăcomiei Occidentului după bani și petrol.

Regimurile totalitare de pretutindeni adoră să le spună propriilor cetățeni că, în ciuda sprijinului declarat pentru democrație și respectarea drepturilor omului, americanii și vest-europenii sunt la fel de corupți ca și propriii lor lideri. Faptul că o figură precum Schroder, fostul conducător al Germaniei, a treia cea mai mare putere industrială și democratică a lumii, se aliază, entuziast, cu niște bandiți totalitariști aduce grave prejudicii cauzei prodemocratice din Rusia. Folosirea energiei ca armă politică constituie o tactică reală și testată, iar angajarea lui Schroder a permis companiei Gazprom să acționeze cu și mai multă îndrăzneală.

Aceasta era noua strategie a Kremlinului: să coopteze și să liniștească Occidentul, recrutând personalități cunoscute. Când toți sunt vinovați, de fapt nu e nimeni vinovat, spune logica. Văzusem deja prețul plătit pentru aceste politici de tip „nu văd, nu aud, nu vorbesc“ în cazul libertăților civile și al Ceceniei. Cu această nouă tactică, liderii occidentali se vedeau nevoiți să reziste și chemării exercitate de propriile conturi bancare, nu doar celei exercitate de propria conștiință. Cu toții erau prinși în același nor toxic de petrol, gaz, politică, intimidare și represiune.

Noi, cei din opoziția rusă, avertizasem de mult timp că, deși Putin era doar problema noastră, o asemenea problemă, nerezolvată, avea să devină una a întregii lumi. Dar avertismentele noastre au fost, de obicei, ignorate. După ani de puternice semnale de avertizare, când amenințările s-au materializat, în 2008, sub forma tancurilor rusești care pătrundeau în Georgia, liderii lumii libere erau total nepregătiți să le facă față. Dialogul cu Putin eșuase, iar ei nu mai știau ce alte soluții să încerce. Expulzarea diplomaților și limitarea vizitelor oficiale n-

aveau să aibă niciun impact. Propunerea făcută de mine, atunci, a fost aceeași pe care o fac și azi: întreruperea simultană a dialogurilor cu Putin și folosirea pârghiilor economice ale angajamentelor existente pentru a face presiuni asupra beneficiarilor lor din Rusia.

În mod ironic, elitelor lui Putin le plăcea să-și păstreze banii în locuri unde puteau avea încredere în domnia legii și, după declarațiile de dragoste de la G8, din Sankt-Petersburg, Putin și bogații săi susținători au avut toate motivele să creadă că banii lor erau în siguranță în Vest. Limitarea accesului la conturi sau simpla amenințare cu aceasta ar fi avut un efect teribil de descurajare pentru regimul Putin. În schimb, s-a optat pentru continuarea afacerilor și pentru aceeași politică împăciuitoristă. Miturile principale ale teoriei menținerii dialogului sunt că (1) acesta liberalizează statele totalitare și (2) asigură pârghii de presiune asupra lor, dacă statele nu acceptă liberalizarea. Primul mit s-a dovedit fals. Al doilea s-a prăbușit, deoarece lumea liberă refuză să-și folosească pârghiile pe care le deține, în vreme ce dictatorii n-au nicio ezitare în a le folosi pe ale lor.

Și, apropo, nu am pledat niciodată pentru un boicot împotriva Rusiei. Lumea liberă face afaceri de miliarde cu China, Arabia Saudită și cu alte autocrații, fără să le atribuie liderilor acestora acreditive democratice, așa cum a făcut-o cu Putin. Și e greu să-ți imaginezi elitele conducătoare ale unui alt stat malefic trăind în lux în capitalele occidentale. Slujbașii mărunți și oligarhii îi sunt fideli lui Putin fiindcă el este capo di tutti capi și le oferă protecție. Ei pot face orice doresc în Rusia și, câtă vreme îi rămân loiali, se pot îmbogăți, ducându-și banii în America, la Londra sau oriunde vor. Iată de ce am propus o legislație care să întrerupă această conductă a bogăției și să afecteze abilitatea lui Putin de a-și proteja banda – și iată de ce Rusia se străduiește din răsputeri să împiedice adoptarea unei asemenea legislații.

Nu a existat niciun motiv pentru ca lumea liberă să înceteze să facă afaceri cu Rusia. Dezamăgirea a fost că s-

ar fi putut face mai mult decât atât. Mafia acaparează și acaparează întruna bunuri și averi și dă câte ceva înapoi doar după ce te-a prins într-un hățiș de obligații.

Capitolul 8
Operațiunea Medvedev

Boris Elțân a murit pe 23 aprilie 2007. Am adus deja omagiul cuvenit, lui și moștenirii lui, în capitolul 5, dar mi-ar plăcea să mă opresc aici asupra unui aspect trecut cu vederea și care are legătură cu dispariția lui. Așa cum îi cerea atât starea lui de sănătate, cât și tratatul de pace încheiat cu Putin, Elțân nu a ieșit aproape deloc în evidență după ce a părăsit funcția, pe 31 decembrie 1999. Sigura dată când am văzut numele lui la știri a fost atunci când, alături de Mihail Gorbaciov, a criticat, cu blândețe, reformele prin care acapara Putin puterea, după Beslan.

Și Putin a părut să-și respecte partea lui din înțelegere. Niciuna dintre rudele lui Elțân și nici „familia“ extinsă, compusă din aliații și ciracii acestuia, nu a fost, vreodată, pusă sub urmărire penală de regimul Putin. Deși Elțân a rămas în afara luminii reflectoarelor, cred că prezența lui a contat în ceea ce privește atitudinea lui Putin. Poate că Putin devenise Nașul, dar Elțân rămânea părintele fondator al independenței și al democrației rusești. Distrugerea totală a moștenirii lui Elțân câtă vreme acesta trăia era un gest riscant, chiar și pentru Putin. Odată ce Elțân a murit, însă, a fost retezată încă una dintre funiile subțiri ce-l țineau pe Putin departe de totalitarism. Elțân își limitase puterea la două mandate și, cu siguranță, s-ar fi așteptat ca și succesorul lui să procedeze la fel.

Acest lucru a fost important, deoarece, în 2007, Putin s-a confruntat cu cea mai importantă decizie din viața lui. Al doilea mandat de președinte urma să se încheie în anul

următor și, potrivit Constituției ruse, el nu mai avea dreptul să candideze. Alegerile urmau să se desfășoare pe 2 martie. Mai întâi, a fost problema alegerilor pentru Dumă, pe 2 decembrie 2007. Finalul era dinainte știut, că partidul Rusia Unită, al lui Putin, avea să obțină o victorie zdrobitoare, dar am făcut tot posibilul pentru a da în vileag „neregularitățile“ care aveau loc oricum. Arta fraudării alegerilor constă în a face ca însuși procesul electoral să pară lipsit de sens. Nu trebuie să-ți faci griji legat de cine votează și nici măcar de cine numără voturile, dacă tu controlezi întregul proces, începând cu numele înscrise pe buletinele de vot.

Rusia Unită, cu președintele în funcție în capul listei sale de candidați, s-a bucurat de toate avantajele imaginabile, atât legale, cât și ilegale. Grupărilor de opoziție, printre care se număra și coaliția noastră, Cealaltă Rusie, li s-a refuzat prezența pe liste cu ajutorul unor noi legi electorale, făcute anume în acest scop. În acea zi de duminică, votanții aveau de ales între suporterii lui Putin și partide care acceptaseră să nu i se opună lui Putin, în schimbul rămânerii pe buletinele de vot și al accederii lor în Parlament.

În prima categorie se afla Partidul pentru o Rusie Dreaptă, a cărui primă acțiune, după alegeri, a fost să propună extinderea mandatului lui Putin. Halal opoziție! În a doua categorie se găseau comuniștii, care au primit sau, dacă preferați, cărora „li s-a permis“ să aibă 11,6% dintre voturi (în jur de 20%, potrivit unei numărători independente), obținând 57 dintre cele 450 de locuri în Dumă. Această cifră scăzută l-a înfuriat pe liderul comunist Ghenadi Ziuganov, căruia, potrivit zvonurilor, i se promiseseră cel Putin 90 de locuri de către Kremlin, în schimbul loialității sale. Așa cum afirmam în glumă, într-un articol publicat după alegeri: „Urăsc să ți-o spun, Ghenadi, dar te-am avertizat!” Și, în continuarea glumei, afirmam că democrația și sistemul lui Putin puteau fi comparate cu două scaune, doar că unul era de piele, iar celălalt era electric.

Nu că ar fi contat, dar cele mai condamnabile statistici oficiale veneau din locuri ca Daghestan sau Cecenia, unde monitorizarea scrutinului fusese foarte slabă. În condițiile unei prezențe la vot greu de imaginat – de 99,5% – 99% dintre ceceni votaseră cu Rusia Unită. Nu uitați că acesta era partidul lui Putin, autorul celui de-al doilea război cecen, care distrusese din temelii capitala Groznîi. Ca de obicei, adevărul iese la iveală prin acțiunile lacheilor, prea dornici să-și mulțumească stăpânii de la Kremlin. Soția mea comenta, cu umor negru, că singurii oameni care nu votaseră în Cecenia fuseseră cei care muriseră în ziua alegerilor.

Ne putem imagina ce au gândit șefii Rusiei Unite atunci când au auzit că Hugo Chavez pierduse un referendum la diferență de doar un procent, în aceeași zi. Ce amator! Între timp, însă, cu toată absența alternativelor relative în alegeri și în ciuda șicanelor, Rusia Unită abia a reușit să obțină 50% dintre voturile exprimate, la Sankt-Petersburg și Moscova. Și asta pentru că locuitorii acestor orașe aveau cel mai larg acces la știri din surse independente, grație amplorii internetului și a Ecoului Moscovei, singurul post de radio la care mai puteau fi auzite opinii divergente.

Faptul că Putin considera importante aceste alegeri a devenit clar în momentul în care a ținut câteva discursuri înflăcărate, pentru a obține votul poporului. Limbajul murdar pe care l-a folosit cu greu ar putea fi numit codat, de vreme ce a avertizat împotriva „dușmanilor dinăuntru” și a „șacalilor” sprijiniți de Occident. El vorbea mai Putin în rusă și mai mult într-o limbă pe care am putea-o numi „putineză”, cu un autentic accent austro-german.

De ce se obosea Putin să facă un asemenea efort, când controlul lui asupra Kremlinului era, aparent, absolut? Mai întâi, ar trebui să ne reamintim că până și Stalin organizase alegeri în 1937, în timpul Terorii. Rezultatele scrutinului din acea duminică nu au fost, nici ele, puse la îndoială, confirmând revenirea Rusiei la domnia unui singur partid-stat, atotputernic. Dar alegerile erau importante pentru regimul lui Putin din câteva motive, începând, desigur, cu

cele financiare: ale lui Putin. Relațiile apropiate dintre Putin și liderii occidentali serveau ca o garanție pentru oligarhii aflați alături de el la putere, garanție că banii lor erau în siguranță. Dacă el renunța la ultimele vestigii ale democrației într-un mod prea brutal, în acel moment, această situație confortabilă ar fi luat sfârșit, un risc pe care Putin încă nu era pregătit să și-l asume.

Primele semne au fost rele. Nicolas Sarkozy se considera un tip dur, dar se pare că i se înmuiaseră genunchii după câteva păhărele băute cu Putin. Președintele francez n-a ezitat să-l sune imediat pe omologul său și să-l felicite pentru măreața victorie. Putin privea întotdeauna cu mare grijă semnalele venite dinspre Occident, căutând indicii ale unei presiuni autentice. Majoritatea comentariilor despre alegerile grosolan fraudate nu îi erau favorabile, mai ales în media, dar cât de mare putea fi pericolul, dacă Sarkozy și vechiul amic al lui Putin, Tony Blair, îl sunaseră să-l felicite?

Celălalt scop al campaniei Kremlinului era să-i asigure regimului o acoperire pseudodemocratică a mașinațiunilor la care ar fi putut să recurgă, pentru a-și păstra puterea și după alegerile prezidențiale din 2 martie. Putin nu mai avea dreptul să candideze, sau cel Putin așa spunea Constituția, iar el promisese să o respecte – dacă puneți vreun preț pe cuvântul unui locotenent-colonel din KGB.

După opt ani binecuvântați cu prețuri record la petrol și un Occident pus pe compromisuri și tulburat de „războiul împotriva terorii“, regimul Putin ajunsese într-un punct critic. Candidatul prezidențial al Kremlinului urma să fie numit curând. Avea să fie o marionetă docilă, conducând „prin voința populară“, sau o soluție de urgență, până la revenirea lui Putin? Sau poate aveau să găsească pe cineva suficient de stupid, încât să facă pasul înainte și să riște asumarea vinovăției, atunci când economia și infrastructura neglijate ale Rusiei aveau să intre, în final, în colaps? Sau aveau să schimbe sistemul, eviscerând, cumva, Constituția, pentru ca Putin să-și păstreze puterea, în vreun rol nou?

După vizita de prietenie a lui Putin în Iran, din octombrie

2007, am scris, într-un articol, că poate el lua în considerare asumarea vreunei alte titulaturi, una mai presus de responsabilitățile mărunte ale unui prim-ministru sau chiar de vechea grandoare a funcției de secretar general al Partidului. „Liderul suprem, ayatolahul Putin“ nu suna deloc rău, scriam eu, fiind sigur că Putin visase întotdeauna să dirijeze lucrurile din culise, fără să mai intre în rolul ingrat de președinte. Gluma mea a fost mai aproape de adevăr decât mi-aș fi putut imagina.

Am fost tentat să reproduc, în această carte, un fel de protest pe care mi l-am asumat într-un articol despre starea Rusiei în 2009, când nu am pomenit numele lui Dmitri Medvedev nici măcar o singură dată. Ignorarea lui completă ar fi un tratament potrivit pentru acest om care a deținut președinția Rusiei între 2008 și 2012, an în care i-a înapoiat-o lui Vladimir Putin, așa cum un câine îi aduce bățul înapoi stăpânului. Nu aș vrea să eclipsez firul epic al acestei cărți, de dragul unui protest personal, dar voi face, pe scurt, câteva remarci despre Medvedev.

Omul Medvedev a fost și este complet irelevant. Dar ideea unui Medvedev, ideea unui președinte tânăr și liberal care ar fi putut să întoarcă țara pe drumul către modernitate a fost extrem de utilă. Aproape îți vine să-i invidiezi pe Putin și pe cei din laboratoarele puterii de la Kremlin, care au proiectat un Medvedev ideal. El trebuia să fie un chip proaspăt, jovial, cu ochi strălucitori și capabil să vorbească limbajul reformist, pentru intelectualitate, și să recunoască, fără să clipească, faptul că în Rusia nu toate mergeau strună, dar că lucrurile aveau să se îmbunătățească. Totodată, acest Medvedev ideal nu trebuia să aibă o gândire, o ambiție sau o bază de putere proprie, pentru orice eventualitate. În fine, el trebuia să fie mai scund decât Putin și cu și mai Putină charismă – o combinație extrem de rară, într-adevăr. Din fericire pentru Putin, întâmplarea făcea să aibă un asemenea om chiar în cabinetul lui.

Pe 10 decembrie 2007, Putin a anunțat, cu surle și

trâmbițe, că-l sprijină pe primul său vicepremier, Dmitri Medvedev, pentru funcția de președinte al Rusiei. Acesta a fost rapid nominalizat de Rusia Unită și de partidele-marionetă ale lui Putin și, la o săptămână după obținerea binecuvântării președintelui, Medvedev a devenit candidatul oficial. Prioritatea lui absolută a fost să anunțe că, dacă va avea norocul să devină președinte, îl va numi prim-ministru pe Putin. Putin a acceptat, elegant, și asta a fost tot. (Medvedev a demisionat, de asemenea, și din funcția de președinte al Gazprom, pentru a putea participa la alegeri, dând naștere la glume, potrivit cărora ar fi fost retrogradat în postul de președinte al Rusiei.)

Unul dintre răspunsurile venite din partea liderilor occidentali, la vestea candidaturii lui Medvedev, avea să fie edificator, majoritatea celorlalte reacții înscriindu-se în aceeași notă. Imediat ce Putin și-a declarat sprijinul pentru Medvedev, secretarul de stat Condoleeza Rice a participat la o masă rotundă alături de echipa editorială a revistei USA Today. S-a discutat despre Irak, Iran și apoi s-a trecut la fosta arie de expertiză a lui Rice, Rusia. Ea a făcut câteva remarci solide despre cum „procesele democratice au făcut un pas înapoi în Rusia“, subliniind că această țară „nu este un mediu în care să poți vorbi despre alegeri libere și corecte“. Dar apoi a continuat, spunând că îl cunoștea pe Medvedev și că acesta era „inteligent” și „din altă generație”, ca și cum aceste lucruri, indiferent dacă ar fi fost sau nu adevărate, ar fi contat cumva.

Cel mai relevant moment, în comentariile doamnei Rice, a venit atunci când a fost abordat, pentru prima oară, subiectul accederii lui Medvedev la funcția prezidențială. Stenograma oficială consemnează:

> *Secretar de stat Rice: Ei bine, presupun că măcar o să aibă alegeri în martie. (Râsete.)*

Sunt sigur că toți cei din sală s-au amuzat copios referindu-se la inevitabila instalare a lui Medvedev în

funcția de președinte ca la un „scrutin popular“.

Și, la drept vorbind, alegerile noastre erau de tot râsul. Dar de ce următoarea întrebare către Rice nu a fost: „Atunci de ce mai este Rusia încă în G7, dacă alegerile rusești sunt doar o glumă?“ Sau: „De ce administrația Bush a cheltuit timp, sânge și bani încercând să construiască democrația în Irak și în alte părți, în vreme ce a ignorat ce a făcut Putin din cel mai mare exportator mondial de petrol, care are, de asemenea, și cel mai mare arsenal nuclear din lume?“ Desigur, asta nu însemna ca să fi pledat cineva sau să se fi așteptat ca Bush să invadeze Rusia, dar Putină constanță ar fi fost, totuși, necesară, din partea unui om care promovase atât de activ ceea ce el numea „agenda americană a libertății”.

Cu câteva zile înainte de interviul lui Rice, revista Time l-a desemnat pe Putin „Omul anului 2007“. Editorii au trebuit să depună eforturi considerabile pentru a explica faptul că premiul nu era „o formă de susținere” și că el mersese către persoana care făcuse subiectul celor mai multe știri, „fie ele bune sau rele”. Cu toate astea, articolul din Time îl lăuda pe Putin fiindcă readusese Rusia în prim-plan, pe arena internațională, stopând „anarhia” și redându-le rușilor mândria națională. Revista își exprima totuși temerile legate de dovezile „îngrijorătoare” privind nerespectarea drepturilor omului de către Putin.

La fel putea fi spus și despre Adolf Hitler în 1938, când acesta a fost desemnat, la rândul său, „Omul anului”, de către Time. „Fascismul”, scria atunci revista americană, „a descoperit că libertatea – a presei, a cuvântului, a asocierii – reprezintă un potențial risc pentru propria sa securitate.”

Asemenea cuvinte s-ar putea aplica, la fel de bine, și laureatului din 2007. Revista scria că majoritatea reproșurilor la adresa lui Putin priveau „pretinse” abuzuri sau veneau direct din partea criticilor cunoscuți. În opinia mea, acest articol a reprezentat o abdicare de la rolul jurnalistului de a prezenta faptele obiectiv. Și nu uitați momentul când a apărut articolul: imediat după alegerile parlamentare trucate, care încununaseră eforturile lui Putin

de a eradica democrația în Rusia.

Desigur, articolul din Time a fost ridicat în slăvi de propaganda de la Kremlin, ca pe o altă dovadă de susținere a lui Putin și a politicii sale. Focalizarea s-a făcut pe mitul potrivit căruia Putin construise „o Rusie puternică”, când, de fapt, el și ciracii săi măcinaseră statul din interior.

Pe 2 martie a avut loc încoronarea lui Medvedev ca rege al nimicului și, astfel, ultimul element al democrației din Rusia, rotația oamenilor la putere, a fost distrus. Cum era de așteptat, alegerile, în sine, au fost o rușine deplină, iar Kremlinul nici nu s-a mai sinchisit să-și ascundă frauda. Candidații j j opoziției au fost obligați să iasă din cursa electorală. Media dirijată de regim l-a promovat pe Medvedev, defăimându-i sau chiar ignorându-i total pe ceilalți candidați. Câteva birouri electorale locale, ultra entuziaste, au raportat că Medvedev primise peste 100% din voturi, potrivit primelor estimări.

Procentul reușit de Medvedev – 70% dintre voturi – era ceva mai mic decât cel de 71% înregistrat de Putin în 2004, un alt indiciu asupra persoanei care ținea, de fapt, frâiele puterii, în caz că mai trebuia reamintit acest lucru. V-ați putea întreba de ce mai era nevoie ca regimul să măsluiască rezultatele, când dispunea deja de atâtea avantaje necinstite. Totul a fost, de fapt, o manifestare a loialității bine pusă la punct de politicienii și birocrații locali, pentru a dovedi că pot să aducă și chiar aduc rezultatele cerute de Kremlin. Acesta nu este modul în care funcționează democrația, dar aduce foarte mult cu metodele după care se ghidează mafia.

Noi, cei din opoziția rusă, am așteptat, cu nerăbdare, să vedem ce va spune restul lumii despre revenirea Rusiei la despotismul fățiș. Speram ca liderii lumii libere să lanseze măcar acum critici dure, după ce îi permiseseră Rusiei să se alăture G7 și îl trataseră pe Putin ca pe un omolog democrat. Desigur, ei ar fi trebuit să fie furioși pe faptul că fuseseră păcăliți. Poate, speram noi, avea să se producă o presiune externă suficient de intensă pentru a slăbi lațul cu care Kremlinul sufoca democrația rusească.

Dar ce s-a întâmplat, în schimb, cu greu ar fi putut fi mai dezolant și mai devastator. Administrațiile occidentale s-au aliniat să aplaude victoria copleșitoare a lui Medvedev, deși majoritatea liderilor vestici au lăsat această sarcină neplăcută pe seama purtătorilor de cuvânt. Doar într-una sau două declarații au reușit să se strecoare câteva cuvinte despre „incidente" neplăcute survenite în cursul procesului electoral rusesc.

Francezul Nicolas Sarkozy nu a manifestat asemenea remușcări. El i-a telefonat lui Medvedev spre a-l felicita și a-l invita la Paris (sunt convins că și vechii parteneri de afaceri ai lui Putin, Silvio Berlusconi și Gerhardt Schroder, au trimis note personale). Acceptarea, de către Occident, a lui Medvedev, ca un lider democratic ales, a fost un alt punct de cotitură. A semnalat că Statele Unite și Uniunea Europeană erau dispuse să accepte până și cea mai absurdă șaradă pentru a evita confruntarea. Pentru opoziția rusă, reacția Occidentului a însemnat un dezastru. Coaliția noastră de naționaliști, stângiști și liberali avea Putine lucruri în comun, în afara credinței în puterea procesului democratic. Neavând acces la mass media și persecutați constant, membrii noștri au încercat să se adreseze unui auditoriu cât mai larg despre importanța acestui principiu. Dar, printr-o singură lovitură, lumea liberă dădea de înțeles că democrația era doar o escrocherie, o acoperire pentru interesele de afaceri, așa cum susținuseră întotdeauna Putin și aliații lui.

Cinci luni mai târziu, în luna august, în cursul a ceea ce am numit, atunci, apogeul sentimentului de invincibilitate și de impunitate al lui Putin, forțele ruse au invadat Georgia vecină, sub pretextul rezolvării crizei din Osetia de Sud. Putin nu avea niciun motiv să creadă că va avea probleme din cauza unui lucru atât de neînsemnat ca pedepsirea unei țări învecinate, conduse de dușmanul lui personal, președintele georgian Mihail Saakașvili. Putin a avut mereu o uimitoare capacitate de a-i „citi" corect pe liderii lumii democratice – și nu s-a înșelat nici de data aceasta.

Ordinea mondială are reguli, dar majoritatea acestora se

bazează pe principiile onoarei și sunt, rareori, puse la încercare. Putin și-a dat seama că metodele brutale ale lumii sale kaghebiste sunt la fel de eficiente și la scară globală. În 2008, violența a revenit în Caucaz, unde Putin își clădise pentru prima oară reputația de tip dur, atunci când apăruse pe scena politică rusă, în 1999. Poate că a fost un cadou pentru Medvedev. Un război este, întotdeauna, util pentru clădirea reputației unui nou președinte al Rusiei, în plan intern.

Adevărata catastrofă, cea care i-a dat lui Putin încrederea că poate vărsa, nepedepsit, sânge și peste granițele recunoscute internațional, s-a produs însă pe 3 martie 2008, la o zi după alegeri. A fost data când comunitatea țărilor libere a avut șansa de a da alarma în privința dictaturii lui Putin, șansa de a trimite un mesaj clar că democrația conta. Dar nu a sunat nicio alarmă. Alegerile nu au fost importante. Reacția lumii însă era.

După ce confruntările violente dintre Rusia și Georgia, în privința Osetiei de Sud, s-au mai potolit, mi-am amintit de o conversație pe care o avusesem în 2005, la Moscova, cu un înalt oficial al Uniunii Europene. Rusia era, pe atunci, mult mai liberă decât este azi, dar asaltul lui Putin asupra drepturilor democratice lua amploare cu rapiditate.

„Ce-ar trebui făcut“, l-am întrebat pe oficial, „ca Europa să înceteze a-l mai trata pe Putin ca pe un democrat? Poate ca regimul să interzică toate partidele de opoziție? Sau să înceapă să împuște oameni de pe stradă?“

Oficialul a ridicat din umeri și a replicat că UE nu putea face prea multe nici măcar în asemenea cazuri, adăugând că „să rămânem în dialog cu Putin va reprezenta întotdeauna cea mai bună soluție pentru popoarele din Europa și Rusia“. Pun pariu că locuitorii din Georgia și Ucraina n-ar fi de acord cu asta. Invadarea Georgiei de către trupele ruse a fost rezultatul direct a aproape un deceniu de neputință și autoamăgire din partea Occidentului. Faptul că nimeni nu l-a pedepsit pentru invazia în Georgia a fost cea mai bună invitație pe care o putea primi Putin pentru a invada, șase ani mai târziu, și

Ucraina.

În replică la invazia rusă în Georgia, UE a organizat primul summit de urgență, de la izbucnirea conflictului din Irak. Uniunea a declarat, imediat, că amâna întâlnirile în privința acordului de parteneriat cu Rusia, până când Kremlinul își muta trupele pe pozițiile ocupate înainte de 7 august. Declarația făcută de UE, slăbită și mai mult de un Berlusconi dominat de trufie, a inclus și fraza: „Ne așteptăm ca Rusia să se comporte într-o manieră responsabilă, onorându-și toate angajamentele”, pe lângă eternele sintagme „suntem serios îngrijorați” și „condamnăm ferm”. Îmi închipui cât trebuie să se fi amuzat Putin, oligarhii și ciracii săi din KGB, la auzul unui asemenea limbaj prețios.

Pe 7 mai, Dmitri Medvedev a depus jurământul, ca președinte al Rusiei, în spatele ușilor închise. Putin a fost întrebat dacă avea să agațe, potrivit tradiției, un portret al noului președinte în biroul său. Putin a refuzat să răspundă, dar o glumă care a circulat atunci afirma că el avea, într-adevăr, un tablou pe perete, cu imaginea lui Medvedev stând în biroul președintelui, dar privind la un portret al lui Putin. Potrivit Constituției ruse, Medvedev deținea acum frâiele puterii. Dar, cum nu a existat niciodată vreo dovadă a independenței și a autorității sale, era mai sigur să se presupună că Medvedev avea încă nevoie de permisiunea lui Putin pentru a folosi toaleta de la Kremlin. Adevăratul „transfer lin de putere“, prin cuvintele de o ironie perfectă, ale cancelarului german Angela Merkel, a fost rocada făcută de Putin, de la președinte la premier.

În ultimii zece ani, am avut peste o mie de apariții publice și aproape în toate am discutat despre Rusia și Putin. Adesea, producătorii emisiunilor te întreabă, înainte de intrarea în direct, cum preferi să ți se adreseze și ce ai vrea să apară pe burtieră, în dreptul numelui tău, la televizor. Doar rareori nu întreabă. Am un CV complicat și, de aceea, sunt obișnuit să aud tot felul de lucruri în asemenea situații. Ceva similar se întâmplă și la primirile de care am parte la prelegerile mele politice sau de afaceri.

Oamenii sunt, întotdeauna, drăguți și mă flatează, dar adesea prezintă tot felul de informații false despre mine, luate de pe internet. Deseori, trebuie să fac, rapid, corecturile necesare și glumesc, spunând că sunt mereu interesat de aceste prezentări, deoarece astfel pot afla mereu lucruri noi despre mine!

„Garry Kasparov, activist rus pentru drepturile omului și fost campion mondial la șah“ n-ar trebui să fie o prezentare prea greu de făcut, nu? Sunt, de asemenea, președinte al Fundației Drepturilor Omului, cu sediul la New York, și profesor asociat la Oxford Martin School, din cadrul Universității Oxford, unde țin cu regularitate seminare și prelegeri. De asemenea, sunt foarte mândru să fiu și președinte al Fundației de Șah „Kasparov“, o organizație globală non-profit, și un modest autor și orator popular. Dar caracterizările acestea sunt prea lungi pentru a fi afișate pe ecranele televizoarelor.

Singurul titlu care nu îmi plăcea deloc era însă tocmai unul pe care-l întâlneam frecvent: „Garry Kasparov, fost candidat la președinția Rusiei“. Acest lucru nu era doar inexact, ci și înșelător, într-un mod care mă afecta.

Da, Cealaltă Rusie și alte grupări de opoziție organizaseră alegeri interne primare pentru a avansa candidații anului electoral 2008, și am participat la aceste alegeri. Da, am avut scrutinuri online și în viața reală, pentru a selecționa candidații și am fost unul dintre câștigători. Da, câțiva dintre noi au încercat să-și înregistreze candidatura și m-am numărat printre ei. Dar am fost, oare, cu adevărat un candidat la președinție?

Când oamenii din țările democratice îmi vorbesc despre sondaje, platforme, campanii și alte elemente normale ale alegerilor dintr-un stat liber, mă simt nevoit să îi întrerup. Niciunul dintre aceste lucruri nu au existat cu adevărat în Rusia – nici în 2008 și cu atât mai Putin azi. În Rusia, opoziția nu încearcă să câștige alegerile; noi încercăm să avem alegeri. Am început plini de optimism, în 2004, sperând că plecarea lui Putin ar putea deschide calea către un scrutin disputat. În 2007, după înăbușirea Marșurilor

nemulțumirii și după ce activitățile noastre au devenit tot mai dificile, ne-am dat seama că speranțele se năruiesc. Până când Putin și Medvedev nu au făcut acel anunț, pe 10 decembrie, nu am fost siguri cum și când va cădea ghilotina, deși știam că ea e foarte ascuțită și că se află chiar deasupra capetelor noastre.

Putin l-a uns pe Medvedev cu ceea ce un prieten mexican numea el dedazo, atingerea de-a dreptul divină, similară celei a Dumnezeului lui Michelangelo, din scena Genezei, de pe tavanul Capelei Sixtine, în care Creatorul îi dăruiește viață lui Adam. La acel moment, nici nu se mai putea pune problema rezultatului alegerilor. Sistemul n-ar fi permis niciodată ca un om destinat să câștige să nu o facă într-o manieră zdrobitoare. Era, de asemenea, clar că Kremlinul nu dorea ca buletinul de vot să fie aglomerat cu prea multe nume. Campaniile candidaților opoziției au devenit un joc straniu, autoritățile fiind nevoite să imagineze modalități diferite de a ne descalifica.

Obstacolele din calea noastră nu lipseau, iar Comisia Electorală Centrală (CEC), condusă de lacheul lui Putin, Vladimir Șurov, era decisă să facă în așa fel încât nimeni, în afara candidaților aprobați, să nu ajungă pe liste.

Principala barieră era, aparent, insurmontabilă. Un candidat independent trebuia să adune 2 milioane de semnături în doar cinci săptămâni și maximum 40 000 trebuiau să fie dintr-o singură regiune. Prin urmare, la Moscova, indiferent de câți suporteri aveai, nu puteai contabiliza mai mult de 40 000; trebuia să aduni semnături din cel Putin 50 de regiuni. Apoi, două dintre cele cinci săptămâni disponibile erau o perioadă de vacanță generală. În fine, când veneai cu semnăturile, nu puteai depune decât cel mult 2,2 milioane, nu mai mult, iar dacă 10% dintre ele nu erau luate în considerare, dintr-un motiv sau altul, erai scos din joc.

Dar și să ajungi la acest stadiu era dificil. Fiecărui candidat i se cerea să organizeze o convenție de nominalizare cu cel Putin 500 de susținători adunați într-o sală, pentru a semna o declarație, iar de față trebuia să fie

un reprezentant al Ministerului de Justiție. Dar, la fel ca în timpul deplasărilor mele electorale prin țară, nimeni din Moscova nu a vrut să-mi închirieze vreo sală în acest scop. De fapt, a acceptat cineva, până la urmă, întrucât am semnat un contract pentru închirierea unei săli pe 13 decembrie și chiar am plătit un avans. Dar, cu două zile înaintea convenției, am fost informați că, „din motive tehnice, sala nu va mai fi disponibilă la data respectivă”.

Desigur, pe 14 decembrie, aceeași sală era gata să-l găzduiască, fără probleme, pe un candidat de paie al Kremlinului, Bogdanov.

Și, astfel, n-am reușit nici măcar să fiu nominalizat, până la încheierea termenului-limită, pentru a avea plăcerea, împărtășită de alți colegi din opoziție, de a-mi vedea teancurile de semnături respinse de domnul Șurov. Fostul premier Mihail Kasianov nu s-a dat bătut și a apelat la Curtea Supremă, după ce CEC a decis că multe dintre semnăturile adunate de el erau falsificate. Evident, apelul lui a fost respins.

Prin urmare, pe buletinele de vot au apărut aceleași personaje cu care eram obișnuiți: naționalistul de mucava Jirinovski, brutalul comunist Ziuganov și Putin, reprezentat prin marioneta sa, Medvedev. Pentru a mai condimenta Putin rețeta, a fost lăsat și Andrei Bogdanov să apară pe liste, ca o falsă alternativă liberală. Lui i s-a permis chiar să adune 1,8% dintre voturi, înainte de a dispărea în anonimatul din care venise.

Cealaltă Rusie și alte organizații ale opoziției organizaseră alegeri primare interne, în încercarea de a dezvolta și de a împărtăși o experiență democratică autentică, într-o țară aproape complet lipsită de asemenea tradiții. Voluntarii au înființat puncte de votare pe oriunde au putut, în licee, în cafenele și la domicilii particulare și adesea au fost nevoiți să o facă în grabă, înainte ca poliția să-i aresteze și să le confiște echipamentul. Am avut declarații politice, platforme ideologice argumentate și chiar dezbateri reale sau în mediul virtual. Toate acestea existau complet în afara proceselor politice oficiale, la orice

nivel.

Celălalt scop al nostru era să dăm în vileag, cât mai clar și mai puternic, faptul că alegerile oficiale erau o mascaradă. Ne săturaserăm de observatori occidentali și de miniștri de Externe străini care regretau, cu jumătate de gură, „neregularitățile raportate” și „atitudinea părtinitoare a presei” cu privire la alegerile din Rusia. Putin devenise un dictator și punct. Și venise vremea să spunem asta. El nu era președinte, prim-ministru sau orice altceva care să sugereze vreo legătură cu legitimitatea sau democrația. Știam că lucrul acesta nu avea să fie raportat de media rusă și nici scos în evidență de vreun politician rus.

În mod tragic, nici în afara Rusiei lucrurile nu stăteau mai bine. Șefii de stat nu aveau niciun interes să-l provoace pe Putin – fapt deja evident de mai multă vreme. Mai Putin evident, și atunci, și acum, era de ce majoritatea instituțiilor mediatice importante din lumea liberă acceptau să închidă ochii față de această șaradă. Din nou, am auzit despre „unele probleme existente în cadrul sistemului” și „accesul inegal la media”, din partea observatorilor și a presei străine. Consiliul Europei s-a exprimat critic, dar a refuzat să condamne alegerile. Când președintele delegației membrilor Parlamentului European a afirmat că „alegerile nu au fost nici libere, nici corecte”, el a simțit, însă, nevoia să adauge că „totuși ele au reflectat, în mare, voința oamenilor”. Da, voința câtorva oameni de la Kremlin.

Ajungând la această remarcă referitoare la „voința oamenilor”, profit pentru a prezenta o serie de argumente pe care le-aș putea rosti pe dinafară, după ce le-am dezmințit de zeci de ori în aparițiile mele mediatice. Eu le numesc „Miturile Rusiei lui Putin” și în vârful listei se află afirmația că „Putin este popular”.

Acum, când Putin se află la putere de mai bine de 15 ani, după ce a invadat a doua țară europeană în decurs de șase ani și apare la televizor pentru a amenința cu armele nucleare rusești, unora le-ar fi greu să-și aducă aminte cât de diferit era văzut el nu cu mult timp în urmă. Până în 2010, opiniile mele dure despre Putin erau încă privite cu

surprindere de consumatorii cu o educație rezonabilă ai fluxurilor internaționale de știri.

„Dar Rusia e o democrație și el a fost ales, nu-i așa?” „Bine, poate că alegerile sunt măsluite, dar Putin e foarte popular și le-ar câștiga oricum.” „Rușilor și-așa le plac liderii cu mână forte și, la urma urmei, el a zdrobit criminalitatea și a îmbunătățit economia, nu?“

Despre criminalitate și economie am discutat deja. Putin nu i-a zdrobit decât pe cei care nu i-au fost loiali: cei fideli au fost atrasi în sistem ca parteneri. El a lăsat, clar, să se înțeleagă: ori furi cu el, ori ești împotriva lui. Este extrem de dificil să măsori cu acuratețe activitatea economică a unei națiuni care j j dezmembrează lent un paradis socialist corupt și inert. Dar înainte ca Putin să preia puterea, PIB-ul Rusiei crescuse într-un ritm pronunțat, pe măsură ce dureroasele reforme ale economiei de piață își făceau efectul. Industria sovietică nu era nici pe departe capabilă să concureze cu Occidentul sau cu Extremul Orient, dar exista încă o importantă capacitate industrială în funcțiune. În 2000, cresterea PIB-ului era de peste 10%, chiar mai mare decât ratele, de obicei ridicate, ale fostelor țări din blocul sovietic, care trăiau tranziția către economia de piață.

De asemenea, important e faptul că prețul petrolului, în 1999, scăzuse la 13 dolari barilul, prin urmare, noua industrie bazată pe export a Rusiei era încă departe de a reprezenta o forță. Puterea economiei ruse sub Putin este văzută, în cel mai elocvent mod, nu în funcție de cifrele PIB-ului, ci în funcție de graficul reprezentând cresterea prețului la petrol. Aproape din momentul în care a preluat Putin puterea, prețul petrolului a urcat la peste 100 de dolari barilul, scăzând doar în timpul crizei financiare din 2008-2009.

Rusia e cel mai mare producător de petrol din lume, în ciuda faptului că a modernizat doar în mică măsură infrastructura sovietică. Acest suvoi de bogăție, care a transformat Rusia într-o petro-dictatură, i-a permis lui Putin să creeze iluzia stabilității în plan intern și să-i cumpere ori

să-i amenințe pe criticii de peste hotare. Unii susțin că sursa banilor nu contează, câtă vreme pensionarii și polițiștii își primesc pensiile și salariile, iar asta e exact ceea ce pare să creadă și Kremlinul – pentru o vreme.

Fără un sector industrial sau tehnologic în expansiune, fără o vibrantă comunitate de afaceri și fără antreprenoriat, fără o bază fiscală compusă dintr-o clasă de mijloc puternică, Rusia decade demografic. Cei care nu au relații sau resurse pentru a se îmbogăți, fie se luptă pentru subzistență, fie pleacă din țară. Strălucitoarele centre urbane din Moscova și din Sankt-Petersburg se află într-un contrast izbitor cu regiunile mărginase, tot mai împovărate de sărăcie. Adăugați, la ecuație, și o lipsă totală de răspundere politică și rezultatul e o criză socială în creștere.

Putin și banda lui s-au dovedit ostili cu privire la gestionarea unei economii reale și incompetenți când au încercat să o pună în practică. Ultimul lucru pe care l-ar face ei este chiar ceea ce trebuie făcut cu adevărat: slăbirea controlului strict, pentru ca economia rusească să poată experimenta un capitalism autentic, în locul unei găști de oligarhi prieteni la cataramă între ei. Hodorkovski a fost doar cel mai elocvent exemplu privitor la ce li se poate întâmpla, în Rusia, patronilor care încearcă să facă afaceri fără să aibă aprobarea regimului, dar ca el sunt alte mii de oameni de afaceri.

Cât despre povestea cu popularitatea lui Putin, încă aud mai tot timpul acest argument. Sunteți siguri? Și, atunci, de ce cheltuiește atâta timp și face atâtea eforturi pentru a controla media, a-și elimina rivalii și a instala un complicat sistem de fraudare a alegerilor? Dacă Putin e atât de popular, de ce nu avem alegeri libere și corecte și o media liberă? Persecutarea bloggerilor și arestarea unui protestatar care stă, singur, în piața din centrul orașului, ținând în mâini o pancartă anti-Putin, nu mi se par a aduce prin nimic cu comportamentul unui lider popular.

Ceea ce înțelegem prin aprobarea și popularitatea unui lider democratic nu are nicio aplicabilitate într-o autocrație. Când în oraș există un singur restaurant și are un singur fel

de mâncare în meniu, iar altor restaurante nu li se permite să funcționeze, se cheamă că restaurantul acela e popular? Cincisprezece ani de propagandă au creat un puternic cult al personalității, care susține că Putin e singura persoană ce poate conduce și proteja Rusia. Potrivit acestui cult, toți criticii lui Putin ar fi niște trădători primejdioși, care trebuie închiși sau asasinați (așa cum, adesea, chiar sunt). Oricine se afirmă ca rival al liderului este demonizat și doborât.

Ajungem, astfel, la un alt mit, cel al opoziției care nu este suficient de competentă sau de charismatică spre a-l înfrunta pe Putin. Cine știe? Pun această problemă nu pentru a-mi apăra propriul rol sau propria poziție, ci pentru a ilustra absurditatea celor care vorbesc despre opoziția rusă ca despre un partid mic și inept, într-o democrație autentică. Membrilor noștri li s-a interzis accesul în presă, au fost calomniați, împiedicați să țină adunări și mitinguri, agresați fizic în mod frecvent, hărțuiți de poliție și împiedicați să candideze în alegeri. Ce mesaj strălucitor și coerent, ce lider transcendent ne-ar fi putut conduce la putere, în asemenea circumstanțe?

Așa cum a început să devină tot mai clar, după 2008, singurul mod prin care Putin putea să mai plece de la Kremlin era cu picioarele înainte, fie într-un sicriu, fie târât afară de mulțime. Câtă vreme el se bucura de contacte economice cu lumea liberă și putea să împiedice milioane de ruși să se revolte în Piața Roșie, nu avea să plece nicăieri. Acest prim ingredient, angajamentul cu Occidentul, era de o importanță covârșitoare pentru apariția celui de-al doilea. Atâta timp cât banii continuau să intre în visteria lui Putin, în schimbul imenselor bogății naturale ale Rusiei – petrol, gaze, metale, lemn – el își putea permite să dea salarii mari, să asigure beneficii și armate de zbiri care să împiedice poporul să iasă în stradă.

În privința sondajelor, Rusia nu e Franța sau Statele Unite. Când un anonim îl sună pe un cetățean rus oarecare la telefon, acasă, și îi cere opinia față de omul care domină țara, cetățeanului respectiv îi trebuie un curaj nebunesc să manifeste altceva decât un sprijin entuziast. La drept

vorbind, tocmai un astfel de curaj, din partea unora dintre compatrioții mei, l-a împiedicat pe Putin să aibă, în alegeri, scoruri zdrobitoare de 99% din voturi, așa cum au înregistrat Saddam Hussein și Muammar Gaddafi până în clipa în care nu au mai avut putere de viață și de moarte asupra propriilor cetățeni.

În timpul războiului din Ucraina, numărul celor care îl aprobă a ajuns, în mod oficial, la 90%, iar propaganda de-a dreptul fascistă și-a turat la maximum motoarele; mă întreb dacă media străină va înceta să citeze aceste cifre cu la fel de multă credulitate. Conducătorul despotic al Kazahstanului, Nursultan Nazarbaiev, aflat la putere din 1989, a fost „reales“, în aprilie 2015, cu 97,7% dintre voturi (la o prezență la urne de 95%, firește). Sunt bucuros să observ, după o simplă și scurtă privire asupra titlurilor referitoare la remarcabila lui performanță electorală, că foarte Putine canale mediatice occidentale dau crezare popularității copleșitoare a lui Nazarbaiev. Oare Putin trebuie să ajungă, și el, la 98% dintre voturi, pentru ca presupusa lui popularitate să fie întâmpinată de ziariștii străini cu același scepticism?

Faptul că lideri precum Nazarbaiev, Putin sau Khamenei se mai deranjează încă să organizeze alegeri e un mister ce merită studiat. Dictatorii de azi și-au însușit lecțiile predecesorilor lor și le-au îmbinat cu metodele moderne de informare și de control al imaginii. Ei înțeleg simbolismul votului chiar dacă nu doresc deloc să se supună autorității acestuia. Faptul că încă resimt nevoia de a organiza alegeri, indiferent de cât de fraudate ar fi acestea, relevă, într-o oarecare măsură, succesul presiunilor externe, ca și nevoia de legitimizare a dictatorilor respectivi, dorința lor de a fi văzuți ca membri ai clubului liderilor aleși legal.

Conducătorii acestor țări – le-am putea numit „ipocrații“ sau, pentru a folosi termenul unui bun cunoscător al realităților din Rusia lui Putin, jurnalistul german Boris Reitschuster, democratura – sunt doar parțial preocupați de a-și păcăli propriii cetățeni, dându-le iluzia că participă la actul guvernării. O extrem de puternică forță de securitate

și dominarea totală a mass mediei servesc, de asemenea, scopurilor dictatorilor. Putini oameni din Rusia cred, cu adevărat, în șarada electorală, în acest moment. Sondajele sunt făcute doar pentru comunitatea internațională și pentru câștigătorii dinainte stabiliți ai alegerilor.

Revin, aici, cu exemplul anterior, al rușinosului sau, mai curând, nerușinatului apel telefonic dat de Sarkozy pentru a-l „felicita cu căldură“ pe Medvedev după victoria acestuia la prezidențialele din 2008. Media rusească a acordat spații largi acestei convorbiri telefonice și altor elogii venite din străinătate, un nou indiciu asupra importanței pe care o are șarada pentru Putin și aliații săi.

Desigur, în acest joc miza nu o reprezintă doar orgoliile și invitațiile la summituri. Oligarhia conducătoare din Rusia își păstrează averile în străinătate, iar răcirea relațiilor cordiale dintre liderii ruși și Occident ar putea primejdui nenumăratele miliarde din conturile lor. Sarkozy a promovat agresiv companiile franceze, precum Alcatel, Total și Renault, în Rusia, cu oarecare succes. Dacă ne gândim la asta, telefonul dat de Sarkozy ar putea fi unul dintre cele mai profitabile din istorie.

Așadar, nu, nu mă consider un fost candidat la președinția Rusiei. A fost un protest pentru respectarea drepturilor civile, o campanie de denunțare a corupției și o modalitate de a-i ajuta pe oameni să descopere cum ar trebui să fie adevărata democrație. Nu poți avea candidați reali fără o democrație reală.

„Cum de mai sunt vie? Când mă gândesc cu adevărat la asta, mi se pare un miracol.” Acestea au fost cuvintele Annei Politkovskaia, jurnalista rusă de investigații, care, timp de ani întregi, a scos la iveală, fără teamă, cele mai obscure realități din Cecenia devastată de război. Ea rostește aceste cuvinte j j cutremurătoare în filmul documentar Letter to Anna, al regizorului elvețian Eric Bergkraut. Filmul a avut premiera în Statele Unite, pe 26 iunie 2008, la Festivalul Human Rights Watch de la New York, un moment potrivit, în cronologia noastră, pentru a aminti iarăși numele și curajul acestei femei deosebite. Ea a

fost, fără îndoială, nu doar jurnalistă, ci și cruciată și partizană și nu a încercat să ascundă asta. Pasiunea cu care s-a dedicat meseriei a făcut ca acțiunile ei să rămână de neuitat.

Reportajele Annei Politkovskaia despre atrocitățile comise în Cecenia au luat forma unor discuții cu familiile distruse de război. Ea a fost un fel de confesor și pentru soldații ruși, chiar și pentru ofițeri, rușinați de ce li se ordonase să facă în Cecenia, în numele Rusiei. Asemenea acțiuni au făcut din ea inamicul numărul unu pe lista unui mare număr de persoane și de grupări de potentați, care-și arătaseră deja brutalitatea în repetate rânduri. Totuși, vestea asasinării jurnalistei de 46 de ani, în octombrie 2006, a constituit un șoc sfâșietor.

Pentru obiectivitate, voi expune aici două opinii, una din partea KGB și cealaltă aparținând unui faimos dizident. La două zile de la asasinarea doamnei Politkovskaia, întrebat la o conferință de presă în Germania (evident, nu în Rusia, unde asemenea întrebări n-ar fi fost niciodată permise) ce crede despre acest asasinat, Putin a răspuns că „moartea ei a dăunat guvernului rus mai mult decât articolele ei“. Fostul președinte ceh, Vâclav Havel, a spus, la premiera filmului menționat anterior, la Praga: „Ar fi bine ca acest film să fie văzut de cât mai mulți oameni. Mai ales de politicieni, care se îmbrățișează călduros cu politicienii ruși, aproape amețiți de mirosul lor de petrol și de gaze!“ Filmul nu e ușor accesibil – l-am găsit pe Youtube doar în limbile rusă și germană, dar nu și în engleză –, însă merită urmărit. Este o rară introspecție asupra unei specii dispărute. La momentul asasinării Annei, jurnalismul independent, de tipul celui practicat de ea, era deja extinct în Rusia.

La Congresul Mondial al Presei Rusești, desfășurat pe 11 iunie 2008, la Moscova, Medvedev a promis că va sprijini „libertatea mediatică“. Se întrevedea vreo schimbare? Semnele nu erau favorabile. El a vorbit despre necesitatea unui „internet chirilic“ și a criticat închiderea trusturilor media de limbă rusă din fostele republici sovietice, unde limbile locale se reafirmau, după restricțiile epocii

comuniste. Medvedev a adăugat și că televiziunea rusă e „una dintre cele mai bune calitativ din lume“.

Paranoia Kremlinului privind cine și ce apărea la televiziunea rusă atinsese, în acel moment, noi culmi. Vladimir Posner, președintele Academiei Ruse de Televiziune, a mărturisit că îi trimitea directorului Canalului 1 o listă cu invitații pe care îi dorea la emisiunea sa și conducerea decidea cine putea fi primit în platou și cine nu. Inutil de precizat, oameni ca Nemțov, Navalnâi sau ca mine nu au apărut niciodată în emisiunea lui Posner.

Subjugarea presei rusești de către Kremlin a fost, alături de creșterea prețului la petrol cu peste 700%, principalul motiv de la baza pretinsului succes al regimului lui Putin. Oligarhii din anii 1990 jefuiseră, poate, Rusia, pe nesimțite, dar, cel Putin, puteam afla despre isprăvile lor din presă. Acele zile erau, însă, apuse și cercul elitist de oligarhi din jurul lui Putin avea, acum, o putere și o bogăție cum anturajul lui Elțân nici nu visase. În 2000, când Putin a preluat frâiele, nu exista niciun rus pe lista miliardarilor planetei, întocmită de Forbes. În 2005, erau deja 36. În 2008, erau 87, mai mult decât aveau Germania și Japonia la un loc. Și toate astea în Rusia, o țară unde 13% din populație trăia sub pragul național de sărăcie, de 150 de dolari pe lună. Putin și susținătorii lui din străinătate lăudau, în acest timp, creșterea PIB-ului Rusiei, dar era ca și cum ar fi luat temperatura tuturor pacienților dintr-un spital, pentru a obține o valoare medie, și nu una alarmantă.

Potrivit cifrelor din 2015, chiar și la un an după impunerea sancțiunilor occidentale și scăderea dramatică a prețului petrolului, mai există încă 88 de miliardari ruși pe lista celor de la Forbes, care nici măcar nu-i enumeră pe Putin și pe câțiva dintre cei mai apropiați ciraci ai lui. Mi-e imposibil să cred că un om ca Putin, care deține dreptul de viață și de moarte asupra a 88 de miliardari, nu ar fi cel mai bogat dintre ei. Dezvăluirile ocazionale despre misterioasele vile de pe malul Mării Negre și enormele transferuri bancare către nicăieri adaugă noi și noi dovezi

circumstanțiale în sprijinul afirmației că Putin este, probabil, acum, cel mai bogat om al planetei.

Pe 25 octombrie 2011, am ținut o prelegere despre Rusia la Fundația Heritage din Washington D.C. Georgia era supusă unor mari presiuni din partea SUA și a altor țări, pentru a-i permite Rusiei intrarea în Organizația Mondială a Comerțului, în ciuda faptului că două largi fâșii din teritoriul național georgian erau încă ocupate de trupele rusești, după invazia din 2008. Mulți oameni din media și chiar unele guverne se refereau încă la Abkazia și la Osetia de Sud ca la niște „teritorii disputate", nu ocupate, ignorând faptul că ele îi fuseseră smulse Georgiei, prin puterea armelor, de către Rusia.

În ciuda presiunilor masive făcute de Rusia după invazie, inclusiv a unor boicoturi economice, micuța Georgie rămăsese sfidătoare, prodemocrație și prooccidentală, sub președintele Saakașvili, și totuși era clar că intrarea Rusiei în Organizația Mondială a Comerțului avea o importanță mai mare pentru Europa și SUA, decât protejarea drepturilor și a teritoriilor unui aliat. Regimului Putin îi plăcea să se laude că reușise să împiedice intrarea Ucrainei și Georgiei în NATO, în timpul administrației lui Bush Jr., iar dobândirea calității de membru al Organizației Mondiale a Comerțului ar fi fost un nou motiv de fală.

Ca parte a prezentării mele, am expus un panou cu imaginea unui set de foldere de calculator etichetate ca dosarele KGB. Prima dată am prezentat folderele „Operațiunea Yukos" și „Operațiunea Kadârov". Cazul lui Hodorkovski fusese deja popularizat pe larg. Ramzan Kadârov este liderul militar cecen care se mândrea că ucisese primul soldat sovietic pe când avea doar 15 ani și care fusese instalat de Putin la cârma regiunii devastate, în 2007. Agenții lui Kadârov i-au asasinat pe inamicii lui Putin atât în străinătate, cât și pe pământ rusesc. Ce a făcut Putin în Caucaz nu are comparație cu nimic. El nu s-a dovedit interesat de a-i integra mai bine pe localnicii de aici, care sunt, în definitiv, cetățeni ruși. Kadârov se află încă la putere în Cecenia și a devenit cel mai fidel soldat al

lui Putin. Cât de loial va mai fi el, când fluxul de bani proveniți de la Moscova se va opri, rămâne de văzut.

Următorul folder a fost numit „Operațiunea Medvedev“. Am descris-o ca fiind cea mai de succes acțiune întreprinsă vreodată de Putin. A fost o variație a vechiului joc sovietic, menită să facă Occidentul să creadă că exista o șansă de promovare a moderaților sau chiar posibilitatea unei falii în ierarhia Kremlinului. Toată lumea se dădea de ceasul morții să afle ce se întâmpla în interiorul Kremlinului, pierzând timp și energii prețioase. Anunțul inevitabil al lui Putin, potrivit căruia acesta avea să candideze iar la președinție în 2012, a dat clar de înțeles că Medvedev nu fusese decât păcăleala asupra căreia noi avertizasem, astfel spus o simplă umbră. Dar Statele Unite au pierdut mult timp încercând să întărească imaginea unei „fracțiuni Medvedev“, visând la o ruptură între Putin și Medvedev și făcându-și iluzii asupra declanșării unor reforme liberale, în ciuda tuturor evidențelor care demonstrau exact contrariul.

Am avut o scurtă întâlnire cu președintele Bush, în septembrie 2008, la un prânz de gală organizat de el pentru disidenții din lumea întreagă, la New York. El a rostit, atunci, cuvinte dure la adresa lui Putin, dar acest lucru se petrecea imediat după invadarea Georgiei de către Rusia, în august, fapt care, potrivit tuturor relatărilor – inclusiv propriei mărturisiri a lui Bush – îl înfuriase pe președintele american. În cartea lui de memorii, Bush scrie: „Îngrijorarea mea cea mai mare era că rușii aveau să-și croiască drum, cu tancurile, spre Tbilisi și să-l răstoarne pe Saakașvili, președintele ales democratic. Era clar că rușii nu puteau accepta o Georgie democratică, având un președinte prooccidental. M-am întrebat dacă ei ar fi fost la fel de agresivi dacă solicitarea Georgiei de aderare la NATO ar fi fost acceptată.”

Răspunsul la această întrebare este, aproape cert, negativ, dar nu vom ști niciodată sigur asta, de vreme ce liderii occidentali au evitat, în mod constant, chiar și să încerce să i se opună lui Putin. Și, totuși, greșeala lor avea să se repete șase ani mai târziu, în Ucraina, cealaltă țară de

pe lista de ținte a lui Putin, care, de asemenea, eșuase în a obține intrarea în NATO, în 2008, din cauza opoziției manifestate de Germania și Franța. Aceste două țări nu avuseseră rețineri în a recunoaște, voalat, că opoziția lor se datora dorinței de a nu supăra Rusia. (Într-o altă declarație memorabilă făcută în carte, Bush afirma: „La un dineu al G8 desfășurat la Sankt-Petersburg, majoritatea liderilor l-au criticat pe Putin pentru pozițiile sale anti-democratice. Jacques Chirac nu a făcut-o. El a declarat că Putin făcuse lucruri bune de când conducea Rusia și că nu era treaba noastră să întrebăm cum le făcuse.” În mod clar, președintele francez era atașat mai curând de fraternite decât de liberte.)

Mai departe, în cartea sa, Bush dedică un spațiu considerabil agendei libertății și variatelor sale dezamăgiri și satisfacții. El încheie acest capitol scriind: „M-am întâlnit cu peste o sută de disidenți în decursul mandatului meu. Situația lor poate părea sumbră, dar nu este fără speranță. Așa cum am spus în al doilea discurs de inaugurare, agenda libertății necesită efortul concentrat al mai multor generații.”

Cu siguranță, așa stau lucrurile, dar orice speranță într-un sprijin american îndrăzneț față de respectarea drepturilor omului în străinătate s-a năruit brusc, odată cu alegerile prezidențiale americane din 2008.

Capitolul 9
Îndrăzneala de a spera în zadar

Berlinul reprezintă un loc ideal din care un președinte american – și chiar un candidat la președinția Americii – îi poate vorbi lumii despre libertate și valori comune. Vizita candidatului prezidențial Barack Obama, din 24 iulie 2008, a evocat faimoasele discursuri ținute aici de compatrioții

lui, John F. Kennedy și Ronald Reagan, discursuri care au apărat linia frontului, reală și metaforică, dintre lumea liberă și tirania reprezentată de Uniunea Sovietică în Europa de Est. Deși această linie, Zidul și URSS însăși dispăruseră acum, dictaturile care aveau arme nucleare reprezentau încă un pericol – fapt pe care senatorul american a refuzat să-l menționeze la Berlin.

Scena pentru spectacolul oferit de Obama fusese pregătită cu câteva săptămâni în urmă, când senatorul de Illinois respinsese propunerea adversarului său, senatorul John Mecain, de a elimina Rusia din G8 și de a împiedica aderarea Chinei. Răspunsul lui Obama a sugerat că era, practic, imposibil să colaborezi cu Rusia și China în domeniul economiei și al nonproliferării nucleare și, în același timp, să susții cauza democrației și a drepturilor omului.

Nu doar că o asemenea viziune este falsă, dar s-a dovedit, în repetate rânduri, că tocmai opusul este adevărat. Acordurile comerciale, controlul armamentului și alte proiecte reciproc avantajoase pot fi urmărite și fără a sprijini tacit dictaturile. Senatorul Obama a vorbit despre includerea Chinei în rândul statelor care ar putea contribui la scrierea „legislației internaționale a omenirii“. Este aceeași logică strâmbă care a făcut ca ONU să includă China, Cuba, Rusia și Arabia Saudită în Consiliul pentru Drepturile Omului. Chiar dorim să trăim după reguli create cu aprobarea unor asemenea regimuri?

În vreme ce Obama vorbea despre contribuția importantă pe care ar fi putut-o avea Rusia la temperarea ambițiilor nucleare ale Iranului, Reuters raporta că Teheranul achiziționase sofisticatele rachete sol-aer S-300 de la ruși. Dacă j j acela era nivelul de cooperare obținut de Occident prin includerea Rusiei în

G8, e dificil de imaginat de ce se temea Obama că s-ar putea întâmpla în eventualitatea excluderii Rusiei. Ca un ecou întâmplător, în aprilie 2015, programul nuclear iranian și rachetele rusești S-300 menite să-l apere au apărut iar în prim-planul știrilor. În mod alarmant, președintele Obama

nu pare mai îngrijorat în această privință decât era, în 2008, candidatul Obama.

La Berlin, Obama s-a referit, de mai multe ori, la „podul aerian“ creat în 1948 pentru aprovizionarea părții vestice a orașului. În plus, într-un interviu anterior el declarase că i-ar plăcea „să reînvie politica externă ce caracterizase administrația Truman, cu oameni ca Marshall, Acheson și Kennan“. A fost o declarație stranie, de vreme ce președintele Truman, un mare erou, în opinia mea, s-a luptat din răsputeri pentru a nu da înapoi nici măcar un pas în fața comuniștilor, oriunde în lume. Iar „Omul din Missouri“ avea de înfruntat un monstru precum Iosif Stalin, care nu-și ascundea dorința de a domina lumea. Nu doar că Truman salvase Berlinul occidental, dar Coreea de Sud, Taiwanul și Europa Vestică aveau toate motivele să-i mulțumească. (În lumina evenimentelor actuale, merită notat că Truman l-a obligat pe Stalin și să pună capăt ocupației sovietice asupra Iranului, în 1946.) Comparați această abordare dură cu atitudinea consilierilor de campanie ai lui Obama,

Madeleine Albright și William Perry, Secretar de Stat, respectiv al Apărării, sub Bill Clinton, care au criticat propunerea lui Mecain de a riposta ferm față de abuzurile la adresa drepturilor omului comise de mari puteri, ca Rusia sau China.

Tot în cadrul discursului de la Berlin, Obama a întrebat dacă Occidentul s-ar ridica să apere „drepturile omului pentru disidentul din Birmania, bloggerul din Iran sau alegătorul din Zimbabwe“. O atitudine vrednică de laude, dar de ce nu a spus nimic și despre deținuții politici din China sau despre bloggerul condamnat din Rusia? Atât Mugabe, cât și Medvedev au venit la putere în urma unor alegeri fraudate masiv. Ipocrizia asociată condamnării dictaturilor slabe și aprobării celor puternice distruge credibilitatea Europei și a Americii și subminează orice tentativă de conducere globală din partea Americii; de fapt, se pare că-i încurajează și pe autocrații mai mici să aspire la obiective mai mari. Marii lideri se formează doar prin

depășirea unor provocări pe măsură. Aceia dintre noi care au trăit în spatele Cortinei de Fier au fost recunoscători că Ronald Reagan nu a mers la Berlin, în 1987, pentru a denunța lipsa libertăților din Angola, de exemplu.

Cu excepția poziției față de Irak, Obama dădea foarte mult de înțeles că va perpetua dublele standarde distructive ale administrației lui Bush Jr. În acest timp, John Mecain, un candidat considerat îngust și lipsit de viziune, sugera, în mod foarte firesc, că, dacă un lucru este stricat, ar trebui să-l repari. Faptul că Rusiei și Chinei li se dădea undă verde pentru încălcarea drepturilor omului, în scopul de a le păstra „la masa tratativelor”, a dus la un ajutor militar și nuclear sporit către Iran, la înarmarea nucleară a Coreei de Nord și a amestecului celor două mari puteri în tragediile din Darfur și Zimbabwe.

Oare s-ar mai fi petrecut toate aceste lucruri, dacă Statele Unite și Europa ar fi amenințat cu represalii concrete? Nu putem ști, dar, Mecain cel Putin, ar fi dorit să afle.

În 2008, ca și astăzi, în locul ideologilor comuniști, la Kremlin și Beijing se află naționaliști și capitaliști mercantili. Ei nu reprezintă o amenințare existențială precum cea cu care s-au confruntat președinții Truman, Kennedy și Reagan. Și, totuși, Obama e ezitant în a-i înfrunta pe inamicii democrației, pentru a apăra valorile pe care le proclamă cu atâta ardoare în discursurile lui. Războiul Rece s-a încheiat și democrația a devenit standardul global nu pentru că liderii occidentali și-au apărat, efectiv, valorile, ci pentru că le-au promovat în mod agresiv.

Pe 11 septembrie 1858, un alt politician din Illinois, care avea să candideze la președinție, Abraham Lincoln, spunea: „Apărarea noastră constă în păstrarea spiritului care prețuiește libertatea ca moștenire a tuturor oamenilor, în toate țările, pretutindeni”. Nu unde e convenabil. Nu în țările care nu dispun de mari rezerve energetice și de arme nucleare. Ci pretutindeni.

Dar cel mai aplaudat a fost Obama la Berlin în momentul în care a sugerat că unilateralismul și

aventurismul militar din epoca Bush Jr. Aveau să ia sfârșit sub mandatul său. În acel moment al campaniei electorale, nimeni nu se îndoia că Obama putea ține un discurs măreț. Dar reacțiile auditoriului berlinez și ale electoratului american au dat clar de înțeles că adunarea fusese, mai mult decât orice, un miting anti-Bush. În 2008, americanii și mai-marii lumii erau epuizați, după două îndelungate campanii militare, în Afghanistan și Irak, campanii fără obiective precise sau linii de finiș vizibile.

La drept vorbind, Obama își reprezenta electoratul. Chiar și cei mai aprigi suporteri ai agendei libertății promovate de Bush Jr. Înțelegeau că țelul lor fusese grav prejudiciat de costurile extraordinare și de durata războaielor din Afghanistan și Irak, de nesfârșitele operațiuni ulterioare de securizare și de reclădire a statelor respective. America își cheltuise capitalul uman și financiar, dar, și mai important, își cheltuise și capitalul politic.

Catastrofa tot mai mare din Irak a distras singura superputere a lumii de la scopurile ei mai ample și a slăbit politic și militar Statele Unite. Cu o conducere a Congresului care risca să facă aceeași greșeală, nereușind să vadă Irakul doar ca pe o piesă dintr-un puzzle, venise vremea reîntoarcerii la fundamentele planificării strategice.

Treizeci de ani de șah profesionist m-au făcut să înțeleg importanța de a nu pierde niciodată din vedere imaginea de ansamblu. Dacă acorzi prea multă atenție unei singure zone de pe tablă, îți riști întreaga poziție. America și aliații ei au fost atât de concentrați asupra Irakului, încât au cedat teritorii pe tot restul hărții. Coreea de Nord a fabricat bomba nucleară, iar cursa înarmărilor s-a declanșat în America Latină, în vreme ce petro-dictaturile din Rusia, Venezuela și Iran erau pe cai mari, grație prețului tot mai ridicat al petrolului. În 2006, până și obiectivele vagi ale dubiosului război împotriva terorii, declanșat de președintele Bush, fuseseră date deoparte de criza de la Bagdad.

Era momentul să fie recunoscut eșecul politicii externe duse de America după 11 septembrie 2001. Atacurile

preventive și detronarea dictatorilor, chit că fuseseră sau nu bune, cel Putin constituiseră niște planuri. Dacă ataci Irakul, posibilitatea de a continua cu implicarea în Iran și Siria trebuie, de asemenea, luată în calcul. Lipsa de consistență este o deficiență strategică aproape imposibil de depășit. Statele Unite s-au văzut supervizând un război civil în vreme ce făceau, neputincioase, concesii în alte părți ale lumii. Această situație sumbră a fost rezultatul singurului lucru mai grav decât o strategie eșuată: incapacitatea de a recunoaște că strategia a dat greș.

La mai puțin de patru ani de când fusese invadat Irakul, în martie 2003, Coreea de Nord a testat o bombă atomică. Iranul se lăuda, fățiș, cu programul său de îmbogățire a uraniului, în vreme ce pompa bani în Hezbollah și Hamas. Talibanii cunoșteau un reviriment în Afghanistan. Aproape în afara radarului, Somalia devenea un refugiu pentru teroriștii al-Qaeda. Mai grav decât orice, America eșuase în misiunea ei de bază, aflată la originea tuturor acestor implicări: de a le asigura propriilor cetățeni o siguranță mai mare ca înainte.

Așa cum se întâmplă adesea, semințele acestei catastrofe extinse fuseseră semănate de singurul succes avut de Occident. Atacul asupra talibanilor și a rețelei al-Qaeda din Afghanistan reușise să-și îndeplinească atât de bine scopul inițial, de a alunga al-Qaeda și susținătorii săi talibani, încât Statele Unite și aliații săi nu puteau înțelege motivele acestui succes. Aproape fiecare jucător de pe scena mondială a beneficiat de pe urma atacului în Afghanistan. Alungarea talibanilor sunniți a încântat Iranul. Rusia și China nu agreau deloc prezența unor extremiști religioși la granițele lor. India era fericită să vadă SUA lansând un atac direct contra teroriștilor musulmani. Doar Pakistanul a fost supus unor presiuni deloc plăcute, deși acolo președintele Musharraf a reușit să joace la două capete suficient de convingător, încât să pară un aliat al Occidentului, în vreme ce închidea ochii la traficul de arme și de teroriști de pe teritoriul lui. Musharraf a perfectat formula păstrării lui în chip de ultimă redută împotriva

extremiștilor, spre a obține imunitate pentru dictatura sa, un truc folosit și de mulți autocrați arabi.

Se crease o confluență de opinii, facilitată de simpatia pentru Statele Unite, după sângeroasele atentate de la 11 septembrie, dar proverbialii „băieți răi“ erau, fără îndoială, răi, și acum știam unde se află. Așa cum au dovedit evenimentele ulterioare, bombardarea eficientă a teroriștilor constituie o oportunitate rară.

Aliații au căzut victime a ceea ce eu numesc „forța de atracție a succesului trecut“. Este evident că putem învăța din propriile eșecuri, dar adesea nu reușim să apreciem motivele succeselor noastre, luându-le ca atare. SUA s-au lansat în Irak fără să aprecieze dificultatea mult mai mare a sarcinilor postbelice de aici și modul în care situația putea fi complicată de ostilitatea tot mai accentuată a opiniei publice mondiale, în privința aventurilor militare ale Americii. Ceea ce ar fi fost relativ ușor în 1991-1992 a devenit mult mai dificil 12 ani mai târziu, fără sprijin global.

Aceasta este lecția inițiativei. În șah se spune că, dacă jucătorul care deține inițiativa – poziția din care poate declanșa atacul, nu reușește să o utilizeze, atunci contraatacul adversarului e inevitabil și va fi extrem de puternic. Lumea liberă a avut o poziție ideală de atac după căderea URSS-ului, în orice fel imaginabil, mai ales psihologic. Dacă agenda promovării libertății a lui George W. Bush ar fi existat între 1992 și 1999, când băieții răi erau deja bulversați, ar fi avut un efect pozitiv remarcabil.

În 2008, promisiunea lui Obama de a aduce soldații acasă și de a-i păstra acolo îi transmitea poporului american (sau, cel Putin, majorității lui) ceea ce își dorea acesta să audă. Desigur, aceasta e doar o mică parte din fișa postului unui politician, dar în zilele noastre este, de fapt, singura parte relevantă din fișa postului unui candidat.

Nu există nicio îndoială că alegerea lui Barack Obama, ca președinte al Statelor Unite, a avut un impact real asupra modului în care percepea o bună parte a lumii America. Obama reprezenta o nouă generație de lideri, el părea și vorbea foarte diferit de predecesorii lui.

În Rusia, apariția lui Obama – el a devenit primul lider de culoare al vreunei puteri mondiale, nu doar al Americii – s-a bucurat de cea mai mare atenție. Victoria lui a marcat finalul viziunii despre America pe care încă o promovau mulți ruși, viziune caracterizată prin replica dată de sovietici, în chip de contraargument la acuzațiile aduse dictaturii comuniste: „Da, dar și americanii linșează negri!“ Există o convingere populară deja convențională, și nu doar în Rusia, potrivit căreia „în America, albii protestanți bogați și evreii îi exploatează pe negrii și pe hispanicii săraci“. Brusc, lucrurile se schimbaseră, ca și cum toți ar fi văzut că Pământul este, în mod incontestabil, rotund.

Oportunitatea lui Obama de a profita de curiozitatea și de bunăvoința lumii a fost foarte mică. Crizele cu care ne-am confruntat în 2008 au fost prea grave pentru a-i da noului președinte o perioadă de grație mai lungă.

Celălalt avantaj al lui Obama a fost, pur și simplu, că el nu era George W. Bush, care, pe bună dreptate uneori, iar alteori în mod eronat, ajunsese să întruchipeze fiecare problemă pe care o avea oricine de pe planetă cu America, cu americanii și cu puterea globală a SUA. Clișeele referitoare la Bush, personal, erau o serie de stereotipuri americane, pe care o mare parte din lume le lua de bune: bogat, confuz, neinteresat de problemele omenirii, bigot religios și pripit. Obama a exploatat aceste stereotipuri, dar, așa cum am scris a doua zi după victoria lui împotriva lui Mecain: „Nemulțumirea acumulată de lume față de Bush va fi îndreptată rapid spre Obama, dacă nu reușește să-și susțină retorica inspirată prin acțiune decisivă.”

Chit că noul președinte avea de rezolvat chestiuni importante, precum criza financiară sau situația din Irak, Iran și Afghanistan, el trebuia totuși să-și facă timp și curaj pentru a înfrunta o anume autocrație nucleară, care controla mare parte din rezervele de gaze și de petrol ale planetei. În articolul meu, îi ceream noului președinte „să sublinieze clar că el nu consideră poporul rus un inamic al Statelor Unite”. Ca în majoritatea statelor totalitariste, regimul Putin nu reprezintă interesele majorității cetățenilor

săi (dacă ar fi făcut-o, n-ar fi trebuit să fie atât de autoritar pentru a se menține la putere). Propaganda Kremlinului face eforturi pentru a înfățișa America drept un adversar al Rusiei. Cu debutul său înviorător, Obama avea șansa de a da o lovitură acestei imagini, vorbind împotriva liderului dictatorial din Rusia și făcând cauză comună cu poporul pe care îl oprima Putin.

Desigur, au existat chestiuni complexe legate de modul în care Obama trebuia să discute cu președintele oficial al Rusiei, Dmitri Medvedev, și cu adevăratul conducător al țării, Vladimir Putin. Dar alegerea principală era una directă. Obama îi putea trata ca pe niște lideri democrați sau putea fi onest. El se putea baza pe faptul că primise aproape 70 de milioane de voturi, în vreme ce Medvedev avusese nevoie doar de unul singur, al lui Putin. Dacă Obama îl eticheta pe Putin dictator, în mod clar și deschis, încă din start, ar fi putut naște speranța într-o schimbare pentru un electorat total diferit: 140 de milioane de ruși.

Prima criză internațională căreia Obama a fost nevoit să-i facă față s-a produs la câteva luni de la alegerea lui, când Rusia și forțele sprijinite de ea, din regiunea separatistă Osetia de Sud, au reușit, în cele din urmă, să provoace un război deschis cu Georgia. Pregătind acest moment de luni de zile, navele rusești au blocat porturile georgiene, iar trupele au invadat Georgia, ocupând mai multe orașe. Era o acțiune de o gravitate deosebită, deși Kremlinul clama că voia doar să impună pacea, și se părea că forțele rusești puteau pătrunde până în capitala georgiană Tbilisi. Răspunsurile inițiale, de pe 8 august, ale celor doi candidați la președinția Americii, față de aceste violențe, n-ar fi putut demonstra mai clar diferența de opinii dintre ei. Obama a condamnat violența și a afirmat: „Este timpul ca Georgia și Rusia să manifeste reținere”.

Mecain a spus: „Rusia trebuie să înceteze imediat și necondiționat operațiunile militare și să-și retragă toate forțele de pe teritoriul suveran al Georgiei“. După ce presa a criticat remarcile timide ale lui Obama și s-au adunat și mai multe dovezi că Rusia era agresorul, Obama a făcut, în

grabă, o altă declarație, spre a-și îmbunătăți exprimarea și a condamna „acțiunea agresivă“ a Rusiei.

Diferențele au fost dramatice și aveau să se extindă și mai mult. Așa cum spunea un articol apărut în Politico, pe 9 august: „Declarația lui Obama îl așază pe aceeași linie cu Casa Albă, Uniunea Europeană, NATO și cu o serie de puteri europene, în vreme ce declarația inițială a lui Mecain (…) îl aduce mai aproape de linia definitivă prin claritate morală și excepționalism american, promovată în cursul primului mandat al președintelui Bush“.

După doar câteva zile, a devenit clar că Mecain, cu abordarea lui axată pe claritate morală, avusese dreptate, iar poziția lui Obama era stânjenitoare, indiferent de cât de „aliniat“ era cu ceilalți. Putin a făcut declarații similare, cerându-le ambelor părți să dovedească reținere și să înceteze ostilitățile, în vreme ce trupele sale năvăleau în Georgia și ofereau acoperirea necesară aliaților din Osetia de Sud pentru a-i epura pe etnicii georgieni din regiune.

Pe 11 august, ambii candidați au dat declarații mai ample. Cea a lui Obama era, în mare, o recunoaștere a faptului că se înșelase prima dată, deși media, prietenoasă, nu a prezentat-o astfel. Și chiar dacă el îl învinovățea pe Putin pentru escaladarea tensiunilor, concluzia lui nu arăta care ar fi trebuit să fie rolul Americii, ci rolul Rusiei:

„Vreau să mă fac bine înțeles: căutăm un viitor axat pe dialog constructiv cu guvernul rus, și pe prietenie cu poporul rus. Dorim ca Rusia să-și joace rolul meritat, de mare națiune, dar odată cu acest rol vine și responsabilitatea de a acționa în sensul progresului în acest nou secol, nu de a reveni la conflictele din trecut. Iată de ce Statele Unite și comunitatea internațională trebuie să j j pledeze ferm împotriva acestei agresiuni, susținând pacea și securitatea.

Incredibil! Și, nu uitați, aceasta a fost declarația lui mai dură, făcută după ce fusese acuzat de îngăduință față de Rusia, cu două zile în urmă. „Rolul meritat, de mare națiune“, al Rusiei? Putin își plimba tancurile printr-o țară europeană, pe când Obama vorbea în Hawaii despre un

dictator kaghebist care acționa în sensul progresului.

John Mecain fusese un suporter tenace al orientării provestice, democratice, a Georgiei, în timpul și după Revoluția Trandafirilor, din 2003, și al alegerii, ca președinte, a lui Mihail Saakașvili, un reformist educat în Statele Unite. Candidatul republican nu și-a temperat cuvintele în declarația sa mai extinsă, din 11 august, profitând de oportunitatea de a-și prezenta cunoștințele de politică externă și de a folosi conflictul pentru calificarea abordării conciliante a lui Obama drept naivitate. Mecain a făcut o treabă excelentă, punând Georgia într-un tablou mai larg, alături de motivele pentru care Statele Unite erau obligate să protejeze această micuță țară din Caucaz:

„Implicațiile acțiunilor Rusiei depășesc amenințarea la adresa integrității teritoriale și a independenței unei Georgii democratice. Rusia folosește, într-o oarecare măsură, violența împotriva Georgiei pentru a intimida alți vecini, precum Ucraina, care au făcut alegerea de a se apropia de Occident și de a adera la valorile politice și economice vestice. Ca atare, soarta Georgiei trebuie să-i preocupe intens pe americani și pe toate popoarele care întâmpină, cu bucurie, sfârșitul divizării Europei și independența fostelor republici sovietice.”

Totodată, Mecain a diagnosticat corect invazia rusească drept o consecință a atitudinii ezitante a Occidentului: „Decizia NATO de a amâna aderarea Georgiei posibil să fi fost interpretată ca o undă verde dată Rusiei pentru a ataca Georgia și, de aceea, le cer aliaților noștri din NATO să-și reconsidere poziția”. Mecain a încheiat în forță: „Trebuie să le reamintim liderilor Rusiei că beneficiile de care se bucură din partea lumii civilizate, implică și respectul lor față de valorile, stabilitatea și pacea mondiale. Istoria lumii se scrie, adesea, în țări Putin cunoscute și îndepărtate. Astăzi, ea este scrisă în Georgia. Este responsabilitatea națiunilor mari ale lumii să garanteze că istoria continuă să fie o consemnare a progresului omenirii spre respectarea valorilor și a securității popoarelor libere.”

Poate cineva să citească aceste declarații și să nu

creadă că lumea ar fi fost, astăzi, un loc mai sigur și mai democratic, dacă John Mecain ar fi fost ales, trei luni mai târziu? Sau să se îndoiască de faptul că timiditatea evidentă a lui Obama l-a încurajat pe Putin să atace Ucraina? Desigur, nu avem cum să știm, dar aș paria pe orice că, într-un univers paralel, în care Mecain ar fi președinte, Putin n-ar îndrăzni să atace Ucraina. Adesea, Mecain este înfățișat, în Statele Unite, ca un promotor al războiului, dar apelurile la prietenie nu-i sperie pe cei de teapa lui Vladimir Putin, ci îi încurajează. Este o tragedie că mii de ucraineni, ca și mulți ruși, suferă, azi, din pricină că administrația Obama n-a reușit să învețe această lecție.

De asemenea, Obama a picat și primul său test, ca președinte, într-o situație de criză, atunci când cetățenii Republicii Islamice Iran au ieșit în stradă, pentru a protesta împotriva regimului, în iunie 2009, iar participanții la „Revoluția Verde“ și-au riscat viața pentru a-și apăra voturile. A fost un moment remarcabil. Putin și ceilalți membri ai „axei tiranilor” urmăreau cu atenție evenimentele din Iran și așteptau riposta Washingtonului. Ei doreau să știe dacă vor exista pedepse semnificative pentru folosirea forței împotriva manifestanților pașnici. În mod surprinzător, liderii europeni au dovedit o neobișnuită intransigență, condamnând în termeni duri acțiunile regimului iranian, în vreme ce replica inițială, venită de pe malul celălalt al Atlanticului, nu a fost deloc încurajatoare.

Doar în a doua lui declarație, făcută la o săptămână după revolta iraniană, președintele Obama și-a dat seama că era important să pledeze pentru justiție și nonviolență, chiar dacă a refuzat să-și exprime direct sprijinul față de miile de iranieni care-și puneau viața în primejdie pentru a apăra aceste idealuri. Am înțeles ezitarea lui Obama, care nu voia să-i dea regimului iranian oportunitatea de a-i acuza pe protestatari că fac jocul Americii. Dar oare liderul lumii libere nu putea să găsească nimic mai intimidant, decât expresia „urmărim cu îngrijorare”, când era clar că ayatolahului Khamenei și lui Mahmoud Ahmadinejad Putin

le păsa cine îi urmărește?

Senatorul Richard Lugar și Fareed Zakaria, de la CNN, printre alții, au apărat extrema precauție a lui Obama. Zakaria chiar a comparat situația cu modul timid în care a reacționat George Bush Sr. La colapsul iminent al URSS și la pierderea influenței sovietice în Europa de Est, în 1989. Dar când a folosit, vreodată, o dictatură violența ca represalii pentru remarcile publice venite din partea unui lider străin? Dictatorii își bazează calculele pe forță și pe consecințele probabile ale acesteia, nu pe dojana blândă a politicienilor. Președintele Eisenhower nu a spus nimic în 1956, iar asta, cu siguranță, nu a oprit tancurile sovietice să pătrundă în Budapesta. S-au spus Putine lucruri în 1968, iar reprimarea sângeroasă a revoluției de la Praga, de către sovietici, și-a urmat cursul. Indiferent de ce ar fi zis Obama sau oricine altcineva, regimul iranian și-ar fi folosit toate forțele aflate la dispoziție pentru a se menține la putere.

Pe 7 iulie 2009, Obama a ținut un discurs la Noua Facultate de Economie din Moscova. A fost, firește, un discurs foarte bun. Pe lângă darurile sale naturale în domeniul oratoriei, Obama avea în echipă și câțiva buni cunoscători ai realităților rusești, inclusiv pe viitorul ambasador al SUA în Rusia, Mike Mefaul, pe care-l cunoscusem în urmă cu câțiva ani și pe care îl respectam pentru susținerea acordată revoluțiilor „colorate“.

Discursul lui Obama a fost unul puternic și a dat un mesaj consistent. Am declarat, într-o conferință de presă, după ce Obama s-a întâlnit cu mine și cu alți lideri ai opoziției, că discursul a reprezentat „mai Putin decât am fi dorit, dar mai mult decât ne-am fi așteptat“. El a subliniat, în mod repetat, că relația importantă dintre America și Rusia privea popoarele, și nu regimurile lor, ceea ce constituia exact ce sperasem. Obama a deschis liniile directe de comunicare, în loc să discute doar pe canalele oficiale ale Kremlinului.

Desigur, ideal ar fi fost să dea și nume. Obama a făcut unele declarații puternice privind eșecul totalitarismului și a subliniat soluția democrației; de fapt, el a făcut, despre

Rusia lui Putin, declarații mai tranșante decât oricare altele făcute de cele două administrații anterioare lui. Dar a evitat să critice faptele propriu-zise ale lui Putin și ale lui Medvedev, arhitecții-gardieni ai sistemului nostru dictatorial. Desigur, ca oaspete, lui Obama îi era greu să-și insulte gazdele, dar remarcile privind cursul antidemocratic din Rusia ultimilor nouă ani și-au atins ținta. Obama nu l-a menționat nici pe Mihail Hodorkosvki, care fusese întemnițat de Putin și ținut, în continuare, după gratii de Medvedev, exemplificând, astfel, tot ceea ce criticase Obama în privința statelor totalitare.

Dar Obama nu a cedat în toate privințele, ceea ce m-a impresionat și, cu siguranță, l-a surprins pe Putin, care, probabil, se aștepta ca noul și tânărul președinte american să fie dornic să încheie înțelegeri, pentru a raporta, acasă, un mare succes în relația cu Rusia. Obama i-a surprins și pe unii republicani din SUA. Înainte de vizita în Rusia, mai mulți congresmeni republicani conservatori i-au trimis președintelui o scrisoare deschisă, cu următoarele recomandări: să nu lege scuturile antirachetă de reducerea armelor nucleare, să apere drepturile Ucrainei și ale Georgiei și să discute cu opoziția rusă. Din punctul meu de vedere, Obama a urmat toate aceste recomandări.

În discuția avută cu Obama la întrunire, am subliniat că toate presupunerile legate de structura de putere a guvernului rus, la acel moment, nu reprezentau decât o pierdere de timp și că tot ce conta era faptul că Rusia nu era nici pe departe o țară democratică. Și mi-am continuat astfel declarația: „Constituția Rusiei prevede trei ramuri ale guvernării. Din nefericire, toate trei sunt, acum, contopite între pereții biroului domnului Putin. Nu pot spune decât că toate afirmațiile despre liberalizare ale președintelui Medvedev sunt vorbe goale. Nu am văzut niciun fel de schimbare politică reală în ultimul an, care să indice un curs nou.“

În amintirea gestului făcut de Reagan către liderii sovietici, i-am prezentat președintelui american o listă cu victimele ruse ale opresiunii de stat, la finalul întâlnirii

noastre. Dar nu-mi făceam iluzii că Obama avea să pună vreodată acea listă pe biroul lui Putin.

Așa cum avea să se întâmple și cu mulți americani, rușii s-au simțit cât de curând demoralizați după mărețul discurs al lui Obama. Puternica retorică despre democrație și valori comune s-a pierdut într-un talmeș-balmeș birocratic care însoțise și întâlnirea, desfășurată mai devreme dintre Secretarul de Stat Hillary Clinton și ministrul rus de Externe, Serghei Lavrov – întâlnire rămasă memorabilă prin penibila gafă cu butonul de „resetare“.

Ca să dau un singur exemplu, prima întâlnire a Grupului de lucru al societății civile, din cadrul Comisiei Prezidențiale Bilaterale Rusia-SUA, a avut loc la Washington DC, pe 27 ianuarie 2010. Înaltul demnitar rus Vladislav Surkov era copreședinte al grupului, în ciuda unei scrisori de protest semnate de 71 de congresmeni americani, care arătau că Surkov era „unul dintre inițiatorii cursului autoritar al Rusiei“. Scrisoarea îi solicita, de asemenea, președintelui Obama să boicoteze întâlnirea, până ce Surkov avea să fie înlocuit, poate de cineva care nu-și petrecuse toată cariera distrugând genul de societate civilă pe care grupul de lucru era menit să-l promoveze.

O altă parte potențial bizară a întâlnirii de la Washington a implicat o prezentare ținută de șeful de la Transparency International, o organizație independentă de investigare a corupției, care, pe cea mai recentă listă, plasa Rusia pe locul 146, din 180 de țări, de departe cel mai prost clasată dintre principalele țări industrializate. Dar Surkov și prietenii lui de la Kremlin nu sau arătat deloc stânjeniți. Este chiar posibil ca ei să fi considerat acea poziție drept o formă de recunoaștere a gradului de fărădelege la care reușiseră să aducă Rusia sub Vladimir Putin.

Faptul că acest grup de lucru ineficient s-a întrunit, totuși, dovedea că administrația Obama plasa forma deasupra funcției. Discursul ținut de Obama în luna iulie, în Rusia, trezise așteptări că administrația lui va urmări comportamentul brutal al Rusiei în plan intern și agresiunile externe și va încerca să se alieze cu asupritul popor rus și

nu cu guvernul represiv. Dar, în locul unor măsuri hotărâte, am primit vorbe goale, cu zeci de comisii înființate din inițiativa președintelui american, fiecare mai vrednică de milă și mai deplorabilă decât precedenta. Aceasta, care se referea la societatea civilă, era, pur și simplu, insultătoare.

Funcționarii lui Putin erau fericiți să-și petreacă timpul prin capitalele lumii, fiind tratați omenește, în loc să fie mustrați pentru alegerile fraudate și făcuți de rușine pentru lista tot mai mare de personalități din opoziția rusă asasinate. Dar de ce a trebuit ca Statele Unite să acorde acreditive de legitimitate și de bună credință, stând la masa tratativelor cu astfel de oameni?

Între timp, cu doar o săptămână mai înainte, un consiliu consultativ înființat de președintele rus Dmitri Medvedev dăduse publicității un raport plin cu grandioase idei de liberalizare. Dar, oricât de bine suna acest raport, șeful consiliului, Igor Iurghens, admitea, apoi, într-un interviu, că, în final, „Putin va lua tot ce decizie dorește“ și că „alegerile libere sunt imposibile azi în Rusia, deoarece populația rusă este ignorantă din punct de vedere politic, pasivă și nu agreează democrația”. Concluzia lui era, prin urmare, că „domnul Putin și domnul Medvedev trebuie să decidă” cine să fie președinte! Acesta era proiectul lui Surkov pentru o „societate civilă sustenabilă”: un Pinochet cu o licență în Drept.

Aceste comisii absurde nu demonstrează decât că administrația Obama s-a angajat într-o campanie pentru a face oamenii să creadă că problemele pot și vor fi rezolvate, în cele din urmă, în loc să ia măsurile ferme necesare rezolvării lor. A fost un model care a ajuns să domine politica sa externă. Este adevărat că să faci ceea ce trebuie făcut constituie o sarcină ingrată și că rostirea adevărului nu duce întotdeauna la rezultate bune în sondaje. Dar promisiunile sunt pentru candidați. Îndeplinirea promisiunilor este pentru lideri.

America este, poate, singura superputere a planetei, dar cum, adesea, auzim că problema Europei este Rusia, să vedem ce a făcut Europa, în timp ce Obama se străduia să

se retragă de pe toate fronturile. La începutul anului 2011, am fost invitat să scriu un eseu pentru o publicație europeană, pe tema: „Rusia în Europa: parteneri sau adversari?” Mi se părea că jurnaliștii glumesc, dar aceasta este o exemplificare concludentă a mentalității autoamăgitoare și autodistructive care a cuprins Europa în ceea ce privește Rusia.

În august 2008, tancurile rusești au trecut o graniță recunoscută internațional, pătrunzând în Georgia și dând întregii Europe – dar, mai ales, țărilor din fostul bloc sovietic – fiori reci pe șira spinării. Cu doar o lună înainte, Rusia amenințase Polonia și Republica Cehă cu o ripostă „tehnico-militară“, inclusiv cu recurgerea la armament nuclear, când a fost dat publicității planul scuturilor antirachetă americane. În ianuarie 2009, Rusia a tăiat alimentarea cu gaze naturale pentru jumătate dintre țările Europei, afectând sute de mii de oameni. Ursul se întorsese și era flămând.

Având în vedere până și numai aceste evenimente recente, întrebarea propusă de editori pentru eseu părea ridicolă. Un partener este, de obicei, definit drept cineva cu interese similare, dacă nu chiar ca o persoană care manifestă sentimente de prietenie și de afinitate, împărțind cu tine succesele și greutățile. De peste un deceniu, în nenumărate rânduri, regimul Putin care a condus Rusia – și încă o conduce, dacă s-a îndoit vreodată cineva de asta – a adoptat o poziție dură, ostilă, față de Europa și de restul lumii occidentale. Totuși, în 2011, cele mai eficiente arme ale Kremlinului erau băncile, nu tancurile. Banii care ieșeau din Rusia erau mai aproape de a cuceri Europa decât fusese vreodată cel mai temut dictator.

Mai bine de un deceniu, majoritatea liderilor europeni au pretins că puteau face afaceri cu Rusia, în vreme ce protestau, cu jumătate de gură, față de demolarea de către Putin a fragilelor noastre instituții democratice și de călcarea în picioare a drepturilor omului. Alți lideri, pur și simplu, s-au dezbărat de ipocrizia simbolică și l-au îmbrățișat de-a dreptul pe „puternicul” și „popularul” Putin,

în speranța obținerii unor acorduri economice mai avantajoase. Pactul faustian a îmbogățit un cerc restrâns de elite din Europa și Rusia, în vreme ce Putin a transformat Rusia într-un stat kaghebist, polițienesc.

Apoi, revolta numită „Primăvara Arabă”, de la sfârșitul anului 2010, i-a oferit lui Putin și mai multe vești bune, pe multiple fronturi. Să începem cu cea mai evidentă: o creștere a prețului petrolului reprezintă, întotdeauna, pentru Kremlin, prioritatea priorităților. După ce sperase, ani de zile, într-o lovitură militară israeliană împotriva Iranului, care ar fi urcat prețul petrolului la 200 de dolari barilul, Putin s-a mulțumit să celebreze, în tăcere, revoltele arabe, sperând că va obține același preț-țintă. Interesele Moscovei în Libia nu au fost, poate, servite de faptul că rușii se abținuseră să voteze, în Consiliul de Securitate al ONU, pentru o acțiune militară în această țară, dar interesele financiare ale juntei de la Kremlin erau foarte bine servite chiar și așa.

Celălalt moment glorios pentru Kremlin a venit ca urmare a reacției occidentale timide la invazia Bahrainului de către trupele saudite, invazie vizând înăbușirea revoltelor izbucnite în martie 2011. Protestanții neînarmați j *tt* fuseseră împușcați de la mică distanță la doar câteva zile după ce Secretarul american al Apărării, Robert Gates, se întâlnise cu reprezentanții monarhiei din Bahrain. SUA au condamnat, în cele din urmă, violențele și Secretarul de Stat Hillary Clinton a cerut, politicos, regimurilor din Golf înarmate și sprijinite de Washington „să dovedească reținere” în înăbușirea protestelor pașnice.

Parlamentul European a avut o atitudine ceva mai severă, condamnând reprimarea violentă a demonstrațiilor, dar a făcut-o printr-o rezoluție nonlegislativă, fără să sugereze că va recurge la sancțiuni sau la alte măsuri. Putin se întrebase, de multă vreme, cât de departe putea merge cu represiunile asupra opoziției interne, fără să provoace o reacție dură din partea Occidentului. În 2011, el a aflat că nu exista nicio limită și că folosirea muniției de război contra demonstranților ruși era o opțiune viabilă.

Intervenția occidentală în războiul civil din Libia a constituit o lecție și pentru alte regimuri malefice. Iranului i-a transmis mesajul: „Grăbește-te!“ Gaddafi renunțase, în mod public, la ambițiile sale nucleare, cu ani în urmă, gest pentru care fusese aplaudat de comunitatea internațională. În acest timp, King Jong-il putea ucide mii de oameni, putea face ce voia, dar era intangibil, deoarece nord-coreenii ignoraseră toate protestele restului lumii și detonaseră câteva bombe atomice.

În faimosul roman al lui John le Carre, Tinker, Tailor, Soldier, Spy (Un spion care știa prea mult), un maestru al spionajului, George Smiley, îl avertizează pe un agent în privința KGB: „Singura problemă va fi când se va afla că i-ai oferit lui Poliakov bijuteriile Coroanei și ai primit, în schimb, niște mărunțiș“. Bijuteriile Coroanei Occidentului sunt democrația, drepturile omului și transparența. Purtându-se cu mănuși față de Putin, Europa a trădat aceste contracte sociale, cândva sacre, pentru „mărunțișul” reprezentat de petrol, gaze și orice altceva, de la automobile la echipe de fotbal.

„Dar, stai o clipă”, îi aud spunând pe așa-numiții pragmatici, „petrolul și gazele nu sunt deloc niște fleacuri și, oricum, nu reprezintă contactele economice cea mai bună cale de a îmbunătăți standardul de viață al rușilor și, în cele din urmă, starea politicii rusești?” Această abordare a fost discreditată de atâtea ori, încât, de acum, e clar că suporterii o folosesc doar pentru a evita să recunoască faptul că nu au curajul să se opună unui lider brutal. Dar dați-mi voie să o desființez încă o dată, cu argumente.

În primul rând, trebuie spus că, în vreme ce Kremlinul lasă cu bună știință milioane de europeni nevinovați să înghețe în casă, din cauza unor dispute contractuale, Rusia are nevoie de consumatorii din Europa la fel de mult cum Europa are nevoie de petrolul și de gazele rusești. Conductele sunt fixe și nu pot fi mutate. Principalul client alternativ, China, a încheiat deja contracte favorabile, pe termen lung, pentru energie ieftină din Rusia, prin urmare a vinde resurse chinezilor nu e un lucru la fel de profitabil ca

a le vinde europenilor. Putin și ciracii săi știu că au un termen limitat pentru a aduna cât de mulți bani pot și nu-și vor risca prețiosul flux monetar, dar nici nu au de înfruntat vreun risc, câtă vreme liderii europeni capitulează preventiv.

În privința celui de-al doilea argument, până și sintagma „contacte economice” ar fi suficientă spre a lăsa un gust amar oricărei persoane interesate sincer de respectarea drepturilor omului. Elitele rusești au profitat din plin de creșterea uimitoare a prețului petrolului, iar economia s-a consolidat în mâinile celor fideli lui Putin. Autocrațiile împart profiturile contactelor economice doar atât cât e necesar, pentru a evita tulburările populare. Când dictatorii investesc în plan intern banii pe care nu-i fură de la bugetul de stat, aceștia merg spre forțele de securitate și spre mașinăria propagandei, nu spre liberalizarea societății civile.

Adevăratul impact pe care l-au avut contactele economice a fost tocmai opusul a ce pretindeau susținătorii lor, și anume exportul de corupție din Rusia către „partenerii” ei din lumea liberă. Toți acești bani din petrol și-au făcut treaba bine și peste hotare, cumpărând respectul acolo unde Rusia nu-l putea cuceri altfel. Jocurile Olimpice de iarnă au fost cumpărate pentru orașul Soci, atât de îndrăgit de Putin – coșmarul legat de securitate și de catastrofa ecologică provocată de un astfel de eveniment în mica stațiune subtropicală din Caucaz au scăpat, cumva, ochilor de vultur ai echipelor de evaluare ale Comitetului Internațional Olimpic. Apoi, pe lista de cumpărături a lui Putin a fost bifată și organizarea Cupei Mondiale de Fotbal, deși e dificil de precizat care tabără e mai Putin transparentă – Kremlinul sau FIFA.

Nu am folosit cuvântul „mafia” în mod întâmplător, în capitolul 8. El reprezintă, pur și simplu, un mod mult mai precis de a defini regimul Putin, decât orice termen politic tradițional. Bossul este omul care poate asigura protecție, care poate încheia înțelegeri cu autoritățile și poate face ca banii să curgă neîncetat. În acest cadru, Europa și America

sunt autoritățile, singurele care s-ar putea opune mafiei. Dar bossul, Putin, le are în buzunar și, câtă vreme va menține circuitul banilor, el va fi invincibil.

În treacăt merită menționată și încercarea unor occidentali de a revitaliza vechea disciplină a „kremlinologiei”, lansând ipoteze legate de echilibrul de putere dintre Medvedev și Putin. Ceea ce contează e că politicile nu se schimbă, indiferent de numele înscrise pe ușile birourilor de la Kremlin. În nici măcar o zi din timpul mandatului lui Medvedev, nu a existat vreun semn al proslăvitei liberalizări, cu adevărat așteptate de unii ruși naivi.

Cuiul final în coșciugul mitului liberalizării a fost bătut de ciocanul unui judecător moscovit la finalul celui de-al doilea proces al lui Mihail Hodorkovski, în decembrie 2010. În ianuarie 2011, mai mulți protestatari au fost întemnițați la Moscova, pentru participarea la un miting în apărarea dreptului la liberă întrunire – inclusiv fostul vicepremier al lui Elțân, Boris Nemțov. Mitingul făcea parte din Strategia 31, care prevedea organizarea de manifestări publice în fiecare zi de 31 din calendar, pentru a protesta împotriva refuzului regimului Putin de a acorda drepturi care erau trasate atât de clar în Constituție.

Singura redută europeană care părea să aibă mai multă vigoare a fost Marea Britanie, dar noul guvern conservator părea dubios de dornic să șteargă trecutul cu buretele. Primul caz de terorism nuclear internațional, asasinarea, în noiembrie 2006, a cetățeanului britanic Aleksandr Litvinenko, cu izotopul radioactiv poloniu-210, a răcit relațiile dintre Marea Britanie și guvernul rus care a acordat, rapid, adăpost sigur primului suspect din cazul acestei crime. În 2008, directorul executiv al corporației TNK-BP, o uniune a companiilor petroliere fanion din Rusia și Marea Britanie, a fugit din Rusia, după o înfrângere umilitoare în lupta pentu controlul corporației.

Aceeași persoană, Robert Dudley, a devenit, apoi, director general al British Petroleum. La doar câteva săptămâni după verdictul în cazul Hodorkosvki, Dudley,

înconjurat de reprezentanții noului guvern Cameron, a anunțat, cu mândrie, un schimb comercial important și un acord privind explorarea petrolului în zona arctică, încheiate cu Rosneft. Poate a fost doar o bizară coincidență, dar Rosneft este compania rusă de stat care a beneficiat cel mai mult de pe urma confiscării și jefuirii companiei lui Hodorkovski, Yukos, după arestarea acestuia. Putem presupune, așadar, că British Petroleum se afla în posesia unor bunuri furate. Dar banii lichizi spală o mulțime de păcate.

E greu de precizat dacă BP era așa de dornică să intre în grațiile Kremlinului, din cauză că, de partea cealaltă a Atlanticului, compania trecea prin vremuri grele, după ce fostul director general, Tony Hayward, fusese acuzat pentru masiva scurgere de țiței din Louisiana. Americanii, cel Putin, au privit cu îngrijorare afacerea BP-Rosneft, congresmanul Ed Markey referindu-se, cu o expresie memorabilă, la BP ca la „Bolșoi Petroleum”. În acest timp, Gazprom și Shell au anunțat o alianță în vederea explorării. Nu-l mai așteptam decât pe David Cameron să revină de la Moscova, fluturând cu mândrie un vraf de contracte și exclamând: „Profit pentru mandatul nostru!“

Europa a fost, întotdeauna, gata să-l critice pe Aleksandr Lukașenko, faimos pentru a fi fost „ultimul dictator din Europa“ – caracterizare care, cu siguranță, stârnește hohote de râs la Kremlin. Istoria de acțiuni represive întreprinse de Lukașenko este minoră, în comparație cu cea a lui Vladimir Putin, dar presupun că rezervele uriașe de petrol, gaze și bani gheață pot face enorm de multe pentru imaginea cuiva. Poate că, dacă lângă Minsk s-ar descoperi un important câmp petrolifer, Lukașenko ar fi, și el, invitat să cânte karaoke cu vedetele de la Hollywood și la petreceri cu Silvio Berlusconi, așa cum s-a întâmplat cu Putin.

Nu e imposibil să ne imaginăm Europa ca pe un partener egal al Rusiei și nu doar ca pe un rău necesar. Deși asta nu se va întâmpla câtă vreme va fi Putin la putere, există modalități prin care liderii europeni se pot opune Kremlinului și pot impune o schimbare de regim. Într-o

mafie, loialitatea contează, dar numai atâta vreme cât bossul poate garanta fluxul banilor și protecția soldaților fideli. Prin urmare, este esențială păstrarea bunelor relații cu Europa Occidentală și America, unde oligarhii lui Putin preferă să-și consume timpul și averile. La urma urmei, de ce să devii un miliardar, dacă ești condamnat să trăiești în aceeași țară ruinată pe care ai jefuit-o ca să ajungi bogat?

Un mic cerc de oligarhi controlează Rusia și casta foștilor și a actualilor agenți ai serviciului securității statului, numiți siloviki, care ocupă majoritatea centrelor de putere. Dacă acest grup de oameni ar fi făcut răspunzător, la nivel personal, prin investigarea legalității investițiilor lor, prin anularea prețioaselor lor vize Schengen, atunci Putin ar înțelege că nu mai este atât de influent, că nu le mai poate garanta aliaților săi averile și acces facil la viața îmbelșugată din străinătate. Este un mod de a-i ținti pe Putin și regimul lui, fără a pedepsi poporul rus.

Am promovat această viziune de multă vreme, pe ambele maluri ale Atlanticului, cel Putin din 2007 încoace, iar în 2011 ea a început să pară o posibilitate reală. Aceasta era o veste bună, dar motivul de la baza ei era o tragedie.

Proiectul de lege cu numărul 1039, care a intrat în vigoare în anul 2011 în legislația americană, ca „legea responsabilității" sau „legea Serghei Magnițki", a fost menit să urmărească conturile și vizele celor responsabili de „reținerea, torturarea și uciderea" lui Serghei Magnițki, tânărul avocat care murise într-o închisoare din Rusia în 2009, după ce dăduse în vileag fraude de sute de milioane de dolari comise de oficialii ruși. Legea putea fi, de asemenea, extinsă, pentru a-i viza și pe indivizii implicați în cazuri similare de fraudă și încălcare a drepturilor omului. Actul normativ își datora existența campaniei remarcabile desfășurate de neobositul Bill Browder, fost angajat al lui Magnițki, și de „câțiva oameni buni" din Congres, mai ales de mentorul său, senatorul de Maryland, Ben Cardin.

Versiunea a ceea ce toată lumea a numit „legea Magnițki" a fost votată, în cele din urmă, de Congres, ca „Abrogarea amendamentului Jackson-Vanik pentru Rusia și

Moldova și legea Serghei Magnițki, a responsabilității, pe 2012". A fost un exemplu rar de lege americană beneficiind de un copleșitor sprijin din partea ambelor partide din Congres, astfel încât e curios că administrația Obama a părut decisă să îi pună bețe în roate. (Legea a trecut de Camera Reprezentanților pe 16 noiembrie 2012, cu 365 voturi pentru și 43 contra, și de Senat, trei săptămâni mai târziu, cu 92 de voturi pentru și 4 contra.) După ce a încercat să amâne cu un an promulgarea ei, Obama a semnat-o, în cele din urmă, pe 14 decembrie 2012.

Aparent, Casa Albă era îngrijorată că-și va deteriora relația amicală cu dictatura lui Putin, așa că guvernul a alcătuit propria listă cu demnitari ruși acuzați în cazul Magnițki, fără să dea însă publicității numele de pe ea. Desigur, publicarea numelor era lucrul cel mai important. „Amenințare făcută în secret" este un oximoron potrivit, în acest caz.

Sau poate că Obama, care a reușit să țină legea în Congres, și nu pe biroul lui, până după realegerea sa, se temea să dea crezare cuvintelor adversarului lui din 2012, Mitt Romney, care, într-un interviu acordat în luna martie postului CNN, declarase despre Rusia: „Fără îndoială că este inamicul nostru geostrategic numărul unu. Rușii luptă, de fiecare dată, alături de cele mai rele personaje ale acestei lumi. Ideea că președintele ar gândi cu ceva mai multă flexibilitate relația cu Rusia este, într-adevăr, foarte problematică." Obama l-a ridiculizat pe Romney pentru această remarcă, pregătind chiar o temă de dezbatere, despre felul în care „oamenii anilor 1980 vor să reînvie politica externă de atunci".

Poate vă mai amintiți că remarca usturătoare a lui Romney, la adresa flexibilității lui Obama, vizase o „gafă de microfon" pe care președintele o făcuse cu câteva zile mai înainte, la un summit în Coreea de Sud. Obama își uitase microfonul deschis și fusese auzind spunându-i președintelui rus Medvedev că „toate aceste chestiuni, dar mai ales problema scutului antirachetă, pot fi rezolvate, dar e important ca el să-mi lase spațiu de manevră. Aceasta e

ultima mea alegere. După ea, voi dovedi mai multă flexibilitate.” („El“ era, desigur, Vladimir Putin.) La fel de relevantă a fost replica mecanică a lui Medvedev: „Înțeleg. Voi transmite această informație lui Vladimir.”

După invadarea Ucrainei de către forțele lui Putin, la începutul lui 2014, sintagma „Romney a avut dreptate” a devenit un motto pentru cei care doresc să critice politica externă a lui Obama. Desigur, Romney nu s-a înșelat, și el și-a întărit, atunci, spusele printr-un articol în revista Foreign Policy, detaliind modul în care Obama clacase în fața Rusiei. Iată un fragment:

> *Fără să obțină concesii semnificative din partea Rusiei, [Obama] a abandonat locurile de amplasare ale scuturilor noastre antirachetă din Polonia. El a acordat Rusiei noi limitări ale arsenalului nostru nuclear. A capitulat în fața solicitării Rusiei ca rezoluția ONU asupra programului de înarmare nucleară al Iranului să nu includă și sancțiuni importante. Moscova s-a premiat pentru aceste cadouri continuând să obstrucționeze lucrările ONU pe o serie întreagă de subiecte. Rusii au continuat să înarmeze regimul maleficului dictator sirian și au blocat eforturile multilaterale depuse pentru oprirea măcelului din Siria. În plan extern, această abordare a fost spinoasă pentru noi, în chestiuni vitale privind securitatea națională a Americii. Timp de trei ani, rezumatul politicii președintelui Obama față de Rusia a fost: „Noi dăm, Rusia ia”.*

Bingo! Adăugasem deja această declarație la lista pe care deja o întocmisem, așa că, la fel ca în bătălia cu Mecain din 2008, nu e greu de ghicit spre cine s-au îndreptat simpatiile mele la alegerile prezidențiale din 2012. În documentarea făcută pentru lucrarea de față, am găsit și un pasaj din cartea lui Romney, publicată în 2010, și despre care nu știusem la vremea respectivă, No Apology: The Case for American Greatness, pasaj pe care aș vrea să

vi-l împărtășesc, deoarece oglindește unele dintre gândurile asupra răului despre care am scris în introducere:

> *Răul a fost cu noi de la începuturile timpului și nu dispare. Mai mult, tehnologia face ca el să fie foarte aproape. Astăzi, mijloacele disponibile pentru a crea orori sunt chiar mai letale decât erau cândva. Sunt convins că este vital să crezi în existența răului, el nu poate fi nici alungat, nici bulversat printr-o introspecție facilă. Ar trebui să analizăm atent ce au spus și au scris oamenii răului și să luăm în considerare acele lucruri. Adolf Hitler a spus lumii exact care îi erau aspirațiile în Mein Kampf, dar, la început, lumea i-a respins afirmațiile ca pe o simplă demagogie politicianistă.*

Acest lucru e foarte adevărat și apreciez în mod deosebit partea despre luarea în considerare a cuvintelor oamenilor răi, căci exact același lucru îl susțin și eu de ani de zile, în privința lui Putin. Aproape imediat ce a venit la putere, Putin a început să vorbească deschis despre obiectivele lui. Da, el minte fără scrupule despre unele lucruri, atunci când îi convine, dar în chestiunile importante, precum centralizarea puterii și disprețul față de democrație și de drepturile civile, el vorbește tranșant și, de obicei, susține prin fapte ceea ce spune.

Iată de ce e atât de frustrant să privești cum administrația Obama, mai întâi prin Secretarul de Stat Hillary Clinton și apoi prin succesorul ei, John Kerry, continuă să-l trateze pe Putin ca și cum acesta ar renunța la planurile sale diabolice dacă e tratat cu suficientă amabilitate și i se fac suficiente concesii. S-a dovedit că Obama urma să aibă nevoie de toată anunțata lui flexibilitate în al doilea mandat, fiindcă nu mai putea să-i transmită mesaje lui Vladimir prin intermediul porumbelului călător Medvedev. El avea să fie nevoit să i le transmită personal. Căci 2012 era an electoral și în Rusia.

Adjectivul „orwellian“ a devenit de-a dreptul uzat prin folosirea repetată în discursurile politice moderne. Liberali și conservatori deopotrivă, în democrații precum Statele Unite sau Marea Britanie, folosesc, cu plăcere, termenul, pentru a descrie aproape orice încălcare a libertăților civile de către stat. Camerele video pentru intimidarea infractorilor, înregistrările telefonice ale indivizilor suspectați de terorism și controalele de securitate pe aeroporturi – toate au fost considerate referiri demne de capodopera lui Orwell, 1984. Simt, la rândul meu, nevoia protejării libertăților personale, chiar și într-o democrație, dar aceia dintre noi care trăiesc într-un stat polițienesc preferă să utilizeze cuvinte care pot descrie circumstanțe mult mai sumbre.

Cea mai puternică temă din cartea lui Orwell nu este cea a Fratelui cel Mare, atotvăzător, ci cea a controlului și a distorsiunii limbajului, mai ales sub forma „non vorbei“. Cuvintele capătă sensuri inversate, cuvintele care exprimă idei neaprobate sunt eliminate complet, iar gândurile umane înseși sunt ciuntite, prin reducerea și simplificarea vocabularului. Această încercare de a deforma realitatea prin controlul asupra informației nu este SF, pentru oricine a citit vreodată ziarul Pravda, în timpul Uniunii Sovietice, sau pentru oricine trăiește în Rusia lui Putin, în zilele noastre.

Și, astfel, alegerile prezidențiale din 4 martie 2012, cele mai fraudate din istoria Rusiei, au fost proclamate „corecte și curate“ de media controlată de stat. Protestele civile pașnice au fost numite „provocări extremiste”, iar despre trupele speciale OMON, care au reprimat cu brutalitate manifestațiile de protest, presa a anunțat că ar fi „menținut ordinea”. Protestelor uriașe ale opiniei publice, izbucnite după frauda electorală de la alegerile parlamentare din 4 decembrie, li s-a răspuns cu o și mai mare corupție și cu reinstalarea, dinainte stabilită, a unui locotenent-colonel KGB, care țintește, în mod clar, să fie dictator pe viață.

N-aș fi un adevărat patriot, dacă n-aș sublinia că 1984 a fost inspirat de statul totalitar ce apare în romanul distopic

rusesc Noi, scris de Evgheni Zamiatin în 1921 și interzis, desigur, în URSS până în 1988. În universul futurist imaginat de Zamiatin, există încă alegeri, iar în fiecare an „Binefăcătorul” este reales în unanimitate. Tulburător de familiar.

Ați putea crede că, sub „dictatura ușoară” a lui Putin, care încearcă să mimeze funcțiile unei societăți deschise și să ascundă cât mai mult cu putință acțiunile represive, nu există cărți interzise sau arse. Acest lucru e doar parțial adevărat, fie și pentru că autoritățile realizează că niște mormane imense de cărți incendiate n-ar face o impresie prea favorabilă pe Youtube. În schimb, ele confiscă, pur și simplu, cărțile conținând „materiale extremiste”, așa cum s-a întâmplat în 2012, cu 250.000 de exemplare din cartea în care fostul vicepremier Boris Nemțov detalia corupția regimului Putin.

Frauda strigătoare la cer, de la alegerile din 4 decembrie, era încă vizibilă, trei luni mai târziu. Ca „într-un carusel”, grupări de alegători ruși erau mutați din secție în secție de votare, în mase suficient de mari pentru a aglomera centrul Moscovei cu zeci de autobuze. Secții de votare false au apărut cu doar câteva zile înainte de data alegerilor, adunând mii de voturi. Directorii de fabrici, administratorii de școli și multe alte persoane au fost amenințate să voteze cu Putin, riscând, altfel, reducerea finanțării sau consecințe chiar mai grave.

Regimul a trebuit să se adapteze conștiinței treze manifestate de sutele de mii de protestanți ieșiți în stradă în acel decembrie, spre egala surpriză a guvernului și a opoziției. Camere video au fost instalate în fiecare secție de votare și au apărut zeci de mii de observatori, dintre cetățenii indignați. Acest lucru l-a determinat pe liderul comisiei electorale înființate de Putin,

Vladimir Șurov, să se bazeze pe trucuri care puteau fi practicate în culise. Listele suplimentare de vot, destinate celor nevoiți să voteze în alte localități decât cele de domiciliu, s-au extins, până la dimensiuni greu de imaginat.

Deloc surprinzător, în zonele unde s-au produs aceste

fenomene, Putin a primit un număr mult mai mare de voturi pe listele suplimentare, decât pe cele normale. Buletinele de vot alocate persoanelor aflate în deplasare au început, brusc, să fie foarte solicitate, ca și serviciile ce le permiteau persoanelor cu dizabilități să voteze de acasă.

Dar, cu tot cu aceste trucuri magice făcute de Șurov, Putin n-a primit peste jumătate dintre voturile înregistrate la Moscova, unde cifra oficială a fost de 47% de voturi pentru Putin, deși pe buletinele de vot nu existau contracandidați credibili. (Calculele noastre au estimat, însă, că procentajul real obținut de el, în capitală, nu depășea 35%.) Candidații erau, cu toții, aprobați de Kremlin, de la lideri naționaliști și comuniști bătrâni și epuizați, la figura nouă a miliardarului Mihail Prohorov, o marionetă putinistă instalată pe buletinele de vot pentru a diviza voturile protestatarilor. Presa internațională a fost prezentă în Rusia doar în ziua alegerilor și a plecat imediat după aceea, ignorând rădăcinile și ramurile întinse ale corupției și represiunii, ce reprezintă adevărata problemă.

În timp ce rușii dădeau semne că se săturaseră de Putin, rămânea de văzut dacă restul lumii avea să pretindă că el era liderul ales democratic al Rusiei. Președintele Obama a așteptat câteva zile, dar, în cele din urmă, l-a sunat pe Putin. Dictatura modernă se desfășura în culise, dar piesa democrației continua să aibă loc pe scenă, iar Obama își juca rolul.

Acest lucru nu a fost surprinzător, întrucât deja asistasem la o anticipare a năruirii speranțelor de către administrația Obama, mai devreme, în 2011. Vicepreședintele Joe Biden venise la Moscova, în martie 2011, pentru discuții și, ulterior, a vorbit și cu mine și cu alți membri ai opoziției. Când a sosit, Biden era foarte agitat, după o întâlnire personală cu Putin, afirmând că nu respectase scenariul stabilit al discuțiilor și făcuse presiuni asupra lui Putin în încercarea de a-l determina să nu mai participe iarăși la alegeri, deoarece acest lucru ar fi dăunat integrității constituționale a Rusiei. Din atitudinea mândră a lui Biden și din expresia așternută pe chipul noului

ambasador Mefaul, era clar că aceste declarații nu făceau parte din mesajul pe care dorise să-l transmită Casa Albă.

Mi-am ridicat brațul, cerând permisiunea de a vorbi și am spus: „Domnule Biden, înțelegeți că, prin comparație cu Putin, dumneavoastră și președintele Obama sunteți niște cerșetori? Sunteți nevoiți să urcați dealul Capitolului pentru fiecare milion de dolari solicitat, în vreme ce Putin poate cheltui un miliard pe bacșișuri fără să semneze nici măcar o hârtie.“ Faptul că americanii încă mai considerau că lui Putin îi păsa de ce spun ei sau de felul cum apăreau faptele lui în ochii lor ori ai oricui altcuiva a fost și rămâne extrem de dezamăgitor.

Mișcarea de protest din Rusia fusese transformată, la finele lui 2011, sau cel Putin noi așa speram, după ce alegerile pentru Dumă au demonstrat un nivel de fraude electorale șocant chiar și pentru Rusia. Cetățenii de rând din mediul urban, care, până atunci, își văzuseră de treabă și-și ținuseră, în parte, gurile închise, pur și simplu, n-au mai putut accepta acest ultim atac la demnitatea lor. Cu toții știau că alegerile erau o farsă și că fuseseră astfel încă din 2000. Dar, de data asta, partidul lui Putin, Rusia Unită, mersese prea departe. Falsificarea stridentă a rezultatelor electorale a scos sute de mii de ruși în stradă, cu un mesaj anti-Putin și anti-Rusia Unită. A fost o priveliște, într-adevăr, demnă de admirat.

Existau steaguri din toate colțurile spectrului politic, fapt care valida conceptul meu original, din 2005, asupra protestelor, prin care ceream acceptarea, în rândurile noastre, a tuturor forțelor ostile lui Putin, indiferent de ideologia lor. Majoritatea demonstranților nu aveau, însă, nicio afiliere politică. Ei mărșăluiau împotriva corupției, împotriva imunității corupților și împotriva lui Putin. Masca fusese deja dată jos, iar Putin a demonstrat clar că nu mai era interesat să se prefacă a fi un democrat. Oamenii se săturaseră, pur și simplu, de el.

Protestele au continuat în toată luna decembrie, adunând, pe 24 decembrie, peste o sută de mii de oameni în stradă, iar manifestanții au început să mărșăluiască și în

favoarea noii figuri aflate în fruntea mitingurilor opoziției, Aleksei Navalnâi. Acesta fusese arestat la o demonstrație anterioară și j j eliberarea lui era așteptată de mulțimi mari de oameni. În regimurile represive, precum cel al lui Vladimir Putin, există o luptă permanentă între dictatură și cei care i se opun, încercând să dea în vileag informații vitale. Navalnâi s-a aflat în avangarda „disidenților informativi". El a construit o rețea de date pentru a dezvălui corupția regimului Putin, documentând cu precizie, caz după caz, abuzurile comise de cleptocrați și provocând indignarea opiniei publice.

Ascensiunea lui Navalnâi în rândurile mișcării de opoziție nu a fost, însă, accidentală. El colabora de mulți ani cu aceasta, ca organizator și activist. În afară de tenacitatea și de priceperea lui, Navalnâi poseda și abilități mai subtile, necesare unui lider din zilele noastre. Charisma lui e completată de simțul umorului și cinism, ideale pentru a ataca propaganda unui Kremlin cenușiu și posac. Talentul lui pentru jocuri de cuvinte l-a făcut să denumească formațiunea Rusia Unită, a lui Putin, „Partidul Pungașilor și Hoților".

Navalnâi a organizat rețelele sociale și de blog de care opoziția depinde, după ce a fost exclusă din peisajul mediatic clasic. Așa cum s-a văzut și în alte țări, grupurile puteau organiza proteste publice foarte rapid, prin convocări făcute în mediul online. Desigur, asta nu însemna că, ieșind rapid în stradă, nu puteai fi arestat sau bătut, așa cum au pățit mulți. Pe atunci, nu eram deloc un expert în flash-mob-uri și nici măcar în Twitter, dar am fost fericit să particip la mai multe proteste alături de Navalnâi și să colaborez cu el și cu activiștii opoziției, tineri sau bătrâni.

Navalnâi și tinerii lui adepți nu s-au lăsat intimidați de forțele polițienești, mai bine de un an, și am organizat, cu regularitate, mari acțiuni de protest, inclusiv în ziua revenirii lui Putin în funcția de președinte, pe 7 mai 2012. Revigorata mișcare de opoziție era simbolizată de panglici albe, despre care Putin a remarcat, cu obișnuita lui vulgaritate: „Credeam că sunt prezervative".

Protestele desfășurate pe 6 mai, în Piața Bolotnaia, în seara dinaintea discursului inaugural al lui Putin, au fost primele reprimate cu o violență serioasă, în momentul în care poliția a mutat gardurile de protecție pentru a provoca strangularea circulației și apoi i-a atacat și înghesuit pe protestatari în pungile astfel create. Peste 400 de oameni au fost arestați, inclusiv organizatorii Navalnâi, Nemțov și Udalțov, iar mai bine de o sută de persoane au fost rănite, unele grav.

Nu era stabilit să vorbesc în acea zi, întrucât tema mitingului presupunea oferirea acestei oportunități activiștilor și vorbitorilor care veniseră din toată țara la Moscova. Dar, până la urmă, după ce am ajuns la cordoanele de poliție, pe la ora 6 seara, am trecut de ele și m-am îndreptat spre locul unde își avea sediul Ecoul Moscovei, pentru a discuta despre proteste și revenirea lui Putin. De asemenea, aveam un oaspete în acea zi, consultantul politic american Frank Luntz, care era nerăbdător să vadă de aproape democrația rusă în acțiune. El a sunat la Fox News chiar în acea seară, spre a-și transmite impresiile la cald.

Regimul sovietic din anii 1980, pe care ni-l amintim cu toții, pare să fi revenit în Rusia. Oamenii sunt înfricoșați [...] E groaznic să te gândești la asta, dar există posibilitatea ca poliția să fi dorit această confruntare, să fi vrut să transmită, cu 24 de ore înainte ca Putin să revină în funcție, mesajul că nemulțumirile și părerile diferite nu vor mai fi permise. Cu siguranță, însă, mesajul n-ar fi trebuit să fie transmis cu atâta violență, cu siguranță, poliția n-ar fi trebuit să atace. Nu există nicio justificare pentru acest gest [...] Am trecut printre manifestanți și am văzut că se purtau cu decență, doar cântau și scandau. Erau niște oameni calmi, care au fost atacați pe nedrept.

Am văzut declanșarea catastrofei la știri, direct din

studioul Ecoului Moscovei. Plănuisem să-mi țin emisiunea și apoi să revin în Piața Bolotnaia, pentru a-i asculta pe vorbitori și a mă întâlni cu unii colegi, dar zona fusese cuprinsă deja de haos, pe la 6:30 PM. Întregul oraș fusese transformat într-o fortăreață, pentru a pregăti discursul inaugural al lui Putin, de a doua zi, și era clar că poliția voia să ne transmită un mesaj, așa cum remarcase Luntz, în mod perspicace. Țarul se întorsese și oricine dorea să iasă în stradă contra lui trebuia să-și asume riscul de a se alege cu capul spart.

Noua represiune nu s-a încheiat însă pe străzi. Regimul a vizat întregul Consiliu de coordonare al mișcării de opoziție, luând cu asalt domiciliile membrilor acestuia și chiar și birourile sau casele familiilor lor. Liderii opoziției au fost interogați ore în șir. Au fost votate și mai multe legi antiprotest, pentru a da amenzi mai mari și pedepse de până la 30 de zile de închisoare pentru delicte civile minore. Nu era o mișcare lipsită de conducere; era nevoie de coordonare și de o bună comunicare pentru a aduce 50 000 de oameni sau chiar mai mulți în stradă. Acest lucru era suficient pentru a dovedi că procentul de aprobare a lui Putin era unul mincinos, dar nu era de ajuns pentru a răsturna regimul. Au mai fost câteva mitiguri mari, până pe 6 mai 2013, când aniversarea protestului din Bolotnaia a scos în stradă zeci de mii de moscoviți.

Pe 18 iulie 2013, Navalnâi a fost condamnat la cinci ani de închisoare, fiind acuzat, în mod fals, de deturnare de fonduri, o acuzație folosită, de obicei, pentru a persecuta figurile din opoziție. Sentința a fost dată la doar o zi după ce el își înregistrase candidatura în cursa electorală pentru primăria Moscovei. A urmat un bizar joc de-a șoarecele și pisica. Navalnâi a fost, în mod uimitor, eliberat, probabil pentru a nu face din el un martir și pentru adăuga un dram de legitimitate alegerilor locale. I s-a permis să apară pe buletinele de vot și să-și facă și campanie electorală, deși, desigur, candidatul Kremlinului, primarul în funcție Serghei Sovianin, era favorizat de putere și de presă. Un alt motiv probabil pentru care a fost eliberat Navalnâi și i s-a permis

să candideze l-a reprezentat dorința Kremlinului de a-l tempera pe ambițiosul Sovianin. Fără un candidat ca Navalnâi, rezultatul lui Sovianin ar fi depășit scorul național al lui Putin, de 63,5%, și ar fi minimalizat și mai mult procentul de 47% obținut de Putin în Moscova. Acest lucru arată cât de subtile și de periculoase sunt dictaturile moderne, care pot angrena, astfel, în jocul lor instrumentele și structurile democratice.

Navalnâi a terminat cursa pe locul doi, mult în urma lui Sovianin, și a continuat să fie vizat pentru că nu dorea să renunțe la convingerile sale, astfel că noi și noi acuzații s-au adunat împotriva lui. Ultima condamnare, din decembrie 2014, l-a trimis în arest la domiciliu, iar pe fratele lui, Oleg, la închisoare, o manevră standard de luare de ostatici, caracteristică vechii școli kaghebiste. Amândoi sunt, astăzi, prizonieri de conștiință. Navalnâi a participat la organizarea unui nou marș, pe 1 martie 2015, după ce colegul nostru, Boris Nemțov, fusese asasinat pe 27 februarie. Marșul s-a transformat într-o paradă memorială pentru prietenul nostru.

E dificil de spus ce anume s-ar fi putut petrece diferit, în privința marilor mișcări de protest din acea perioadă. Dacă era să se producă o revoluție adevărată, ea ar fi trebuit să izbucnească de timpuriu, înainte ca regimul să dea o ripostă. Poate că uriașa demonstrație din 24 decembrie 2011, de pe Bulevardul Saharov, a fost cea mai bună ocazie – dacă a existat una. Am fost acolo, alături de aproape toți membrii opoziției, și la tribună au urcat cel Putin alți 30 de vorbitori. Navalnâi a fost uimitor de aproape de declanșarea unei revoluții, spunând ceea ce mulți dintre noi gândeam de atâta vreme:

> *Văd că sunt aici, în clipa asta, suficienți oameni cât să ocupe Kremlinul și Casa Albă [clădirea guvernului federal]. Dar suntem o forță pașnică și nu vom face asta acum. Însă, dacă acești pungași și hoți vor încerca să continue sa ne insele, dacă vor continua sa ne mintă și sa ne fure, vom lua cu propriile mâini ce ne aparține de*

drept!

Ce s-ar fi întâmplat, dacă am fi mărșăluit spre Kremlin și clădirea Dumei în acea noapte? Dacă am fi înființat o tabără de o sută de mii de oameni în Piața Roșie și ne-am fi pregătit de luptă? Oare oamenii ceilalți ne-ar fi urmat? Oare miile de polițiști ar fi deschis focul? Oare am fi fost, acum, liberi sau morți?

Capitolul 10
Război și pace

Despre conferințele de presă se presupune că ar trebui să furnizeze titluri bombastice și să producă știri importante, dar, pe 5 iunie 2013, la Geneva, nu am dezvăluit decât strict ce intenționam să fac. Eram acolo pentru a primi Premiul Morris B. Abram pentru Drepturile Omului, din partea organizației UN Watch. A fost o mare onoare să primesc o distincție purtând numele unui campion al drepturilor civile din America, un om care colaborase cu Martin Luther King Jr., și cu Robert Kennedy înainte de a deveni o personalitate în domeniul drepturilor omului și de a înființa, la Geneva, organizația UN Watch.

La conferința de presă, un reporter a pus o întrebare care-mi fusese adresată de sute de ori, de când mă retrăsesem din lumea șahului: dacă mi-era sau nu frică pentru viața și libertatea mea, în Rusia lui Putin. Dar, de data asta, nu am mai dat răspunsul obișnuit – anume că nu poți fi sigur de nimic în viață. Am răspuns că am serioase îndoieli că, dacă m-aș fi întors în Rusia, aș mai fi fost lăsat să plec, de vreme ce devenise clar, în februarie, că urma să fiu vizat de continuarea represiunii îndreptate împotriva protestatarilor politici din cazul Piața Bolotnaia.

„Așadar, deocamdată”, am concluzionat (dacă-mi

permiteți să mă citez, pentru a da o relatare cât mai precisă), „mă abțin să mă întorc în Rusia.”

Aceasta nu se voia a fi o declarație de părăsire a patriei mele în mod permanent sau temporar. În contextul întrebării, nici măcar jurnaliștii din sală care cunoșteau bine situația din Rusia nu au reușit să găsească nimic ieșit din comun în răspunsul meu precaut. Abia după ce ziarul Moscow Times a relatat întâmplarea, titlurile de primă pagină și speculațiile au început să apară.

Nu făcusem decât să exprim realitatea sumbră a situației din Rusia, la momentul respectiv. Aproape jumătate dintre membrii Consiliului de coordonare al opoziției erau cercetați de procurori sau acuzați de fapte inventate, mergând de la proteste ilegale la incitarea la extremism și fraude fiscale. Această decizie dificilă era deja o veste veche pentru familia mea și pentru mine; nu mai fusesem în locuința mea din Moscova din februarie. Inclusiv sărbătorirea împlinirii a 50 de ani, în aprilie, a avut loc la Oslo, și nu la Moscova, oricât de mult mă durea să le pun pe drumurile străinătății pe mama și pe rudele mele apropiate.

Activitatea mea, în cadrul Consiliului opoziției, viza mai ales relațiile externe, ceea ce implica un lobby pe lângă guvernele și organizațiile străine pentru a condamna abuzurile împotriva drepturilor omului săvârșite de regimul Putin și impunerea de sancțiuni guvernului lui Putin și acoliților săi. Furia manifestată de Putin la votarea legii Magnițki în SUA, la finele lui 2012, m-a convins că aceasta era calea corectă, ce trebuia promovată și în Europa.

Deschiderea de către procuratura din Moscova a unei investigații menite să-mi limiteze dreptul la deplasare peste hotare mi-ar fi zădărnicit aceste eforturi. M-ar fi împiedicat să realizez contactele și să țin prelegerile dorite, toate fixate peste hotare, întrucât statutul meu de disident mă împiedica să mai dobândesc vreun venit în Rusia. O interdicție de călătorie ar fi limitat, de asemenea, și eforturile puse în slujba Fundației de Șah Kasparov, care avea centre la New York, Bruxelles, Johannesburg,

Singapore și Ciudad de Mexico, pentru a promova șahul în educația copiilor.

Mă îndoiesc că regimul m-ar fi închis și ar fi aruncat cheia – deși asemenea îndoieli avusesem și în cazul lui Mihail Hodorkovski și al fetelor de la Pussy Riot. Devenise mai mult decât o modă, printre procurorii ruși, de a emite un nesfârșit baraj de acuzații, procese și convocări în fața tribunalului: era ca temuta pedeapsă chinezească a celor o mie de tăieturi. Această modă distrugea victimele, financiar, fizic și psihic, și le împiedica să mai iasă în lumina reflectoarelor, evitând, astfel, transformarea lor în martiri. Hărțuiala provoca, printre victime, dar și printre rudele și prietenii lor, teamă și paranoia. Aceasta era tehnica folosită deja de ani buni împotriva lui Navalnâi.

Când m-am retras din lumea șahului, în martie 2005, pentru a mă alătura mișcării de opoziție, conceptul meu promovând unitatea tuturor elementelor anti-Putin din Rusia și faptul de a mărșălui împreună, indiferent de ideologie, a fost aspru criticat. Când am văzut marșurile din 2011 și 2012, cu sute de steaguri reprezentând fiecare grup, de la liberali la naționaliști, demonstrând împreună pentru „Rusia fără Putin“, a fost ca împlinirea unui vis. Dar a fost un vis efemer, urmat de o trezire brutală la realitate pentru opoziție, în timp ce, din păcate, marea masă a poporului rus a continuat să doarmă.

Pentru revenirea sa de necontestat în funcția de președinte, Putin a paralizat capitala, transformând centrul Moscovei într-un Phenian, capitala Coreei de Nord. De atunci, el n-a mai dovedit nicio ezitare în a-i persecuta pe activiști, pe liderii opoziției, pe avocații, savanții și chiar pe muzicienii care îndrăzneau să-l critice în public. Faza încercării de a stârni indignarea opiniei publice din cauza mecanismului alegerilor fraudate trecuse. În ciuda propagandei guvernamentale, majoritatea rușilor știau că sistemul este o farsă crudă, dar conștientizarea acestui fapt nu era suficientă, în sine, pentru a-i face pe milioane de oameni să-și rișteze siguranța și libertatea, luptând împotriva unei poliții bine înarmate.

Mi-am extins, totodată, activitatea în domeniul apărării drepturilor omului, într-un efort de a crea o coaliție internațională de disidenți și activiști. În 2012, i-am urmat unuia dintre eroii mei, Vâclav Havel, în funcția de președinte al Fundației pentru Drepturile Omului din New York. Thor Halvorssen, neobositul fondator și director al instituției, a pus la punct o serie remarcabilă de evenimente și de campanii globale, cu accent pe unirea luptătorilor pentru libertate din toată lumea. Forumul Libertății, organizat anual la Oslo este chintesența acestor eforturi de a-i aduce pe activiștii pentru drepturile omului și pe disidenți laolaltă, în vederea împărtășirii de informații și de strategii.

Am înțeles că nu puteam conduce o acțiune în Rusia din afara Rusiei și a trebuit să accept asta. Sunt încă implicat în lupta opoziției și, în unele privințe, sunt mai ocupat ca niciodată militând pentru cauza noastră. Celor care m-au acuzat că am abandonat Rusia sau că m-am dat bătut le spun că Rusia rămâne patria mea, indiferent unde trăiesc sau ce pașaport am. Nu mă voi supune toanelor șarlatanilor și hoților care o conduc în momentul de față. Rusia nu este Putin. Refuz să fiu o țintă ușoară sau să fiu închis și redus la o simplă figură ce inspiră simpatie. A fost dureros să nu-i pot vedea foarte des pe fiul meu cel mare, Vadim, și pe mama mea, la Moscova, dar Klara Kasparova mi-a dat nu doar numele ei, ci și spiritul de luptător și, de aceea, voi continua lupta.

Două luni mai târziu, a avut și președintele Obama disensiuni personale cu regimul Putin, anulând o întâlnire cu acesta, care fusese stabilită pentru luna august. Obama avea multe motive să ia o asemenea decizie, dar cel mai important era acordarea, cu câteva zile mai înainte, de către Rusia, a dreptului de azil politic lui Edward Snowden, un dezertor din Agenția Națională de Securitate, care dăduse în vileag multe dintre secretele Americii. Felul în care a fost tratată această anulare a întâlnirii în presa occidentală a reflectat atenția slabă și interesul limitat al mass mediei față de Rusia, deși relatările au fost corecte. În

definitiv, lista modurilor în care Putin acționase împotriva intereselor americane și europene era deja foarte lungă, în vârful ei aflându-se subiecte ca apărarea antirachetă, Siria și Iranul. Înainte, însă, Obama fusese mulțumit să stea alături de Putin și să rostească obișnuitele banalități despre cooperare și prietenie. Dacă a fost nevoie de un afront personal, legat de neglijabila figură a lui Snowden, pentru ca, în final, Obama să i se opună lui Putin, e de presupus că e mai bine să faci un lucru bun dintr-un motiv greșit, decât să nu faci nimic.

Stă în natura umană să ne înfrumusețăm poveștile, indiferent că acest lucru e sau nu potrivit. Asemenea unui fotbalist care fructifică sau ratează un penalty în ultima secundă de joc, un individ este, adesea, lăudat sau criticat în special când faptele lui nu constituie decât o diversiune, într-un ansamblu de fapte mult mai importante. Rolul principal al unei persoane corelat cu un singur incident ajunge să pară mai important decât chestiunile serioase care s-au acumulat de multă vreme și pe care le reprezintă incidentul. Așa a fost cazul lui Edward Snowden, un trădător și un spion pentru unii și un erou și un luptător pentru libertatea de exprimare pentru alții. Nu cunosc în mod special faptele sau dezvăluirile lui, dar, cu siguranță, aș fi avut alte sentimente față de el dacă nu-și găsea refugiu tocmai în Rusia, unde solicitarea sa de azil a implicat sprijinirea tacită a regimului dictatorial al amabilei sale gazde, Vladimir Putin.

Reacția mea s-a datorat nu doar primei declarații făcute de Snowden din Rusia, pe când se afla încă în zona de tranzit a aeroportului Șeremetievo, în care a inclus Rusia lui Putin – un stat polițienesc, sprijinitor al despotismului de pretutindeni – pe lista de țări care „se ridică împotriva încălcării drepturilor omului comise de cei puternici în dauna celor slabi“. Poftim? Numeroșii deținuți politici din Rusia n-ar fi deloc de acord cu o asemenea abordare, la fel și membrii opoziției, care au avut e-mailurile sparte și convorbirile telefonice înregistrate de KGB, în încercarea de a-i discredita. Iar Snowden ar fi putut să arate mai mult

respect față de numeroșii jurnaliști și autori ai dezvăluirilor care fuseseră asasinați sau răniți în Rusia.

Ca un om care a crescut sub ochiul atotvăzător al KGB-ului și care luptă împotriva renașterii moderne a acestei organizații sub Vladimir Putin, trebuie, totuși, să fac o remarcă privind dezvăluirile despre NSA: este strigător la cer să auzi comparații făcute, cu seninătate, între NSA și alte organizații occidentale de spionaj sau de aplicare a legii și maleficele regimuri de securitate internă din URSS și Germania de Est. NSA este, față de STASI, ceea ce este un hotel ieftin față de o închisoare de maximă securitate. Nu ceea ce face un anumit guvern cu informațiile îl definește, ci ceea ce face cu ființele umane.

Orice încălcare a libertăților personale și a drepturilor indivizilor de către un guvern ar trebui combătută și dezbătută, cu siguranță. Mecanismele de protest împotriva unor astfel de abuzuri trebuie să fie exercitate permanent, altfel se duc. Cetățenii din spatele Cortinei de Fier nu au fost îngroziți de serviciile de securitate din cauză că acestea adunau informații despre ei. Noi am trăit în teamă fiindcă știam ce s-ar putea întâmpla dacă ofeream măcar un indiciu că ne-am opune regimului. Și, foarte adesea, nu era nevoie de absolut nicio informație pentru a-i persecuta, tortura, asasina sau a-i face să dispară pe potențialii dușmani. Dacă era implicat vreun tribunal și era nevoie de dovezi, acestea erau, pur și simplu, fabricate. Și nu – pentru a aborda următorul argument pe îl aud care adesea – totalitarismul brutal nu începe, în niciun caz, cu supravegherea făcută de un stat democratic liberal. El începe cu teroarea, cu violența și cu conștientizarea faptului că gândurile și cuvintele tale îți pot distruge cariera și viața.

Faptele lui Snowden și apariția lui la Moscova au avut un oarecare impact în Rusia, dar acesta n-ar trebui exagerat. Am auzit afirmații potrivit cărora Putin ar fi aflat despre dezvăluirile lui Snowden și apoi ar fi introdus noile sale legi draconice, restricționând și mai mult libertatea de exprimare, ca o modalitate „de a ține pasul cu angajații

NSA“; ar trebui să trecem peste aceste afirmații, spunând că ele sunt, pur și simplu, absurde. Zeci de asemenea legi intraseră deja în vigoare în cursul conducerii de 15 ani a lui Putin, distrugând, treptat, Constituția Rusiei, până ce aceasta a devenit de nerecunoscut. Putin știe întotdeauna să exploateze cu repeziciune orice oportunitate de a-și justifica acțiunile autoritare, dar, în multe cazuri, liderii și presa din Occident par dornici să-i găsească scuze și să evite a-l numi dictator. Dorința de a fi „corectă și echilibrată” și de a arăta „ambele versiuni ale poveștii”, chiar dacă asta înseamnă a socoti nevinovat pe cineva care și-a dovedit, în repetate rânduri, vinovăția în peste un deceniu, reprezintă o forță, dar și o slăbiciune genetică a lumii libere. Presa occidentală, care nu a ezitat să se refere, pe bună dreptate, la Pinochet ca la un dictator, a găsit mereu titulaturi mult mai politicoase sau eufemisme pentru Putin, frații Castro, al-Assad și chiar pentru Kim Jong-un.

Cât despre părerea opoziției ruse despre Snowden, trebuie să înțelegeți cum ni s-a părut nouă călătoria lui. Ideea că un individ putea să-și îndeplinească misiunea de spionaj și apoi să fugă în China, refugiindu-se, în cele din urmă, în Rusia, fără nicio implicare din partea KGB, este extraordinar de greu de crezut. Combinați aceste suspiciuni logice cu cererea lui de azil și echivalarea falsă, mai sus menționată, între dictaturi și democrații, și Snowden încetează să mai fie un personaj prea simpatic printre cei care respectă natura universală a drepturilor omului.

Toată atenția pentru Snowden a avut o paralelă în răsunătoarea indignare a comunității internaționale față de organizarea Jocurilor Olimpice de iarnă, din februarie 2014, la Soci, o stațiune rusească de pe malul Mării Negre. Numeroase proteste, fie în mediul fizic, fie în cel virtual, au avut loc în Statele Unite, Europa, Australia și în alte regiuni, ca răspuns la dura legislație antihomosexualitate promulgată în Rusia în iunie 2013, o legislație ce acorda puteri extinse, practic nelimitate, pentru pedepsirea și discriminarea homosexualilor și a oricărei persoane care

apăra sau chiar discuta în public despre homosexualitate. Aliniatele legii reprezentau un exemplu concludent privind permanenta restrângere a libertății de exprimare și a altor drepturi constituționale în Rusia lui Putin și relevau alianța perversă, dar convenabilă, din punct de vedere politic, dintre Kremlin și Biserica Ortodoxă rusă.

Această lege privind „propaganda homosexuală“ era doar cea mai cuprinzătoare și mai recentă dintre numeroasele decizii similare luate în Rusia, unde homosexualii au fost victime obișnuite ale discriminării oficiale și neoficiale, ale hărțuirii și violenței. Faptul că Rusia este semnatară a diferitelor convenții europene și internaționale care interzic acest gen de discriminare a fost ignorat, în bună măsură, de Uniunea Europeană și de așa-zisa ei conducere. Prin urmare, a fost bine-venit să vedem artiști, activiști și cetățeni obișnuiți ieșind, cu mult curaj, în față, pentru a apăra drepturile omului în Rusia – categorie din care fac parte, firește, și drepturile homosexualilor. Celebrități precum Lady Gaga și Stephen Fry au făcut declarații publice – inclusiv elocventa scrisoare trimisă de Fry Comitetului Internațional Olimpic și premierului britanic David Cameron, pentru a propune mutarea sau boicotarea Jocurilor Olimpice de la Soci.

Am fost plăcut surprins de această avalanșă bruscă de reacții față de o problemă care atrăsese protestele noastre, ale celor din opoziție, încă de când orașul Soci câștigase candidatura, în 2007. Dintr-o dată, postările mele pe Twitter au început să fie distribuite de o mulțime de activiști LGBT, care îmi împărtășeau dezaprobarea față de găzduirea Jocurilor Olimpice în țara autocrației bigote a lui Putin. Aceasta era forța năvalnică a mediilor virtuale de socializare, surprinsă în plină acțiune. Comentarii serioase despre democrația rusească puteau fi distribuite de sute de ori, iar o fotografie a unui curcubeu deasupra orașului Soci putea deveni virală în zece minute. Câtă vreme ajutau oamenii să conștientizeze adevărata natură a Rusiei lui Putin, ambele metode îmi conveneau.

Existau deja multe motive pentru care Soci n-ar fi

trebuit niciodată să găzduiască Jocurile Olimpice. Caracterul ei de stațiune estivală subtropicală, cu temperaturi care rareori scădeau până la punctul de îngheț al apei, ar fi cel mai evident dintre aceste motive. Iar faptul că Soci nu avea, la data când s-a decis organizarea Jocurilor Olimpice, niciun fel de facilități sportive, spre deosebire de Salzburg și Pyeongehang, a fost și mai surprinzător. A fost clar, încă de la început, că avea să fie o catastrofă umană și ecologică pentru o regiune sensibilă. Soci se învecinează, de asemenea, și cu Caucazul de Nord, un focar al terorismului islamic și al brutalității militare rusești, faimos pentru atacurile teroriste din Ingușeția, pentru atentatele cu bombă comise în mod constant în Daghestan și pentru terifiantele războaie cecene.

Mulți locuitori din Soci s-au pomenit cu locuințele și afacerile distruse, iar zona înconjurătoare a fost transformată într-un dezastru ecologic, care s-a agravat imediat după ce regiunea a fost abandonată, la câteva minute după stingerea flăcării olimpice.

Regimul Putin este și a fost, întotdeauna, însetat după un singur lucru: banii. Mai precis, după transferarea lor în conturile bancare ale aliaților lui Putin. Găzduirea Jocurilor Olimpice de Iarnă, o premieră pentru Rusia, întrucât Olimpiada din 1980 se desfășurase în URSS, a fost o modalitate perfectă de a muta zeci de miliarde de dolari din vistieria statului și din băncile cu capital de stat în conturile particularilor. Totul, de la infrastructură la locurile unde urmau să se deruleze competițiile și de la hoteluri la catering, era făcut de companii atent selectate de Kremlin și nu a fost nicio surpriză să regăsim numele multora dintre cei mai apropiați ciraci ai lui Putin „săpând după aur“ imediat ce s-a anunțat organizarea Jocurilor la Soci. Costurile au depășit cu mult cele 12 miliarde de dolari promise (deja un record), ajungând la aproximativ 50 de miliarde – deci mult mai mult decât presupusese somptuoasa Olimpiadă de Vară de la Beijing, din 2008. Potrivit revistei The Economist, doar companiile fostului coleg de judo al lui Putin, Arkadi Rotenberg, au primit

contracte de 7,4 miliarde de dolari. Pentru comparație, cheltuielile totale ale organizatorilor Olimpiadei de Iarnă de la Vancouver, din 2010, se ridicaseră la 6 miliarde de dolari.

Găzduirea Jocurilor Olimpice la Soci a fost un efort dubios, chiar dacă vechea stațiune turistică ar fi fost transformată într-un Xanadu, Putin devenind un Kublai Han atotputernic. Dar, din cauza nivelurilor incredibile de corupție, cea mai mare parte a banilor nici n-a ajuns vreodată la Soci. Construcțiile au fost de proastă calitate și multe dintre ambițioasele proiecte nici măcar nu erau programate să fie construite, când Jocurile deja luaseră sfârșit. În cele din urmă, ele nu au mai fost materializate și nici nu vor mai fi vreodată. Corect ar fi să spunem că Elveția a obținut cel mai mult aur de la Soci, indiferent de reușitele delegației sale aici.

Membrii Comitetului Internațional Olimpic trebuie să fi dovedit o încredere oarbă pentru a-i oferi orașului Soci șansa de a organiza Jocurile, în ciuda atâtor obstacole. Mulți dintre colegii mei din opoziție, precum și eu, am protestat încă de la început față de candidatură. Când gradul de haos și de corupție a devenit vizibil, am trimis o petiție Comitetului, cerând mutarea Jocurilor într-un alt loc, chiar într-unul mai Putin fragil, din Rusia. Desigur, așa ceva nu s-a întâmplat, dar noul val de proteste împotriva Jocurilor de la Soci, pornit de la legile antihomosexualitate, au transformat o situație dificilă într-o oportunitate de a pune sub lumina reflectoarelor mascarada lui Putin, expunând regimul său crud pe scena mondială.

Ca sportiv profesionist de cursă lungă, mai întâi sub culorile URSS, apoi ale Rusiei, nu puteam sprijini boicotarea orașului Soci de către delegațiile olimpice. Asemenea manevre lovesc, în mod nemeritat, în sportivi, indiferent de opiniile lor personale. Eu însumi am fost, și nu doar o dată, victima „politicilor sportului”, în tinerețe. În 1983, mi s-a spus că nu plec la Pasadena, în California, cu scopul de a juca meciul pentru turneul candidaților împotriva fugarului sovietic Viktor Korcinoi. Comitetul Sovietic al Sporturilor deja plănuise boicotarea Olimpiadei de Vară din 1984, din

orașul învecinat, Los Angeles, ca ripostă pentru boicotarea de către americani a Jocurilor Olimpice de la Moscova, în 1980. Inițial, am fost declarat descalificat prin neprezentare, dar am avut norocul că, în cele din urmă, meciul a fost reprogramat la Londra, unde am învins și mi-am continuat ascensiunea, pentru a cuceri titlul mondial, în 1985. E imposibil de știut ce sar fi întâmplat cu cariera mea dacă descalificarea ar fi rămas în vigoare și aș fi fost obligat să mai aștept încă trei ani pentru a-l putea provoca pe Karpov.

Cred, cu tărie, în puterea sportului de a distruge barierele și de a depăși granițele. Focalizarea trebuie să rămână pe sport și pe atleți, în primul rând și înainte de toate. Cum sportul este parte a culturii, a vieții, exista o oportunitate pentru atleți și suporterii vizitatori, ca și pentru presă, să aibă o imagine reală despre respectarea drepturilor omului în Rusia. Toată lumea își amintește de sprinterii americani John Carlos și Tommie Smith, care, aflați pe podiumul olimpic la Ciudad de Mexico, în 1968, și-au înălțat brațul drept cu pumnul strâns – salutul mișcării Black Power. Soci era pregătit pentru gesturi similare, deși, după câteva incidente minore (de exemplu, unghiile pictate în culorile curcubeului – simbolul mișcării gay), echipele au primit avertismente ferme.

Boicotul împotriva Jocurilor de la Soci, pe care l-am cerut, a fost un boicot al liderilor lumii, al celebrităților și sponsorilor, al directorilor marilor corporații și al fanilor. Era un spectacol revoltător, din partea oricărui șef de stat, să vină la Soci și să stea lângă Putin, în foișorul maiestuos al acestuia, pretinzând că se află într-o lume diferită de statul polițienesc pe care-l crease acesta. Așa cum a arătat scrisoarea deschisă a lui Stephen Fry, aprobarea de către lumea întreagă a Jocurilor Olimpice de la Berlin, în 1936, i-a dat lui Adolf Hitler o încredere uriașă în propriile forțe. Este incorect politic să vorbim despre asta astăzi, dar întreaga delegație olimpică franceză și-a înălțat brațele, într-un țanțoș salut, când a trecut pe sub tribuna Fuhrerului, în timpul ceremoniei de deschidere a Olimpiadei de la Berlin.

Discuțiile ulterioare – dacă a fost un salut nazist sau doar unul olimpic – nu își au rostul aici. Hitler și germanii au fost încântați de această manifestare de respect și supunere. (Multe delegații, inclusiv cea britanică și cea americană, au refuzat să salute.) Putin a căutat o validare și o adulare similare la Soci.

În 1936, guvernul lui Hitler îi persecuta deja de multă vreme pe evreii din Germania. De asemenea, naziștii atacau homosexualii, oamenii cu dizabilități, țiganii și adversarii politici, un model al oprimării celor mai vulnerabili pe care Putin îl urmează, vizându-i pe imigranți, homosexuali și pe membrii opoziției. Este o tragedie că lumea liberă refuză întotdeauna să învețe din greșelile trecutului, mai ales în privința dictatorilor și a potențialilor dictatori.

Dimpotrivă, autocrații îi urmăresc cu atenție pe predecesorii lor. Ei studiază cum să elimine, treptat, drepturile, fără să permită declanșarea unor rebeliuni, cum să-i zdrobească pe disidenți și să organizeze alegeri fraudate, efectuând vizite profitabile și întreținând relații comerciale cu Occidentul, dar și cum să vorbească despre pace, în timp ce provoacă războaie. Este adevărat, motivele dictatorilor variază – comunism, fascism, cucerire, jaf –, dar dorința de a deține controlul total nu se schimbă niciodată, iar metodele sunt dureros de repetitive. Prin contrast, ideea că statele libere au responsabilitatea de a-i apăra pe nevinovați de crime și opresiune este lăsată tot mai mult de izbeliște, apropiindu-se de dispariția totală. O revigorăm doar după ce s-a petrecut deja cea mai recentă criză.

Ucraina este cea mai nouă victimă a acestei dinamici. Soci a fost o butaforie, asemenea unuia dintre faimoasele sate ale lui Potemkin, și s-a dovedit că Olimpiada de aici a fost folosită ca paravan pentru lucruri mai importante.

Când UE a refuzat să ofere termeni mai favorabili, pentru a grăbi integrarea Ucrainei în Europa, în 2013, Putin a profitat rapid, cu obișnuitul amestec de amenințări și mită, un limbaj pe care lacheul său, președintele ucrainean Viktor Ianukovici, îl vorbea fluent. Aici întâlnim un alt punct

în care democrația nu se poate măsura cu o dictatură viguroasă. Europa oferă comitete și cronologii vagi, cerând, în schimb, transparență și reforme dureroase. Putin oferă bani gheață și nu dorește decât libertatea și sufletul tău.

Din păcate pentru Putin și Ianukovici, poporul ucrainean a avut ceva de spus în privința trădării lui. Când Ianukovici a declarat că va suspenda pregătirile în vederea aderării Ucrainei la UE, ucrainenii au ieșit în număr mare în Maidan Nezalejnosti, piața centrală din Kiev, pentru a protesta împotriva tentativei președintelui de a îndepărta Ucraina de Europa, oferind-o îmbrățișării de gheață a lui Putin. „Euromaidanul“ s-a născut pe 21 noiembrie 2013, când cele câteva mii de protestatari au devenit, în câteva zile, zeci, poate chiar sute de mii. Demonstranții au trecut rapid de la lozinci prin care cereau integrarea în UE la cereri privind demisia lui Ianukovici. Ucraina nu era Rusia, scandau ei, și aveau să lupte pentru a dovedi asta. Din nefericire, chiar urmau să fie nevoiți să lupte și să moară.

La miezul nopții de 30 noiembrie, forțele speciale ale poliției ucrainene, Berkut, i-au atacat pe manifestanți, alungându-i din piață și rănind zeci dintre ei. În mod uimitor, însă, protestatarii nu doar că și-au revenit, dar au venit și mai mulți, ca răspuns la acest atac. În prima săptămână a lunii decembrie, ei s-au organizat și au înălțat baricade și o tabără în Maidan Nezalejnosti. Au ocupat, apoi, clădirea primăriei din Kiev și au cerut guvernului lui Ianukovici să demisioneze. Președintele a plecat la Soci pe 6 decembrie, pentru o întâlnire neplanificată cu Putin, ca să primească instrucțiuni de la acesta. Nu au semnat niciun document privind intrarea Ucrainei în blocul vamal și comercial al variantei „blânde“ a Uniunii Sovietice dorite de Putin, așa cum se temea lumea, dar premierul ucrainean a anunțat semnarea unui acord important pe 17 decembrie.

Pe 8 decembrie, a avut loc cel mai amplu protest de până atunci, reunind circa jumătate de milion de oameni în centrul Kievului, potrivit majorității rapoartelor presei. Negocierile cu reprezentanții guvernului Ianukovici au fost urmate de cele cu diferite grupuri din partea UE, cu foști

președinți ai

Ucrainei și cu lideri populari, precum Vitali Kliciko, fost campion mondial la box și membru al Parlamentului (fratele lui mai mic, Vladimir, este actualul campion; ambii sunt jucători entuziaști de șah). Au existat mai multe ciocniri între poliție și protestatari pe 11 decembrie, dar manifestanții s-au dovedit rezistenți, în ciuda vremii geroase, în timp ce guvernul se temea să folosească forțe masive de represiune, în condițiile în care toată planeta era cu ochii pe Maidan. Ianukovici s-a întâlnit cu Catherine Ashton, din partea UE, și cu subsecretarul american de stat, doamna Victoria Nuland, a căror susținere pentru proteste este încă invocată de propaganda Kremlinului pentru a „dovedi“ că întreg Euromaidanul a fost doar un puci organizat de CIA.

Negocierile au continuat în toată luna decembrie, în timp ce Maidanul devenea un fel de stranie destinație turistică prodemocrație, cu politicieni străini veniți din toată lumea pentru a vorbi mulțimilor. Demonstranți, jurnaliști și lideri ai opoziției au fost răniți în raiduri și atacuri ale unor forțe misterioase. În mod incredibil, deși se părea că lucrurile vor scăpa de sub control, cu vești și surprize venind aproape în fiecare zi, situația s-a menținut și în ianuarie. Putin continua să fluture daruri prin fața lui Ianukovici, dar acesta era prea speriat pentru a le accepta. Desigur, Putin ar fi trecut, mai curând, la reprimarea violentă a manifestanților, decât să ajungă la o înțelegere pașnică. Kremlinul spera ca virusul Revoluției Portocalii să fie izolat și ținut dincolo de granițele Rusiei și i-a promis Ucrainei un ajutor de 15 miliarde de dolari, pentru a-l ține în carantină. Ezitările înfricoșatului Ianukovici dovedeau însă că acesta, deși dorea să trăiască precum Putin, nu voia să moară ca Gaddafi.

Violențele au erupt curând după ce, pe 16 ianuarie, au fost votate noi legi antiprotest, care s-au soldat cu câțiva morți. Mai mulți activiști care fuseseră duși la spital pentru tratament au fost răpiți de acolo, unul dintre ei fiind găsit, ulterior, asasinat. Ianukovici a încercat să coopteze liderii

opoziției la guvernare, din dorința de a tempera manifestațiile, oferind posturi lui Arseni Iațeniuk și lui Kliciko. Dar oferta lui a fost refuzată.

Pe toată durata Euromaidanului, oficialii ruși au făcut declarații din ce în ce mai isterice, legate de rolul „agenturilor străine“ în declanșarea protestelor. În ciuda faptului că nu avea nicio dovadă concretă, Kremlinul a acuzat, în mod repetat, cetățenii ucraineni că ar fi instruiți și înarmați de Statele Unite și că pun la cale declanșarea unui puci violent. Această atitudine amintește de modul în care îi trata URSS pe disidenți. Dacă erai împotriva regimului însemna că ori ești spion străin, ori că ești nebun. Kremlinul nu-și putea permite să admită că ucrainenii, poporul cel mai apropiat de ruși, luptau pentru libertatea lor. Ca și cu Georgia, acesta era un exemplu îngrijorător care le putea da rușilor idei periculoase.

În ciuda demisiei întregului guvern ucrainean, pe 28 ianuarie, și a dorinței subite a regimului Ianukovici de a face concesii minore protestatarilor, tensiunile au continuat să se intensifice pe străzi. O delegație de la Kremlin a sosit pentru a discuta situația în privat cu Ianukovici. Era ca și cum regimul ucrainean ar fi așteptat ceva. Calmul relativ a luat sfârșit pe 18 februarie, când violențele au izbucnit, întinzându-se pe mai multe zile. Lunetiști din cadrul forțelor speciale ucrainene, instruiți în Rusia, au tras în mulțime. Cel Putin 80 de oameni au fost uciși (inclusiv câțiva polițiști) și peste o mie au fost grav răniți. Dar, din nou, protestatarii au refuzat să se împrăștie și de data asta era clar că manifestațiile vor continua până la plecarea lui Ianukovici. Euromaidanul trecea de la protest la revoluție.

În loc să demisioneze sau să aștepte să fie pus sub acuzare, Ianukovici a fugit în Rusia, alegând siguranța oferită de patronii lui de acolo înainte de a fi adus în fața instanței pentru dimensiunile colosale ale corupției regimului său. Fotografii ale palatului său poleit cu aur s-au răspândit imediat pe internet, în timp ce opoziția forma un nou guvern și programa noi alegeri pentru luna mai.

Nu e o coincidență faptul că forțele de securitate

ucrainene au luat cu asalt taberele de pe Maidan chiar în timpul Jocurilor Olimpice de la Soci, desfășurate între 7 și 23 februarie. Nu uitați că Rusia invadase și Georgia tot în timpul unei Olimpiade, cea de la Beijing, din 2008. Asemenea spectacole au oferit, adesea, prilejuri utile de distragere a atenției și o mare parte din presa care se aflase la Kiev a fost transferată la Soci, chiar în momentul când izbucneau cele mai sângeroase ciocniri.

Soci a distras cât se poate de bine atenția și în plan intern, în Rusia lui Putin. Procesul activistului opoziției, Serghei Udalțov, a fost amânat până pe 18 februarie; el risca până la zece ani de închisoare pentru „organizarea de revolte în masă“ – asta înțelegea Kremlinul prin conducerea unui marș de protest care a fost pașnic până în momentul când a fost atacat cu brutalitate de poliție. Cazul Pieței Bolotnaia a adus 80 de verdicte de vinovăție pe 21 februarie, din nou sub bine-venita umbrelă oferită de Jocurile Olimpice.

Programele de știri prezentau, în acest timp, nenumărate fotografii cu un Vladimir Putin zâmbitor, pozând și ciocnind pahare de șampanie cu diferiți politicieni, oficiali și sportivi: era exact acoperirea perfectă pe care și-o dorise, în vreme ce sistemul său nedrept producea tot mai mulți deținuți politici în Rusia. Putin știa, din istorie, că oamenii sunt sătui de vești rele, sătui să audă povești triste despre represiune și moarte. Propaganda funcționează cel mai bine atunci când e mai ușor să asculți minciuni decât să auzi adevărul, dar ea nu poate schimba adevărul.

Așa cum m-am temut că se va întâmpla, NBC, televiziunea care difuza Olimpiada, și Comitetul Internațional Olimpic au urmat scenariul lui Putin și au înfățișat Jocurile de la Soci ca pe un pas către liberalizarea Rusiei, când, de fapt, lucrurile stăteau exact pe dos. Putin a folosit Olimpiada pentru a distrage atenția de la procesele-spectacol și de la cele mai virulente campanii antisemite și antiamericane din ultimele decenii. Cum ar putea concura aceste povești cu performanțele patinatorilor și ale

hocheiștilor? Dar ucrainenii nu voiau să joace în rolurile în care fuseseră distribuiți, preferând să lupte pentru libertatea și viețile lor. Curajul lor merită toată aprecierea. Protestatarii din Euromaidan ne amintesc că, oricât de mult pare să fie respectat un dictator de către liderii străini, în timpul regimului său, povestea se încheie la fel: cu dizgrațierea în ochii propriului popor.

Comitetul Internațional Olimpic a fost un partener de bază în toată această afacere, având, desigur, el însuși o istorie îndelungată și controversată. De exemplu, după triumful de la Berlin, următoarea ediție a Jocurilor Olimpice a fost programată să se desfășoare în celelalte capitale ale Axei fasciste – la Tokyo, în 1940, respectiv la Roma, în 1944. Președintele Comitetului, Thomas Bach, i-a acuzat pe liderii străini care protestaseră față de alegerea orașului Soci că „amestecă, nepermis, politica în sport“, dar el ignora faptul că oferirea unei uriașe platforme de propagandă și corupție unei dictaturi constituia tot „o implicare politică“. După dubiosul raționament al lui Bach, Comitetul ar fi acordat, bucuros, găzduirea Olimpiadei chiar și Coreei de Nord, câtă vreme infrastructura era corespunzătoare, iar onorariile erau plătite prompt.

Știam că Putin nu stătea cu brațele încrucișate, în vreme ce lacheul său, Ianukovici, pierdea Ucraina. Am avertizat, într-un articol publicat de ziarul francez Le Monde, pe 24 februarie, că „dacă Putin nu poate avea toată Ucraina sub pumnul lui, atunci va căuta să o dividă. Sub călăuzirea Kremlinului, regiuni din Ucraina unde se vorbește limba rusă, precum Crimeea, vorbesc despre «independență», care, în cea mai bună tradiție orwelliană, ar însemna, de fapt, exact opusul – pierderea libertăților, devenind o piesă din noua URSS visată de Putin.“

Când Assad și Putin au valsat peste linia roșie impusă de Obama în Siria, în 2013, am avertizat că dictatorii și potențialii dictatori, de la Caracas și Teheran la Phenian, urmăreau atenți situația. Oare se va opune Occidentul unei agresiuni împotriva unui stat suveran pentru a-și păstra

„influența regională”? Oare va avea administrația Obama, în particular, curajul de a-și asuma convingerile și de a-și ține promisiunile, când acestea erau amenințate? Deși au mai existat și alți factori, sunt convins că Siria i-a dat lui Putin mai multă încredere în a sfida lumea democratică. Putin readusese Rusia la starea de stat polițienesc, iar Ucraina, numită de el „Mica Rusie”, era următoarea țintă pe listă. Acest lucru mi se părea evident, mai ales luând în considerare numeroasele paralele cu Jocurile Olimpice de la Berlin, din 1936.

Putin dorea ca Olimpiada de la Soci să fie momentul său de glorie supremă, metamorfozând îndrăgita sa stațiune estivală într-o bijuterie de calibru internațional, la fel cum Petru cel Mare ridicase practic din nimic Sankt-Petersburgul, transformându-l într-o capitală imperială. Putin spera, de asemenea, să trezească mândria patriotică, servindu-le rușilor un circ grandios, pentru a-i face să se împace mai ușor cu pâinea neagră. Acesta este genul de iluzie care apare atunci când un despot se confundă cu statul însuși, după ce stă prea mult la putere. În absența unor mecanisme de feedback autentic din partea presei libere și a alegerilor corecte, el începe să creadă că gloria personală este, de fapt, gloria țării și că tot ceea ce îl face pe el fericit automat fericește și poporul.

Există, totuși, o diferență între Olimpiada de la Soci din 2014 și cele de la Moscova, din 1980, și de la Beijing, din 2008. În aceste cazuri anterioare, mașina autoritaristă de propagandă s-a aflat în serviciul promovării realizărilor unei țări și ale unui sistem. Era dedicată glorificării comunismului, a statului totalitarist, a superiorității sistemului și a atleților pe care acesta îi producea. Nimeni nu-și amintește cine a prezidat Olimpiada de la Beijing și doar Putini își mai amintesc de Brejnev, la Olimpiada de la Moscova. În schimb, președintele Comitetului Olimpic Rus nu a apărut niciodată la televizor sau în altă parte, și nici principalii responsabili ai Olimpiadei de la Soci nu au putut fi văzuți. Nu, tot spectacolul de la Soci se referea la ambiția și orgoliul unui singur om, omniprezent – amănunt întâlnit

într-un singur caz în istorie, cel al Olimpiadei din 1936, de la Berlin.

Voi face o scurtă paranteză, pentru că, de fiecare dată când ajung la această comparație, prezentatorii TV și analiștii își dau ochii peste cap. Propoziția „Hei, dar Putin nu este Hitler!“ apare pe buzele lor mai înainte ca eu să termin de rostit cuvântul „Berlin“. Asistăm la o creștere uimitoare și primejdioasă a ignoranței istorice, care face ca aproape orice referire la Hitler sau la naziști să fie luată în zeflemea, fie de jurnaliștii profesioniști, fie de anonimii de pe Twitter. Este ca și cum transformarea lentă, dar vizibilă, a unui demagog german în cel mai infam monstru al istoriei nici n-ar mai fi vrednică de examinat în zilele noastre.

Sunt foarte conștient de pericolul de a compara orice este rău cu naziștii sau cu Hitler, orice regim represiv cu fascismul sau orice act de cedare cu Acordurile de la Munchen. Folosirea exagerată duce la banalizare și la pierderea sensului și, de aceea, termeni ca „genocid“ sau „Holocaust” ar trebui rezervați doar pentru desemnarea unor situații foarte precise, și nu în cazuri oarecare sau pentru valoarea lor șocantă. Aceasta este chiar chintesența promisiunii „Nu se va mai întâmpla niciodată!” și nu trebuie să uităm acest lucru. Iată de ce faptul că președintele Obama și-a încălcat, timp de șapte ani, promisiunea că va recunoaște genocidul armean, făcută în timpul campaniei electorale din 2008, contează. Cum am putea lupta împotriva actorilor malefici prezenți în lumea de azi, dacă nu avem curajul de a înfrunta fantomele răului comis acum un secol? Așadar, trebuie să fim îndeajuns de bravi și de onești pentru a spune răului pe nume, mai ales când e vorba de primul genocid al secolului XX.

Prin urmare, nu spun vorbe deșarte atunci când compar dictatura modernă a unui singur om, care face propagandă fascistă, cu o dictatură anterioară, atunci când acest om anexează hălci din trupul unei țări vecine pornind de la exact același pretext, al „protejării fraților noștri de sânge“. Nu din dorința de a șoca sau din ignoranță compar lașitatea și atitudinea conciliantă manifestată de liderii lumii libere

de azi față de Putin cu disperatele, inutilele și, în cele din urmă, distrugătoarele politici împăciuitoriste practicate în anii 1930 față de Hitler. Acestea constituie precedente clare și primejdioase, nu comparații banale între doi dictatori mărunți, comparații înclinate spre blasfemie.

Desigur, răul comis de naziști sfidează orice comparație rațională. Desigur, nimeni nu poate găsi termen de comparație pentru monstrul criminal care devenise Hitler în anii 1940 ori pentru ororile pe care le-a comis el. Desigur, nimeni nu vorbește despre un al Treilea Război Mondial sau de vreo tentativă de a comite un Holocaust și mai groaznic. Dar, respingând expeditiv lecțiile asociate ascensiunii politice a lui Hitler, felul cum și-a exercitat el puterea și cum a fost ignorat și încurajat atât de mult timp, săvârșim o eroare prostească și riscantă. Așa cum am precizat și în introducere, în 1936 nici măcar Hitler nu era Hitler. El era deja privit cu suspiciune de mulți, în interiorul și în exteriorul Germaniei, este adevărat, dar asta nu l-a împiedicat să vină pe Stadionul Olimpic din Berlin și să le zâmbească tuturor, primind ovații de la liderii lumii și saluturi cu brațul ridicat din partea atleților. Nu există nicio îndoială că triumful lui pe scena mondială i-a încurajat pe naziști și le-a consolidat ambițiile.

Intenționat sau nu, regimul lui Putin a urmat foarte îndeaproape, la Soci, modelul Berlinului din 1936. Au fost făcute aceleași concesii simbolice, ca răspuns la protestele internaționale față de legile opresive. Câțiva deținuți politici marcanți au fost eliberați chiar înainte de sosirea jurnaliștilor străini. Până și tonul propagandei a devenit mai familiar, așa cum a arătat, în mod strălucit, scriitorul și jurnalistul Viktor Șenderovici. El a citat o declarație făcută de politicianul Vladimir Iakunin, un fidel al lui Putin, care acuza media occidentală de isterie și ostilitate antirusească și condamna acești critici străini pentru încercarea lor de a perturba Olimpiada. Șenderovici a demonstrat că o parte importantă a declarației îi aparținea, de fapt, lui Karl Ritter von Halt, organizatorul Olimpiadei de la Berlin, singura modificare fiind înlocuirea cuvântului „Germania“ cu

„Rusia“. Tranziția era ireproșabilă.

La finele lunii februarie 2014, pentru a doua oară în șase ani, Vladimir Putin le-a ordonat trupelor ruse să treacă o frontieră recunoscută internațional, pentru a ocupa un teritoriu. Acest fapt trebuie afirmat răspicat, înaintea oricărei discuții privitoare la motivații sau la consecințe. Armata rusă a cucerit, prin forță, provincia ucraineană Crimeea și a sprijinit evacuarea, aici, a lui Viktor Ianukovici. Astfel, Putin a devenit membrul unui club exclusivist, alături de Saddam Hussein și Slobodan Miloșevici, fiind unul dintre Putinii lideri care au invadat un stat vecin în era nucleară. Câteva săptămâni mai târziu, Putin l-a surclasat chiar pe Miloșevici, anexând oficial Crimeea, așa cum făcuse Saddam cu Kuwaitul.

O asemenea agresiune expansionistă brutală nu mai fusese văzută de pe timpul lui Hitler, care eșuase să o ducă la bun sfârșit, și al lui Stalin, care reușise. Armata Roșie a lui Stalin a avut parte de o glorie binemeritată pe câmpurile de luptă, dar adevăratul triumf avea să vină la Conferința de la Ialta, din februarie 1945, cu trei luni înainte de încheierea războiului în Europa. Aici, Stalin i-a dominat pe fragilul Franklin Roosevelt și pe neputinciosul Winston Churchill, retrasând granițele Poloniei și promițând alegeri libere, când el deja știa că guvernul comunist instalat de sovietici n-avea să mai plece de la putere.

Deși reprezintă o coincidență interesantă, trebuie să privim înapoi, la al Doilea Război Mondial, nu doar prin prisma faptului că Ialta e situată în Crimeea. Tacticile lui Putin pot fi comparate, cu ușurință și exactitate, cu cele ale Anschlussului austriac și ale ocupării și anexării, de către naziști, a Regiunii Sudete și Cehoslovaciei, în 1938. A existat aceeași retorică despre protejarea populației amenințate, aceeași propagandă plină de minciuni, justificări și acuzații. Putin a urmat, de asemenea, modelul adoptat de către Stalin în privința Poloniei, la Ialta: mai întâi invadează, apoi negociază.

Crimeea a fost obligată să organizeze, câteva săptămâni mai târziu, un referendum trucat privind alipirea la Rusia,

un vot care a avut loc în condițiile preferate de Kremlin, sub amenințarea armelor și cu rezultate dinainte cunoscute. Faptul că locuitorii din Crimeea votaseră deja în trecut pentru rămânerea în componența Ucrainei nici nu a mai fost luat în considerare.

Mutarea lui Putin în Crimeea a venit la doar câteva ore după ce președintele ucrainean Ianukovici și-a lăsat sforile de marionetă în mâna stăpânului de la Kremlin. El a lăsat în urmă mii de documente și câteva palate, dovadă a dimensiunilor uriașe ale corupției sale politice și personale. Alungarea lui, pentru care își vărsaseră sângele curajoșii tineri ai Ucrainei, l-a făcut pe Putin să pară slab. Dar, ca orice bătăuș din curtea școlii sau ca orice șef mafiot, Putin a găsit imediat o cale de a arăta și de a se simți iar un tip dur. Peninsula Crimeea, deosebit de importantă în istorie, cu populația ei cu înclinații prorusești și vulnerabilitatea geografică (dar și cu o bază navală rusă) era o țintă firească.

Așa cum spun de mulți ani, e o pierdere de timp să încerci să discerni vreo strategie profundă în acțiunile lui Putin. În calculele lui nu există niciun fel de interese naționale complexe. Sunt doar interese personale, anume interesele celor apropiați lui, care-l mențin la cârma Rusiei și fac tot ce le stă în putință spre a-i consolida puterea. Fără alegeri corecte și o presă liberă, singurul mod prin care un dictator poate dialoga cu supușii săi îl reprezintă propaganda, iar singura cale de a-și valida puterea o constituie demonstrațiile constante de forță.

În interiorul Rusiei, această forță e asmuțită împotriva disidenților și a apărătorilor drepturilor omului. Peste hotare, forța, sub forma acțiunilor militare, a sancțiunilor comerciale sau a devalizării economiei, este aplicată oriunde consideră Putin că poate scăpa nepedepsit. Până acum, această situație s-a repetat destul de des și, tot până acum, Putin nu a pățit absolut nimic.

În ciuda predicțiilor multor analiști, politicieni și a așa-numiților experți, Putin a anexat formal regiunea ucraineană Crimeea. Putin, se pare, n-a fost impresionat de

discursul aparent rezonabil și elegant al acestor critici, discurs potrivit căruia invadarea și anexarea Crimeei ar fi împotriva intereselor naționale ale Rusiei. Principala problemă, în legătură cu argumentele de genul: „Putin n-ar face asta niciodată”, apărute în Occident, este că vesticii pornesc de la premisa că lui Putin și elitei sale conducătoare le-ar păsa de interesele naționale rusești. Ei bine, nu le pasă deloc, cu excepția acelor Putine domenii în care aceste interese se suprapun cu propriile lor obiective de a fura banii și bogățiile Rusiei cât mai mult cu putință. S-a dus vremea în care să stăm să-i ascultăm pe profesorii de la Harvard și grupuările de experți ținându-ne prelegeri despre ce n-ar face Putin niciodată. A venit vremea să ripostăm la ceea ce face cu adevărat.

Următorul obstacol în a-l opri pe Putin este paralizia autoimpusă a liderilor Europei și ai G7. Adevărul, dureros, e că sancțiunile sau acțiunile de orice fel care ar putea afecta comportamentul lui Putin sunt cele vizând, direct sau indirect, dominația lui asupra Rusiei. Doar de asta îi pasă lui Putin, căci el știe ce se întâmplă cu indivizi ca el atunci când își pierd puterea. Iată de ce comentariul Secretarului de Stat american John Kerry către omologul său rus, Serghei Lavrov, după anexarea Crimeei, a fost atât de prost formulat: „Sperăm ca președintele Putin să recunoască faptul că nimic din ceea ce spunem nu reprezintă o amenințare. Nu e nimic de ordin personal“, a precizat Jerry, îndepărtând de pe masa negocierilor singurele lucruri de care îi pasă lui Putin – amenințările și puterea personală.

Obama a repetat această gafă două zile mai târziu, când a anunțat că SUA nu vor trimite trupe pentru apărarea Ucrainei. Oricum, nu le solicitase nimeni și, probabil, Obama a crezut că, astfel, va detensiona situația. Dar această declarație, care a fost pentru el manifestarea unor intenții pașnice, a fost văzută de Putin drept o nouă dovadă de slăbiciune a Americii. Dacă-ți arunci armele pentru a calma un incident cu luare de ostatici ai putea impresiona, cel mult, un puști înfricoșat, dar nu și pe un individ ca Putin. În ochii lui Putin, Obama este singurul adversar adevărat de

pe planetă, iar acest adversar tocmai renunțase, de bună voie, la unul dintre cele mai mari avantaje: copleșitoarea forță militară a Americii. În Iran, Siria și în Ucraina, Obama își pusese politica externă în mâinile lui Putin și, procedând astfel, a paralizat forța postului pe care îl deține în moduri care îi vor afecta imaginea multă vreme după ce nu va mai fi la Casa Albă.

Pe 28 martie, Putin l-a sunat pe Obama pentru a discuta despre Ucraina, deși ce s-a spus este diferit de ce s-a auzit. Analizarea discrepanțelor dintre comunicatele de presă ale Kremlinului și ale Casei Albe asupra acestor discuții a devenit o întreprindere extrem de migăloasă și, de obicei, e greu să-ți dai seama că rapoartele se referă la aceeași conversație. Raportul Casei Albe menționa necesitatea unor „reforme constituționale și a unor alegeri democratice” în Ucraina și a retragerii trupelor ruse din estul țării. Rezumatul

Kremlinului se referea la „extremiștii scăpați de sub control” din Kiev și introducea în discuție regiunea separatistă moldovenească Transnistria, într-o amenințare fățișă de a ridica iar miza jocului.

Am fost, însă, mai interesat de un cuvânt care nu apărea în niciunul dintre rezumate: „Crimeea“. Evident, această bucată din teritoriul Ucrainei, invadată și anexată de Putin cu doar câteva săptămâni mai înainte, încetase deja să mai facă parte din dialog. Cu doar o zi înainte, Adunarea Generală a ONU făcuse ceea ce Consiliului de Securitate îi fusese imposibil să facă din cauza vetoului Rusiei. Rezoluția Adunării Generale privind apărarea integrității teritoriale a Ucrainei a primit 100 de voturi pentru și, în ciuda presiunilor intense ale Rusiei, doar 10 țări au votat împotrivă – o galerie malefică predictibilă, incluzând, printre altele, Cuba, Zimbabwe, Sudan, Siria și Coreea de Nord.

Și, totuși, Obama a părut gata să-l lase pe Putin să mute cadrul negocierilor de la problema în sine la un cu totul alt aspect: dacă Rusia va cuceri sau nu mai mult din Ucraina.

Cu o lună în urmă, analiștii occidentali debitaseră alte

predicții din ciclul „Putin nu va face niciodată asta“ și mulți avertizaseră că Putin nu trebuia „încolțit”, ci trebuia să i se ofere o „retragere onorabilă” din Crimeea. Dar pe Putin nu-l interesa nici pe departe să se retragă și a schimbat tactica față de Obama și de Occident, oferindu-le el o „retragere onorabilă” din estul Ucrainei, ca o nouă graniță. După mai bine de un an, în vara lui 2015, luptele continuau în această regiune, în ciuda câtorva jalnice „acorduri de încetare a focului” care au existat doar pentru ca liderii occidentali să-și mai spele imaginea.

Negocierea în condițiile în care teritoriul unei alte țări este victimă colaterală are o istorie îndelungată. Cel mai evident exemplu provine din 1938, când Hitler s-a oferit, mărinimos, să nu ocupe toată Cehoslovacia, mulțumindu-se doar cu teritoriul sudet, iar Marea Britanie și Franța n-au ridicat nicio obiecție. Coreea de Nord și Iran agreează, de asemenea, să aibă discuții directe exclusiv cu Statele Unite, un mod de a spune că nimeni altcineva nu mai contează în ecuație. Dar Ucraina nu reprezintă un teatru de luptă între SUA și Rusia, ci între o lume civilizată și un dictator, iar votul ONU a susținut această opinie într-o proporție de zece la unu.

Mandatul pentru continuarea exercitării de presiuni asupra lui Putin este clar, cu condiția ca Occidentul să aibă curajul de a menține și de a spori aceste presiuni. Altfel, așa cum Cehoslovacia a fost absentă de la negocierile „marilor puteri“, în 1938, și proaspătul guvern al Ucrainei va fi retrogradat la rolul de spectator sau de pacient aflat sub anestezie locală, care asistă, neputincios, când îl disecă chirurgul. Pentru Statele Unite, să participe la discuții este un lucru util și corect, mai ales ca semnatare ale Memorandumului de la Budapesta, din 1994, prin care se garanta integritatea teritorială a Ucrainei. Dar și reprezentanții ucraineni ar trebui să aibă ceva de zis la fiecare măsură luată, iar poporul ucrainean trebuie informat permanent, înainte ca alte state să meargă prea departe în a decide ce este în interesul Ucrainei și ce nu.

Din nou, Putin a infirmat predicțiile apărătorilor lui din

Vest și și-a continuat invazia în estul Ucrainei. Câteva luni mai târziu, pe când se apropia vara, mii de ucraineni, inclusiv mulți civili, muriseră, iar alte zeci de mii fuseseră forțați să fugă. Armata ucraineană era depășită categoric de forțele „rebele“ – asta nu însemna că existase vreo mișcare rebelă sau separatistă în Ucraina de Est care să merite menționată, înainte ca Putin să scoată la iveală o armată uriașă și extrem de bine echipată a acestor „rebeli“. Europa și Statele Unite au refuzat să ofere armament Ucrainei, limitându-se la asistență umanitară și la ajutor privind instruirea și organizarea trupelor.

Acțiunile îndreptate contra lui Putin au fost, de asemenea, uimitor de firave, în ciuda prezenței fără echivoc a trupelor rusești și a fluxului de arme rusești care sufocase Ucraina. Una e ca academicienii și analiștii să simpatizeze cu Putin, cu „interesele sale vitale“ și cu „sferele sale de influență”, ca și când 50 de milioane de ucraineni n-ar avea niciun cuvânt de spus în această problemă. Dar e cu totul alta ca Barack Obama, David Cameron și Angela Merkel să se neliniștească în privința „instabilității” și a „costurilor ridicate” cauzate de sancțiunile împotriva Rusiei, ca și cum acestea ar fi mai grave decât instabilitatea provocată de anexarea parțială a unei țări europene de către o dictatură nucleară, fără niciun fel de teamă de pedeapsă.

Această lipsă de eficacitate era un lucru trist, deși de așteptat, dar am crezut că ea avea să ia sfârșit pe 17 iulie, când cursa Malaysia Airlines 17 (MH17) a explodat în aer, pe cerul de deasupra estului Ucrainei, distrusă de o rachetă sol-aer, tragedie soldată cu moartea tuturor celor 298 de oameni aflați la bord.

Liderul separatiștilor locali s-a lăudat, imediat, cu doborârea a ceea ce ei credeau a fi un alt avion militar ucrainean, retrăgându-și afirmațiile și ștergându-și postările de pe internet abia după ce a ieșit la iveală că era vorba de o aeronavă civilă.

Desigur, ne imaginam, șocul și oroarea aveau să se transforme în furie și rușine, în rândurile liderilor lumii libere, la gândul că permiseseră amplificarea conflictului

din Ucraina. Desigur, Putin avea să înțeleagă rapid că sărise calul și avea să încerce să evite consecințele, retrăgându-și forțele și sprijinul acordat teroriștilor separatiști ucraineni. Desigur, faptul că două treimi dintre pasageri erau europeni (193 dintre ei olandezi) avea să genereze proteste masive și sancțiuni dure împotriva Rusiei.

Desigur, nimic din toate acestea nu s-a întâmplat.

Am spus, la vremea respectivă, că tragedia cursei MH17 nu putea să schimbe deloc calculele lui Putin, dar că ar fi putut să genereze o replică occidentală hotărâtă, capabilă să-l oprească pe liderul rus. Cumva, am reușit să subestimez lașitatea lumii occidentale încă o dată. Retorica s-a schimbat puțin, dar, în rest, nu s-a întâmplat absolut nimic. A fost anunțată o investigație, deși va mai trece timp până la demararea acesteia, întrucât forțele separatiste nu au acceptat ca epava și cadavrele să fie adunate până nu le-au jefuit. Unde era furia? Nimeni nu credea scuzele separatiștilor sau propaganda Kremlinului, care vorbea despre orice altceva, doar despre o rachetă de fabricație rusească nu. Și asta pentru că Ucraina era o țară îndepărtată, săracă și lipsită de importanță, ce fusese transformată într-o zonă de război? Oare dacă forțele lui Putin ar fi doborât același avion deasupra Amsterdamului sau a Kualei Lumpur ar fi fost vreo diferență? Nu sunt sigur că știu răspunsul la această întrebare.

Așadar, cine era de vină? Aceasta nu este o întrebare simplă, chiar dacă știi răspunsul. Bineînțeles, teoretic, persoana care a lansat racheta este de vină; asta este partea cea mai ușoară din răspuns. Să-l arestăm pe respectivul și să-l judecăm pentru crimă? Responsabilitatea este, însă, un concept mai amplu. Mai întâi, responsabil este comandantul care a ordonat lansarea rachetei. Apoi, cel care le-a furnizat separatiștilor racheta. Apoi, oficialii care au deschis granița, pentru a permite armamentului militar să pătrundă în Ucraina, și miniștrii și generalii de la Moscova, care au ordonat deplasarea acelui armament. Și aici ajungem la biroul unde se află toată puterea din Rusia, biroul omului căruia miniștrii și generalii i se supun fără

crâcnire: Vladimir Putin.

Să-l învinuim pe Putin pentru moartea celor 298 de oameni reprezintă un lucru la fel de corect, dar la fel de inutil, ca și acuzarea celui care a apăsat pe butonul de lansare a rachetei. Toată lumea știa, de luni de zile, că Rusia îi înarmează și îi sprijină pe separatiștii din Ucraina. Toată lumea știa, de ani de zile, că nicio muscă nu bâzâie în guvernul rus fără aprobarea lui Putin. Așadar, da, Putin este responsabil pentru cele 298 de victime, într-o măsură mai mare decât oricine altcineva.

Dar să-l blamezi pe Putin pentru invadarea Ucrainei, pentru anexarea Crimeei, pentru oferirea de rachete sol-aer sofisticate separatiștilor este ca și cum l-ai blama pe proverbialul scorpion pentru că a înțepat broasca. Era ceva de așteptat. Stă în natura lui. În loc să ne preocupăm cum am putea schimba natura scorpionului sau, și mai rău, cum să-i facem pe plac, ar trebui să ne gândim cum ar putea lumea civilizată să potolească această creatură primejdioasă înainte ca alți nevinovați să mai moară.

Așadar, haideți să orientăm sentimentul responsabilității către direcții cu adevărat constructive. Îi învinovățim pe liderii lumii libere, care nu au făcut nimic pentru a garanta granițele Ucrainei, nici măcar după ce Rusia a anexat Crimeea și și-a exprimat, foarte clar, ambițiile de a destabiliza estul Ucrainei. Este Occidentul de vină? Au lansat occidentalii racheta? Nu. Ei au pretins că situația din Ucraina nu-i va afecta. Au sperat că pot ignora, fără probleme, Ucraina, în loc să apere integritatea teritorială a unei țări europene atacate. Au fost paralizați de spaimă și de ciondăneli interne. S-au opus impunerii de sancțiuni dure împotriva Rusiei, pentru că se temeau de impactul acestor sancțiuni asupra propriilor economii. Ei și-au protejat slujbele, dar au pierdut vieți.

S-ar fi întâmplat această tragedie dacă Rusiei i-ar fi fost impuse niște sancțiuni drastice, imediat după ce Putin a pătruns în Crimeea? S-ar fi întâmplat, dacă NATO ar fi afirmat răspicat, din start, că va apăra suveranitatea Ucrainei cu arme și consilieri pe teren? Nu vom ști

niciodată. Trecerea la acțiune necesită curaj, iar costurile pentru atingerea obiectivelor pot fi ridicate. Dar, așa cum vedem astăzi, îngroziți, și lipsa de acțiune implică, poate, costuri și mai mari, fără ca obiectivul să fie atins.

Argumentul că singura alternativă la capitularea lui Putin ar fi al Treilea Război Mondial este pentru naivi. A existat și va exista întotdeauna o gamă largă de riposte. Restricțiile financiare și de călătorie împotriva ciracilor lui Putin și a familiilor lor, precum și sancțiuni severe aplicate unor sectoare economice cheie din Rusia, ar putea provoca, e drept, pagube și economiilor europene. Până la prăbușirea cursei MH17, Europa își cântărea principiile în bani. După această tragedie, ea s-a văzut nevoită să se întrebe cât valorau 298 de vieți.

În timp ce trupele și coloanele de blindate rusești înaintau în estul Ucrainei, guvernul de la Kiev solicita, imperativ, ajutorul lumii libere. Era aceeași lume liberă despre care ucrainenii speraseră că-i va primi la sânul ei și-i va apăra, după ce protestatarii din Maidan obținuseră o victorie plătită cu mult sânge. Liderii lumii libere însă se căzneau să găsească terminologia corectă pentru a se elibera de responsabilitatea oferirii acestei protecții. Invadarea unui stat suveran european de către Putin era numită „incursiune”, așa cum pătrunderea în Crimeea – vă amintiți de Crimeea? — fusese considerată „o sosire incontestabilă”, și nu un Anschluss. Un avion de pasageri fusese aruncat în aer de forțe sprijinite și înarmate de Rusia (și, foarte probabil, chiar rusești) din estul Ucrainei, dar, în ciuda celor 298 de victime, indignarea s-a risipit curând, fiind urmată de discuții politicoase privitoare la felul cum trebuia investigată tragedia: ca o crimă, ca o crimă de război sau deloc.

Acest vocabular al lașității, emanat dinspre Berlin și Washington, este la fel de rușinos ca propaganda „negrul este alb”, produsă de regimul Putin, și încă și mai primejdios decât aceasta. Diversiunile Moscovei nici nu prea mai sunt necesare în fața unei asemenea orbiri

autoimpuse. Minciunile lui Putin sunt evidente și așteptate. Liderii europeni și cei de la Casa Albă sunt, însă, și mai dornici decât Kremlinul să pretindă că acest conflict e unul local, prin urmare nu necesită altceva decât promisiuni vagi, de la o distanță suficient de mare, cât să ofere siguranță. Așa cum scria George Orwell în eseul său din 1946, despre limbaj, chiar înainte de a începe lucrul la romanul 1984 (și desigur că acest lucru nu e o coincidență): „Dar, dacă gândirea corupe limbajul, atunci și limbajul poate corupe gândirea”. Retorica împăciuitoristă a Occidentului creează un cerc al corupției mentale și morale care nu încetează să se rotească. Rostirea, acum, a adevărului, ar însemna recunoașterea multor luni de minciuni, așa cum a fost nevoie să treacă ani – și să se declanșeze acest război –, pentru ca liderii occidentali să admită, în final, că Putin nu avea ce căuta în G7.

Noul președinte ucrainean, Piotr Poroșenko, s-a întâlnit cu Obama la Washington, în septembrie 2014, dar declarația ulterioară a președintelui american a dovedit că acesta nu dădea niciun semn că ar dori să accepte realitatea. Îndemnurile generice la „mobilizarea comunității internaționale” reprezentaseră, încă de la început, o inițiativă perdantă. Auzindu-le repetate acum, când orașele ucrainene cădeau rând pe rând în fața trupelor rusești, aveai impresia că asiști la o parodie. Am sugerat, la momentul respectiv, că Poroșenko ar fi trebuit să poarte, în timpul întâlnirii, un tricou pe care să scrie: „E război, prostule!”. În timp ce tancurile și artileria rusească măturau mult mai slabele forțe ucrainene, insistența cu care Obama repeta că nu poate fi vorba de o soluție militară în Ucraina stârnea tot mai multă dezamăgire. Nu are niciun rost să încerci să-l înveți să înoate pe un om care tocmai se înecă.

Este adevărat, Statele Unite, Canada și chiar Europa au ripostat la agresiunea lui Putin, dar întotdeauna cu întârziere și după ce potențialul de intimidare al măsurilor lor trecuse deja. Sancțiunile dure și demonstrarea fără echivoc a sprijinirii integrității teritoriale a Ucrainei, așa cum am recomandat la momentul oportun, ar fi avut un

impact real atunci când Putin a invadat Crimeea, în februarie și martie. Un semnal că ar putea exista consecințe reale ar fi diminuat fidelitatea elitelor lui Putin, care ar fi cugetat mai atent la pierderea conturilor lor, din bănci aflate pe ambele maluri ale Atlanticului.

Apoi, în aprilie și mai, aprovizionarea ucrainenilor cu armament defensiv modern ar fi stopat invazia rusească aflată în desfășurare sau, cel puțin, i-ar fi obligat pe ruși să plătească mai scump această invazie, făcând, mult mai devreme, din opinia publică rusă un factor cu o influență sporită asupra echipei care lua deciziile la Kremlin. Cei care, ca și mine, au pledat pentru acordarea imediată a unui astfel de ajutor au fost acuzați că instigă la război, iar politicienii au căutat, din nou, dialogul cu Putin. Și, totuși, războiul sosise deja, așa cum face întotdeauna acolo unde simte că există slăbiciune.

Ca unul dintre avangardiștii analogiei și ai paralelelor de rău augur, am resimțit, ca o ironie a sorții, rapiditatea cu care comparația între Putin și Hitler s-a transformat, în presă, din ceva scandalos într-un clișeu, indiferent de situație. În mod cert, aroganța și limbajul lui Putin ne amintesc tot mai mult de comportamentul lui Hitler, la fel și prăzile pe care le-a acaparat ca urmare a acestei aroganțe. Pentru asta, el poate mulțumi numeroșilor „Chamberlain“ aflați la putere astăzi în lume – în condițiile în care nu se întrevede niciun Churchill la orizont. Războiul apare din slăbiciune, nu din forță.

Atâta vreme cât îi va fi ușor, atâta vreme cât Putin va aduna triumfurile fără să întâmpine vreo rezistență, el va dobândi și mai multă susținere. A luat Crimeea aproape fără luptă. A invadat estul Ucrainei cu agenți și armament, în vreme ce Europa șovăia. Oligarhii care ar fi putut exercita presiuni asupra lui Putin, la începutul aventurii ucrainene, sunt, acum, finanțatori ai războiului pentru care nu mai există o cale onorabilă de ieșire. Atât de multe punți au fost tăiate, încât, momentan, punctele de presiune ale Kremlinului sunt mult mai greu de atins.

Eșecul umilitor al celor două acorduri de pace semnate

la Minsk a dovedit că liderii lumii libere refuză, pur și simplu, să admită că nu se poate discuta cu Putin așa cum ar discuta cu un lider obișnuit. Un asemenea contact nu este, ca de obicei, folositor ambelor părți. Putin exploatează și abuzează de fiecare deschidere spre dialog și nu simte niciun fel de obligație morală de a se lăsa ghidat de respectul față de lege și de drepturile omului, în interiorul și în exteriorul Rusiei. Putin reprezintă o cauză pierdută și Rusia va fi, la fel, o cauză pierdută, câtă vreme el se va afla la putere. A fost, încă din start, o eroare fatală ca Putin să fie tratat ca un oricare alt lider, dar acum nu mai există nicio scuză pentru cei care persistă în ea.

Putin nu se va retrage și nici nu va fi alungat din Ucraina până ce amenințările credibile la adresa puterii sale nu vor crea o falie în rândul elitelor și al consilierilor săi. În momentul de față, aceștia nu au niciun motiv să nu parieze pe el. Putin le protejează averile și viețile, în vreme ce lumea liberă, în care le place atât de mult să trăiască, nu a făcut nicio mișcare care să-i oblige să aleagă între bogățiile lor și Putin. A le strica acestor oligarhi calculele constituie singurul mod pașnic de a proteja Ucraina – și oricare altă țară în care Putin va găsi noi inamici pentru a-și hrăni mașinăria de propagandă care îl menține la putere.

Obama și liderii Europei încă vor să respecte regulile jocului, după ce Putin a sfâșiat regulamentul și le-a aruncat foile rupte în față. Sancționarea câtorva dintre lacheii politici ai lui Putin pare o glumă, iar elitele Kremlinului au tot dreptul să râdă de ea. Pentru a împrumuta o replică cât se poate de potrivită situației din filmul Toți oamenii președintelui – am putea spune „Luați urma banilor!“ Sancționați elitele care-l sprijină pe Putin, depistați rudele folosite de acestea ca paravan pentru a-și ascunde averile în străinătate și supravegheați-le companiile. Oligarhii lui Putin sprijină fățiș administrația care sponsorizează direct teroriștii din Ucraina; cu siguranță, există căi de urmărire a lor și a conturilor lor. Dacă legile existente nu sunt adecvate pentru a trata cu pungașii deveniți miliardari ce întreține un regim primejdios, atunci creați alte legi. Și

faceți-o repede!

Comandanții militari ruși, cei aflați în teren, nu sunt deloc naivi. Ei sunt conștienți că NATO îi pândește și-i poate distruge într-o clipă. Aceștia se bazează, însă, pe aura de invincibilitate a lui Putin, care crește cu fiecare zi în care Occidentul refuză să ofere sprijin militar Ucrainei. Acești comandanți trebuie făcuți să înțeleagă că se confruntă cu o forță copleșitoare, că viețile lor sunt într-un mare pericol și că pot și vor fi capturați pentru a da socoteală în fața tribunalelor internaționale. Dar, pentru ca această amenințare să fie credibilă, este necesar un ajutor militar de urgență acordat Ucrainei, în cazul în care nu sunt încă trupe occidentale în teren, o măsură pe care toți, cu excepția lui Putin, sunt dornici să o evite. Dacă țările NATO continuă să refuze trimiterea de armament letal în Ucraina, nu fac decât să-i mai dea încă o dată undă verde lui Putin.

Ca și până acum, Putin minte în privința lucrurilor mărunte, în vreme ce-și duce la îndeplinire obiectivele și amenințările de amploare. El a negat timp de mai bine de un an că ar exista trupe rusești în Crimeea, pentru ca apoi, într-un documentar difuzat la televiziunea rusă pe 16 martie 2015, să anunțe, cu mândrie, că trimisese mii de soldați ruși din forțele speciale în peninsula ucraineană. Desigur, nimeni nu s-a putut preface surprins de această afirmație, de vreme ce adevărul fusese cunoscut, practic, încă de la început, grație fotografiilor făcute prin satelit, dar și jurnaliștilor, bloggerilor și activiștilor locali de pe mijloacele de socializare online, care postaseră pe internet imagini cu trupele și armele rusești. Asta ar trebui să ne dea de înțeles ce fel de ființă umană este Putin. Dacă el și-a propus un scop, toate minciunile, crimele sau violențele necesare pentru îndeplinirea lui sunt perfect acceptabile și ar trebui să ne așteptăm la ele. În definitiv, el le-a spus liderilor occidentali ce are de gând să facă. Ei nu se pot plânge de modul în care acționează acum Putin, pentru că așa conduce el Rusia de cincisprezece ani.

Aceeași situație este valabilă, astăzi, și pentru forțele rusești mult mai numeroase din estul Ucrainei, care

continuă să crească, în ciuda celei mai recente șarade privind încheierea acordului „Minsk II“. Între două „încetări ale focului“, forțele rusești nu ezită să ocupe teritorii de sute de kilometri pătrați din teritoriul ucrainean și să provoace sute de noi victime. Numărul morților a depășit 6.000. După alte câteva luni, Putin va recunoaște, probabil, că rușii au doborât avionul MH17 și poate chiar îi va decora cu medalii pe cei care au făcut-o. De ce nu? El are o plăcere nebună în a flutura minciuni pe sub nasul victimelor sale și al liderilor lumii libere ce refuză să le protejeze.

În cadrul aceluiași documentar pe care l-am menționat mai sus, Putin a declarat că fusese gata să pună arsenalul nuclear al Rusiei în starea de alertă maximă, din cauza Crimeei. El afirmă asemenea lucruri pentru că știe ce impact vor avea în Occident. Oamenii și liderii din lumea liberă, care au doborât imperiul sovietic, au uitat cum sună zăngănitul armelor.

Putin nu este un maestru al strategiei. Este doar un jucător agresiv de pocher înfruntând o opoziție slabă din partea unei lumi occidentale care a devenit atât de ostilă dorinței de a-și asuma riscuri, încât mai curând ar ceda miza de bună voie, decât să joace la cacealma, indiferent ce cărți are în mână. În definitiv, spun occidentalii, Putin este o problemă a Rusiei și rușii trebuie să decidă cum să-l îndepărteze de la putere. Dar el și regimul lui opresiv sunt sprijiniți direct și indirect de lumea liberă, din cauza acestei politici de angajament unilateral. Trebuie să readucem în memorie amintirile dureroase legate de pericolele fatale ale cedării în fața unui dictator, ale lipsei de unitate în fața agresiunii și ale acceptării cu lăcomie a unei păci efemere care nu face decât să garanteze un război îndelungat.

Așa cum se întâmplă întotdeauna când e vorba de stoparea ascensiunii dictatorilor, cu fiecare amânare, costurile cresc. Liderii occidentali au protestat de fiecare dată față de costurile potențiale ale unei intervenții în Ucraina, doar pentru a fi confruntați cu faptul, stabilit istoric, că adevăratul preț al inacțiunii este, întotdeauna, mai mare. Acum, singurele opțiuni rămase sunt riscante și

dificile, dar ele trebuie încercate. Iar cel mai bun motiv pentru o acțiune care să-l oprească pe Putin azi este brutal de simplu: mâine, o asemenea acțiune ar fi mult mai dificilă.

Concluzii
Valori atemporale într-o lume aflată în schimbare

Este imposibil de precizat momentul exact în care am încetat să ne bazăm pe capacitatea de leadership a conducătorilor noștri și am ajuns să fim preocupați doar de realpolitik și de răul mai mic. Înainte să se prăbușească ultimele falduri ale Cortinei de Fier, pe când occidentalii se băteau, mulțumiți, pe spate și risipeau dividendele păcii, alegătorii și aleșii de pretutindeni începeau să caute manageri în locul vizionarilor.

Mi s-a reamintit acest lucru într-un mod foarte dur, pe 18 decembrie 2011. Moartea ne-a jucat o festă crudă, luând dintre noi, aproape în același timp, pe poetul, disidentul și susținătorul drepturilor omului, Vâclav Havel, și pe dictatorul scelerat al Coreei de Nord, Kim Jong-il. Reacția presei a fost previzibilă – ignorarea liderului Revoluției de Catifea și dezlănțuirea unui potop de supoziții referitoare la Kim Jong-un, un tânăr de 28 de ani, care devenea liderul unui lagăr de muncă înzestrat cu arma nucleară și situat între Rusia, China și Japonia. Îngrijorarea era de înțeles, dar amuzant era faptul că toate aceste supoziții fuseseră luate în serios când nimeni, în afara Phenianului, nu știa măcar că dictatorul Kim Jong-il era mort, de fapt, de 48 de ore.

Mai puțin amuzant era faptul că moartea lui Havel și, mai important, uimitoarea sa viață au fost trecute sub tăcere de dragul poveștilor despre un tiran lunatic, ahtiat după filme și coniacuri franțuzești. În loc să speculeze

despre moștenitorul necunoscut din fruntea Coreei de Nord, ce-ar fi fost ca presa să se întrebe dacă există un succesor al grandiosului leadership moral al lui Vâclav Havel? Cine venea din urmă, pentru a purta stindardul libertății împotriva opresiunii de toate formele? Dramaturgul Havel, un artist și un visător, trăise două treimi din viață sub un regim comunist și știa că, pentru libertate, trebuie luptat cu toate armele, pe toate fronturile.

L-am întâlnit, pentru prima oară, pe Havel la Praga, în 1990, când abia fusese ales președinte. Și-a folosit rapid noul statut pentru a promova activitățile prodemocratice ale altora, mai ales din ceea ce era, pe atunci, URSS. Am fost invitat să asist la o conferință a disidenților sovietici prezidată de Vladimir Bukovksi, și Havel a insistat ca ea să aibă loc în Praga cea proaspăt eliberată de sub regimul comunist. În mod incredibil, el a trebuit să se lupte cu demnitari din propriul guvern care se temeau să nu ofenseze Kremlinul și, din câte îmi amintesc, Havel a fost singurul demnitar de rang înalt din administrația cehă care a participat la conferință.

În diferite momente ale mandatului său, Havel a fost criticat pentru că nu ar fi fost un executant eficient de teama de a nu deveni un politician și un adept al compromisului. Dar, privind realizările sale, mai ales cu un ochi îndreptat către Moscova, asemenea critici ignoră ceea ce contează cel mai mult. Havel a condus țara la momentul colapsului Cehoslovaciei, reușind să evite orice vărsare de sânge, într-un moment în care Iugoslavia era cuprinsă de un groaznic război civil. El a pus bazele unei construcții democratice eliberate de legăturile cu KGB și trecutul comunist, în vreme ce Boris Elțân n-a reușit să dezrădăcineze birocrația sovietică – nomenclatura –, împământenită de decenii, lăsând, drept urmaș, un colonel KGB. Astăzi, Republica Cehă și Slovacia sunt niște democrații înfloritoare, în vreme ce rușii se luptă, din nou, pentru libertățile lor individuale. Principiile contează, rezultatele contează, iar Havel a reușit așa cum puțini alții au făcut-o.

Un asemenea curaj remarcabil servește, inevitabil, ca model. Havel a fost un veritabil diapazon moral pentru est-europeni, la fel cum fusese Andrei Saharov pentru popoarele din URSS. Sănătatea lui era deja șubredă atunci când ne-am întâlnit ultima oară, la Ambasada Cehă din Moscova, în 2007, dar ochii săi obosiți vedeau foarte clar cine era Vladimir Putin. Havel a fost dezgustat de occidentalii care negociau cu răul în loc să-i spună pe nume.

Într-un eseu despre Coreea de Nord, publicat în 2004, Havel a spus adevărul etern despre dictatori: „Hotărârea, tenacitatea și negocierea de pe poziții de forță sunt singurele lucruri pe care Kim Jong-il și alții ca el le înțeleg“. Nici vorbă de împăciuitorism sau de tratarea drepturilor omului ca pe o simplă monedă de schimb. Dacă am fi avut mai mulți lideri ca Vâclav Havel, n-ar mai fi trebuit să ne facem atâtea griji pentru niște dictatori precum Kim Jong-il.

Dar cum de am ajuns într-o stare deplorabilă? Când am ajuns de la a-i considera pe disidenții sovietici niște celebrități și de la convingerea că era datoria celor liberi să-i ajute pe cei asupriți, la o lume în care dictatorii își fac selfie-uri cu turiștii, iar victimelor opresiunii li se spună să aibă grijă singure de ele? Credeți-mă când spun că nu sunt nostalgic după o epocă de aur care există doar în imaginația mea. Dar nu sunt nici prea tânăr ca să-mi pot aminti acele vremuri, nici prea bătrân pentru a le fi uitat.

Ziua de 9 noiembrie 1989 a fost una dintre cele mai glorioase din istoria cunoscută a lumii. Sute de milioane de oameni au fost eliberați din comunismul totalitar, după decenii de întuneric.

Există o vastă literatură de opinii savante privitoare la cauzele prăbușirii Zidului Berlinului în acea zi. Mă implic, cu bucurie, în asemenea discuții nesfârșite, dar trebuie să recunoaștem că, tocmai din dorința de a afla cauza precisă a unui moment anume, pierdem din vedere esențialul. Știm că, fără unitatea lumii libere împotriva unui inamic comun, fără o rezistență puternică, bazată pe refuzul negocierii

libertăților individuale, Zidul ar fi fost și astăzi intact și probabil că eu aș fi jucat șah tot pentru Uniunea Sovietică.

Au existat alianțe și rivalități și abordări tipice pentru realpolitik vreme de decenii întregi. Personalitățile au avut un rol important de ambele părți, de la Ronald Reagan și Margaret Thatcher, la Lech Walesa și papa Ioan Paul al II-lea și până la Gorbaciov, care a dezlănțuit forțe pe care apoi nu le-a mai putut controla. Tema fundamentală era pe cât de simplă, pe atât de adevărată: Războiul Rece reprezenta o confruntare între Bine și Rău și, la fel de important, nu era o chestiune legată de filosofie, ci o bătălie reală, care merita dusă. Societatea a sprijinit efortul acestor mari lideri și a susținut, totodată, lupta și principiile care stăteau la baza ei.

Zidul a căzut, iar lumea a respirat ușurată. Conflictul purtat de multe generații era încheiat. Amenințarea cu anihilarea nucleară, care planase asupra capetelor noastre, se sfârșise. Însă victoriile, până și cele importante, au prețul lor, chiar dacă asta îi impune învingătorului să lase garda jos. Nu au existat comisii reale care să analizeze faptele comunismului, nu au existat procese sau pedepse pentru crimele abominabile comise de regimurile comuniste.

KGB-ul și-a schimbat doar titulatura, dar nu și nărăvurile.

Și, desigur, Occidentul s-a complăcut să-și tolereze toți inamicii, nu doar pe Putin. Dictatorii de azi au ceva la ce sovieticii nici n-ar fi putut visa: acces facil la piețele globale spre a-și putea finanța aparatul represiv în plan intern. Lucrul acesta e valabil nu doar pentru petro-state ca Rusia, Iran și Venezuela, ci și pentru statele bazate pe industria de prelucrare. Ideea că lumea liberă ar putea folosi angajamentele economice ca pârghii împotriva dictatorilor, din cauza nerespectării drepturilor omului, a fost criticată de statele autoritare, deoarece ele vor să profite, fără ezitare, de situație, în vreme ce lumea liberă nu manifestă o voință similară.

Contactele economice le-au oferit dictaturilor mult mai

mult decât consumatori pentru petrolul pe care-l extrag sau pentru telefoanele inteligente pe care le produc. Ele folosesc Interpolul pentru a-i persecuta pe disidenții de peste granițe, sponsorizează sau creează partide politice ori ONG-uri pentru a face lobby în favoarea cauzei lor, scriu în New York Times editoriale interesate de apeluri ipocrite la pace și la armonie. Și toate acestea în timp ce zdrobesc, fără milă, orice opoziție în plan intern. Acesta este angajamentul unilateral, ca o stradă cu sens unic. Acesta este angajamentul ca împăciuitorism – esecul leadershipului la o scară dureros de vastă.

Chiar și cele mai mari idealuri și tradiții își pot pierde esența după o schimbare radicală a peisajului. Simbolurile ne ajută să găsim această esență și, de aceea, când ele dispar, rămânem vulnerabili. Trimiterea de către America a unor oameni pe Lună n-a fost remarcabilă pentru că acolo s-ar fi găsit ceva de valoare. John F. Kennedy a înțeles, însă, că o asemenea performanță ar deveni un simbol al progresului american, al provocării, al depășirii dificultăților și, desigur, al superiorității față de Uniunea Sovietică.

O generație tehnologică nouă s-a dezvoltat, grație cursei spațiale, o tehnologie care avea să propulseze forța industrială a Americii în era cibernetică. Dar, la scurt timp după ce a fost atinsă această uimitoare performanță, cursa spațială a încetinit considerabil. Simbolul dispăruse și nici un alt om nu a mai pășit pe Lună, după Eugene Cernan, în decembrie 1972. Simbolul provocării, simbolul progresului, era buimăcit de provocarea în sine. După ce americanii au ajuns pe Lună, uriașa lor realizare a fost repede uitată. Ca și în cazul lui Hitler și Stalin, oamenii de azi își amintesc de imaginea unui astronaut ajuns pe Lună ca de un mit străvechi.

Desigur, Zidul Berlinului a fost mai mult decât un simbol. El a divizat, efectiv, un oraș și a reprezentat granița dintre lumea liberă și cea oprimată. Când s-a prăbușit, a fost ușor de uitat că aceste două lumi încă existau, deși Zidul dispăruse. Simbolul pierise, iar ceea ce reprezenta el a fost uitat. Brusc, răul nu mai avea o formă cunoscută. Așa

cum ne-a învățat tragedia de la 11 septembrie, pericolele sunt reale, chiar dacă liniile frontului sunt, astăzi, estompate. Aliații de ocazie au înlocuit aliațele bazate pe istorie și valori comune. Acesta este rezultatul firesc, după ce, timp de două decenii, orice țară a fost tratată ca un potențial prieten, o practică greșită ce a dat curaj inamicilor și i-a bulversat pe adevărații aliați.

Dar inamicii există, fie că o recunoaștem sau nu. Ei sunt dușmanii cărora America și restul lumii libere trebuie să li se opună. Indiferent că e vorba de Putin sau de ISIS, aceste forțe nu pot fi înfrânte întreținând angajamente cu ele. Nu, pentru a le învinge e nevoie de unitate și de hotărâre, dar și de principiile cu ajutorul cărora a fost câștigat Războiul Rece. În termeni șahistici, măreții noștri înaintași ne-au lăsat cu o poziție victorioasă pe tablă, acum un sfert de veac. Ei ne-au pus la îndemână instrumentele cu care să-i doborâm pe dictatori și ne-au arătat cum să le folosim. Dar noi am abandonat aceste instrumente și am uitat lecțiile primite. Este momentul să le învățăm din nou.

Chiar acum se desfășoară un război global, de a cărui existență mulți oameni – și chiar unele dintre victimele lui – nici n-au habar. Nu e nevoie să ne întoarcem mai mult de câteva luni în timp pentru a afla, din titlurile ziarelor, despre numeroasele victime ale acestui conflict. 147 de oameni uciși la o universitate din Garissa, în Kenya. 16 uciși în atacurile teroriste de la Paris, la redacția revistei Charlie Hebdo și la un supermarket evreiesc. Mii de oameni uciși în estul Ucrainei. Liderul opoziției asasinat cu focuri de armă, pe un pod din Moscova, pe când se îndrepta către casă. În plus, există nenumărate alte victime rănite sau întemnițate, în această luptă globală.

Globalizarea a comprimat, efectiv, dimensiunile lumii, crescând mobilitatea bunurilor, a capitalului și a forței de muncă. Și, totuși, această comprimare are loc nu doar în spațiu, ci și în timp, întrucât ideile și tehnologiile nemărginite ale secolului XXI intră în coliziune cu culturile și regimurile conservatoare, care doresc o existență

comparabilă cu cea de acum multe secole. Nu este vorba de faimoasa „ciocnire a civilizațiilor”, ci, mai curând, de o încercare din partea acestor „oameni veniți din trecut” de a-și păstra autoritatea în declin, în fața progreselor făcute de ideile unei societăți deschise.

Islamiștii radicali au setat mașina timpului la momentul Evului Mediu și încurajează asasinarea tuturor celor care li se opun. Vladimir Putin dorește ca Rusia să existe ca o mare putere din epoca țarilor și a monarhilor, dominându-și vecinii prin forță și nelăsându-se tulburată de alegeri și plângeri privind încălcarea drepturilor omului. Autocrațiile post comuniste, conduse de cei mai apropiați aliați ai lui Putin, dictatorii din Belarus și Kazahstan, exploatează ideologia doar ca pe un mijloc de a se agăța de putere cu orice preț. În Orient, Coreea de Nord a lui Kim Jong-un încearcă să înghețe, pur și simplu, timpul într-o bulă asemenea unui lagăr stalinist. În vest, Maduro, în Venezuela, și frații Castro, în Cuba, folosesc propaganda socialistă pentru a rezista presiunilor tot mai mari privind respectarea drepturilor omului. Liderii războinici ai Boko Haram folosesc religia drept pretext pentru a-și măcelări rivalii. Alții, precum monarhiile religioase din Orientul Mijlociu, sunt vinovați prin asociere, deoarece creează condiții favorabile manifestărilor violente, cu restricțiile lor arhaice împotriva societății libere.

Ceea ce îi unește pe toți acești indivizi încremeniți în trecut este respingerea modernității, spaima și ura lor față de ceea ce s-ar putea numi, simplu, „valorile moderne”, înlocuind sintagma depășită și condescendentă de „valori occidentale”.

Globalizarea a pus aceste relicve în contact și în concurență cu lumea modernă, care amenință să le distrugă mediul și autoritatea. Acest contact le oferă, însă, și piețe de desfacere pentru resursele lor naturale și pentru tehnologia pe care o folosesc pentru represiune și crime, astfel încât dictaturile nu pot renunța complet la angajamentele economice cu lumea liberă. „Călătorii veniți din timp” nu se pot bate, de la egal la egal, cu ideile și

prosperitatea lumii libere, prin urmare, folosesc armele primitive de care dispun – ideologia, violența și disprețul față de valorile vieții umane. Ei combat ispita libertății cuvântului și a piețelor libere prin iraționalitate: naționalism și religie radicale, cultul personalității și dogmă, ură și teroare.

În ciuda părerilor contrare ale multor politicieni și analiști, cred că este foarte posibil să pierzi o luptă în care refuzi să recunoști că ești implicat. Mai rău, ignorarea realității conflictului împinge tot mai multe victime nevinovate pe linia frontului, în locul soldaților instruiți și a oamenilor însărcinați să apere legea. Nu există soluții facile pentru teroriștii locali sau pentru dictatorii înzestrați cu armament nuclear, dar trebuie să începem să încercăm a pune capăt acestei culturi a refuzului.

Am afirmat, în altă parte, că istoria este ciclică; s-a dovedit că o importantă victorie pentru democrație nu a fost eternă, ci doar temporară. E nevoie de timp ca reacțiunea să se manifeste, pe fondul optimismului nostru excesiv. Mullahii, monarhii și dictatorii se ridică împotriva amenințării care le periclitează ecosistemul medieval. Acesta este firul comun care leagă atacul lui Putin asupra Ucrainei de ideologia criminală, derivată din Islam, ce călăuzește al-Qaeda și ISIS și care i-a împins pe frații Kouachi la Paris și pe mulți alții ca ei spre lumea civilizată. Ei se opun, practic, lumii moderne, demonstrând, cu brutalitate, falsitatea „sfârșitului istoriei“.

Scopul nostru trebuie să fie ajutorarea celor blocați în trecut pentru a-i aduce în prezent, și el nu poate fi îndeplinit doar prin forță. Trebuie să fim onești și să venim cu o ofertă atractivă, care să nu poată fi refuzată. Dar asta nu înseamnă menajarea sau tolerarea extremiștilor violenți ori a acelora care i-au creat, în plan intern sau extern. O societate deschisă care nu-și poate apăra cetățenii nu va rămâne deschisă pentru multă vreme. O societate care nu luptă pentru libertate o va pierde, adevăr imortalizat de declarația lui Reagan, potrivit căreia libertatea „nu este

niciodată mai departe cu o generație de extincție”.

Simbolurile contează în această luptă, simboluri precum Charlie Hebdo și campania „Aduceți-ne fetele înapoi!” și fotografiile liderilor lumii mărșăluind laolaltă pentru libertatea cuvântului. Nu este suficient să le spunem imigranților noștri, cetățenilor noștri și miliardelor de suflete care trăiesc încă într-o lume oprimată că aceste idealuri contează, trebuie să le dovedim asta.

Teroriștii și mentorii lor, dictatorii și susținătorii lor nu pregetă să arate cu degetul orice ipocrizie, orice dublu standard din partea lumii libere. Nu putem face compromisuri, căci, așa cum scrie Victor Hugo în Oamenii mării, „Oamenii se obișnuiesc cu otrava, puțin câte puțin“.

Boris Nemțov, vechiul meu prieten și coleg din opoziția rusă, a fost asasinat cu sânge rece în centrul Moscovei, pe 27 februarie 2015. Patru gloanțe trase în spate i-au curmat viața chiar lângă Kremlin, locul unde lucrase cândva ca vicepremier al lui Boris Elțân. Fotografiile făcute la locul crimei arată o echipă de la salubritate spălând rapid sângele de pe caldarâm la doar câteva ore de la asasinat, așa că nu e greu să ne imaginăm calitatea anchetei care a urmat.

Putin a fost cel care a declanșat, dar a și încheiat investigația, în timp ce trupul lui Boris nu se răcise încă, numind asasinatul „o provocare”, un termen eufemistic, menit a sugera că adversarii lui se ucid unii pe alții pentru a-i păta reputația neprihănită. Apoi, a avut tupeul să-i trimită un mesaj de condoleanțe mamei lui Nemțov, care își avertizase, adesea, temerarul fiu că acțiunile sale i-ar putea aduce moartea, în Rusia lui Putin.

Potrivit rapoartelor, la câteva ore după uciderea lui Nemțov, poliția a pătruns în locuința acestuia confiscând documente și computere. Inamicii lui Putin sunt, adesea, victime, iar victimele lui sunt, întotdeauna, suspecte. Boris era un critic înverșunat al războiului dus de Putin în Ucraina și era pe cale să finalizeze un raport privind prezența trupelor rusești în Donbas, un aspect delicat pe care

Kremlinul făcea eforturi intense să-l ascundă. Dar întrebarea: „Putin a ordonat asasinatul?” sună astăzi la fel de retoric ca atunci când jurnalista Anna Politkovskaia a fost împușcată mortal, în 2006, sau când cursa MH17 a fost doborâtă deasupra estului Ucrainei, în 2014.

Câtă vreme Putin va rămâne în funcție, nu vom ști cine a dat ordinul, dar nu există nicio îndoială că el este direct responsabil de crearea condițiilor în care se produc asemenea grozăvii cu o frecvență înfricoșătoare. Temele primare ale lui Putin – revigorarea mândriei naționale și a infrastructurii pierdute odată cu destrămarea URSS – și-au diminuat, treptat, importanța, fiind înlocuite cu un amestec toxic de naționalism, agresivitate și ură. În 2014, tot mai epuizata mișcare de opoziție din Rusia, multă vreme ridiculizată și tratată cu dispreț, fusese deja reconsiderată în media dominată de Kremlin drept o periculoasă „coloană a cincea“, formată din „trădători ai patriei“, în limbajul brutal împrumutat frecvent de la naziști.

Pentru a fi în ton cu propaganda, Putin a acordat un sprijin și mai mare celor mai represive, reacționare și însetate de sânge elemente din cadrul regimului. Printre ele se află și războinicul cecen Ramzan Kadârov și procurorul-șef Aleksandr Bastrâkin, care a declarat, recent, că până și Constituția rusă ar sta „în calea protejării intereselor statului“. În acest mediu, sângele devine moneda de schimb în Rusia, modul de a-ți demonstra loialitatea față de regim. Asta a generat Putin pentru a-și menține dominația: o cultură a morții și a spaimei, răspândită de-a lungul celor unsprezece fusuri orare ale Rusiei și exportată, acum, în estul Ucrainei.

Boris Nemțov a fost un luptător neobosit și unul dintre cei mai inteligenți critici ai guvernării lui Putin, rol care nu a reprezentat nici pe departe singurul său destin posibil. Primar de succes al orașului Nijnâi Novgorod și un capabil ministru și parlamentar, el ar fi putut duce o viață confortabilă pe verticala puterii, ca o voce liberală simbolică, pledând pentru reformă. Dar Boris nu era făcut să lucreze pentru regimul lui Putin. El avea principii și nu

putea suporta să vadă cum îi alunecă țara înapoi în prăpastia totalitarismului.

Și, astfel, Boris s-a lansat, cu trupul lui masiv, cu vocea profundă și inima lui mare, în bătălia crâncenă pentru salvarea democrației din Rusia. Am lucrat împreună după ce a fost exclus din Dumă, în 2004, iar în 2007 am fost aliați în mișcarea de opoziție. El se dedicase investigațiilor privitoare la crimele și la corupția săvârșite de Putin și de ciracii acestuia, sperând că, într-o zi, vor da socoteală în fața unei justiții ce părea mereu mai îndepărtată.

Pe lângă un raport privind prezența soldaților ruși în Ucraina, Boris se implicase puternic în organizarea unui marș de protest, plănuit să aibă loc în acea duminică la Moscova, un marș care a devenit, însă, procesiunea lui funebră. Am avut unele discuții cu Boris după ce Putin a revenit în funcția de președinte, în 2012. Pentru mine, însemna sfârșitul oricărei speranțe realiste că ar mai putea exista vreo soluție politică pașnică pentru schimbarea regimului din Rusia. Dar Boris a continuat mereu să spere. Îmi spunea că sunt prea grăbit, că „trebuie să trăiești multă vreme, ca să vezi o schimbare în Rusia“. Acum, el nu o va mai vedea niciodată.

Nu putem ști sigur ce oroare va urma, ci doar că grozăviile se vor succeda una după alta, câtă vreme Putin rămâne la putere. Singura cale prin care se va sfârși domnia lui va fi ca poporul și elitele lui să înțeleagă că nu au niciun viitor, atâta vreme cât e el la Kremlin. În momentul de față, indiferent de ce simt cu adevărat față de Putin și de viețile lor, îl consideră invincibil și de neclintit. Îl văd croindu-și drum prin Ucraina, cucerind teritorii și ducând un război. Îl văd vorbind aspru și încheind acorduri cu Merkel și Hollande. Îi văd dușmanii secerați de gloanțe pe străzile Moscovei.

Declarațiile de condamnare și de manifestare a îngrijorării în privința asasinării lui Boris au început să curgă, venind din partea acelorași lideri occidentali care făcuseră atât de multe pentru a-i fi pe plac lui Putin, în zilele, săptămânile și anii din urmă. Dacă ei ar vrea cu

adevărat să-l onoreze pe neînfricatul meu prieten, ar trebui să declare, în cei mai categorici termeni, că Rusia va fi tratată ca un regim criminal și malefic câtă vreme Putin rămâne la putere. Ar trebui să înceteze negocierile rușinoase. Să vândă Ucrainei arme care ar impune Rusiei costuri insuportabile, făcând-o incapabilă să mai susțină agresiunea lui Putin. Să spună fiecărui oligarh rus că banii lui nu vor fi în siguranță nicăieri în Occident câtă vreme îl slujește pe Putin.

Până acum, replicile nu sunt încurajatoare – o propoziție pe care m-am săturat să o tot scriu. Multe dintre declarațiile obișnuite, de preocupare și condamnare, îi solicită lui Putin să „administreze justiția“, o solicitare care ar putea fi considerată aproape sarcastică. Media occidentală continuă, în mod inexplicabil, să ofere o platformă pentru propagandiștii lui Putin, fără să le pună la îndoială minciunile sfruntate.

Poate că nu vom ști niciodată cine l-a ucis pe Boris Nemțov, dar știm că, cu cât Putin pleacă mai repede, cu atât e mai mare șansa să fie evitate haosul și violența de care se temea Boris. Este o șansă pe care Rusia și lumea nu trebuie să o rateze.

Privind înapoi, în timp, observăm că, după o perioadă de mari conflicte, au fost necesare schimbări importante în cadrul relațiilor dintre națiuni. În 1648, pacea din Westfalia a marcat începutul epocii moderne a Europei, după Războiul de 30 de Ani. Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei s-a încheiat prin Tratatul de la Utrecht, în 1713. În 1815, Congresul de la Viena a trasat o nouă hartă a Europei, după înfrângerea Franței napoleoniene. La Conferința de la Berlin, din 1879, echilibrul a fost restabilit, în urma războiului ruso-turc. La finele secolului al XIX-lea, convingerea generală era că acest echilibru va duce la o epocă de aur pașnică. Literatura utopică și pacifistă a visat la o lume fără granițe chiar până în pragul Primului Război Mondial.

După Primul Război Mondial, am avut Tratatul de la

Versailles și crearea Ligii Națiunilor. Liga a fost un eșec, iar refuzul de a accepta acest fapt a dus la al Doilea Război Mondial. Pe 5 martie 1946, la Fulton, Missouri, în renumitul său discurs referitor la „Cortina de Fier“, Winston Churchill a vorbit despre noile pericole la adresa libertății, de astă dată venind din partea comunismului. Lumea aproape a uitat că el a avertizat asupra felului în care avea să eșueze proaspăt formata Organizație a Națiunilor Unite.

Churchill a declarat despre noua organizație: „Trebuie să ne asigurăm că aceste eforturi sunt fructuoase, că sunt o realitate, și nu o iluzie, că există forță de acțiune, și nu doar o însăilare de cuvinte goale, că acesta este un adevărat templu al păcii în care vor putea fi agățate, într-o zi scuturile multor nații, și nu doar o încăpere dintr-un Turn Babel“. Din nefericire, profețiile lui Churchill s-au adeverit, iar astăzi avem o organizație mondială învechită și depășită, care a fost înființată după al Doilea Război Mondial pentru a împiedica o ciocnire nucleară între superputeri. Vechea diplomație a status quo-ului, din timpul Războiului Rece, nu ne este de niciun folos împotriva atacurilor sinucigașe și a războiului hibrid. În locul unei entități mari care îngheață conflictele, avem nevoie de una care să poată oferi soluții reale, bazate pe valorile moderne.

Intervențiile militare comune pentru protejarea vieților omenești și a bunăstării trebuie, de asemenea, să fie avute în vedere. Valoarea vieții și libertății umane, dintr-o nouă Magna Carta, trebuie apărată ca și cum aceste lucruri ar fi niște frontiere, căci, de fapt, asta și sunt. Ele sunt frontiere în timp și spațiu, separându-i pe cei care doresc să trăiască într-o lume modernă de cei pentru care modernitatea este o amenințare mortală.

Pledez pentru o revenire la multe dintre principiile și politicile dominante în Occident în perioada Războiului Rece. Dar asta nu înseamnă că vreau să dau ceasul înapoi. Așa cum scrie în Biblie, „nimeni nu pune vin nou în burdufuri vechi, altminteri vinul cel nou va sparge burdufurile, se varsă, și burdufurile se prăpădesc”. Nu

putem turna vinul modern al globalizării și lumii multipolare în vechile burdufuri ale depășitelor instituții și reglementări corelate cu Războiului Rece. Vremurile se schimbă. Circumstanțele se schimbă. Instituțiile trebuie să se schimbe. Dar nu și valorile noastre.

Ce-i de făcut? Fiecare situație, fiecare criză necesită o abordare diferită, firește. Mutarea unui singur pion schimbă, pe tabla de șah, o întreagă poziție. Iată de ce îmi place să spun că susțin principiile, nu politicile. Când ai principii solide și lumea întreagă știe care sunt acestea, politicile au tendința de a fi mult mai ușor de dezvoltat și de implementat.

Liderilor, celor responsabili de soarta popoarelor lor, le revine sarcina de a forma politici. Liderii, consultându-se cu experții lor, trebuie să evalueze opțiunile existente, să ia în calcul consecințele, să cântărească situația pe termen scurt și pe termen lung. Este o extravaganță să faci recomandări fără a avea autoritatea de a le transpune în practică sau responsabilitatea de a da socoteală pentru ele. O asemenea atitudine ar genera cele mai nebunești poziții politice. Dar îmi dau seama că aceași socoteală, oricât de onestă și de precisă ar fi, e tot o formă de eschivare. Nimeni n-ar fi mulțumit de un medic care te diagnostichează cu o boală letală, dar apoi refuză să-ți sugereze un remediu.

Sunt mulți pași ce pot fi făcuți, dar ei necesită curaj și voință. O Magna Carta globală, adică un document care să ducă la crearea unei asociații a națiunilor democrate unite și să susțină și să apere Declarația Universală a Drepturilor Omului, e unul dintre pași. Democrațiile pot face, acum, pași concreți pentru a-i proteja și susține pe cei atacați de dictatori, de opresori și de indivizii încremeniți în trecut. Lumea liberă are o bogăție și o putere de neimaginat și trebuie să le folosească pentru a-i ajuta pe cei oprimați să ni se alăture, altfel această putere e irosită în zadar.

Un alt motiv pentru care recomandările politice specifice sunt nesatisfăcătoare ar fi că ele sunt, inevitabil, depășite

sau complet inutile. De-a lungul anilor, am întocmit, de exemplu, o lungă listă de lucruri care ar trebui făcute pentru a riposta față de dictatura lui Vladimir Putin. Chiar și acum, după ce el a demonstrat cât de corecte au fost cele mai groaznice temeri ale mele și toți recunosc că am avut dreptate, Putine dintre aceste recomandări sau concretizat. Altele au fost îndeplinite, ca sancțiunile și eliminarea Rusiei din G7, dar prea lent și prea delicat, pentru a avea impactul intimidant la care sperasem.

Majoritatea propunerilor specifice pe care le-am făcut cu aproape un an în urmă în privința dictaturilor, a lui Putin și a celei din Ucraina, sunt încă valabile și m-am referit la ele de-a lungul acestei cărți. Trebuie izolate dictaturile care exploatează contactele cu lumea liberă pentru a-și susține aparatul represiv. E necesar ca respectarea drepturilor omului și a valorii vieții umane să constituie fundamentul politicii, inclusiv al celei externe. Aceasta nu exclude negocierile și relațiile comerciale, în anumiți parametri, dar trebuie să fie clar că relațiile vor fi strict limitate, câtă vreme continuă represiunea.

Ucraina ar trebui apărată, ca și cum ar avea graniță comună cu fiecare națiune liberă de pe glob. Aceasta înseamnă să i se asigure arme cu care să-și poată apăra granițele și ajutor financiar pentru a-și stabiliza economia, pe care Putin își dorește atât de mult să i-o distrugă. Politicienii occidentali ar trebui să examineze, cu atenție, ce importă America și Europa din Rusia – petrol, gaze, linii de aprovizionare – și să dezvolte alternative la ele. Iată de ce se teme Putin de exploatarea gazelor de șist și de tehnologiile ce pot să facă Occidentul mai puțin dependent de exporturile rusești de energie. Cu toate acestea, la finele lui aprilie 2015, s-a anunțat că Pentagonul a cerut Congresului permisiunea de a folosi motoare de rachete de fabricație rusească. Când marile puteri din lumea liberă își lasă armata la mila băieților răi, ce speranțe ar mai putea avea victimele acestora din urmă?

Dacă apelurile la moralitate și valori nu-i impresionează, politicienii americani ar trebui să-și aducă aminte că SUA au

interese vitale în Ucraina.

Ca principală putere economică și militară a lumii, ca principal consumator de energie de pe planetă, America are mari beneficii de urma stabilității globale. (Asta în timp ce marii exportatori de combustibili fosili, ca Rusia, beneficiază de pe urma instabilității, care duce la creșterea prețului petrolului.) Chiar dacă ești un realist cinic sau un izolaționist libertarian, e mai ieftin și mai practic să adopți o poziție fermă acum în privința Ucrainei, decât să piezi ocazia și apoi să te îngrijorezi în privința necesității unei implicări mai puternice a Americii în Țările Baltice și în Polonia, țări membre NATO. De asemenea, e mult mai sigur, pentru americani, europeni și pentru oricine altcineva, ca America să mențină o robustă umbrelă globală de securitate, decât să încurajeze proliferarea focarelor de război prin închiderea acestei umbrele.

E important să ne amintim că împăciuitorismul reflectă climatul general, nu doar slăbiciunea personală a liderilor noștri aleși. De la Chamberlain, în 1938, la Obama, în 2015, oamenii primesc ceea ce vor – pentru o vreme. Main Street și Wall Street răsplătesc politicienii care produc rezultate atractive pe termen scurt, indiferent de cât de grave sunt consecințele pe termen lung. Există Putine recompense și multe pedepse pentru Putinii politicieni care încearcă să discute despre cadrul general și despre consecințele pe termen lung ale inacțiunii. Întrebările ipotetice sunt respinse ca și cum ar constitui un mod incorect de a cerceta viitorul. Fără o strategie călăuzitoare pe care s-o aibă în vedere, democrațiile pierd în fața dictaturilor oportuniste, care pot acționa mult mai rapid fără a fi controlate și fără să fie nevoite să dea socoteală electoratului de faptele lor. Nu putem aștepta să acționăm abia când catastrofa va fi deja declanșată. Această atitudine de genul „trezește-mă când vor ocupa Polonia“ a fost stupidă în 1938 și e și mai stupidă în 2015, fiindcă avem, astăzi, lecția primită pe 1 septembrie 1939 – data când a fost atacată Polonia – și lecțiile celor șase ani cumpliți care au urmat, din care ne putem informa. Cel

Putin, Chamberlain nu avut la dispoziție un manual de istorie care să-i spună ce i-ar putea aduce viitorul.

Nu voi afirma că am ajuns la un punct de criză sau la o răspântie de drumuri, fiindcă tragedia e deja în desfășurare. Deciziile luate de liderii lumii libere – și de alegătorii care i-au votat – vor determina cât de tragică va fi situația. Agresiunile venite din partea lui Putin și a grupării ISIS au prins lumea liberă cu garda jos, dar această scuză nu mai poate fi folosită și încă nu avem un plan de acțiune. Orice politician care candidează la o funcție publică ar trebui întrebat ce ar face ca lumea să devină mai sigură. Candidaților și liderilor n-ar trebui să li se mai permită să se ascundă sub masca fragilă a „priorităților interne" într-o lume a economiilor și a violenței globalizate.

Fie că e vorba de Ucraina, Siria, Venezuela, Yemen sau Nigeria, lumea liberă trebuie să fie gata să acționeze în sprijinul celor dornici să trăiască liber și fără teamă. Nu doar prin măsuri militare, după ce criza deja s-a declanșat, ci ar trebui să acționeze pentru a educa, a construi și a ajuta la crearea de societăți care să aprecieze valorile moderne. Chiar și cinicii și izolaționiștii trebuie să admită că e mult mai moral, mai rentabil și mai eficient să investești în prevenirea sărăciei, a fricii și a ignoranței, care duc, adesea, la radicalizare, decât să pedepsești această radicalizare după ce devine violentă. Fiecare miliard de dolari cheltuit pentru construirea de școli, pregătirea de cadre didactice și conectarea celor izolați de restul lumii va duce la evitarea unor cheltuieli de război de zece miliarde mai târziu, împiedicând, astfel, ca o nouă generație de tineri flămânzi și furioși să devină vulnerabilă la propaganda antimodernitate, fiindcă modernitatea nu i-a ajutat cu nimic.

Am fost onorat să particip la summitul „Femeile în lume", organizat în 2013 la New York. Am făcut parte din același grup cu Phiona Mutesi, o campioană de șah la juniori, din Uganda, cu antrenorul ei, Robert Katende, și cu Marisa van der Merwe, cofondatoare a programului de șah

școlar „Moves for Life“, derulat în Africa de Sud. Experiențele de viață ale acestor două femei remarcabile sunt extrem de diferite, dar ambele vorbesc despre importanța și puterea educației, mai ales în țările în curs de dezvoltare.

Phiona provenea din Katwe, o suburbie a capitalei ugandeze Kampala, și crescuse în sărăcie și teamă, în condiții pe care foarte puțini oameni din sala unde avea loc summitul și le-ar fi putut imagina. Descoperirea clubului de șah al lui Robert a fost un miracol pentru Phiona, dovedindu-i cât de departe poate ajunge în plan intelectual. Mai importantă decât talentul ei pentru șah, care îi permisese să călătorească în toată lumea, era însă dorința acesteia de a ajunge medic. Acesta este primul și cel mai important dar pe care îl poate oferi educația: încrederea în sine, care îl face pe un copil să-și înțeleagă potențialul. Foarte puțini copii au așteptarea reală de a transforma reușite la fotbal sau la alt sport implicând mișcare fizică într-o carieră sau în educație. Lucrul este valabil și pentru șah. Conștientizarea faptului că poți concura, poți reuși și poți avea satisfacții la nivel intelectual se aplică pentru tot ce întreprinzi în viață.

În lungile mele călătorii prin lume pentru a promova șahul ca mijloc educativ, am învățat că talentul există pretutindeni. Întrebarea este cum îi oferim oportunitatea de a se exprima și dezvolta. Această oportunitate, pe care o creează educația, este ceea ce lipsește cu precădere în lumea aflată în curs de dezvoltare – și, trebuie să recunoaștem, și în unele părți ale lumii dezvoltate. Este o nereușită care are efecte dăunătoare și pe termen lung. Educația constituie cel mai eficient mod de a combate sărăcia și violența, ba chiar de a aborda chestiuni complexe, precum grupările teroriste sau liderii militari malefici.

Desigur, programele de miliarde de dolari vizând distribuirea de alimente și de medicamente în zonele sărace sunt minunate. Fundațiile care combat bolile și foametea în Africa au salvat nenumărate vieți. Deși viața

este cel mai prețios dar, nu e de ajuns să faci pe magicianul numai pe jumătate, să creezi cerul, dar nu și pământul. Când privești punctele nevralgice ale omenirii, remarci că, atâta vreme cât copiii nu beneficiază de educație, mulți dintre ei, deși salvați de ajutoarele occidentale, sunt meniți unei vieți pline de mizerie și de violență.

Nu mă înțelegeți greșit. Acesta nu este, firește, un argument împotriva asigurării de medicamente ce salvează vieți sau o denunțare a extraordinarelor și minunatelor persoane și programe care distribuie aceste medicamente. Dar nu trebuie să întoarcem spatele acestor copii după ce ei sunt născuți și hrăniți. Nu trebuie să le întoarcem spatele deloc! Uitați-vă la puștii înrobiți de bandele de traficanți de droguri și de armatele de orice fel, la tinerii șomeri care își atacă, pentru un profit neînsemnat, vecinii, la fetele și femeile care sunt, inevitabil, principalele victime ale violenței.

Singurul medicament care poate vindeca toate aceste boli este accesul sigur și egal la învățătură. Cea mai bună dovadă a adevărului acestor cuvinte ar putea proveni chiar din partea cealaltă, de la grupările brutale care ard școli și împușcă, fără milă, eleve. Rareori auzim de atacuri coordonate vizând echipele umanitare care aduc medicamente și hrană. Acestea reprezintă o amenințare infimă pentru talibani, pentru liderii războinici regionali sau pentru politicienii corupți, care fură fondurile ce i-ar putea ajuta pe concetățenii lor. Fanaticii religioși, mercenarii și armatele au, în definitiv, nevoie de recruți sănătoși.

Ceea ce nu pot accepta acești ticăloși este înflorirea educației – cu excepția, demnă de remarcat, a învățăturilor religioase militante, care adesea închistează mințile în loc să le deschidă. Ei urăsc ca populația să fie educată, întrucât asta înseamnă sfârșitul lor și al celor de teapa lor, în decurs de o singură generație. Prin urmare, talibanii nu doar că închid școlile, precum cea din Swat, în Pakistan, în care învăța Malala Yousafzai, o adolescentă de 15 ani, ci le și distrug. Și ei nu doar că îi spun Malalei să nu meargă la școală, ci o și împușcă.

Educația, în țările aflate în curs de dezvoltare, înseamnă, însă, mult mai mult decât a-i ține departe de străzi pe copiii expuși riscurilor. Ea este singura modalitate de a construi o economie competitivă în secolul XXI, pe măsura solicitărilor globalizării. Sănătatea corpului nu este suficientă în condițiile în care populații întregi migrează de la sate la orașe, iar agricultura devine o activitate puternic tehnologizată. Cititul și scrisul nu pot fi un lux într-o epocă în care internetul este mai accesibil decât o rețea decentă de canalizare.

Chiar și cei mai pragmatici știu că ajutorul dat educației reprezintă o bună investiție. Costă mult mai Putin să protejezi și să educi copiii, decât să trimiți soldați și rachete să-i ucidă după ce au fost abandonați și apoi recrutați de băieții răi, în rețele de violență și teroare. O populație educată este mai Putin vulnerabilă la propagandă și mai capabilă de a produce antreprenori și lideri care să creeze oportunități economice.

Există programe care le plătesc țăranilor producători de opiu și de coca diferența de bani pentru a cultiva recolte mai Putin primejdioase. E o metodă mai ieftină și mai puțin violentă decât lupta armată împotriva traficanților de droguri, la frontiere și pe străzile orașelor noastre. De ce să nu investim la fel și în copii? Câte școli și facilități nu ar putea fi construite cu banii dați pentru producerea și operarea unei singure drone? Câți profesori, instructori vocaționali și paznici n-ar putea fi angajați cu prețul unei singure misiuni militare?

Fundația pentru Drepturile Omului acționează pentru a ajuta și unii oameni curajoși, care pledează pentru respectarea libertății individuale și a justiției, în întreaga lume. Forumul Libertății, pe care îl organizăm anual la Oslo, reunește sute de disidenți, activiști, filantropi, jurnaliști și politicieni de pe glob. Obiectivul este ca fiecare participant să învețe lucruri noi și să-și împărtășească ideile, revenind acasă cu noi forțe și inițiative.

În 2014, am decernat Premiul „Vâclav Havel“ pentru

Disidența Creativă Mariei Aliohina și Nadejdei Tolokonnikova, de la grupul Pussy Riot. Nu sunt de acord cu regimul Putin de prea multe ori, dar, în cazul lor, trebuie să fac o excepție. Performanța lor uimitoare, felul cum l-au ridiculizat pe Putin, curajul de a lua poziție prin intermediul artei lor, toate acestea nu au fost doar o glumă proastă, așa cum a încercat să susțină până și avocatul lor. A fost un gest politic și a fost puternic.

Iar procesul lor de la Moscova nu a reprezentat o persecutare oarecare. Dictatorii se tem pentru viețile lor și, de aceea, nu suportă să fie ironizati.

Spre deosebire de alți observatori, Putin, cu instinctul lui de animal sălbatic, a perceput imediat seriozitatea amenințării. Rezultatul a fost o pedeapsă de doi ani de închisoare, pentru un spectacol care a durat un sfert de oră.

Ca atare, ultima mea recomandare făcută politicienilor este să-i asculte pe disidenți, chiar dacă nu le place ce au aceștia de spus. Ei sunt cei care arată realitățile întunecate ale societății noastre, realități pe care cei mai mulți dintre noi ne permitem să le ignorăm. Ascultați-i pe disidenți, pentru că ei avertizează cu privire la amenințările care planează mai întâi asupra minorităților și, inevitabil, asupra majorității, ulterior. Fiecare societate are disidenții săi, nu doar dictaturile. Ei vorbesc în numele dezmoșteniților, al ignoraților și al persecutaților. Ascultați-i acum pentru că ei vorbesc despre ce o să vină!

Cartea de față, Vine iarna, este un avertisment, nu o concluzie inevitabilă. Partea bună, în privința anotimpurilor schimbării sociale și politice, este că le putem influența dacă ne străduim îndeajuns. Dacă ne smulgem din starea de automulțumire și învățăm, iarăși, cum să-i înfruntăm pe dictatorii și pe teroriștii care amenință lumea modernă construită de noi, putem altera cursul istoriei. Antimodernitarea este un virus periculos și, pentru a elimina un virus, nu e suficientă o simplă resetare. Trebuie să construim un sistem bazat pe valori care să fie îndeajuns de robust, încât să reziste virusului în plan intern, suficient

de inteligent, încât să oprească răspândirea virusului, și suficient de îndrăzneț, pentru a eradica virusul, oriunde se dezvoltă acesta.

Mulțumiri

Oricând risc să mă afund într-un ocean de idei interesante și de oportunități incitante, soția mea, Dașa, mă oprește și mă îndreaptă spre direcția corectă.

Ea a știut că această carte avea să vină la momentul potrivit.

Această lucrare este, prin ea însăși, o recunoaștere adusă numeroaselor persoane care m-au educat și inspirat în ultimii zece ani, ca activist pentru drepturile omului, și, de aceea, voi folosi acest spațiu pentru a le mulțumi celor care au transformat educația și inspirația într-o carte.

Chris Parris-Lamb, agentul meu de la compania The Gernert, m-a impresionat, încă de la prima noastră întâlnire, prin pregătirea și energia sa. Chris și editorul nostru de la Publicaffairs, Benjamin Adams, au avut un rol esențial în a stabili rapid modul în care un amalgam de idei, istorii, amintiri, analize, evenimente actuale și opinii se putea transforma într-o poveste coerentă, cu un mesaj vital. Fondatorul Publicaffairs, Peter Osnos, are un fler deosebit pentru știri importante, iar susținerea lui plină de entuziasm față de această carte a reprezentat un imbold puternic.

Mulțumiri speciale lui George R.R. Martin pentru superba lui serie, Cântec de gheață și foc, și pentru serialul HBO realizat după aceasta, Urzeala Tronurilor, care a inspirat titlul acestei cărți. Pe Putin l-aș putea asemăna foarte bine cu Tywin Lannister, dar mi-e teamă, pe bună dreptate, să mă compar și pe mine cu vreunul dintre personaje, având în vedere că mai toate au un destin groaznic!

Note

1. Sfârșitul Războiului Rece și prăbușirea URSS

54. Să le redau viața celor ce trăiesc în casa cu oglinzi a dictaturii. O metaforă pe care am preluat-o din scena spargerii oglinzilor, dintr-un film extrem de popular în URSS – Intrarea Dragonului, cu Bruce Lee.

56. Zguduind din temelii structura politică a acestuia. George H.W. Bush și Brent Scowcroft, A World Transformed, New York, Knopf Doubleday, 1998, ediție pentru Kindle, 10106-10107.

57. Multe dintre republici își vor proclama independența. Fred Waitzkin, Mortal Games: The Turbulent Genius of Garry Kasparov, New York, G.P. Putnam's Sons, 1993, ediție pentru Kindle, 594-595.

57. Încercând să salveze tot ce mai poate salva. Ibid.

63. Un pachet de sprijin de peste 1,3 miliarde de dolari. Curt Tarnoff, „U.S. Assistance to the Former Soviet Union 1991-2001: A History of Administration and Congressional Action", Raport CRS către Congres, actualizat pe 15 ianuarie 2002.

64. Împotriva inamicilor săi interni și externi. Robert O. Paxton, The Anatomy of Fascism New York, Knopf Doubleday, 2004, ediție pentru Kindle, 4284-4285.

2. Deceniul pierdut

68. De la finele celui de-al Doilea Război Mondial încoace. URSS și SUA au

j

fost de acord cu crearea Israelului în 1948, fiind primele țări care l-au recunoscut.

71. Unui nou consens intern privitor la rolul Americii în lume. Bush și Scow- croft, A World Transformed, ediție pentru Kindle, 11416-11420.

73. Mult mai sângeroasă decât am crezut. David Halberstam, War în a Time of Peace: Bush, Clinton, and the Generals, New York, Simon and Schuster, 2001, p. 29.

74. America a ales ieri liderul lumii. Garry Kasparov, art. „Moral Principles Must Underpin U.S. Leadership“, Wall Street Journal, 4 noiembrie 1992, A14.

76. Și promovăm cauza păcii. Declarația președintelui Bill Clinton în fața poporului american în privința Kosovo, ținută la Casa Albă pe 24 martie 1999. Text complet și video la http://millercenter.org/president/speeches/speech-3932.

3. Războaiele invizibile

79. Majoritatea lor sunt, din fericire, pașnice în ziua de azi. Pagina de Wikipedia, „Disputed territories în Europe“, constituie o excelentă sursă de informații.

87. Ce-aveți să-i spuneți președintelui Elțân despre asta? Conferința de presă comună, a lui Bill Clinton și Boris Elțân, la Moscova, pe 10 mai 1995, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=51336.

88. O făcuse fără să-l anunțe pe Elțân. Ziarul Kommersant, 18 mai 1995. Menționare în John W. Parker, Persian Dreams: Moscow and Tehran Since the Fall of the Shah, Washington, DC, Potomac Books, 2008, 116.

88. Care promova legături politico-economice strânse cu Iranul. Ibid. Pp. 117-188.

88. O relație mult mai apropiată între cele două superputeri, în viitor. Tarnoff, „U.S. Assistance to the Former Soviet Union 1991-2001: A History of Administration and Congressional Action“, Raportul CRS către Congres, actualizat pe 15 ianuarie 2002.

89. Să gestioneze conflictele provocate chiar de ei. Steven Erlanger, art. „Five Years Later: Eastern Europe, Post-Communism-A Special Report; East Europe Watches the Bear, Warily“, New York Times, 21 octombrie 1994.

90. Împotriva integrității teritoriale sau a independenței

politice a Ucrainei. Memorandumul de la Budapesta asupra garanțiilor de securitate, 1994, http://www.cfr.org/nonproliferation-arms-control-and-disarmament/budapest- memorandums-security-assurances-1994/p32484.

4. Născut din sânge

107. Eu pot să înfrunt moartea oricât de mult, dar voi nu puteți! Halberstam, War în a Time of Peace, p. 420.

109. Nu m-am putut abține. Asta mi-e firea. Din filmul Dosar secret, 1955, scenariul și regia de Orson Welles. Ulterior, scenariul transcris a fost singurul roman al lui Welles.

119. Dacă îi găsim în veceul lor din curte, îi vom ucide chiar acolo.

Conferința de presă a premierului Vladimir Putin la Astana, din Kazahstan,

24 septembrie 1999.

121. 40% dintre ruși credeau că forțele de securitate fuseseră implicate în atentatele cu bombă. Un sondaj de opinie realizat de Levada, în aprilie 2002, a relevat că 43% dintre ruși credeau acest lucru, în vreme ce 38% excludeau posibilitatea; http://www.levada.ru/press/2002041600.html.

123. S-ar putea dovedi un pasiv prea dificil de depășit. Garry Kasparov, art. „Russia's Bestelection Yet", în Wall Street Journal, 21 decembrie 1999.

124. Cel mai distrus oraș de pe Pământ. BBC News, art. „Scars remain amid Chechen revival", 3 martie 2007, http://news.bbe.co.uk/2/hi/programmes/from_our_own_correspondent/64146(

124. Fusese masacrată în al doilea război cecen. Anna Politkovskaia, A Small Corner of Hell: Dispatches from Chechnya, Chicago: University of Chicago Press, 2003, p. 29.

5. Președinte pe viață

134. imperiului pe care acesta îl slujea și apăra: URSS.

Masha Gessen, The Man Without a Face: The Unlikely Rise of Vladimir Putin, New York, Penguin, 2012, 132.

134. Supremul artist din politica internațională. Fiona Hill și Clifford Gaddy, Mr. Putin: Operative în the Kremlin, Washington, DC: Brookings Institution Press, 2015, ediție pentru Kindle, 322-327.

135. A demisiona mai devreme și de a-i încredința lui puterea. Mențiune de Tatiana Iumașeva, fiica lui Elțân, pe site-ul ei web; de asemenea, mențiune făcută și în ziarul The Telegraph, 23 ianuarie 2010, http://www.telegraph.co.uk/news/woridnews/europe/ 7063201/Boris- Yeltsins-daughter-attacks-Vladimir-Putin.html.

136. Triumful istoric deplin al primului președinte al Rusiei. Garry Kasparov, art. „Yeltsin Offers New Hope for the New Year“, în Wall Street Journal, 3 ianuarie 2000.

137. Ar fi urmat principiile unei societăți libere. George Soros, art. „Bitter Thoughts with Faith în Russia“, în Moskovski Novosti, februarie 2000.

138. Putin e încă foarte viu și extrem de activ politic. Andrei Piontkovski, art. „For Whom Putin Tolls?“, în Russia Journal, 21-27 februarie 2000.

146. Simbolismul reînvierii muzicii sovietice a fost relevant. Criticii excepționalismului american, precum Putin, ar trebui să nu uite că versurile noului imn rusesc includ și „ești unică în lume, fără de pereche“.

6. În căutarea sufletului lui Putin

148. ce l-a surprins sau l-a îngrijorat cel mai mult în privința lui Putin. În discuțiile avute de-a lungul anilor, experiența și clarviziunea lui Steve au făcut să fie unul dintre analiștii mei favoriți, în privința modului în care specialiștii americani în domeniul politicii externe văd Rusia și de ce. Recomand, cu căldură, articolele și cărțile lui, chiar și pe cele cu care nu sunt de acord.

149. Cum am putea îndrepta lucrurile. Mesaj personal pe

e-mail, de la Steve Sestanovich către autor, 19 aprilie 2015.

150. Cum se exprima premierul britanic Tony Blair. Ian Traynor și Michael White, art. „Blair courts outrage with Putin visit“, Guardian, 11 martie 2000, http://www.theguardian.com/world/2000/mar/ 11/ russia. Ethicalforeignpolicy.

150. N-am făcut niciodată așa ceva, e ilegal! Interviu cu președintele Bill Clinton la postul de radio Ecoul Moscovei, 4 iunie 2000. Citat în Michael Wines, art. „Clinton în Moscow: The State of Democracy“, New York Times, 4 iunie 2000.

151. Arestări arbitrare, bătăi și torturi sistematice sau violuri. Malcolm Hawkes, declarație a Human Rights Watch, 11 martie 2000. Citat în The Guardian, http://www.theguardian.com/world/2000/mar/11/russia.ethicalforeignpolicy.

169. Suntem aici cu scopul precis de a pune capăt războiului. Citatele sunt din diverse surse de știri rusești; câteva sunt în engleză, în acest reportaj BBC: „Hostage-takers «ready to die» “, 25 octombrie 2002, http://news.bbe.co.uk/2Zhi/europe/2360735.stm.

173. O creștere a antisemitismului, în ultimul an. Masha Kondrachuk și Stephen Ennis, „Jews reject Russia claims of Ukraine anti-Semitism“, reportaj BBC, 12 noiembrie 2014, http://www.bbe.com/news/worid-europe- 29991777.

176. Un proces corect, după standardele legale rusești. Citat într-un reportaj rusesc pe Grani.ru, în octombrie 2003. Ambasadorul Vershbow și-a exprimat îngrijorarea față de faptul că justiția rusească ar fi „aplicată selectiv“.

180. Și vă doresc curaj! Disponibil și în varianta audio aici: http://www.rferl.org/content/Text_Of_Closing_Statement_By_Mikhail_Khod

7. Peste bord, în bătaia puștii

187. să lupt pentru acești oameni și pentru aceste lucruri. Garry Kasparov, art „The Great Game“, Wall Street Journal, 14 martie 2005.

188.Că are ordin să-l aresteze, dacă pleacă la Beslan. J.F.O. Meallister; Paul Quinn-Judge; Yuri Zarakhovich, art. „The Talks that Failed“, Time, 13 septembrie 2004.

188. Voi merge la Beslan, să inițiez negocieri. J.F.O. Meallister; art. „Communication Breakdown“, Time, 12 septembrie 2004.

190. Cei doi au rupt tăcerea, denunțând raportul oficial. Art. „Beslan School Siege Inquiry «a Cover-up», “ Herald (Scoția), 10 februarie 2007, http://www.heraldscotland.com/beslan-school-siege inquiry-a-coverup- 1.829305.

191. Ostaticii care ar fi putut fi salvați au ars de vii. David Satter, în Weekly Standard, nr. 9, 13 noiembrie 2006.

196. Vina ne va aparține tuturor! Gessen, The Man Without a Face, 193-194.

209. Valorile stilului occidental și pe cele universale. Președintele George W. Bush, discutând cu reprezentanții organizației Freedom House, pe 29 martie 2006.

8. Operațiunea Medvedev

224. „inteligent” și „din altă generație”. Interviu apărut în revista USA Today, cu Secretarul de Stat Condoleezza Rice, pe 11 decembrie 2007, http://usatoday30.usatoday.com/news/washington/rice-transcript.pdf.

225. De dovezile „îngrijorătoare” privind nerespectarea drepturilor omului. Toate citatele provin dintr-o serie de articole despre Putin, din secțiunea „Person of the Year”, revista Time, 19 decembrie 2007. Acestea includ un interviu în care Putin e întrebat de ce alegerile din Rusia nu au fost mai deschise și de ce fusesem eu arestat. Uimitorul răspuns al lui Putin: „Dar de ce domnul Kasparov, când a fost arestat, a vorbit în engleză și nu în rusă? Când un politician vrea să fie mai popular cu alte țări, decât pentru națiunea rusă, lucrul ăsta spune multe.” Desigur, mă adresasem numeroșilor reporteri străini în limba engleză, după ce vorbisem deja în rusă.

225. Reprezintă un potențial risc pentru propria sa securitate. În Time, art. „Adolf Hitler: 1938 TIME man of the year”, 2 ianuarie 1939.

229. „suntem serios îngrijorați” și „condamnăm ferm”. Citate din declarațiile făcute la reuniunea extraordinară a Consiliului Europei cu privire la situația din Georgia, în august 2008.

240. Moartea ei a dăunat guvernului rus mai mult decât articolele ei. O remarcă făcută de Putin în fața presei, în Germania, pe 10 octombrie 2006, la patru zile după asasinarea Annei Politkovskaia.

240. Aproape amețiți de mirosul lor de petrol și de gaze! Vâclav Havel, citat pe larg imediat după eveniment și în materialele promoționale ale filmului.

240. Una dintre cele mai bune calitativ din lume. Toate citatele sunt din declarațiile făcute de Medvedev la Congresul Internațional al Presei Rusești, Moscova, 11 iunie 2008.

242. Atât în străinătate, cât și pe pământ rusesc. Asasinarea, în 2009, a rivalului lui Kadârov, Sulim Iamadaiev, în Dubai, e cea mai notabilă. Poliția din Dubai l-a acuzat de crimă pe vărul lui Kadârov (și membru al Dumei de Stat). Fratele lui Iamadaiev a fost asasinat la Moscova, în 2008.

243. Dacă solicitarea Georgiei de aderare la NATO ar fi fost acceptată. Bush, Decision Points, 7945-7947.

9. Îndrăzneala de a spera în zadar

246. Oameni ca Marshall, Acheson și Kennan. Cuvintele apar într-un interviu al lui Obama, în Fareed Zakaria, GPS, 28 decembrie 2008. Obama a continuat lăudând politica externă a președintelui George H.W. Bush.

248. În toate țările, pretutindeni. O versiune a acesteia apare pe o placă memorială de pe piedestalul Statuii Libertății.

252. Retorica inspirată prin acțiune decisivă. În articolul meu din 5 noiembrie 2008, pentru Los Angeles Times

Syndicate, și, distribuit ulterior, și în alte părți. Varianta completă și gratuită este aici:

http://www.theotherrussia.org/2008/11/05/kasparov-on-obama and-how- russia-sees-america/.

253. A condamna „acțiunea agresivă" a Rusiei. Toate citatele provin din campania de presă care a urmat într-o manifestare furibundă.

253. Excepționalism american promovată în cursul primului mandat al președintelui Bush. Ben Smith, „ «Invasion of Georgia» a «3 a.m. Moment»", Politico, 9 august 2008.

255. Independența fostelor republici sovietice. Merită citită întreaga declarație din 11 august 2008 a senatorului Mecain:

http://www.realclearpolitics.com/articles/2008/08/mecain_statement_on_geor

260. Domnul Putin și domnul Medvedev trebuie să decidă. Interviu cu Igor Iurghens, în Gazeta.ru, februarie 2010.

266. BP ca la „Bolșoi Petroleum." Citat pe larg în presă, 14 ianuarie 2001. Markey era democratul aflat în fruntea Comitetului pentru Resurse Naturale din Camera Reprezentanților, la acea vreme.

270. Rezumatul politicii președintelui Obama față de Rusia a fost: „Noi dăm, Rusia ia". Mitt Romney, art. „Bowing to the Kremlin", Politico, 27 martie 2012.

270. I-a respins afirmațiile, ca pe o simplă demagogie. Mitt Romney, No Apology: The Case for American Greatness, New York, St. Martin's Press, 2010, ediție pentru Kindle, 4916-4920.

277. Erau niște oameni calmi, care au fost atacați pe nedrept. Transcrierea reportajului video de pe Fox News este încă disponibilă online: http://video.foxnews.com/v/1624799524001/anti-putin rallies-continue-in- russia/? #sp=show-clips.

10. Război și pace

289. Au primit contracte de 7,4 miliarde de dolari. Art. „Castles în the Sand”,

Economist, 13 iulie 2013.

296. Tokyo, în 1940, respectiv la Roma, în 1944. Ele au fost anulate din cauza izbucnirii războiului. Următoarea Olimpiadă a avut loc la Londra, în 1948.

297. O piesă din noua URSS visată de Putin. Garry Kasparov, art. „Les Jeux et la verite”, Le Monde, 24 februarie 2014.

298. Mai înainte ca eu să termin de rostit cuvântul „Berlin“. Consilierul meu, Mig Greengard, a început să numească asta „datul ochilor peste cap în momentul Hitler“, în timpul numeroaselor interviuri pe care le-am acordat înainte și după Jocurile Olimpice de la Soci. El a remarcat și că această atitudine a încetat aproape cu totul după ce Putin a anexat Crimeea, așa cum am avertizat că va face.

303. Nu e nimic de ordin personal. Conferința de presă a lui John Kerry, Londra, 14 martie 2014.

310. Îndemnurile generice la „mobilizarea comunității internaționale”. Obama a declarat, de fapt, acest lucru („Remarks by President Obama and President Poroshenko of Ukraine After Bilateral Meeting“, 18 septembrie 2014). Multe dintre afirmațiile lui par o parodie a limbajului diplomatic dublu: „Și vom continua să căutăm mobilizarea comunității internaționale, transmițându-i Rusiei că Ucraina dorește să aibă o bună relație cu toți vecinii ei, atât din Est cât și din Vest, și că trebuie să existe o cale prin care Ucraina să poată negocia și face comerț și prin care să continue legăturile interumane dintre Ucraina și Rusia, dar Rusia nu le poate dicta ucraineenilor cum să lucreze efectiv cu alți parteneri, pentru a îmbunătăți situația poporului ucrainean”. Rusia tocmai invadase Ucraina!

Concluzii

317. Singurele lucruri pe care Kim Jong-il și alții ca el le înțeleg. Vâclav Havel, art. „Time to Act on N. Korea”, Washington Post, 18 iunie 2004.

323. Numind asasinatul „o provocare”. Purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, a declarat acest lucru la câteva ore de la asasinat. Putin a repetat declarația a doua zi.

325. Socoteală în fața unei justiții ce părea mereu mai îndepărtată. Întregul raport al lui Nemțov, din 2011, „Putin. Corruption“, este disponibil în rusă și engleză la, http://www.nemtsov.ru/old.phtml?id=706613. Mii de copii tipărite au fost, desigur, confiscate și distruse, fiind considerate „literatură extremistă”.

327. Nu doar o încăpere dintr-un Turn Babel. Intitulat, de fapt, „Forțele păcii”, a devenit cunoscut ca „discursul referitor la Cortina de Fier”. Merită citit sau ascultat în întregime, fie și doar pentru a vedea cum Churchill, faimos pentru retorica sa bogată, era dornic să prezinte chestiunile politice în mod direct și tranșant. Varianta scrisă și cea audio sunt aici:

tt *t* http://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder- statesman/the-sinews-of-peace.

328. Se varsă, și burdufurile se prăpădesc. Evanghelia după Luca 5:37 (Ediția Cornilescu).

331. „trezește-mă când vor ocupa Polonia”. Așa s-a exprimat Bill Maher în emisiunea Real Time, 1 mai 2015.

Politicieni ruși proveniți din rândurile serviciilor secrete sau ale armatei (n.tr.)